

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

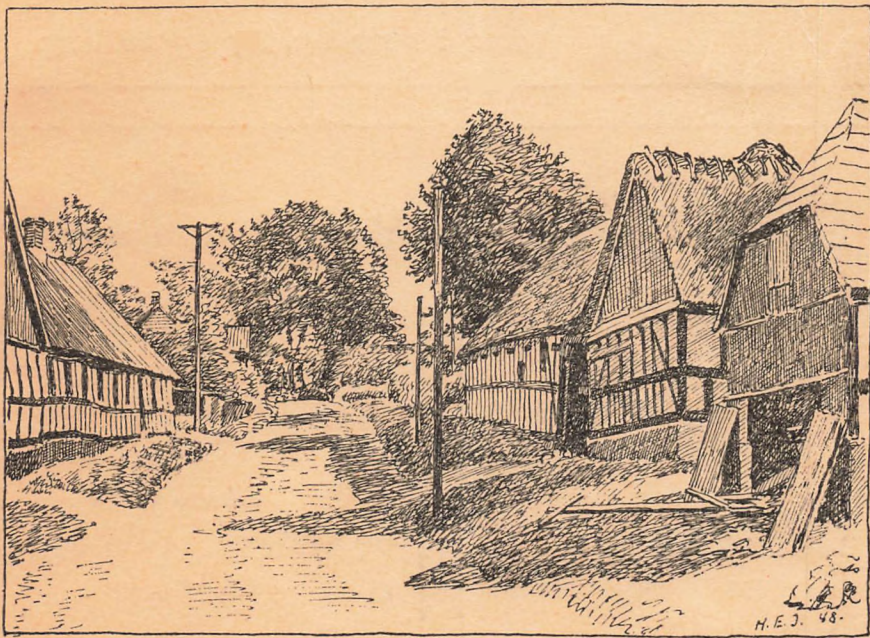
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydske Hjemstavn

1948

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI . HOLGER C. BRIX

Andelsbanken

udfører Bankforretninger af enhver Art.

Andelsbanken

betjener Kunder fra alle Erhverv. Enhver — Andelshaver som Ikke-Andelshaver — kan nyde godt af Bankens sunde Forretningsgang.

Andelsbanken

er alene oprettet for at tjene Kundernes Interesser.

Andelsbankens

Andelskapital og Reserver, ialt **28 Millioner Kroner**, tjener til Sikkerhed for Indskyderne.

Andelsbankens

Afdeling i **Skanderborg** har Kontorer i **Hørning, Ry** og **Stilling**.

Spare- og Laanekassen

for Skanderborg By
og Omegn

Byens ældste Pengeinstitut
Stiftet 1856

Telefon 37

Kontortid: 10³⁰–12³⁰ og 14–15³⁰

Landbosparekassen i Horsens

Telefon 1112
2 Linier

Postkonto 16890

Kontortid: 9³⁰–12³⁰ og 14³⁰–16³⁰

Kontor i Hovedgaard

Tirsdag og Fredag Kl. 14–16
Telefon 55

ØSTJYDSK HJEMSTAVN
1948

Østjydske Hjemstavne

REDIGERET AF
N. P. ØSTERGAARD

UNDER MEDVIRKNING AF ET UDVALG

13. AARGANG

1948

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HØLGER C. BRIX

*Hvert Slægtled har noget at meddele det næste,
en egen Erfaring, Fortællinger fra Forfædre. Det, at
min Bedstemor, fra jeg var ganske lille, og saa længe
hun levede, fortalte mig om sin egen Barndom og om
sin Mors Ungdom og om Slægter, som levede da, har
givet mig den største Værdi.*

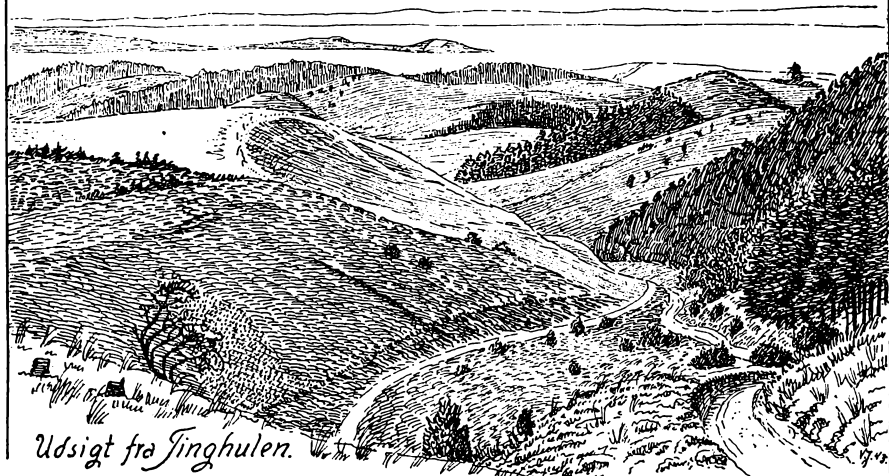
Barbra Ring.

REDAKTØR: N. P. ØSTERGAARD

REDAKTIONSUDVALG:

RS. NIELSEN, SIGFRED KNUDSEN OG AAGE BREDSTED

Vandringer paa Mols.

Udsigt fra Tinghulen.

Tekst og Tegninger af Victor Jensen.

A LLE TURISTER, der kommer til Mols, vil se tre Ting: Stendyssen ved Knebel (Posekær Stenhus) Tinghulen og Tre Høje, men for den Turist, der har en hel Dag eller helst to til sin Raadighed, er der meget mere at se.

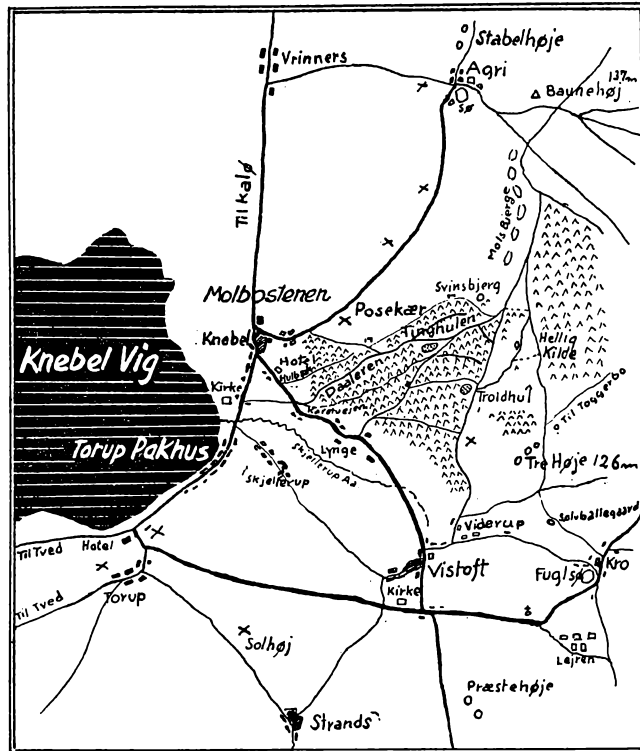
Mols er Bjergenes, Skovenes og Oldtidsmindernes Land. Af de 6—800 Kæmpehøje, som engang fandtes paa Djursland og Mols, er en Mængde i Tidens Løb bleven raseret. Højene er pløjet ned og Stenene slaaet til Skærver.

I 20 Somre har jeg tilbragt min Ferie der, og følger De mig paa min Vandring over Mols, vil De se, at der dog er levnet saa meget, at det nok er Møjen og Besværet værd. Det er ikke nogen let Vandring, Sandet er træls at tradske i og Bakkerne drøje at bestige, men naar vi sætter os til Hvile paa Bjergtoppene og lader Øjet glide over skønne, milevide Udsyn, over bøl-gende Agre, susende Skove og blaanende Vige, vil De føle Dem rigeligt lønnet for Besværet.

Kommer man fra Aarhus ad den skønne Grenaa Landevej gennem Rønde Gyde til Nappedam, (Kalø) drejer man ved Egens Havhuse ind mod det rig-tige Molsland. Til højre har man da den dejlige Halvø med Ruinerne af det gamle Kalø Slot, og til venstre ligger paa en ensom Bakketop den lille Egens Kirke. Om Kalø ved De, at her sad den svenske Adelsmand Gustav Vasa som Christian den Andens Fange, men om Egens Kirke fortæller Sagnet, at den blev opført af en Storbonde som Minde om hans Datter, der druknede her i

Vigen paa Hjemvejen fra Aarhus, hvor hun havde købt sit Brudeudstyr. Fiskerne bruger nu Kirken som Sømærke.

Den lange, mørke Stribe nedenfor Kirken er den eneste Langdysse paa Mols. Vi kan nok komme derop langs et Markskel, men det er næppe Umagen værd, for den er næsten helt tilgroet med Brombærranker, skønt det kun er

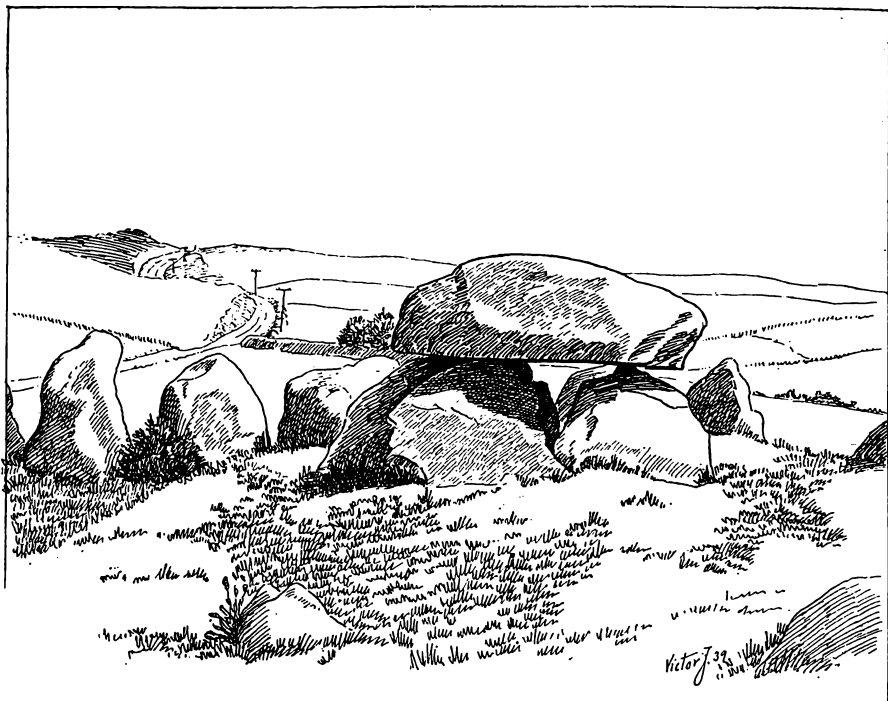
Kort over Knebel-Vistoft-Agri Egnen
med Angivelse af Beliggenheden af de her omtalte Mindesmærker.

højest beliggende Sø i Danmark. Vi gaar op til Kirken, linder Døren, der staar paa Klem, og lister stille ind i det dejligt svale Kirkerum. Vore Øjne, der er trætte af den stærke Sol, føler Lindring i det halvmørke Rum, og snart faar vi Øje paa et Par mærkelige »Gravsten«, der staar op ad Muren. De er udskaaet i Egetræ.

Efter at have beundret dette mærkelige Billedskærerarbejde fra det 16. Aarhundrede, fortsætter vi vor Vandring. Vi kigger gennem Porten til Præstegaarden og staar et Øjeblik hensunken i Beskuelsen af denne dejlige Bindingsværksbygning. Vi gaar ad en smal, sandet Sti til Bavneshøjen og klatrer op ad den stejle Bakke. Der er en smuk Udsigt, særlig mod Nord og Øst til Tirstrup Hede og Ebeltoft Vig.

Efter at have hvilet lidt tager vi tilbage til Agri og drejer henad Knebel Vejen. Det gaar nedad og nedad hele Tiden. Paa højre Side ses Rester af

et Par Aar siden, den blev genrejst af Nationalmuseet. De to Gravhøje lidt længere henne er Stabelhøjene. I Vrinners drejer vi op mod Agri. (Læg Mærke til, at Beboerne udtaler Byens Navn Ag-ri). Sveden perler Dem paa Panden. Det er ikke saa underligt, for vi nærmer os Mols højeste Punkt, Agri Bavneshøj, 137 m. Saa er vi i Agri. Vejen gaar langs Tagskægget af en gammel Gaard, men snart er vi ved den smukke Sø, vistnok den

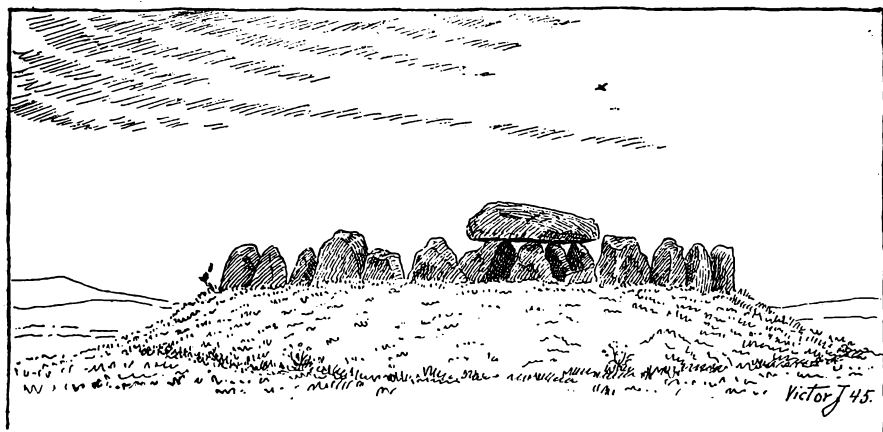

Posekær Stenhus før Restaureringen.

Dysser, Røser, kalder man dem. Kun enkelte Sten er tilbage, men et Sted til højre for Vejen er dog en velbevaret lille Dysse.

Saa naar vi den sidste stejle Bakke ned mod Knebel, og den store Runddysse, Posekær Stenhus, ligger foran os. Længe staar vi stille, betaget. Der er næsten Andagt i Sindet ved at se dette prægtige Oldtidsmindesmærke. 23 mandshøje Sten er sat i Ring uden om selve Gravkammeret.

Et mærkeligt Tal, synes De?

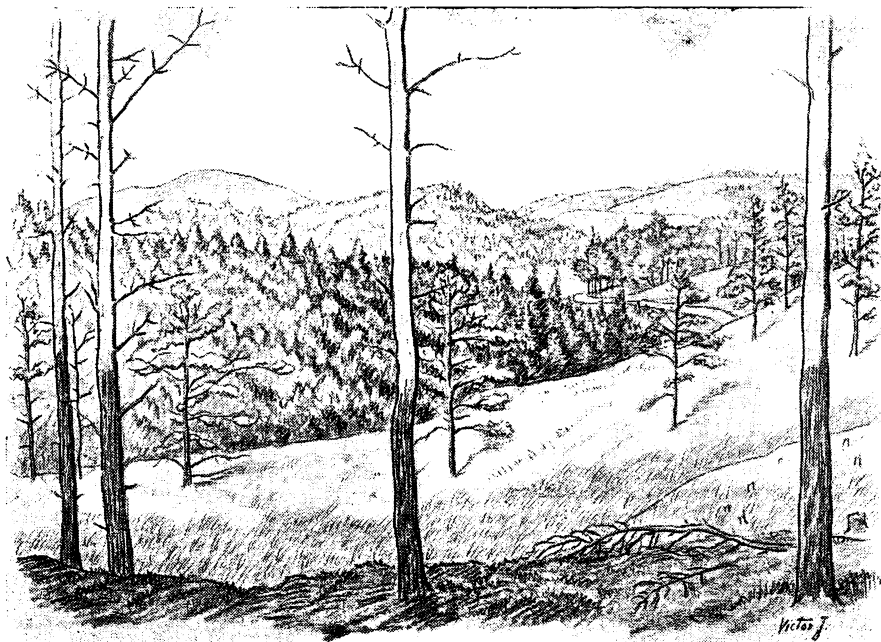

Posekær Stenhus efter Restaureringen.

Der har ogsaa været 24 (to Tylvter) men for godt et halvt Hundrede Aar siden vilde Ejeren slaa dem alle i Skærver. Heldigvis kom Præsten fra Agri og frelste dem. — »I Kongens og Lovens Navn forbyder jeg dig at ødelægge denne Dysse«, sagde han til den betuttede Bonde. Siden blev den fredet.

Det er Danmarks største Dysse. Eller er »Troldkirken« ved Nibe større? Overliggeren er her 3½ m lang.

Hvem var han, som fik saa mægtigt et Minde? Derom tier Sagnet. En stor Høvding, en Konge maaske? Ingen Overlevering beretter os noget. Tavse

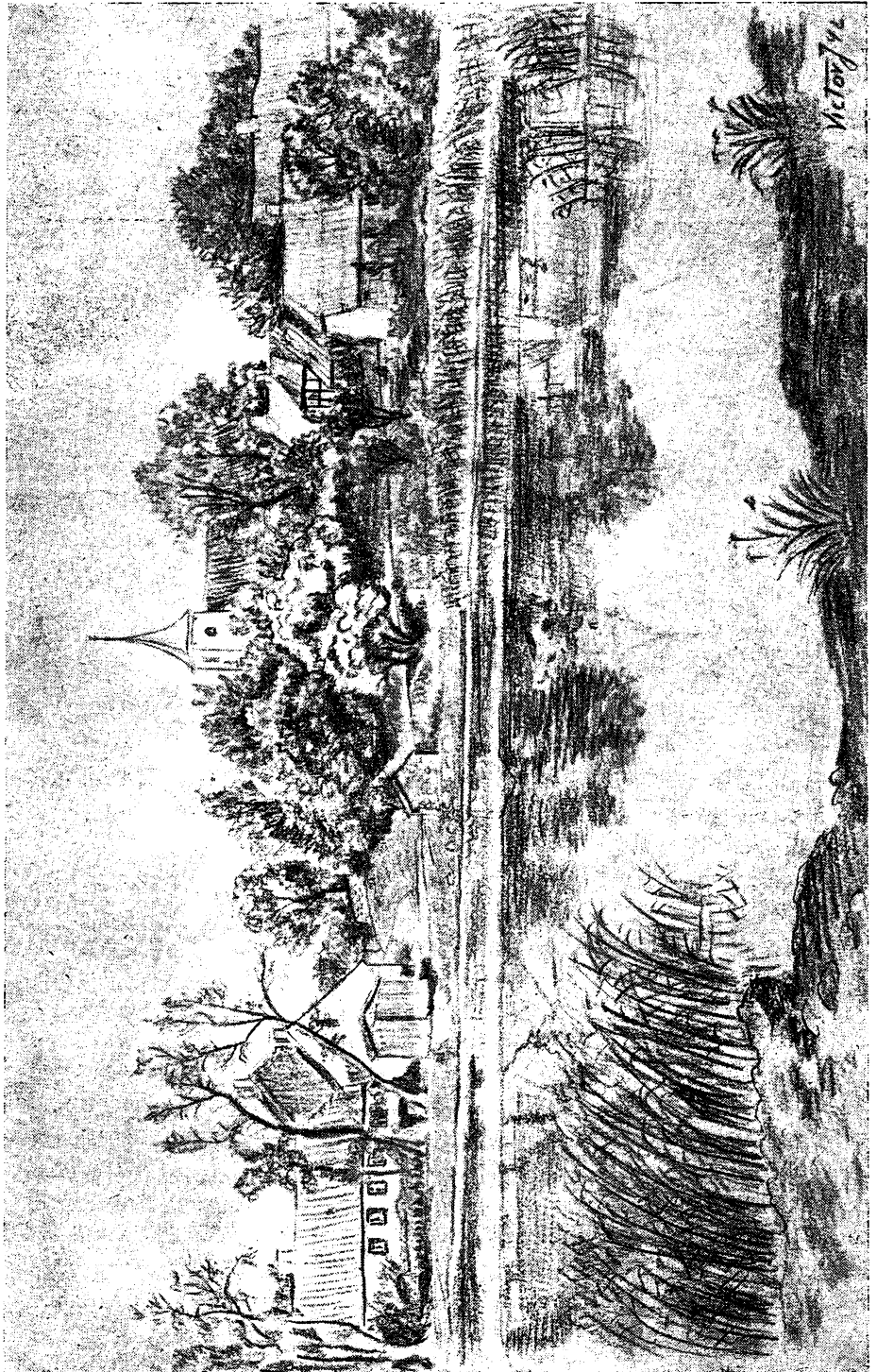
Mols Bjerge, set fra Randen af Daaleren.

staar Stenene som i Tusinder af Aar og røber intet. Mærkeligt saa lidt vi ved om vore Oldtidsminder. Man sidder og undres over, hvorledes vore Forfædre med deres primitive Hjælpemidler har kunnet bakse disse Kampesten paa Plads. Har de kendt Ruller og Løftestang? Sikkert. Men alligevel er det et gigantisk Værk, som maa aftvinge selv et Nutidsmenneske Respekt.

Sidder man her en dejlig Sommerdag, naar Rugen staar og ringler i Sol-skæret, og Søndenvinden fører Duft af Gran og Lyng med sig, føler man ret Stedets Ærværdighed. Jeg havde nær sagt Hellighed. Som naar man træder ind i en af vore gamle Domkirker.

Og Lærken stiger syngende mod Himlens uendelige Blaa, stiger og stiger og strør sine jublende Triller ud over det stille Land. Som de skønneste Salmetoner.

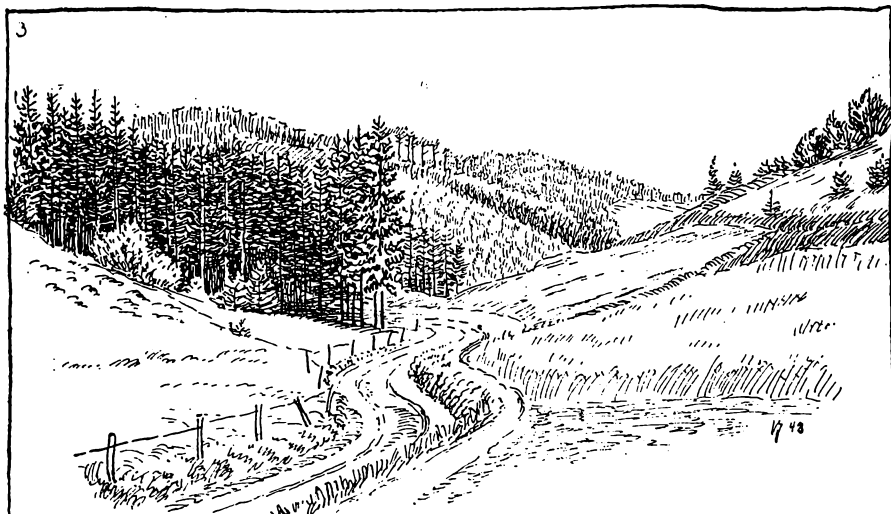
Desværre er der nu bygget et Par Huse i umiddelbar Nærhed af dette Oldtidsminde. Jeg forstaar St. Blichers Fortørnelse, da han opdagede en men-

Agri Sø og Kirke.

neskelig Vaaning ude paa sin ensomme Hede. Ogsaa jeg synes, her burde være ensomt og stille.

Vi tager nu ind til Knebel og fortsætter ad Knebel-Vistoft Vejen forbi Hotel »Mols Bjerge«. Paa venstre Side af Vejen ligger granklædte Bakkekamme, der brydes af 3 dybe Istids Slugter. Den første og mindste kaldes Hulbæk (Hwolvæk), den næste og længste er Daaleren (Dalen) og den sidste, der

Hvor Stien fra Knebel-Vistoft Vejen glider ind i Daaleren.

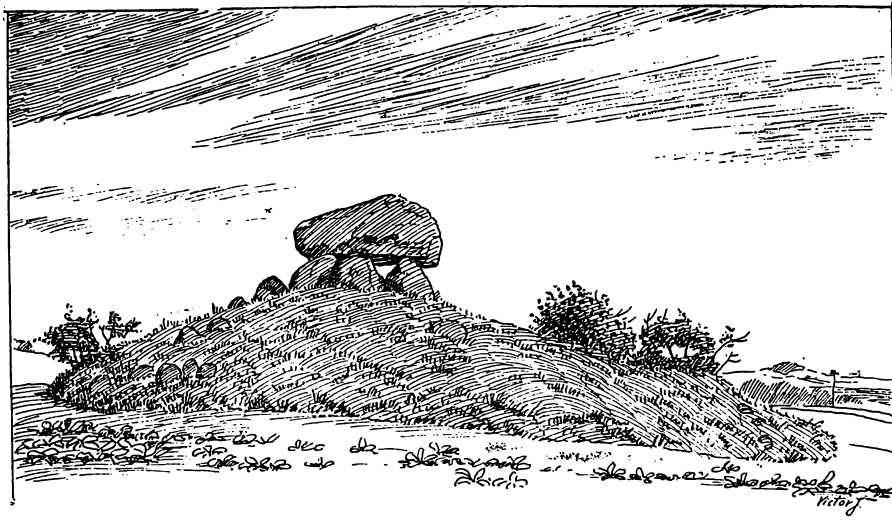
udmunder i den lille Landsby Lyng, kaldes Den norske Slugt, fordi den delvis er beplantet med Birketræer. Omtrent midtvejs paa den ligger Hjortkær, hvor der er plantet Bøg og Eg.

Vi gaar op gennem Daaleren, der strækker sig en god Kilometer mellem høje lyng- og skovklædte Bakker og ender i Tinghulen.

Skønnere Vej findes vist ikke i Danmark, jeg havde nær sagt i Norden, for der er paa een Gang noget baade dansk, norsk og svensk over den Sti, der snor sig ind mellem de høje Bakker.

To dybe, sandede Hjulspor viser Vejen, der er kantet med et Væld af Hedebloomster. Den gule Snerre dufter saa honningsødt og trækker de vilde Bier til, og i Lysningen i Skovkanten straalder Dueurternes rødviolette Blomsterpragt mod de dybgrønne Graner. Hjulsporene er dybere end de plejer at være; for i Krigsaarene er der hugget voldsomt i Aktie-Skoven. Det gyldne Græs (Bølget Bunke) straalder paa de bare Bakkesider helt op under de store, tungsindige Fyrretræer. Det ligner en norsk Li, og man venter at se Sæterjenten komme frem med sine Køer og høre deres smaa Klokkers ensformige Klemten, men kun et Par ensomme Faar græsser her med deres sky Lam.

Ved Kobækken vider Slugten sig ud, og her staar Rugen og lyser i Solskæret. En enkelt Lærke stiger syngende mod Himlens Blaa, og pilsnare Svaler stryger i lystig Tagfat hen over Rugmarkerne.

Solhøj, den skønneste Dysse paa Mols.

Vejen gaar op i Kanten af Tinghulen, og herfra er en straalende Udsigt mod Vest over Knebel Vig, men mod de andre Verdenshjørner lukker de store Naaleskove. Nærmest ligger Tinghulens 50 m dybe Grube, hvis stejle Skrænter er prydet med skønne Enebærbuske, der næsten synes at krybe op ad Skraaningen, tvunget af den stride Vestenvind. Her har Mols Herredsting været holdt indtil 1688, da det blev flyttet til Ulstrup ved Grenaa.

Langs Tinghulens og Daalerens sydlige Rand løber en smal Sti, som egentlig kun er et Par Hjulspor, der helt forsvinder over Markerne ved Knebel-Vistoft Vejen. Denne Sti bærer det prangende Navn *Karetvejen*. Et mærkeligt Navn, der faar en til at tænke tilbage til Tiden, da Bonden agede med Stude, og kun Herremanden kørte i Karet. Vejen skal da ogsaa have sin Oprindelse derfra.

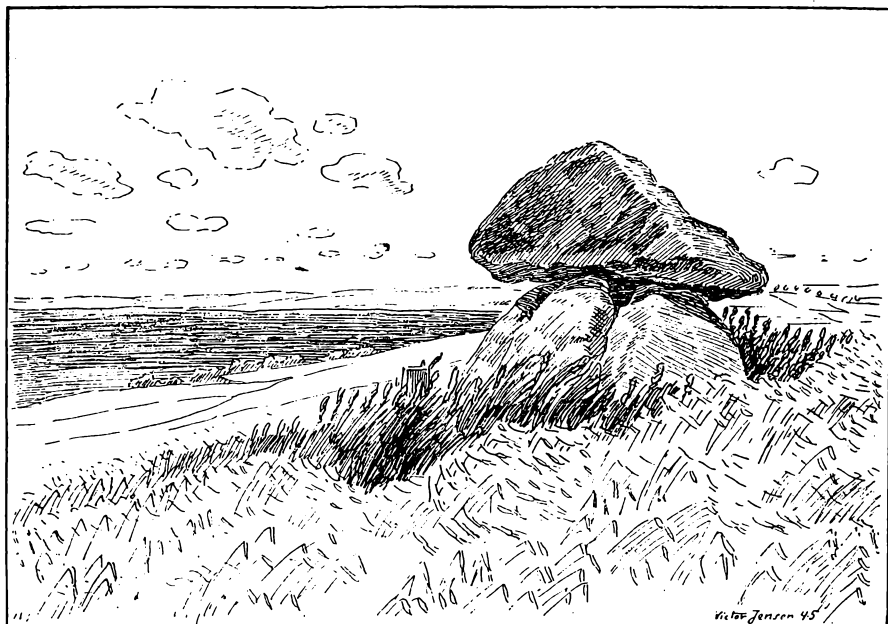
Sagnet fortæller, at Naadigherrerne paa Isgaard og Lyngsbækgaard ofte drog paa Gæsteri hos hinanden for at korte Tiden med et Krus Øl og et Slag Terning. Imidlertid brød de sig ikke om at køre paa Alfarvej og lavede derfor deres egen Vej over Mols Bjerge. Her er tyst og stille, især om Aftenen. Ens Fodtrin høres ikke i det dybe Lag visne Naale; men ogsaa om Dagen, naar Solen kaster gyldne Pletter over det grønne Mos i Skovbunden, er der dødsstille. Kun Skovduernes sagte Kur-

Hvor „Karetvejen“ munder ud over Bakkerne, staar skønne, unge Fyrretræer. I Baggrunden Knebel Vig.

ren eller Gøgens Kukken føres af Søndenvinden fra Engens Ellekrat herop.

Men vi maa videre. Ad smalle Hedestier, der kun er et Par Hjulspor i Sandet, naar vi til Troldhul, en Grube som Tinghulen. Her skal efter Sagnet Troldmanden Espen fra Bønnisholm (Borgensholm) være brændt 1603. Denne Grube var før helt opfyldt af Naaetræer, og der rugede da i dens Dyb en forunderlig trolddomsagtig Stemning, men under Krigen er den helt raseret, og der findes ikke eet eneste Træ tilbage.

Dysekammer ved Thorup Pakhus.

I Nærheden, paa den anden Side af en stor Slugt, ses en grøn Plet med saftigt Græs oppe paa Bakkesiden. Det er Hellig Kilde (Hellig Kjæld) paa Laursens Bjerg. Der er ikke noget rindende Væld mere, kun en stensat Fordybning, halvt fyldt med Vand og kranset af Kogleaks. Her blev den Syge nedsat for at vinde Helse for sin Daarlighed. Det var særlig Engelsk Syge, Vandet mentes virksomt for.

St. Hans Nat førtes Syge her til fra fjerne Egne af Landet, men mærkeligt nok ikke fra selve Mols, hvis Beboere søgte andre Kilder. Velsagens for at bekræfte det gamle Ordsprog om at gaa over Aaen efter Vand. Indtil 1860 kunde man endnu finde gamle Mønter, henkastede her af de besøgende som Takoffer.

Vi traver videre mod Tre Høje, som skimtes i Horisonten. Vejen gaar over en rigtig Hedestrækning, der nu næsten er helt tilplantet og snart vil staa som Skov. En Harekilling stryger forskrækket ind mellem den høje Lyng, og en Høg kredser langsomt i store Sving over os. men ellers er her øde og ensomt.

Sveddryppende klavrer vi op ad den forreste af Tre Høje, der i gamle Dage benævntes Dyrhøje. Sagnet fortæller, at Kong Dyrendal og hans to Søn-

ner blev begravet her efter et drabeligt Slag paa Heden tæt ved. Der ligger flere Gravhøje i Nærheden, men de er alle skændet af Gravrøvere, og der skal være fundet en Del Broncesager, en Guldnaal og flere Urner.

Der er en betagende Udsigt heroppe fra. Mod Øst ligger Æbeltoftvig, dybblaa som Adriaterhavet. Mod Syd strækker Helgenæs sin Landtunge ud i Havet, kronet af Ellemandsbjergets mørke Kalot. Vestpaa ligger Molshoved med Isgaards Skove og Knebel Vig, og i Horisonten ses Aarhus Egnens høje Land med Byens Taarne og Tage.

Det er vanskeligt at løsrive sig, men Dagen hælder, og vi maa videre.

Det er ellers noget af det skønneste at sidde her en stille Sommernat i

Kun et Par dybe Hjulspor snor sig forbi Tre Høje.

de lyse Nætters Tid, naar Fuldmaanen staar over Ebeltoft Vig og glitrer i Husenes Tage derovre i den lille Torneroseby. Bag Alhage ses en mørk Silhuet. Det er Marsk Stigs høje Ø, Hjælm. Mørk og truende synes Borgens høje Taarn og Tinde, saa Folkevisens Ord rinder mig Hu:

Hjælp nu, Gud Fader i Himmerig,
haver Hjælm nu fangen Horn!

Men nej, det er jo kun det skikkelige Fyrtaarn, som troner øverst paa Øen.

Vidunderligt er det en saadan Aften at se Københavnerdamperen med Lys i alle Koøjer som et flydende Fepalads stævne ud over Bugtens stille Vand.

Vi vandrer nu ad bugtede Stier gennem Viderup og Vistoft, ser Karlshøj, hvor en Karl for et Par Hundrede Aar siden skal være bleven henrettet, og hvor nu er rejst en Mindesten for Mols-Digteren Joachim Katstrup. Paa den anden Side af Torup-Vejen ligger de to Præsthøje.

Ved Vistoft Kirke drejer vi ned mod Strands, og derfra gaar vi senere ad Torup Vejen for at se den skønne Dysse Solhøj.

Har der været Soldyrkelse her, eller er det et tilfældigt Navn? Ingen ved det. Vi sidder paa Gravhøjen og kigger Floraen efter. Skulde vi mon finde nogle sjældne Planter her? Det kunde jo tænkes, at disse Høje, som ikke

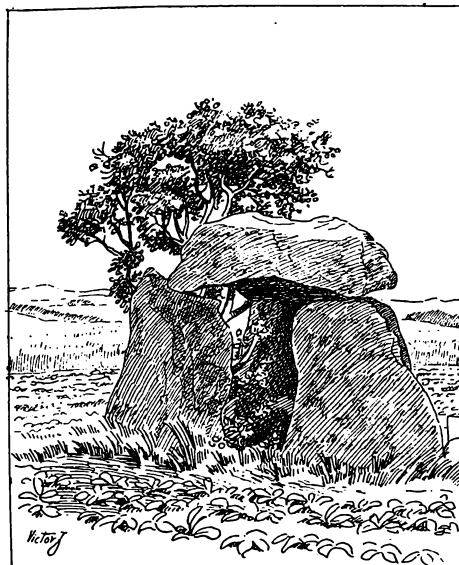
har været dyrket i Aartusinder, gemte Planter af uddøde Arter. Men nej! Der findes kun de sædvanlige nøjsomme Hedeplanter.

Vi gaar videre mod Thorup Stenen, en mærkelig Dysse, hvis Kammer er saa højt, at man har kunnet begrave de Døde staaende. Smuk er den ikke, men en gammel Hyld har søgt at forskønne den ved at brede sine Grene over og ind under Overliggeren.

Da vi gaar ned mod Knebel Vig, som ligger badet i den nedgaende Sols Straaler, ser vi til højre en Dysse med en høj, næsten trekantet Overligger.

Men nu er vi trætte og søger hjemefter.

Og her ender Vandringeren over Mols.

Thorup Stenen med den gamle Hyld.

Aakær og Bilsbæk.

Tillæg og Rettelser til „Aakærdalens Gaader“.

Af Regnar Knudsen.

I min Artikel i Østj. Hjemst. 1945 betragtede jeg det som sandsynligt, at Maalebordsbladets: »Ruin. Gl. Aakær« i Ørting Mose ved Bilsbækken og det stedlige Navn Fæstet, dvs. befæstet Gaard, virkelig var det ældste Aakær. Det mener jeg ikke mere, men betragter det som en til Vished grænsende Sandsynlighed, at det er det gamle Bilzbæk (1472), som jeg dengang vilde finde paa den nuværende Gaards Plads længere mod Syd udfor Holdepladsen Bilsbæk. Jeg var dog hele Tiden skeptisk overfor min egen Formodning af mange Grunde.

Ved nærmere Undersøgelse af det gamle Matrikelskort, det ældste originale Kort, viser det sig, at den nuværende Gaard Bilsbæk, Matr. Nr. 17b, er en nyere Udflyttergaard fra Nr. 17 i Ørting By, og altsaa ikke kan være det gamle Bilzbæk. Navnet Bilsbæk skrives ogsaa paa Kortet tæt ved »Fæstet«; om det skal betegne Bækken eller Jorden er ikke let at afgøre. Matr. Nr. 17 i Byen ejes nu af Snedker Aug. Nielsen efter Jens Madsen, der ejede en gammel Gaard, som blev delt i 17a, der ejes af Ferd. Rasmussen, og 17b — den nu værende Gaard Bilsbæk, der altsaa maa lades ude af Betragtning, naar det gælder at finde det gamle Bilsbæk.

Ser vi nu paa Matrikelnumrene i den Del af Ørting Sogn, der strækker sig som en smal Tarm over Bækken med »Fæstet« og helt op til Odder-Oldrupvejen, hvor Falling Sogn omklammer den med Lundhof og Damsgaard, finder vi paa denne Strækning Matrikelnumrene 46, 47 og 48; 46 og 47 Vest for Bilsbækken, hvor nogle Enklaver er Englod til Damsgaard; 46 findes ogsaa ved den nedlagte Aakærgaard Frederiksdal; 47 betegnes »Bilsbæk Agre« S. f. den nedlagte Aakærgaard Augustendal, der har samme Nr. ligesom »Bilsbæk« S. f. Fæstet«; 48 findes S. f. Frederiksdal overfor Damsgaard.

Nu findes 46, 47 og 48 ogsaa som Numre paa Agerstrimler i Ørting By og har rimeligvis tilhørt nedlagte Gaarde; de omtalte Enklaver som Englod til Damsgaard ejes af Mads Pedersens Enke, der ogsaa ejede 46 b i Ørting By; 48 ejes af Emanuel Jensen og strækker sig langs Mosevej. Alle Matrikelnumre samler sig da om Bilsbæk.

Disse Oplysninger, der kræver indgaaende Stedkendskab, skylder jeg Lærer Lykke i Ørting, der nøje har studeret det gamle Kort for at udrede Forholdet mellem før og nu, Fortid og Nutid; dette kræver imidlertid ogsaa, at man gaar saa langt tilbage i Tiden, som Dokumenterne tillader; derved bliver vi ogsaa klare over Aarhusbispernes Jordpolitik i denne Del af Hads Herred.

Længere tilbage end 1340 fører Dokumenterne os ikke, og vi ser da, at der i de følgende 100 Aar fandtes to Hovedgaarde i Ørting Sogn: Østergaard og Bilsgaard i hver sin Ende af Ørtingvejen, og i Falling Sogn: Kærsgaard

(Voldstedet i Hundslund Sogn), Aakær og Sættrup. Lad os tage dem først i historisk Rækkefølge efter Dokumenterne og derefter hver for sig.

1340 udtoges Stokkenævn paa Østergaard i Ørting. Det er »Niels Ebbesens Aar« for hans Bedrift og Død, ved hvilken Holsteneren Markvard Rostrup, Grev Gerts Hovedsmand paa Skanderborg Slot og Herre til Kærsgaard, var medvirkende.

1341 afhænder Ildved Andersen 3 Gaarde i Ørting til Bisp Peder. Disse to Aarstal er dog sikkert forkert læst i Stedet for 1390 og 1391.

1386 erhverver Famulus Nicolaus Rostrup Vidnesbyrd om, at Aakærgrund tilhører ham og hans Søkende og aldrig er blevet forbrudt ved Forbrydelser eller Udskejelser af nogen Art. Han er sikkert Skriver (Famulus) hos Bispen.

1390 skøder Erik Andersen, Væbner, til Bisp Peder en Gaard i Ørting, som kaldes Østergaard — sikkert efter det førnævnte Stokkenævn; 1391 yderligere tre Gaarde i Ørting.

1398 overdrager Ove Krabbe og hans Hustru Sille (Cecilie) Markvardsdatter Rostrup, Halvsøster til førnævnte Nicolaus (Niels) Rostrup, til Biskop Bo deres Andel i Aakær med Tilliggende og godkender et Skøde til Bispen paa samme Gods fra Fru Silles Brødre Gotskalk og Benedikt Rostrup og deres Svoger Jens Allesen til Hovedstrup (Rodsenseje) gift med deres Søster Fru Kirstine Markvardsdatter Rostrup.

1432 skøder Ridder Eske Jensen Brok til Biskop Ulrik (Stygge) i Aars en Gaard Sonsom og hans Hovedgaard Sættrup i Falling Sogn tilligemed to Bol i Amstrup.

1433 overdrager to sjællandske Bønder alt deres Gods paa Sjælland til Hr. Ove Lunge til Bastnæs for alt hans Gods i Ørting Sogn i Bilzbæk.

1435 giver Mogens Nielsen, Væbner, Biskop Ulrik nyt Skøde paa hans Gaard og Gods liggende i Ørting, som er Østergaard.

1444 bevidner et Tingsvidne, at Laurits Trugotsen, Ridder, af Gylling, og hans Hustru Fru Kirstine gav Markvard Rostrup i Medgift med Datteren Cecilia (Sille) Kærsgaard og Svinballe og den Grund »hvorpaa Aakær nu ligger.

1445 sælger Morten Suan (Svend el. Svane), Væbner, til Biskop Ulrik i Aars al den Del og Rettighed, hans Hustru havde inden (for) Bilzbæk.

1461 faar Hr. Axel Lagesen Pantebrev paa 4 Gaarde i Ørting. Dette medtages her, skønt det næppe har nogen Betydning i denne Forbindelse.

Herefter synes Sammenhængen at være følgende: Aarhus-Bisperne havde af Bispeborge foruden Aarhusgaard med Ladegaardene Havreballegaard (S) og Vorregaard (N) ogsaa fra Biskop Svend I's Tid († 1191) Østrup, Ø. f. Randers i Ommer Syssel. Men fra 1386 indleder den dygtige Bisp Peder (Jensen Lodehat), Dronning Margrethes Klerk, Biskop i Växiø, i Aarhus og 1395 i Roskilde og som saadan Dronningens Kansler, en bevidst Jordpolitik i Hads Herred, hvor en af hans Forgængere maa have opført Aakær paa dens nuværende Plads, siden der i 1386 er Tale om »Aakær Grund«, der efter Vidnesbyrd af Bispens Famulus Niels Rostrup tilhører ham og hans Søkende som Arvinger efter Markvard Rostrup til Kærsgaard, hvad den dog vist ikke har gjort, da den ligger Ø. f. Ladegaardsaaen og Kærsgaards Jorder maa kun have gaaet til Ladegaardsaaen. Aakær Grund ligger paa en Knold Ø. f. Aaen, hvor denne danner et Knæ Vest om Voldstedet; men da der er en Voldgrav Øst for dette er Sagen tvivlsom. Men hvorfor siges der, at Arveretten ikke har været forbrudt o. s. v.? Aabenbart fordi Markvard Rostrup og hans Sviogerfar i Gylling har været paa »den gale Side« før og efter 1340, og dette maa være gjort gældende fra anden Side, men Bisp Peder har haft Dronning

Margrethe med sig, blot han har kunnet fremskaffe et Retsgrundlag; det tyder dog ogsaa paa, at Markvard Rostrup har faaet Amnesti, ligesom hans Svigerfar i Tide har slaaet om, hvad vi forøvrigt ogsaa ved fra de forskellige Forlig mellem Kongen og Holstenerne, sidst i Vindinge ved Nyborg 1353 i alle Tilfælde er hans Sønner gode danske Mænd og en af dem Bispens Famulus og Sekretær.

Bisp Peder fortsætter da naturligt sine Forgængeres Jordpolitik med Aakær som Aarhus-Bispens Borg i Lover Syssel. Hans Efterfølger Biskop Bo Magnussen erhverver 1414 Silkeborg Slot, og nu har Bispen tre Borge: i Syd Aakær, i Vest Silkeborg og i Nord Østrup. Bisp Peder faar yderligere tre Gaarde i Ørting*) — maaske de senere Nr. 46, 47 og 48 med tilhørende Jorde i Aakærdalens Forlængelse af Aakærs Jorde mod Nord — og Østergaard.

Aakærdalen var betydningsfuld, for gennem den gik den gamle Adelvej fra Horsens til Aarhus over Svinballe langs Spaakær (Spurvekær) Skov over Ladegaardsaaen og Gl. Bilsbæks Jorde op gennem Skoven forbi Guldhøj og det gamle Tingsted for Lover Syssel ved Ull Kirke, hvad jeg senere skal beredde nærmere ved anden Lejlighed.

Peder Jensen Lodehat er da, om ikke Aakærs Grundlægger og Bygherre, saa dog dens først kendte Ejer.

Hans Efterfølger Bo Magnussen (1395—1424) faar 1398 af Markvard Rostrups Svigersønner Skøde paa deres Andel i Aakær, saa at denne Bispedømmets Ejendom nu synes sikret. Ellers gaar hans Godssamling mest mod Vest (Silkeborg) og Nord (Ommer Syssel).

Med hans Efterfølger Ulrik Stygge (1424—49) begynder Bispedømmets Erhvervelse af hele Aakærdalen. I 1432 faar han af Hr. Eske Jensen Brok Skøde paa en Gaard Sousom og hans Hovedgaard Sættrup i Falling Sogn samt to Bol i Amstrup; de to første maa formodes at have ligget i Aakærdalen. 1435 faar han fornyet Skøde paa Østergaard i Ørting og 1445 køber han Bilsbæk, der ejes dels af en Væbner, dels af Hr. Ove Lunge til Basnæs, der ialtfald i 1433 ejede Bilsbæk. Der har været en Del Strid om Arven efter Biskop Bo; Bisp Ulrik har krævet Aakær overfor Kongemagten og faar 1444 det omtalte Tingsvidne paa, at Grunden har tilhørt Markvard Rostrup med hans Hustru Cecilia (Sille), Datter af Laurits Trugotsen og Fru Kirstine til Gylling og Hovedstrup. Fra nu af er Aakær ubestridt i Aarhusbispens Eje til Reformationen, da den gaar over til Kongen.

Efter denne historiske Redegørelse for de udviklede Ejerforhold samles Fremstillingen om de enkelte Steder i Aakærdalen.

Kærsgaard er Navn paa et gammelt Voldsted i et Kær i Skovparken »Kærsgaards Hule« N. f. Landevejen, hvis Anlæg synes at have medført Nedbrydningen af en større Gaard, rimeligvis hørende til Voldstedet og oprindeligt Bolig for Markvard Rostrup. Voldstedet er fornylig undersøgt af Læge Didriksen i Gylling og synes at have baaret en Træbygning, der er blevet ødelagt ved Brand; Fund af Vaaben som Armbrøstbolte kan tyde paa, at det er sket o. 1340 eller noget senere. Et Referat og Interview i »Aarhus Stiftstidende« med Overskriften: Det gamle Aakær fundet«, maa dog vist betragtes som en Misforstaaelse; det forbyder jo ikke blot Navneforskellen — »Aakær« maa jo ligge ved en Aa — men ogsaa, at Kærsgaard og Aakær nævnes som to forskellige Steder. Flere Gaarde er opstaaet ved Kærsgaard, hvorfor det nuværende Navn er Kærsgaarde.

*) Aarstallet 1341 maa være forkert for 1391, da der i 1341 ikke var nogen Bisp Peder i Aarhus, men derimod Biskop Svend II, Grevens Modstander, et L kan være faldet ud ved Læsningen af Afskriften af Aarstallet.

Aakær er Navn paa den Borg, som Aarhusbispen o. 1380 lod opføre paa den Knold i et Kær ved Aaen, hvorpaa den nuværende Hovedbygning ligger. Bisperne styrede det ved Lensmænd og Fogeder, indtil det ved Reformationen 1536 tilfaldt Kronen uuder Aarhus Bispegaard Aarhusgaard, men blev 1548 et eget Len, der omfattede Hads Herred, til Tider dog forenet med Skanderborg. Her boede saaledes en Kgl. Lensmand, men samtidig var det Kgl. Slot og kaldes endnu i Folkemunde »Slottet« i Modsætning til »Fæstet« ved Bilsbæk. Efter 1660 blev det eget Amt, Aakær Amt.

Gaarden blev 1661 udlagt til Joakim Gersdorffs Arvinger, der solgte den til Griffenfeld, som straks efter bortbyttede den med Samsø. Efter flere tyske Ejere fra 1793 til 1857, sidst Cohen, blev de 1857 solgt til Jægermester Neergaard til Rantzausgave (Kanne) og tilhører fra 1923 hans Sønneson Hofjægermester Frode Neergaard til Tirsbæk. Til Aakær hørte ogsaa Lundhof, det eneste tyske eller rettere fortyskede Navn i Hads H., oprindeligt blot »Lunden«, og Dybvad (Gosmer S.) oprindeligt en Bondegaard under Aakær; de er forlængst solgt fra.

Ladegaardsaaen har vel Navn efter en Ladegaard, der dog maaske har ligget længere inde i Dalen.

Aaen opstaar ved Sammenløbet af to Bække ved Oldrup Station og løber mod Øst under Svend Feldings Bro med Adelvejen; langs denne Strækning viser det gamle Kort en Vej til Hundslund og Horsens som Fortsættelse af Ørtingvejen over Bilsbækken; den gamle Adelvej Horsens-Aarhus har gaaet op over Svinballe til den søndre Horsensvej fra Gylling over Vads Mølle-Sondrup-Glibing Mølle-Søvind.

Søttrup skulde efter Navnet — hvis det da er et »Søtorp«, der skulde blive til »Sørup«, og ikke et »Sottrup af »Sotestorp — søges enten ved Fjorden, ligesom Søby har Navn efter Havet, eller ved en Indsø, og af dem kan der i Aakærdalen kun være Tale om to: ved Smedien ved Aakær, men for tæt paa Gaarden eller ved en nu udtørret lille Sø i Spaakær Skov S. f. Svend Feldings Bro, og den vilde nok være den sandsynligste, navnlig hvis det er den eller dens Materialer, som Bispen har benyttet til at opføre Spejlsborg. Men Søttrup er nok Sottrup.

Spejlsborg kendes kun fra Stednavnet Spejlsborg Dam, men er aabenbart det samme som A. S. Vedels »Spegelshus«, udtalt Spejlshus, der betyder Hospital eller blot »Spital« med Tryk paa første Stavelse, der bliver til »Spedel« og Spejl«, og i Reglen betegner et Spedalskhus, som helst skulde ligge ved Alfarvej, for at de spedalske med deres Skralder kunde tiltrække sig de vejfarendes Opmærksomhed og modtage Almisse.

Det kan næppe være Tvivl om, at det er Kælderens til denne Bygning, man fandt i 1850, da man ryddede en Forhøjning S. f. Svend Feldings Bro eller Rødebro, der var et omtrent firkantet Bygningsfundament af tilhuggen Granit. Det blev vist tildækket igen, ialtfald ikke helt ryddet, og blev glemt, men kom for Dagen i 1926, da Godsforvalteren paa Aakær fik Folk til at rydde Grunden. At dette ikke blev betragtet som Vandalisme, fremgaar af en Pressenotits, bl. a. i Landbobladet, om den opsigtsvækkende Mængde Sten, der var blevet bortkørt og sprængt. Afd. Landinspektør Eriksen i Odder, der kom til Stede og opmaalte Stedet (18 × 32 Al.), synes heller ikke at have reageret. Spejlsborg, der i Folkemunde kaldes Rødebro eller »Svend Feldings Borg«, vil nu forhaabentlig faa sin Mindesten af de Rester af Kvadre, der blev fundet uden for Smedien i Ørting; det er dog altid noget. Om Spejlsborg er det gamle Søttrup kan ikke afgøres, men noget taler derfor; her har maaske Ladegaarden ligget, der har givet Navn til Ladegaardsaaen, og rum-

met »Svend Feldings Stald«, hvorigennem »Vandet af den Bæk derhos skulde løbet igennem Stalden«. (A. S. Vedel).

Spejlsborg Dam er oprindelig ikke nogen Dam, men en Dæmning, og en saadan findes ved Sydenden af den omtalte tidligere Sø, et senere Kær inde i Spaakær Skov, der aabenbart har heddet Spurvekær eller paa jydsk Spor(re)kær, senere Spaakær. Men da »Dam« tidligt er blevet opfattet som et Vandhul, er det blevet flyttet nærmere til Aakær som Navn paa det Vandhul, der omtales 1612, da Kongen giver Ordre til at bygge en Stenbro fra Aakær Ladegaard til »Svend Feldings Vandsted«, og som endnu kaldes Spejlsborg Dam.

Bilsbæk i Ørting Sogn er oprindelig Navn paa den Bæk, der fra Ørting Mose forener sig med Ladegaardsaaen S. f. den nuværende Gaard Bilsbæk. Da Navnet 1432 skrives Bilzbæk, er den formodentlig opkaldt efter en Mand af den adelige Slægt Bild eller Bille, der kan antages at have ejet den efter Bækken opkaldte gamle Gaard Bilsbæk, der har ligget saaledes, at Bækken godt kunde føres igennem Stalden, saa det er muligt, at Oprindelsen og Opnavneren til Svend Feldingsagnet, den stærke og snilde Jyde, skal søges her. Stederne for Sagnet skulde saa over Spejlsborg efterhaanden være flyttet til Aakær. Kun een af de 4—5 Banker, som i Mands Minde har betegnet Stedet, ses endnu i Terrænet lige op til Bækken, der kunde se ud til at være flyttet. Af Ejere kender vi kun Hr. Ove Lunge til Basnæs og Væbneren Morten Suans Hustru, der begge kan have tilhørt Slægten Bild paa Mødrene eller Fædrene Side.

Arkitekt Schultz (Nationalmuseet) fandt ved et Besøg paa Stedet en Formsten til en middelalderlig Bygning, og den kan ikke være tilført, da Stedet lige til sene Tider har været ryddet for Mursten (Munkesten), selvom Murbrokker stadig kan findes.

Gaarden har aabenbart haft Jord i hele denne nordlige Del af Sognet; derfor har Aakærbisperne ogsaa ønsket at lægge dens Areal ind under Aakær. I alle Tilfælde skal det oprindelige Aakær ikke søges her, hvor der ikke er nogen Aa og knap nok noget Kær. Havde Bilsbæk været det gamle Aakær, behøvede Biskop Ulrik jo heller ikke at købe Jord »inden Bilsbæk«.

Østergaard i Ørting By var dens Væbnergaard eller »Hovgaard«; herpaa tyder ogsaa Marknavnet Enemærket, dvs. Særjord, udenfor Fællesskabet. Den blev senere delt i 4 Gaarde, og den gamle Ørtingvej gik til vore Dage igennem den og kan ses endnu. De 4 Aakærgaarde i Ørting Sogn, som der skrives paa Kortet, er de nedlagte 1) Frederiksdal, 2) Augustendal, 3) ? og 4) ?.

Der er stadig Gaader at løse i Aakærdalen, f. Eks. Beliggenheden af Sættrup og Sousom, et mærkeligt Navn og aabenbart skrevet efter Udtalen paa jydsk Folkemaal; men hvad det skal betyde, er ikke godt at vide. Omtrent midtvejs mellem København og Frederikssund findes et Søsuum (Stenløse S.) af Søhusum, dvs. ved Søhusene, men det kan det ikke godt være, næppe heller et Navn i Lighed med det ikke sjældne Snurom = drej om.

Men at Kortets Ruin, Gl. Aakær, i Virkeligheden er det gamle Bilsbæk, synes der ikke at kunne være Tvivl om, lige saa lidt som om, at Aakær ligger paa sin oprindelige Plads og ikke har andet med Kærsgaard at gøre end Rostrupernes Paastand om, at Pladsen oprindelig hørte under Kærsgaard.

Mange af den Slags Gaader findes i de fleste Egne af Landet og venter paa deres Løsning eller dog paa, at man som her maa komme det sandsynlige saa nær som muligt.

For at være kommet saa vidt skylder jeg Pastor Knudsen og Lærer Lykke i Ørting Tak. Mit Forsøg kan maaske betragtes som Forarbejde til den Monografi om Aakær, som vi hidtil har maattet savne.

Tingskriveren fortæller om Livet og Tilstandene i Framlev Herred 1661.

Af Poul Rasmussen.

I den ældste Tingbog for Framlev Herred, som er bevaret, refereres de Sager, der blev ført paa Herredstinget fra og med den 9. Januar til og med den 6. November 1661. I det følgende vil de Oplysninger, Tingbogen indeholder om Forhold, der kan have kulturhistorisk eller økonomisk-statistisk Interesse, blive gengivet sagligt ordnede. De skulde derefter være let tilgængelige for de Historikere, som faar Brug for dem.

Kirkebygninger. I en voldsom Storm, der rasede i Begyndelsen af Januar Maaned, led Taget paa Borum Kirke betydelig Skade. Af det Syn, som i den Anledning blev afholdt (Tingbogen Fol. 2), fremgaar det, at selve Kirkebygningen var tækket med Bly, medens Vaabehuset havde Tegltag. Skibet havde Bjælkeloft, og Enderne af Bjælkerne ragede aabenbart frem af Muren.

Den 3. Juli blev Store Ring Kirke synet (Fol. 106). Vaabehus og Taarn var teglhængte.

Gaarde og Huse. I 1661 blev der afholdt Syn paa Steffen Jensens Hus i Skivholme (Tingbogen Fol. 6), Svend Torsens Gaard i Stjær (Fol. 9), Mads Mortensens Hus i Galten (Fol. 14), Peder Lassens Gaard i Borum (Fol. 15) og Jørgen Lauridsens Gaard i Høver (Fol. 60).

Svend Torsens Gaard havde 3 Længer, Isterraden (d.v.s. Stuehuset) paa 12 (?) Fag, det vester Hus paa 19 Fag og det øster Hus paa mindst 11 Fag. Peder Lassens Gaard bestod af et Hus paa 11 Fag Nord for Isterraden, Isteraden med et Korshus (en Tværføj) paa 4 Fag paa Nordsiden, et Hus paa 12 Fag vesten i Gaarden og Laden paa 16 Fag, der stod sønden i Gaarden. Af Længer i Jørgen Lauridsens Gaard omtaler Synsforretningen kun Isterad og Lade.

I Steffen Jensens Hus var Stolperne afraadnet i Jorden. Huset har altsaa ikke haft Syldsten og Fodtømmer, men jordgravede Stolper. Om flere andre Bygninger hedder det, at de helt eller delvis fattedes Lejder¹⁾. Med mindre de paagældende Lejder var raadnet bort, har disse Bygninger manglet Fod-

tømmer, men dog vel haft Syldsten under Stolperne. Af Fyldtømmer omtaler Synsforretningerne kun Løsholter, ikke Skraastivere og Dokker. Som Underlag for Tækkematerialet nævnes ofte Lægter, men aldrig Rafter.

Indbo. I Tingbogen er de Skifter indført, som blev afholdt (A) den 21. Februar 1661²⁾ efter Anders Jensen i Herskind (Tingbogen Fol. 26 ff.), (B) den 28. Februar 1661 efter Jens Rasmussen i Herskind (Fol. 28 ff.), (C) den 17. Januar 1661 efter Søren Jensens Kone i Skovby (Fol. 30 ff.), (D) den 31. Januar 1661 efter Rasmus Simonsens Kone i Galten (Fol. 33 ff.), (E) den 7. November 1659 efter Rasmus Jørgensen i Høver (Fol. 11 ff.), (F) den 11. Januar 1660 efter Christen Jensens Kone i Harlev (Fol. 41 f.), (G) den 27. Juni 1660 efter Rasmus Jensen i Sjelleskovgaards Mølle (Fol. 45 ff.), (H) den 20. Juni 1657 efter Rasmus Jensens Kone i Herskind (Fol. 67 ff.), (I) den 11. Oktober 1660 efter Niels Mortensens Kone i Gammelgaard (Fol. 97 ff.), (J) den 6. December 1660 efter Morten Nielsen og hans Broder Søren Nielsen i Galten (Fol. 132 ff.) og (K) den 24. September 1661 efter Niels Lassen i Hørslev (Fol. 134 ff.).³⁾

I de Dødsboer, som er registreret i Tingbogen, bestod Bohavet i Stuerne af Skiver, d.v.s. Borde, af Fyrre- eller Egetræ og med aaben eller lukket Fod (A, B, D, E, G, H, I, K), Kringstole, d.v.s. Lænestole, (A, H), Bagstole, d.v.s. Stole med Ryglæn, (A), Foldebænke, d.v.s. Slagbænke, (K), Bænkekister (G), Kister, i Regelen af Egetræ, (A, B, F, G, H, I, K), Ørker, d.v.s. store jernbundne Kister, (A, F), Skrin (C, F, H), Skabe af Eg eller Fyr (A, B, C, D, E, H, K), Hjørneskabe (H, K), Kandeskabe (A, H), Kande bænke, d.v.s. Kande borde eller Kanderækker, (A) og Senge (I). I Sjelleskovgaards Mølle (G) stod et Par gamle Messinglysestager, og i Gammelgaard (I) havde man 2 Sølvsker, som hverken Svenskerne eller Polakkerne havde faaet fat paa.

Rasmus Jensens Kone i Herskind (H) efterlod sig følgende Gangklæder: Et sort Klædeskørt, et blaat (?) Skørt, et sort Vadmelskørt, en Klædetrøje, en sort Klædetrøje, en Femskaftrøje, d.v.s. en Trøje af Tøj, der var vævet med fem »Skafter«, en Klædekaabe, en sort Klædekaabe og en sort, foret Lue. I andre Skifter omtales et Par Sko (F), Femskafteskørter og -Trøjer (C, I), Klædetrøjer (I) og Kaaber (C, I). Hvorledes Mændene gik klædt, fremgaar ikke af Skifterne.

I gamle Dage var det almindeligt, at Folk havde deres Ligkister staaende parat. Skiftet efter Rasmus Jensens Kone (H) viser, at man i Herskind fulgte denne Skik.

Af Redskaber, der benyttedes i Landbruget, omtaler Skifterne Gravespader (H), Tørvespader (H), Plove (D, G, H, K), Plovjern (C, E, H, K), Langjern til Plove (G), Harver (C, D, H), Høleer (D, E, G, H, K), Skærenive, d.v.s. Hakelsesknive, (G), Slæder (C, K) og Vogne med Tilbehør (D, G, K) saasom Seler og Tømmer (C) eller Halskobbel (?) og Pudehynder (?) (H).

Skifternes Beskrivelser af Sengetøj, Køkkentøj, Bryggeredskaber m. v. er temmeligt summariske og frembyder intet af Interesse.

Husdyr. Som Fridlev Skrubbeltrang har paavist i Historisk Tidsskrift, 11. Rk., Bd. 1, S. 245 ff., er Skifterne den Kilde, der giver de paalideligste Underretninger om Husdyrholdet i det 17. Aarhundrede. I nedenstaaende Tabel er de Oplysninger samlet, som Skifterne indeholder vedrørende Besætningernes Størrelse paa Gaardene i Framlev Herred.

Skiftets Bogstav	Skiftets Dato	Heste, Øg og Plage		Føl	Køer, Kvier og (Kvie)ungøed	Stude og Studeungøed	Kalve	Faar	Lam	Geder	Kid	Gæs	Gæslinger	Svin og Polte	Grise	Bitræer
H	20/8 1657	12	2	7	5	3	21	1				6		32		
E	7/11 1659			7		14)	3									
F	11/1 1660													1	1	
G	27/8 1660	2	1	4		2	7					3	7	8		
I	11/10 1660	4		3			5	2						4		
J	8/12 1660	Gaarden var fuldstændig afklædt.														
C	17/1 1661	2		2			3							1	6	
D	31/1 1661	4	1	2	2	2	6	2	3	2				4		2
A	21/2 1661	2		1												
B	28/2 1661	»Intet Fæmon«														
K	24/9 1661	4		2	1		2	3				3		2	4	

Bortset fra Skovhugst er Tyveri en Forbrydelse, som sjældent omtales i Tingbøgerne. Dette skyldes utvivlsomt i første Række, at Forfølgelsen af et Tyveri var en temmelig haabløs Sag i gamle Dage, da den bestjaalne maatte være sin egen Opdager. (Se saaledes Tingsvidnet Fol. 143, der angaar Tyveriet af et Lam, som opklaredes, dengang Ejermanen begyndte at ransage efter det). Større Dyr var det imidlertid vanskeligt for Tyvene at holde skjult. Det hændte derfor, at Folk forsøgte at faa en stjaalet Hest tilbage ved at efterlyse den paa Tinge (Fol. 112 og 125).

I Maj Maaned havde man i Lyngballe Enemærke optaget nogle Geder og Bukke, der tilhørte Mænd i Skivholme, og som havde »gjort Skade paa adskillige Træer og Abildtræer i Abildgaarden« (Fol. 91). Geder ansaa man i det hele taget for meget skadelige Dyr, som ikke maatte gaa løse i Nærheden af Skove med Underskov. (En Indskærpelse af dette Forbud er indført Fol. 123).

Udsæd og Kornhøst. Af Skifterne fremgaar det, at der i 1660—1661 blev saaet 2½ Td. Rug til Anders Jensens Gaard i Herskind (Skifte A) og 2⅛ Td. Rug til Jens Rasmussens Gaard i samme By (Skifte B). I Sjelleskovgaards Mølle var Udsæden i 1660 ½ (?) Td. Rug, 1¼ Td. Byg og 1⅓ Td. Havre (Skifte G).

Naar man ved, hvor meget Korn der laa paa Gaardene i en af de Maaneder, der fulgte nærmest efter Høsten, kan man om end med betydelig Usik-

kerhed slutte sig til Kornhøstens Størrelse det paagældende Aar (se nærmere Fridlev Skrubbeltrang, Fortid og Nutid, Bd. XIII, S. 20 ff., og Sigurd Jensen sammesteds, Bd. XII, S. 161 f.). Holder man sig til de Skifter, der afholdtes i Maanederne September, Oktober og November, laa der 1 Td. Rug, 1 Td. Byg og $\frac{1}{4}$ Td. Hvede (sandsynligvis Boghvede) i Rasmus Jørgensens Lade i Høver (Skifte E, 7. November 1659) og $2\frac{1}{2}$ Td. Rug, 6 Tdr. Byg og 10 Tdr. Havre i Niels Lassens Lade i Hørslev (Skifte K, 24. September 1661).

I 1661 var Sommeren saa tør, at Kornet i stor Udstrækning gik af Grøde, før det havde dannet Kærne. Den 30. Juli, da Synsmænd besøgtede Galten Mark, saa de, at »de fattige Mænds Sæd var af den langvarige Brynde og Hede forbrændt saavel det overblevne af Jordrotter og »Ugred« af-skaaret og opædt« (Fol. 145). I Løbet af Efteraaret blev Høsten synet i Søballe (Fol. 130), i Skiby og Harlevholm (Fol. 144 f.) og hos alle Kongens Bønder i Herredet⁶⁾ (Fol. 139 ff.). Høstudbyttet varierede for Rugens, Byggen og Havrens Vedkommende fra slet intet til Halvdelen af den normale Avl.

Skovene. I de Aar, Landet var besat af Svenskere, Polakker og Brandenborgere, blev der fældet aldeles hensynsløst i alle Skove. For at man kunde faa et Indtryk af Skadens Omfang, blev der i Foraaret 1661 afholdt Syn paa Kongens Skove i hele Herredet (Fol. 89). Ifølge Synsmændenes Opgivelser var der i »forledne Ufredsaaringer og siden hidindtil« rodhugget 1165 Ege og 1676 Bøge og tophugget 78 Ege og 124 Bøge, 42 Ege var »nedbrudt«, og 101 Ege havde man skrællet Barken af. »Siden nu forgangne Aar« var der hugget 2 Ege og 11 Bøge. Antallet af Træer, af hvilke der var hugget enkelte Grene, var saa stort, at de ikke kunde tælles.⁶⁾

I Lille Ring Skov, der tilhørte Aarhus Domkapitel, var der, »siden Fjenden kom ind i Landet, og til denne Dag« rodhugget 10 Ege og 604 Bøge og tophugget 1000 Bøge. Forgangne Aar var der hugget 30 Bøge. Enkelte Grene var hugget af Træerne »over al Skoven, saa vidt de ikke kunde tælle« (Fol. 126).

I de tre Skovskifter, der hørte til Peder Lassens Gaard i Borum, var der hugget 48 Ege »i forleden Fejdetid«. »Item (d.v.s. ligeledes) var Toppen afhugget i alle . . . 3 Skovskifter . . . , saa der kan ingen Olden blive« (Fol. 40).

Ifølge et Syn, som blev afholdt efter den stærke Storm i Begyndelsen af Januar Maaned paa Vindfælder i Kongens Skove, havde Vinden væltet 16 Ege = 42 Læs og 87 Bøge = 214 Læs (Fol. 3). Det var altsaa store Ødelæggelser, Storme kunde anrette i de aabne, forhuggede Skove.

I vore Dage dominerer Bøgen ganske Aarhussegnens Skove. Som det fremgaar af Synsforretningerne, var Egen meget almindelig i det 17. Aarhundredes Skove.

I Marts Maaned blev de Skove, der tilhørte Kongen og Selvejerbønderne, Kannikeskoven i Lille Ring og Præstegaardenes Skovskifter synede. Efter Synsmændenes Skøn kunde Skovene fede 192 Svin, naar der var fuld Olden (Fol. 24 f.)⁷⁾. 1661 var intet Oldenaar, og de Synsmænd, som i September

Maaned besigtigede Kongens Skove, erklærede, at der ikke fandtes Olden paa Træerne, »som Svin kunde faa Flæsk af dette Aar« (Fol. 131).

Skovhugst er den Forbrydeise, der hyppigst blev paadømt af de østjydske Herreds- og Birketing. Skovhugstsagerne i Framlev Herred 1661 drejede sig om Tjørn til Gærdsel (Fol. 121), om Grene, der var hugget af Træer, (Fol. 104, 120 og 142), om Vindfælder (Fol. 23) eller om hele Træer, der stod paa Roden, (en Bøg, »saa stor omkring som en Halvtønde«, Fol. 19, en Eg, 1 Alen tværsover, Fol. 122, en Eg, 1 Alen bred, Fol. 127, en Eg, 2 $\frac{1}{2}$ Alen i Omkreds, Fol. 138, en Eg, Fol. 148). Det er paafaldende saa mange store Træer, der blev stjaalet i Framlev Herred. Andre Steder var det mest Risege og Risbøge eller enkelte Grene, Bønderne huggede uden Tilladelse.

Veje og Broer. Paa Herredstinget den 24. April nedlagde Mændene i Herskind Forbud imod, at Folk benyttede en Vej, »som gjordes over deres Mark, Eng og Korn fra Sjelle og til Skivholme Kirke, og brød deres Gærder op for deres Kornvang« (Fol. 77).

Før Udskiftningen var de Veje, der førte ind til Landsbyerne, som oftest lukket med Led. I Forbindelse med en Skeltrætte omtales Byledet i Harlev (Fol. 66).

I 1661 maatte Herredsmændene efter Kongens Befaling reparere Borum Bro. Ifølge en Synsforretning »fattedes der paa Broen 2 Tylvter Bul (de Planke, der dannede selve Brobanen), 2 Lejder (de Bjælker, der bar Broen), hver 6 Alen lange, 2 Lejder, hver 4 Alen lange, paa begge Sider, Rækkerne (Rækværkerne), paa hver Side 18 Alen lange, 12 Stolper, 12 Løsholter (vandret Tømmer mellem Stolperne), 8 »Stiber« (Stivere?), Lægter, 51 Alen paa hver Side« (Fol. 89, 92, 113 og 142).

Indgaaelse af Fæstemaal. To Mænd bevidnede, at de havde været til Stede paa Skanderborg, »der Niels Jensen i Harlev stedte og fæstede den Gaard, han paabor. Da hørte de, at velbyrdige Hr. Rigsmarsk (Anders Bilde Lensmand paa Skanderborg) tilspurgte forskrevne Niels Jensen, om han vilde ægte Enken, som boede paa Gaarden, og om det var med hendes Vilje, at han skulde fæste Gaarden. Dertil svarede forskrevne Niels Jensen, at Enken var syg; dersom hun levede, da skulde han ægte hende; men dersom hun døde, da skulde han ægte hendes Datter, og derpaa fæstede velbyrdige Hr. Rigsmarsk forskrevne Niels Jensen Gaarden«. Uagtet Enken, Anne Nielsdatter, betalte 15 Daler af Niels Jensens Indfæstning og paa anden Vis hjalp ham af »hendes fattige Formue og faderløse Børns Gods, han har til sig annammet«, vilde han dog hverken ægte hende eller hendes Datter. Da Herredsfogeden ikke turde dømme i Sagen, fordi Forpligtelsen til at ægte Enken ikke var indført i Niels Jensens Fæstebrev, ser det ud til, at hun sluttede Forlig med Niels Jensen paa det Vilkaar, at hun skulde have 3 Skpr. Land og 2 Læs Hø af Gaarden hvert Aar, saa længe hun levede (Fol. 37 f. og 117 ff.).

**Bøndernes Ydelser
til Herskab og Stat.**

Før Hartkornsvurderingen 1682—1688 var det som oftest Gaardenes Ansættelse til Helgaard og Halvgaard, der bestemte Størrelsen af deres Andele i Engslæt, i fælles Jorder, der skulde udskiftes, og i Afgifter, der paalignedes flere Gaarde under eet (Fol. 75 og 125). Undertiden forsøgte en Bonde at faa sin Landgilde sat ned, idet han paaberaabte sig, at hans Gaard var og regnedes for en Halvgaard, skønt han maatte betale Afgift som af en Helgaard (Fol. 111 f. og 125).

Det var ikke blot Avlingshoveri, men Arbejde af snart sagt enhver Art, Husbonden kunde kræve af sine Bønder. I Henhold til denne Ret paalagde Bispen og Kapitlet deres Bønder i Lille Ring at holde Opsyn med de Skove, der laa til deres Gaarde, »at der intet ulovligt hugges . . . , det de jo tilkendegiver, saafremt de ikke selv derfor vil straffes og staa til Rette« (Fol. 121 f.).

Kongen havde eftergivet alle Restancer for 1657. Retten underkendte derfor Slotsskriverens Krav paa en Bonde i Søballe, der skyldte ham 1/2 Td. Landgildesmør for 1657, som Lensmanden havde tillagt ham for hans Tjeneste (Fol. 85).

Ved Udplyndringerne under Krigene var næsten alle Bønders Økonomi bragt i en elendig Forfatning. Da Høsten tilmed slog aldeles fejl i 1661, kan det ikke undre, at der ikke kunde betaales Tienderestancer af to Gaarde i Stjær (Fol. 137 f.), eller at Delefogeden maatte opgive at inddrive Restancer hos Mænd i Harlev, Taastrup, Høver, Store Ring, Galten, Skovby og Herskind (Fol. 146 f.).

Sognefogeder nævnes flere Gange i det 16. og 17. Aarhundrede, men uden at der gives nærmere Oplysninger om Arten af deres Virksomhed (se Poul Johs. Jørgensen, Dansk Retshistorie, S. 362). Af en Sag mod fire Sognefogeder fra Framlev Herred, der stod i Restance til Lensmanden med Skansepenge for 1650, fremgaar det, at Oppebørselen af visse Paalæg hørte med til Sognefogedernes Pligter i alt Fald i Skanderborg Len (Fol. 73).

I Forbindelse med Skiftet efter Rasmus Jensens Kone i Herskind omtales det, at han i 1654 havde været »Lægdsmand for Kongeskat« (Fol. 69). Lægds mændene paalignede og opkrævede de ekstraordinære Skatter i deres Læg (se P. V. Jacobsen, Det danske Skattevæsen, S. 26 og S. 84 ff.).

Ved hvert Herredsting havde Lensmanden en Delefoged, som skulde varetage Kongens Interesser paa Tinge. Naar Fristen for den rettidige Betaling af Landgilde og Skatter var udløbet, overleverede Slotsskriveren Restancelisten til Delefogederne, som derefter var ansvarlige for Restancerne Inddrivelse (Fol. 82 og 145 f.).

Den 3. April stod Søren Lauridsen i Borum for Tingsdom »og tilstod, at han havde annammet af Peder Jensen ibidem (d. v. s. sammesteds) al Kopskatten af Borum By med Præstens Seddel (d. v. s. Præstens Mandtal) derhos liggende, som han lovede at yde og levere paa Skanderborg og holde Borum Bymænd derfor kvit« (Fol. 49, jvnf. Fol. 146).

Ved Brev af 18. Januar 1657 vedkendte Albert Ibsen og Søren Pedersen

i Rodegaard sig, at de var »kommet i nogen Ulejlighed hos« Lensmanden »for nogle unge Karles og Drenges Udeblivelse, som ikke fremkom for vor Forsømmelses Skyld, der nu sidste Gang Soldater blev udskrevet, og skal vi give den gode Herre for samme Forsømmelse 3 staldfærdige Øksne til St. Valborgdag førstkommende«. Da de i 1661 krævedes for to Øksne, som de endnu ikke havde leveret, erklærede de, »at de ingen Drengede havde, som tjente dem for Kost og Løn, undtagen de Drengede, de mødte med samme Tid, og ved deres højeste Ed og Salighed svor, at de var haardelig nødt og tvunget til med Fængsel og Taarn at udgive samme Haandskrift« (Fol. 85 ff.).

**Trolovelse
og Ægteskab.**

To Mænd fra Taastrup og en Mand fra Skiby bevidnede, at de havde været »i Beskikkelsesvis« hos Anne Nielsdatter og spurgte hende, om hun vilde ægte Niels Jensen, der havde fæstet hendes afdøde Mands Gaard (se ovenfor S. 05). Anne Nielsdatter sagde til Mændene fra Taastrup, »at hun ikke nu var beraadt derpaa«, og Manden fra Skiby svarede hun, »at det var nu en ond Tid, hun kunde ikke nu ægte nogen« (Fol. 36).

Et andet Tingsvidne, som ligeledes viser, at man i Framlev Herred fulgte den velkendte Skik at føre Ægteskabsforhandlinger ved Hjælp af Mellemmænd, er indført i Tingbogen Fol. 104. Ifølge dette Tingsvidne havde to Mænd været hos Niels Andersen i Farre »og talt mundtlig med ham, om han vilde have den Kvinde, Mette Andersdatter, til Ægte, som var trolovet til ham. Da svarede han, at han var en gammel vanfør Stakkel, han vilde aldrig ægte hende eller nogen Kvindesperson«.

**Slagsmaal
og Overfald.**

Det 17. Aarhundredes Bønder bar ikke Vaaben. Kom de i Slagsmaal, gik de løs paa hinanden med det, de havde nærmest for Haanden. To Mænd fra Skivholme slog saaledes Præstens Karl, som havde grebet dem i Skovhugst, over Arme, Skuldre og Ryg med et Stykke Træ (Fol. 21 f.). Morten Hansens Kone i Skovby »slog« ved en Udlægsforretning den ene Vurderingsmand »med Sten« (Fol. 95, 100 og 134). Knud Sørensen i Skovby slog Hans Lassen i Hovedet med et Tøjrekølleskaft (Fol. 108). Troels Christensen i Sjelle »huggede« Skovfogeden Rasmus Rasmussens »Klæder sønder« med en Økse og slog ham for Brystet og over Øjet. Rasmus Rasmussen dræbte derefter Troels Christensen i Nødværge (Fol. 100, 106, 113 og 129).

Krigene 1657-1660.

Ifølge Tingsvidne af 30. Oktober havde Morten Sørensen i Harlevholm »i forleden Svenskens Tid været jaget fra Hus og Gaard og hans fattige Formue ham frarøvet og fraplyndret item (d.v.s. ligeledes) hans Boskab sønderhugget og sønderslaet og i sin bedste Kornsæd forhindret, og Kornet blev bortrøvet, hans Avling, Næring og Bjæring blev nedlagt og Taget af Husene afbrudt og borttaget« (Fol. 145). Samme Skæbne fristede bl. a. 5 Mænd i Skivholme (Fol. 38), Niels Jensen i Terp Mølle (Fol. 39), Rasmus Jørgensen i Høver (Skifte E, Fol. 11 ff.) og Jens

Lassen i Taastrup. Sidstnævnte boede ved Alfarvej »og har nu i forledne Ufredstid været jaget fra Hus og Hjem saavel som hans andre Naboer i mange Uger tillige og hans fattige Formue med Heste, Øg og Fæmon og Kornet af de svenske udbaaret paa Marken og ganske forødt, saavel hvis andet, han havde, er ham frarøvet« (Fol. 99 f.).

Paa denne Egn var det vist altid Svenskerne, der drev Folk fra Hus og Gaard og ødelagde det, de ikke kunde tage med sig. Vore Forbundsfæller, Polakkerne, benyttede en mere human Fremgangsmaade⁸). De udskrev Skatter eller paalagde Bønderne Leverancer af Slagtekvæg og Heste. Var der saa nogen, som ikke kunde svare, hvad han skulde, gjorde Polakkerne sig betalt hos Præsten eller en velstillet Bonde og gav ham Ret til at inddrive sit Ud-læg hos sin fattigere Landsmand. Et godt Indtryk af denne Form for Ud-presning giver en Sag, som Magister Niels Krog i Aarhus førte mod Niels Jacobsen i Sjelle. Niels Jacobsen havde ikke betalt en Skat, der skulde erlægges til en Regimentskvartermester i Borum i Januar 1659. En Løjtnant, som var indkvarteret i Sjelle, tog derfor en Okse, der stod i Sjelle Præstegaard, men tilhørte Niels Krog, og befalede Ridefogeden paa Sjelleskovgaard at gaa til Niels Jacobsen og paalægge ham at erstatte Sognepræsten Oksen. En Maaned Tid senere stillede Præsten med en Rytter hos Niels Jacobsen og tog det Løfte af ham, at han vilde betale den Okse, Polakkerne havde taget. Da Sagen kom for Retten, søgte Niels Jacobsen at redde sig ved at paastaa, at han ikke havde noget med Løjtnanten i Sjelle at bestille, men gav Kontribution til den Ritmester (1), som laa i Borum. Da han ikke kunde fragaa, at han havde lovet Præsten Erstatning, blev han imidlertid dømt til at betale. (Fol. 65 f., 91 og 109 f. Andre Sager af samme Art er refereret bl. a. Fol. 50, 64, 114 og 123 ff.).

De Folk, der blev tvunget til at fungere som de fremmede Soldaters Skatteopkrævere, var naturligvis ilde lidt af den øvrige Befolkning. Det maa betragtes som et Udslag af Had til en af disse Mænd, naar Niels Sørensen i Galten sagde til Mikkelt Betnumsen sammesteds, »at han møntede selv Penge i Svenskens Tid og beholdt deres. Han havde godt ved den Tid at give Penge og sagde ydermere: Jeg skal ligevel lade dig hænge« (Fol. 130 og 142).

Naar Polakkerne plyndrede, ser det ud til, at det fortrinsvis var Bøndernes Køer og Heste, de var ude efter. Mænd fra Galten vidnede saaledes, »at Aar 1659 om Sommeren da plyndrede og røvede Polakkerne en ganske stor Hob Fæmon fra de Galten Mænd, og samme Tid kørte de nogle Vogne ud ad Holsten, og da saa de«, at deres Dyr blev drevet bort med Vognene (Fol. 79).

Kristi Himmelfartsdag 1659 kom en Rytter hen til to Karle, der gik paa Framlev Mark. Den ene Karl saa sit Snit til at undløbe, men den anden fik Rytteren fat i, sled og slog ham blaa og blodig og tvang ham til at føre sig til Framlevmændenes Heste, som de havde skjult i Skoven under Aarslev Lerballe. Rytteren befalede derefter et Par af de Karle, der vogtede Hestene, at lægge 4 Heste i en Tømme og føre dem til Framlev, hvor de blev spændt

for en Vogn. (Fol. 5, 10, 16 og 43. Et Tingsvidne om en laant Hest, der blev taget fra en Mand i Harlev, er indført i Tingbogen, Fol. 10).

Den 23. Januar stod Christen Christensen paa Tinge og æskede Skudsmaalsvidne. 24 Dannemænd vidnede, »at imidlertid forbemeldte Christen Christensen var Slotsskriver paa Skanderborg sidste forledne to Aars Tid i den onde, besværlige Tid«, havde han ved hyppigt at opsøge Officererne baade af det ene og det andet Parti været alle »til stor Hjælp, saa vidt han af yderste Flid og Myndighed udrette kunde, ellers havde en Part af os blevet drevet fra Hus og Hjem« (Fol. 3 f.).

»I de tvende Ufredsaaringer« havde Skørring og Skivholme Kirker ingen Indtægter haft. Præsterne havde derfor sørget for Vin og Brød, men fik deres Udgifter dækket af Menighederne (Fol. 92).

Sprede Træk.

Pløjning med Stude. En Mand fra Galten vidnede, »at for en 10 Aar siden, da havde Niels Simonsen, som boede i Galten, 2 Stude og 1 Øg i Plove, som han havde lejet af Mikkell Bertelsen« (Fol. 123).

Hegn. I Jydske Samlinger, 5. Rk., Bd. 1, S. 365, har Henrik Larsen paa-vist, at Vangene i mange østjydske Byer ikke var indhegnede. I Herskind har der dog været Gærder om Kornvangen, siden Bymændene klagede over, at de vejfarende brød dem op (Fol. 77).

Udskiftning af Fællesjord. Til Hørslevgaard hørte nogle Enge, der altid havde været »slaaet til fælles af de Mænd, som har boet i Gaarden«. Nu havde den ene imidlertid uden den andens Vilje og Minde skiftet Engene i 28 Stykker, af hvilke han selv vilde bruge Halvparten (Fol. 115).

Skolevæsen. Det 17. Aarhundredes Degne var fortrinsvis Præsternes Hjælper, ikke Skolelærere. Ønskede Folk, at deres Børn skulde lære at læse og skrive, maatte de som Regel selv antage en Skolemester, som kunde undervise dem. En af disse Skolemestre, Anders Thomsen, der vistnok boede i Galten, fik den 20. Februar en Del Forældre dømt til at betale ham de Penge, de skyldte ham for deres Børns Undervisning (Fol. 15). Paa Skiftet efter sin Kone forpligtede Rasmus Simonsen i Galten sig til at holde sin Stedsøn i Skole endnu en Vinter (Fol. 35).

Ligvagt. Blandt Kreditorerne paa Skiftet efter Christen Jensens Kone i Harlev anføres »nok Præsten til hendes Ligvagt 1 Skæppe Rug« (Fol. 42). Sandsynligvis er der Tale om en Skæppe Rug, som Præsten havde laant Enkemanden til det Traktement, han maatte byde dem, der vaagede ved hans Kones Lig.

Gadebasse var i Østjylland Navnet paa den Karl, der ledede Ungdomslavet. (Se Aug. F. Schmidt i Østjydske Hjemstavnsforenings Skriftrække Nr. 1, S. 5 ff.). En af de Mænd, Rasmus Jensen i Herskind skyldte Penge, kaldes paa Skiftet efter hans Kone Niels »Gaedbasi« (Fol. 70).

Brande. »En tre Ugers Tid, før Svensken blev Landet mægtig«, brændte 18 Fag af Mikkel Nielsens Gaard i Harlev »saavel som hans anden Formue, saa han er ganske forarmet og nu nødes til at besøge godt ærligt Folk om Hjælp i Jesu Navn« (Fol. 9).

Vejrliget. I Begyndelsen af Januar Maaned gik en voldsom Storm hen over Landet (se Side 20 og Side 23). Sommeren 1661 var usædvanlig varm og tør (se Side 23).

Fogeder og Skrivere. Herredsfogeden hed Jens Enevoldsen og boede i Lundgaard i Skovby Sogn. Herredsskriveren hed Frands Nielsen og boede i Store Ring. Just Andersen i Søballe var Delefoged. Ridefogeden paa Sjelle-skovgaard hed Anders Holgersen. Hans Andersen i Skovby og Peder Sørensen i Herskind var Skovfogeder i Kongens Skove (Skovrideren Rasmus Sørensen boede uden for Herredet i Mesing). Skovfogeden paa Sjelleskovgaard hed Rasmus Rasmussen.

NOTER

- 1) Se Søren Knudsens Artikel, Bindingsværk i Østjylland, Østjydsk Hjemstavn 1942, S. 54 f.
- 2) Skiftebrevene omtaler kun een Skiftesamling i hvert Dødsbo.
- 3) For Personalhistorikere kan det have Interesse at vide, at Tingbogen i Forbindelse med Arveafkald o. lign. nævner alle eller nogle af Arvingerne efter Christen Nielsens Kone, Anne Simonsdatter, i Skørring (Fol. 17), Johanne Madsdatter i Høver (Fol. 18), Rasmus Andersen i Borum (Fol. 40), Niels Jørgensen, Degn i Sjelle, og hans Kone, Abelone Bertelsdatter, (Fol. 93 og 94), Peder Lauridsens Fader i Galten (Fol. 128), Hr. Jens Jensen i Store Ring (Fol. 143), Niels Sørensen i Hørslevgaard (Fol. 144) og Poul Sørensens Kone, Maren Mikkelsdatter, i Herskind (Fol. 148).
Tingbogen omtaler Lovbydning og Salg af følgende Selvejergaarde: Morten Nielsens Gaard i Galten (Fol. 60), Jens Sørensen Havrums Gaard i Sjelle (Fol. 105), Søren Jensen Hvas's Gaard i Store Ring (Fol. 78 og 111), Jens Obisens Gaard i Store Ring (Fol. 78 og 119) og Poul Sørensens Gaard i Herskind (Fol. 147).
- 4) Den lille Kalv forærede de andre Arvinger afdødes Søn, »liden Peder«.
- 5) NB: Hver enkelt Gaards Høst er takseret for sig.
- 6) Synsforretningen oplyser, hvor mange Træer der var fældet i hver enkelt Skov.
- 7) Synsforretningen oplyser, hvor mange Svin der kunde fedes i hver enkelt Skov.
- 8) Om Polakkernes Skatteudskrivninger se Jan Paseks Erindringer, S. Roszneckis Polakkerne i Danmark 1659, S. 57.

Folketro og overtroiske Meninger.

Optegnede af R. P. Randløv.

I. Vejret.

Før i Tiden skrev man Julemærker med Kridt paa Loftsbjælken for paa denne Maade at faa Klarhed over, hvordan Vejret vilde blive i det kommende Aar. Som Vejret var Juledag, vilde det blive i Januar, og de følgende elleve Dages Vejr vilde saa angive, hvordan Vejret vilde blive i Aarets andre elleve Maaneder. Hvordan Tegnene eller Mærkerne paa Bjælken var, har jeg ingen Kendskab til; det er jo længe siden, de var i Anvendelse, men Vejret blev vist ikke betegnet med Ord, men med Streger og Tegn, og det er meget mulig, at kun den, der havde skrevet Tegnene, kunde tyde dem.

Gamle Folk paa Landet havde ogsaa Evne til at tyde Himmeltegnene. og dette var tidt forment i Ordsprog og Talemaader.

Om Høsten, naar Kornet stod paa Marken, sagde man: »Næe Hemlen arpe (el. striber) fræ Øst aa te Vest, saa ka en læ et (Kornet) sto, faa saa fo vi Blæst, men næe dæn arpe fræ Sy aa te Nør, saa ska en ta et ind, hwes de æ tør«. Man sagde ogsaa: »Næe Hemlen æ som en Foomæw (skjoldet), saa fo vi Ræen innen trej Daew«. En gammel Gaardmand, der spaaede os Regn, tog ogsaa de tre Dages Forbehold. Han udtrykte sig saaledes, naar han stod paa en høj Bakke nær Gaarden og saa paa Himmeltegnene: »Vi fo minsel Ræen. De ka vaae en Daws Ti, helle tow, helle maaske trej, men saa vel et komm«.

Af andre Tegn paa Nedbør kan nævnes, at naar Himlen arper (striber) paa tværs af Vindretningen, saa vil det regne i Løbet af tre Dage. Naar de sorte Snegle viser sig meget i Aftenskumringen, betyder det Regn. Det samme er Tilfældet. naar »Progene« el. de graa Tudser er meget paafærde om Aftenen.

Tegn paa ustadigt Vejr er ogsaa, naar Bisole og Solulve viser sig i Nærheden af Solen. Det samme er Tilfældet, naar Smaafuglene og Vildt i det hele taget er meget paafærde og ivrige efter at søge Næring.

Naar Hønsene skriger højt og tidt, faar vi Blæst, og naar Kokken galer, efter at den er fløjet til Hjalds, betyder det Vejrskifte. Blicher Hønsene gaende ude, efter at Regnen er begyndt, vil det blive ved med at regne, men løber de ind, holder Regnen snart op. Naar Sol og Vind »kommer sammen«, (el. kommer fra een Side) faar vi Regn.

Kommer der pludselig og heftig Regn, som slaar Bobler paa Vandet, vil det snart holde op igen.

Naar Mosekonen brygger, og Dampen i varme Sommeraftener stiger op fra Moser og Enge, faar vi igen Varme Dagen efter.

Naar Nordlysene skinner stærkt i Efteraarstiden, er det Tegn paa, at vi faar en haard Vinter.

En Del Ordsprog og Talemaader handler ogsaa om Vejret.

Her nogle Eksempler:

Næe de rænne, aa Solen skenne, saa'el et snaae rænn igjæn.

Maargenrøt gir Awtenbløt.

Næe Solen gjæe nie i en Sæk (Sky), saa vel en sto op i en Bæk (det vil regne).

Synnen Vind, Kwinnssind aa Foorangest, de æne gjænn mæe wot (vaadt).

'Syndas Ræen og Mandas Slud, de vil gjænn waee Ugen ud.

Faamejes Taarren gi Ræen, mæn Ættemejes Taarren gi Blæst.

Støwræen, Køe i Smug og Klatgjæld de gjæe aalti faa vit.

Læe et rænn, saeen gjøe di i Rye.

Aprils Væe de æe Bunens Glæe.

Majmones Kuld gie Laeen fuld.

En kold Maj gie en varm Laee.

Vesten Raag gie blæssind Tævejr.

Næe de fryse ow Synnen, saa fryse Tappen i Tynnen.

Maaneskiftet har Indflydelse baade paa Vejret og visse Sygdomme. Hænger Maanen med Maven ☾ betyder det vaadt Vejr, medens det varsler Tørvejr, naar den staar paa Enden.)

Naar der er Ring om Maanen faar vi andet Vejr, og naar Maanen vader i Skyer, faar vi skident Vejr. En, der er stærk i at skraa, faar ofte en sort Ring om Munden. For paa en lempelig Maade at gøre ham opmærksom herpaa, siger man: »Der er Ring om Maanen, vi faar skident Vejr«. Det Ansigt, man ser i Maanen, er af en Kaaltyv, der til Straf for sine Tyvestreger, faar sit Billede udstillet paa denne fjerne Klode.

Østjydske Folkeminder.

Den femte Vognkæp.

Fra min Barndom mindes jeg, at der i min Hjemegn undertiden fortaltes Historier om »de Hads Herreds Jenser«, der skulde være saa skrappe til at slaas. Naar de kørte til Aarhus, blev der fortalt, havde de fem Vognkæppe med sig — de fire sad i Vognen, men den femte brugte de til at slaas om sig med. Nu kan det jo være, at de slet ikke var mere stridslystne end Folk andre Steder, og at den femte Vognkæp mere var et Forsvars- end et Angrebsvaaben, thi i gamle Dage var det paa sine Steder langt fra sikkert at færdes ad Vejene, især ved Nattetide eller gennem Skove. Der kunde endnu forevises Steder, hvor der tidligere fandtes Røverkuler. Her laa Ugerningsmænd paa Lur. Ved Landevejen Syd for Aarhus var Ravensbjerg et berygtet Sted. Et andet lignende Sted var Vejen gennem Vedelslund Skov ved Sjelle.

M. Sørensen.

Mads Slanges Hus. Efter Maleri af Aksel Johansen.

Mads Johansen Slange

kaldet

Skrædermads.

*Nogle af hans Digte, Oplysninger om disse og lidt om ham selv.
Af S. P. Petersen.*

I THEM BY, hvor Vejen drejer ad Salten i Nutiden, laa i 1780'erne et lille Hus, hvori Skræder Johan Madsen boede. Han havde Tilnavnet Slange og kaldtes til daglig Johan Skræder.¹⁾ Hvor han stammede fra er ikke oplyst. Han er rimeligvis bleven gift omkring 1780. Konen var ²⁾ Malene Catrine Thomasdatter. Hun maa have været fra Kristianshede og Datter af Thomas Drejer³⁾ dersteds; ialtfald bar sidstnævntes Hustru Johan Skræders første-fødte Barn til Daaben den $28/6$ 1782. Dette Barn var Mads Johansen Slange, som fra sin første til sidste Tid blev kaldet Skræder Mads. I Sessionsvisen kalder han sig selv saaledes i 1803. Hjemmet var et Smaakaarshjem. Fadderstadsen ved Madses Daab var ikke glimrende. Kirkebogen nævner: Lars Væver, Lars Snedker, Poul Christian og Christen Askløv som Faddere, hvortil kom »Smedekonon i Them«. Den daværende Præst i Them C. F. L. Agaard nævner de optrædende ved deres dagligdags Navne, hvilket er almindeligt i den Tid, naar vedkommende ikke er »af Stand«. Det er altsaa Byens Haandværkere, som optræder. Et lidt finere Skær faar Fadderstadsen i 1795, da Præstedatteren, den 24 aarige Appelone bærer Barnet, og Hr. Hans Agaard (Præstesøn) er Fadder. Iøvrigt er Lars Væver og Lars Snedker fremdeles Faddere, men denne Gang er Skomagere Frederik tillige med. Barnet fik Navnet Thomas, og han blev ogsaa Skræder og blev naturligvis kaldt Skræder Thomas.

¹⁾ Var sandsynligvis en Søn af »Mads Skræder« i Them. ²⁾ Efter Folketællingslisten af 1787 var hun Johan Slanges anden Hustru og født 1753. (Kirkebogen: 1751). — Efter Folketællingslisten var Johan Slange født 1751. ³⁾ boede maaske i Them senere hen, dog ikke i 1787.

Sønnen Mads maa tidlig have begyndt at bruge Naalen. Faderen døde, da Mads var 16 Aar, altsaa i 1798, og den unge maatte nu hjælpe til at for-
sørge Moderen og to yngre Søskende. Moderen holdt en Slægs Skole og læste
med Smaabørn i Them og navnlig ogsaa med Præsten Michal Asmussens
(den ældre Asmussen). Derved opstod Venskab mellem Mads og Præstebør-
nene, som varede Livet ud, og som især fik Betydning, da et af Præstbørnene,
P. C. Asmussen, senere blev Præst i Them (døde 1864) efter sin Fader. Nogen
Skoleundervisning fik Mads nok ikke. Degnen Vindekilde holdt ganske vist
efter egen Opgivelse Skole i Them, men det maa ikke have strakt sig saa langt
ned som til Mads Slange. Af sin Moder lærte han dog noget, nemlig at læse
og rimeligvis ogsaa at skrive, og han var af de Folk, som med disse to Hjel-
pemidler bragte sig selv videre. Nogen videre Undervisning end Moderens
fik han ikke senere hen, men han var lærenem og læste og lærte en Del ved
egen Hjælp. Hans efterladte Bryllupssang viser, at han med Hensyn til at
skrive var naaet forbavsende vidt. Ikke alene skrev han smukt og flydende,
men Retskrivningen er i Forhold til Tiden saa godt som fejlfri. Han læste en
Del, og det kan skønnes, at han har kendt, ialtfald noget, til Tidens Digttere.
Som Skræder blev han dygtig i sit Fag. Han drev baade Herre- og Dame-
skræderi, kom meget ud ogsaa til Præste- og Herregaarde, brugte Lejligheden,
hvor den gaves, til at faa noget at læse og til at erhverve sig Kundskaber,
og Resultatet blev en forholdsvis betydelig Dannelse. Om han har rejst
som Svend, vides ikke, men han kunde ialtfald tale nogen Tysk, hvad enten
han saa havde lært det paa Svenderejser eller ad anden Vej.

Foreløbig gik saa Tiden for ham som arbejdende, digtende og syngende
Svend. Videre fortæller Kirkebogen os, at han den 24. Marts 1812 viedes til
Johanne Cathrine Jørgensdatter Hoeborg af Funder, og at Forloverne ved
denne Lejlighed var Rasmus Nielsen og Jens Ziversen. Angaaende hende hed-
der det i Funder Kirkebog: »1794. Den 18. Juni hiemmedøbt den ene levende
Tvillingdatter af de Forældre Jørgen Hoeborg og Hustru Magdalene Fogh.
Barnet nævnes Johanne Cathrine, denne Hjemmedaab blev publiceret i Fun-
der Kirke Dom. IV p. Trinit. (13. Juli 1794). Madame Hastrup fra Westerkjel-
strup bar Barnet, Fadderne Sr. Monster fra løgagger Sr. Nicolai Hoeborg fra
Skjøstrup Vind Mølle, Sr. Morten Funder fra Sejle (Sejлгаard) og Jomfru
Giertrud Ramstad af Funder Sogn. Konen introducerede samme Dag«. Fin
Fadderstads: Herremænd og »Signorer« til Hobe. Familien var fin og fornem
og stod hævet over almindelig Bondestand. Hvordan Skrædermads kom af
Sted med at vinde saa fin en Brud, vides ikke, men det fortælles i Familien,
at han — reverenter talt, stjal hende ud af et Vindue paa Vester Kejlstrup.
Hun havde en Tante — vistnok en noget eventyrlig Dame — som var Hus-
bestyrerinde paa Vester Kejlstrup, og hos denne opholdt Johanne sig, da
Mads bortførte hende. At hendes Slægt ikke har holdt af dette, er rimeligt
nok, og maaske var Skræderen for ringe efter den noget fine Families Syn.
Det unge Par kom til at bo i Brande, Them Sogn, og rimeligvis har Mads
Slange taget sin Moder til sig. Ialtfald døde hun i Brande i 1814. 63 Aar gl.

Efter hvad der fortælles, levede det unge Par uden Forbindelse med
Konens Slægt. Dette er dog ikke helt rigtigt, hvilket viser sig ved det første
Barns Daab. Fru Hastrup — Kammerraadinde kaldes hun nu — som havde
baaret Johanne Hoeborg i Kirke, bar ogsaa hendes og Mads Slanges Søn Jo-
hannes Georg i Kirke i Them den 13. November 1814. Det var forresten Tvil-
linger, der var kommen (16. Septbr. 1814). Ovennævnte Frues Datter Palmine
var ogsaa med og har vel baaret det andet Barn: Mette. Faddere var: Hoe-
berg fra Funder, Thomas Slange, og Gaardejerne Peder Rasmussen i Brande

og Claus Hansen i Asklev. Ved senere Barnedaab optræder ogsaa Medlemmer af Familien Hoeborg som Faddere.

Den Omstændighed, at Mads Slange giftede sig over sin Stand, fik vistnok Følger, som kunde være svære nok. I Slægten omtales, at Konen gjorde et vist Indtryk af Finhed og Pyntelighed. Maaske er dette blevet misforstaaet af Folk i Almindelighed. Det er nemlig ikke fri for, at Folk sagde om hende, at hun vilde indtage en egen Stilling, og at hun ligesom vilde hæve sig over andre. Ved at undersøge, hvad der ligger bag dette, kommer man dog til det Resultat, at hun i saa Henseende er bleven uretfærdig bedømt. Ingen ved noget at berette om hende, som ikke er hæderligt og godt, men Sagen er nok den, at hun blev spændt for haardt for, ved det allermeste af Tiden at skulle slide med, og for den store Børneflokk, ene hjemme, Mads drog jo rundt og syede i Folks Huse og Gaarde. En Flok paa 8 Børn kunde det mangen Gang knibe haardt at faa mættet og faa ordentlige i Tøjet, og naar hun saa ikke vilde nøjes med, at hendes Hjem saa ud som saa mange andres i den Tid, urenligt og daarligt, saa har Folk betragtet det som fin Apartethed, der skulde nøfles, og det gjordes saa ved at kalde hende en daarlig Husholderske.

Der fortælles, at da Mads Slange fremsagde sit Nytaarsvers til Præsten Michael O. Asmussen i Them, skal denne have sagt: »Du er kommen paa en fejl Hylde, Mads«. Dermed har Præsten rimeligvis ment, at Mads havde større Evner og i andre Retninger end Skræderiet. Hvorom alting er: Mads Slange havde en digterisk Aare, som maaske under andre Livsforhold kunde have bragt ham frem mellem de største i Tiden. Ganske vist har han til en vis Grad, efter hvad der kan skønnes, travet afsted i Rahbeks Visestil, men der kommer af og til Udtryksformer frem i hans Digtning, som viser et rigt Gemyt, der giver sig Udslag i Indhold og Rim, som næppe er overgaaet af nogen. Han digtede og sang fra sin tidligste Ungdom til sin Død.

I 1897 skrev Urmager Th. Slange i Brædstrup et Brev til Lærer Sigurd Kristensen, dengang i Salten, hvori der gives en Skildring af Mads Slange. Maaske Sønnen heri roser sin Fader for meget, men der foreligger næppe nogen bedre Beretning om denne. Efterfølgende Linier giver en Fremstilling ud fra dette Brev: Mads Slange var en livlig og munter Mand, noget særligt hos ham var, at han hadede Uhæderlighed og Stolthed, og hvor han mødte sligt, talte han drøje Sandheder til vedkommende. Dette kunde han gøre paa en saadan Maade, at Folk ikke blev vrede derover. Han var afholdt af alle, høje og lave, og dertil en meget agtet Mand, trods de meget smaa Kaar, han levede i. Han var en af de faa blandt Bønder, som læste Bibelen, og skal have været forholdsvis godt bevandret i denne paa en saadan Maade, at »den var ham en kær Ven«.

Saa vidt Sønnen, og hvad ældre Folk i Nutiden kan fortælle om Mads stemmer godt sammen dermed. Han var virkelig en afholdt Mand og det var i hans Tid en fornøjelig Begivenhed, naar han kom i Gaarde med Persejern, Saks og Naal, ikke alene paa Grund af det gode Arbejde han ydede ved at sy smukke Klædedragter, men især ved sin Sang og Digtning. I denne Henseende strøede han om sig med gavmild Haand. Det meste af hans Digtning har sikkert været Improvisation. Hvad han oplevede, hvad der skete i Tiden, og vel ikke mindst, hvad der bevægede sig umiddelbart omkring ham, blev sunget ud i godt rimede Vers. At han blev meget brugt som Lejlighedsdigter, siger sig selv. Navnlig ved Bryllupper har han ofte leveret Bryllupssange. Hvad der bevægede sig i Tiden, var han stærkt med i, langt ud over det almindelige blandt Bønder i de Tider. Da Kongerne Kristian den Ottende og Frederik den Syvende besøgte Silkeborg, har han som ældre Mand skrevet

Sange til Velkomst for disse. Hans Søn Th. Slange meddeler, at han foredrog Sangene for Kongerne, og at disse ydede ham Gunstbevisninger derfor — om det har været smukke Ord eller noget mere haandfast, han saaledes modtog, meddeles dog ikke. Til Festligheder, som jævnlig indtraf i det opvoksende Silkeborg, skrev han Sange, f. Eks. ved Indvielsen af det først opførte større Hus der. Han har ogsaa selv været med til saadanne Fester, ja endop fremsagt sine Digte for Ministre og andre høje Herrer og mødt Anerkendelse — men Skræderbordet og de trange Kaar blev det stadig hans Lod at gaa til i Dagene efter. Det skulde være sært, om han ikke har digtet en Del Sange om de store Begivenheder i Aarhundredets Begyndelse, men derom vides omtrent intet. I Trearkrigens Tid digtede han mange Sange, god dansksindet Mand, som han var. Han skal have givet ikke faa Bidrag til »en Sangbog for Jylland, som udkom i Halvtredserne« vedrørende Silkeborgegnen, men om det har været en egentlig Sangbog eller vel snarere en Digtsamling af forskellige, kan ikke oplyses her. Desuden har han behandlet flere Historier paa Vers og sat Melodier til. Ovennævnte Urmager Slange meddeler, at han har set flere af Faderens Digtninge, Sange og lign. optagne i Viser, tilegnede af andre Forfattere i Ting, som de har ladet trykke.

Det er sikkert kun den mindste Del af M. Slanges Digtning, som er bleven nedskreven og det er i saa Henseende betegnende, at nogle af de her nedskrevne Digte af ham stammer ikke fra Opskrifter, men fra mundtlige Opgivelser fra Folk, som husker større eller mindre Dele deraf. Da der er gaaet 88 Aar, siden hans Død, og da det meste af hans Digtning er over 100 Aar gammel, er det letforstaaeligt, at det er saare lidt, der nu kan samles deraf. Nogle Brokker og Navnet Skrædermads er det hele, som nu lever i Erindringen i hans Hjemsovn.

Kun enkelte af hans Digtninge foreligger nedskrevne. Sønnen Johannes har efterladt sig enkelte Ting, men hans Afskrifter er temmelig ukorrekte. Sessionsvisen har dog foreligget i to Afskrifter, som har tilhørt Johannes G. M. Slange og Urmageren, hvorefter det har været muligt at rekonstruere Visen. Fra Mads Slanges egen Haand findes, saa vidt vides, kun Bryllupssangen.

I Anelund boede forhen Hans Jensen og Hustru Ane Jensdatter. Her kom Mads og syede. De blev gifte i 1817, og efter den Tid er det saa, at Ane Jensdatter har hørt hans Viser og Sange sunge af ham selv. Hun kunde en Mængde gamle Folkeviser, men hun sang ogsaa nyere Ting. En vistnok enestaaende Evne havde hun til at huske Rim og Sange, og hun blev ved at synge — hver Dag — op i sin høje Alderdom. Børnene og Børnebørnene hørte derfor hver Dag hendes Sang, og enkelte af sidstnævnte kunde endnu i 1926 synge hendes Sange. Evald Tang Kristensen har her gjort rig Høst, hvad Folkeviser og disses Melodier angaar. Herfra stammer ogsaa det meste af, hvad her er nedskreven af Mads Slanges Digte, og det er navnlig fra fhv. Uddeler Peder Gustav Jensen og fra Jens Nielsen Posts Hustru Ane i Gjessø, Sidstnævnte kunde ogsaa synge flere af Mads Slanges Viser. Fra Gustav Jensen. Gysholm, Ane Jensdatters Sønsøn, stammer ogsaa enkelte Opskrifter.

Mads Slanges Digtning og Sang har været til stor Oplivelse i hans Liv. De trange Kaar, Pengesorger og hvad dermed hører sammen, kunde undertiden nedtrykke hans Sind, men saa sang han Sorgerne bort, og saaledes gjorde Sangen ham til en lykkelig Mand.

Foruden Arbejde med Saks og Naal drev han ogsaa nogen Træarbejde. Han skar Træskeer og udførte fine Ting i den Retning. I Anelund opbevarede længe en Træspiseske, som han havde skaaret af Kristtorntre.

Af Historier, der fortælles om Skrædermads medgives her et Par Smaating:

En Gang syede Mads i Præstegaarden i Them. Præstens Døtre var maaske uartige mod ham, ialtfald blev han vred paa dem, og skældte dem fælt ud paa Tysk. Han vidste, at de ikke forstod dette Sprog. Han tog sig imidlertid ikke i Vare for, at Præsten kom ind i Stuen bag Madses Ryg og udbrød vredt: »Naa, naa Mads!« Denne tabte dog ikke Modet, men svarede rask: »A vest et, hva a saae.«¹⁾

Engang kom nogle Soldater til Them Kro for at hvile ud paa Marchen. De havde Pandekager med Sukker paa i Tornystrene. Krokonen listede sig til at faa fat i Pandekagerne, og hun slikkede Sukkeret af dem. Derom digtede Skrædermads en Vise paa mange Vers, det eneste deraf, som Meddeleeren huskede, lød saaledes: I vor Kro, der er en So.

Faldera.
Brændevin, den vil hun drikke,
Pandekager vil kun slikke.
Faldera og Faldera.²⁾

Mads syede engang i en Gaard i Skorstensstuen. Grødgryden stod og kogte over Ilden, og Konen kom ind og tog noget Salt, som hun rørte i Grøden. Lidt efter kom Pigen ind, og hun vidste ikke, at Konen havde saltet Grøden. Hun tog ogsaa noget Salt og rørte i Grøden. Da Pigen gik ud, gik Skrædermads hen og tog en Haandfuld Salt, som han rørte i Grøden. Da denne skulde spises, var den naturligvis alt for salt, og Konen sagde til Pigen: »Du har da vel ikke saltet Grøden«, »Jo«, det havde Pigen da. »Ja, da hær jeg ogsaa saltet Grøden«, sagde Skrædermads.³⁾

Fra Mads Slanges sidste Dage fortæller Boelsmand Jens Jakobsen i Rustrup, at han som 12—14 Aars Dreng ofte traf ham ved Thorsø, hvor de medede i Fællesskab. Mads havde en meget lang »Medegaj«, som J. J. misundte ham. Dette Fiskeri fandt Sted i Søens sydøstre Del, hvor der under en Brink var et Hul, som de kaldte Madses Hul. Mads levede da i Sønderlund, Nord for Them, i et meget ringe gammelt Hus, som paa den Tid var ved at falde ned af sig selv. I sin sidste Tid lavede Mads Skeer, som han solgte. Mads Slange var ikke højvoksen, men snarest under Middelhøjde. Han havde meget Skæg.

Altsaa: Mads Slange levede ogsaa i sin sidste Tid i trange Kaar, det sidste der fortælles om ham er, at han dog alligevel blev ved at synge. En af de sidste Dage, han levede, sad han paa sin Tællehest og arbejdede med Træskæring og sang: »Alting jævnes, naar man dør«.

Them Kirkebog melder om ham til Slut: »Den 16. Maj 1860 døde Husmand og Skræder Mads Johansen — Fattiglem, af Apoplexi — 77³/₄ Aar gammel — i Sønderlund«.

Af hans Børn var Johannes G. M. Slange en frugtbar Lejlighedsdigter, af hvem der foreligger en Del Viser om ny Stuehuse, Møller o. s. v.; men især Bryllupsvers og lign. Der findes Glimt heri af Faderens Vid og Lune, men han naar ikke nær op paa Højden af gamle Skræder Mads, hverken hvad Indhold, Rim eller Sprogbehandling angaar. Urmageren kunde ogsaa lave Vers, men naaede ikke Faderen paa langt nær, og han har vist heller ikke skrevet synderligt op af sin Produktion. I Brevet med de tidligere meddelte Oplysninger om Faderen, skrevet til Sigurd Kristensen, begynder han med følgende Indledning: Til Fædres Pris De dypper en Pen
Og skriver ned paa et Blad,
For at Nutid kan læse igen,
Hvad Fortids Mænd de kvad.

¹⁾ Meddeleer: P. G. Jensen, Gjessø. ²⁾ Meddelt af Bimester Niels Nielsen, Them. ³⁾ Meddelt af fhv. Uddeler Kristen Jensen, Them.

Sessionsrejsen til Holstebro.

Til en Sessjon i Holstebro
jeg engang skulde drage.
Ti Mand vi var og Vogne to.
Vi ilede saa fage.

Thi hvem, som først kom til Logi,
fik og de bedste Senge.
Der mange kom, det vidste vi.
Vi tøvede ej længe.

Vi spiste, drak og gik til Ro
og ilte næste Morgen
paa Vejen ud ad Holstebro.
Vi sang, ukendt med Sorgen.

Vi kørte fra den rette Vej;
men mærkede for silde:
Den Vej, vi tog, vi kendte ej,
og det var meget ilde.

Vi traf en Mand, vi spurgte ham
om Vej og andet mere,
og af hans Tale vi fornam:
Vi skulde nu passere.

Først Gedhus, Grov og Ginningskov,
tre helt ukendte Navne.
Vor Heste havde alt behov,
om snart vi kunde havne.

Først Feldborg blev den skønne Havn.
Der kastede vi Anker.
At tage Pigerne i Favn,
det var i vore Tanker.

Den første Mand, som der jeg saa,
var bandsat tør og mager.
En Faar'skindspels han havde paa.
Jeg ham ved Haanden tager.

Og sagde: »Hør min gode Mand!
kan ej vi hos dig gæste,
vi er ikkun en halv Snæs Mand,
to Vogne, fire Heste«.

»Hur skuld' a læg Jer, tænker I.
Vi haar ek flie Sængi
end dem, vi sjæl ska' leg opi,
Wo Kaal aa saa uo Drengi.

Æ Hæst kan I sæt i æ Puet
saan som vi anne pleje.
Diæ ka æ Kusk dem gi en Tot.
Vi haar ek anne Steje«.

Tre Mand fik Plads, vi drak en Dram,
som smagte vær' end Fanden.
Saa gav jeg Losementet Skam
og søgte om et andet.

»Godnat«, jeg ud af Døren sprang,
og to bag efter ilte.
I høje Toner da vi sang,
og Pigerne, de smilte.

Den Sang, den lød i Feldborg By,
som naar at Krigsmænd kommer
uskadt fra Slag og Vaabengny,
vi havde denne Sommer.¹⁾

Forgjæves vent de Krigsmænd hjem,
nu hørtes Frydesange.
Folk strømmed ud: »Jo, det er dem«.
De saa vi var saa mange.

En Pige raabte: »Jo, Morli',
den long i stakket Kleje,
De kan a no saa sæhr ual si,
de æ mi Broue Peje«.

Nu var det alt i Skumringen,
vi ind i Stuen traadte.
Skønt Lyset var vor gode Ven,
det dog os snart forraadte.

Thi Peder, han blev til Niels Smed.
Op Kjesten Øjet spiled,
og Moderen, hun kom derved
og til Niels Smed hun smiled.

»A troue Kjesten, hun ua blind;
de uoldt æ stakket Kleje.
Hun stod aa knojet²⁾ Jer i æ Grind,
hun tænt, de ua uo Peje«.

Vi meget let kund blive der,
de Kvindfolk er ej bange
for Mandfolk, saasom de er her,
men dog vi blev for mange.

Thi fire kom, som ingen Seng
i Byen kunde tigge,
og Kulden, den var altfor streng,
at de kund ude ligge.

»Aa Kjesten løv hen te uo Grand³⁾
aa sæj dem den Beskeien:
Her æ fi Kaal fræ æ Østeland.
Di æ baaj pæn og reien.

A tænke ual, di kan fo Plads,
de haa en stue Pidsel⁴⁾.
Di er ikkun dem sjæl aa Las,
aa saa djæ Dætte Sidsel«.

Nu Kjesten sprang som lette Gjød,
men snart kom kun tilbage
og bragte med sig den Beskjød:
De kund' dem ej modtage.

¹⁾ Tyder paa Aaret 1807. ²⁾ knojet = grined. ³⁾ Grand = Nabo. ⁴⁾ Pidsel = Stue.

»Nej Moue, dæ va ingen Ro,
æ Pidselvæg ua skrejen.
Æ Høl¹⁾ haad di sat oueno,
æ Djønuar²⁾ saad fornejen«.

Til sidst de gik i Byen hen,
og hver gik sine Veje,
saa ikkun tre vi blev igjen,
som her fik Natteleje.

Den ene var Niels Smed fra Vrads'
Jens Laugesen tillige,
og mig, de kaldte Skræddermads,
vi skulde sammen ligge.

Da Brændevin var ej at faa,
saa blæste vi ad Resten.
Vi hjalp os med en lille Skraa
og nogle Kys hos Kjesten.

Thi Kjesten var saa net og pæn,
og godt os kunde lide,
og at hun Gengæld fik igjen,
det kan enhver vel vide.

Nu først kom Kjestens Fader hjem
i en broderet Kjøle.
Jeg tror vist ingen ses saa slem
imellem tvende Pole.

Af Tøjet selv var intet kjendt,
kun Klude sammenstoppet.
Fra øverst og til nederst den
var slig, som den var proppet.

Nu Klokken alt var slagen tolv.
Vi os til Sengs da listed;
og Kjesten gav vi Gud i Vold,
skönt vi hend' nødigt misted.

Nu Kjesten havde os forladt,
vi ønskede at sove.
Vi Konen hilsede Godnat.
Hun gik i sin Alkove.

Men da jeg ned i Kamret saa,
kom Sengen og til Syne.
Et Dækken kun paa Halmen laa,
men ingen Overdyne.

»Hvad Fanden«, skreg jeg, »kald paa Mor,
at hun os Sengen reder.
Hvis ej vi flere Klæder faar,
vi da vist ikke sveder«.

Men da der ingen Klæder kom,
vi tæt os sammen pakked.
I Sengen var kun lidet Rum;
thi den var snæv'r og stakket.

Nu Moder kommer ude fra
og Kammeret oplyser:
»Hvi taar I et æ Djønuar o?
I lægger jo og fryser.«

Jeg spurgte da, hvor Dynen var;
thi jeg saa ingen Klæder.
»Jo, der er to«, var hendes Svar.
»Di lægger ved æ Fædek«.

Vi Fødderne da til os tog
og fandt da, hvad vi søgte.
To Ruller over os vi drog.
Det vores Fryd forøgte.

»I Gud bevar os, kjære Mor,
hvor I Jer godt forsyner,
at I paa Eders Senge har
saadan to Overdyner.

»Falli', de hæ uo Freseng æ,
dæfor æ den not beje.
Vi hejes haa kun jen o hvæ.
Dæ æ som a no seje«.

»Aa Jens, de æ trej gille Knejt,
di æ saa gjæv' mæ Kjesten.
Aa du ka helles olle nej,
uos æ et saan i æ Væjsten«.

Skönt vi had' tvende Dynen paa,
begyndte vi at fryse.
Vi stod da op, drog Bukser paa
for Kulden at bortkyse.

Vi dygtig tumled os og sang,
saa det i Huset rysted.
Vi Lomme flasken tog engang
og os med den forlysted.

Til sidst vi fik da endelig
den lange Nat bortdreven,
og Konens Øjne viste mig,
at hun var søvngig bleven.

Thi vi for hende messed saa,
at hun var nødt at vaage.
Ej mindste Søvn var falden paa
de matte Øjenlaage.

»Uo Jens han haad næ' bløwen uænd,
saan haad I faa ham sjungen.
Han olle fæk en Søvenblund,
han aa æ Seng æ sprungen.

Først liest han te æ Hverrestien.
A ho ret ual en knærked.
Men huor han sien tou te Bien,
de haar a aalle mærket«.

Vi hende da tiltalte saa:
»Hør Mor, kan hun os skaffe
os noget, vi kan varm' os paa,
lidt Thevand eller Kaffe«.

»Nej, saan not bruge vi et hær.
Vi hør ed olle næuen.
æ Louringer, di ka sæl Træ,
Di haar et i æ Ewen.

¹⁾ Høl = Uldtæppe, som brugtes i Stedet for Lagen. ²⁾ Djønuar = Dynevaar.

Wo Kye gir ikkun en Slik,
vi bruge den te æ Villing.
Her ingen haa not Milk aa drik
uden uo bette Killing.

Men I skal ha en lille Toer.
I spøjt saa ual me Kjesten,
Ilywl de not lev o e Joe.
Æ Staukar¹⁾ den æ gjesten²⁾

En firehjørnet Potte³⁾ kom,
fra Kakkellovnen levnet.
Paa Mælken stod en graalig Skum,
som var med Aske jævnet.

Men Mor, hun saa det, Skeen tog
og Skummen sammen hjækket
og graadig det i Kjæften slog,
med Velbehag hun smasked.

»A trouer vest, der faldt en Graand.
Vi haa saa sprøjt not Illing.
Men Taarreaask æ da et Skaan.
De føel en jenle Billing«.

Vi alle tre os satte ned
og spiste vores Davre,
og Kusken kom med den Besked:
fortært var al vor Havre.

Og at vi nu for fulde Sejl
til Holstebro skal skride,
af Vejen tog vi mer ej fejl,
derpaa vi kunde lide.

Vi spurgte, hvad vi skyldig var,
betale var vi villig.
»En Skilling hver«, var hendes Svar.
Vi fandt det meget billig.

Men vi gav hende to for een.
For naadig Straf vi takked.
Vi Støvler drog paa begge Ben
mens vi med Kjesten snakked.

Vi kyssed Kjesten, klapped Mor
og os i Vognen pakked.
Vi sang, det klang i Hus og Gaard.
Til Holstebro vi lakked.

Nytaarsvers

til Pastor Asmussen i Them.

I Morges da jeg klædt' mig paa
og tog den første gode Skraa,
da randt det mig i Tanker,
som ofte til Dem vanker.

Hr. Pastor hav saa mange Tak
for al den gode Skraatobak,
De mig i Aar har givet.
Den har opfrisket Livet.

Gid at de længe leve maa
og yde mig en dygtig Skraa
af Deres Piber lange!
Det ønskes af Mads Slange.

Gefion og 1849.

Der stod et Hus ved Hallands Aas,
der vi saas,
husker du blot.
Vort Øl vi drak, vi gjorde Snak,
røg Tobak,
levede flot.
Vi saa og en Banket at staa,
Ballet laa,
den var ej net.
Vi saa og en med Kenderblik
Kvæden fik
sigtede ret.
Der hørte vi saa mangen Gang
da vi sang
Bomme, lomme, lom.
Det siges, den er svær, men den kan ta's.

Langt inde i den lumske Bugt,
indelukt
Gefion staar.
Hun vaander sig i Trældoms Aag,
stakkels Skrog.
Pinen er haard.
De tyske pynted Nat og Dag
for og bag
Gefions Stævn.
Men Blodet kan de ej faa væk
højt fra Dæk
raaber det Hævn.
Raabet hører de Gutter smaa.
Pas nu paa,
Bomme, lomme, lom.
Det siges, den er svær, men den kan ta's.

¹⁾ Staukar = Mælkebøtte. ²⁾ gjesten = utæt mellem Stavene. ³⁾ En firehjørnet Potte = En tiloversbleven Potte fra Opstillingen af en Pottekakkelovn.

Du fik en sær uheldig Ry
 Rensborg By,
 troløse Krop!
 Du gemmer i dig, ved vi nok,
 Fjendens Flok.
 Flokken er stor.
 Kanoner i hvert Skydeskaar
 hos dig staar,
 gaber mod Nord.
 Landsoldaten skotter derhen,
 godt min Ven.
 Bomme, lomme, lom.
 Der siges, den er svær, men den kan ta's.

Bryllupssang.

Melodi: Ved Vintertid, naar Skoven staaer.

Den Mand kand prises Lykkelig,
 som fik en smuk og Dydig Kone;
 paa Livets Glæder er han riig,
 med Held hun Vil Hans Dage Krone.
 Hun fuld Kiærlig strøer hans Vey
 med Friske Roser og Kiærminder.
 Den Venlige forglem mig ei
 paa Livets Vey han stedse finder.

Held og dend Pige (som der faar)
 en god (og kjerlig Ægtemage),
 som stedse Bedrer Hendes (Kaar),
 saa de i Velstand (kan tiltage),
 som skiønner paa sin Kones Værd
 og hende søger at Fornøye.
 Den Mand, som har sin Kone kiær,
 har gierne dette Maal for Øye.

Kuns Disse Vers er Skildringer
 af ægttestandens Fælles Lykke;
 her Originalerne Vi ser
 i Fæstlig Pryd og Bryllupssmykke.
 for dette smukke Brudepar
 Vi Guds Velsignelse nedbede:
 at Pagten, de nu sluttet har,
 maa blive Dem til Varig Glæde.

Vi ønske, Deres Dage maae
 som stille Strøm saa blidt henrinde.
 Vel ingen kan paa Roser gaee
 og aldrig spor til Torne finde.
 Vi veed, selv Rosen Torne bær,
 og Sorg og Fryd tilsammen blandet.
 Man tager Verden, som den er;
 det kan vel ikke blive andet.

De Glad i Mark og Glad i Eng
 og Glad i Skov og Glad paa Heden
 og Glad ved Bordet og Glad i Seng,
 Gid heldig Stammen de udbrede
 til fælles Gavn og Fælles Fryd
 med smukke Piger Raske Dreng,
 og Aldt omkring dem Raabe Nyd!
 Vi ønske Glæden Varer længe.

De glade vandre Haand i Haand,
 og fælles Kraft Det tunge Bære,
 og Kiærligheds og Venskabs Baand
 maa Aldtid faste Knyttet være.
 Da bliver selv Alt tunge Læt,
 og Taalmod Alt kand overvinde,
 Det knudrede vil blive slet
 og Glæden Dobbelt lade finde.

Lad os nu efter Gammel Skik
 En Skaal for Brudeparret Tømme.
 Vi seer et Gunstigt Øyeblik,
 og dette maa Vi ey forsømme.
 Fyld Glasset Venner, tøm det ud,
 Det smukke Brudepar til Ære,
 Din Skaal Hr. Jensen og Vakkre Brud
 Lev længe skal vort ønske være.

En Skaal Endnu Vi Tømme maae,
 for Giæstfri Vært og Vor Værtinde.
 Gid Længe De med Held bestaae
 Og atter Grund til Gilde finde.
 Vel ingen Spaadoms Aand vi har,
 Alligevel os forekommer,
 At Gildet, det vil blive snart:
 Maaske engang til næste Sommer.

Oplysninger til foranstaaende Digte af Mads J. Slange.

Sessionsrejsen til Holstebro.

Kilden til herværende Gengivelse er en Opskrift af Lærer Sigurd Kristensen, tidligere Lærer i Salten, foretaget efter ¹⁾ en Afskrift af Visen ved Mads Slanges Søn Skræder Johannes Georg Madsen Slange. ²⁾ En Afskrift af Visen ved M. S.s Søn Urmager Th. Slange i Brødstrup, som endnu levede i 1898, da Sigurd Kristensen samlede paa M. S.s efterladte Digte. Sidstnævnte Opskrift havde til Overskrift:

Eñ meget smuk Vise.

Rejsen til Session, afholdt i Holstebro i Oktober Maaned 1803, og er rimeligvis foretaget af en ueks. Lærer (en Tid Lærer i Them). Sigurd Kristensen har bemærket, at Johannes G. M. Slanges Opskrift er den fuldstændigste og bedste. I herværende Gengivelse er Opskriften fulgt ordret og for det jydskes Vedkommende bogstavret, undtagen m. H. t. store og smaa Bogstaver. Dog er enkelte Stavemaader rettede i Henhold til Noter af Mads Slanges Sønnedattersøn Seminarielærer, Cand. Ludvig Jensen, Silkeborg, Mads Slanges egen Opskrift til »Visen« er sandsynligvis gaaet tabt, men herværende Gengivelse tør betragtes som en ret nøjagtig Rekonstruktion af den. Visen er sikkert det betydeligste og rimeligvis det ældste af de her samlede Digte af Mads Slange.

Nytaarsvers til Præsten.

Herom fortælles, at Skræder Mads i al Hemmelighed hjalp Præstens Børn med at lave Nytaarsvers til deres Fader, men da denne fik Versene, mistænkte han Mads som den egentlige Forfatter. Han fik da Lyst til at spille lidt Komædie med Mads og lod ham hente, hvorefter han tiltalte ham strengt fordi han havde forledet Børnene til at udgive, hvad Mads havde digtet, for deres eget. Som Straf paalagde han saa Mads at fremsige et Nytaarsdigt paa staaende Fod. Det var Mads imidlertid Mand for at kunne gøre, og han fremsagde straks Nytaarsverset. — Som Kilde hertil er brugt mangfoldige Brokker, som Folk har fremsagt for mig, og disse er her gengivne i tre Vers, hvoraf 11 Linier er sikre og rigtige nok, men den 4de Verslinie i 1. Vers er tilsat af mig og er da ogsaa den daarligste. Folk fortæller, at Præsten, Michael O. Asmussen havde mange Piber med Porcelæns hoveder, og at han havde den Sædvane kun at ryge dem halvt ud, hvorefter han udkradsede Resten af Tobakken, og Mads fik derefter Udkradsningen og brugte den som Skraatobak, en Maade, som mange bruger den Dag i Dag. Da Præsten M. O. Asmussens Børn alle er fødte før 1800, kan Digtet vel ikke være bleven til senere end omkring 1810.

Gefion 1849.

Disse Rim stammer fra Ane Jensdatter i Anelund, som havde hørt Mads Slange synge dem. De er sandsynligvis sungne fra Skræderbordet i Anelund, hvor Mads arbejdede. Det begyndte med temmelig usammenhængende Flyvetanker, som efterhaanden faar fastere Form ved, at Sangeren kom til at tænke paa Gefions ulykkelige Skæbne og Forrædderiet i Rensborg. Saaledes bliver disse Rim et Exempel paa, hvorledes Mads Slange kunde digte og synge paa staaende — eller maaske rettere siddende — Fod.

Bryllupssang.

Denne Bryllupssang er afskrevet (Ord- og Bogstavret) efter Mads Slanges egen Opskrift, som, saavidt vides, er det eneste, der foreligger fra hans egen Haand. De allerfleste Skilletegn manglede dog i Opskriften, som iøvrigt er meget medtagen af Fugt og Ælde. Den kunde dog læses paa faa Ord nær, som i herværende Opskrift er indklammede. Disse Ord er indføjede efter en (daarlig) Opskrift fra Johannes G. M. Slanges Haand. Mads Slanges Haandskrift er ret smuk og flydende.

Kopi af Mads Slanges Navnetræk.
Navnet er af ham skrevet i Them Sogns Kirkebog, hvor han i 1817 har underskrevet som Forlover for Brudepar.

Stednavne i Ning Herred.*)

Af Kristian Hald.

Hvad Ning (Valdemars Jordebog 1231 Ninggeheret) betyder, og hvad det oprindelig har været Navn paa, er usikkert, men at Navnet er ældgammelt, er der ingen Tvivl om. Historikeren Oluf Nielsen (Blandinger udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund II p. 31) mente i sin Tid, at det kunde være sammentrukket af Nid-inge, og at Nid kunde være et gammelt Aanavn af samme Oprindelse som det norske Nid, hvis Navn indgaar i det berømte Nidaros. Forklaringen maa imidlertid forkastes; de gamle Kilder viser intet Spor af, at Navnet nogen Sinde har været udtalt med d-Lyd. Det er dog troeligt nok, at Ning er et ing-Navn, og maaske er det da først af et Indbyggernavn, saaledes at det betyder »Beboerne af et Sted ved Navn Ni« (eller hvis Navn begynder med Ni-). Jfr. det vestjydske Hing Herred (Valdemars Jordebog Heingæheret), der utvivlsomt betyder »He-Boernes Herred«; Sognet He ligger i Herredet. Gudmund Schütte (Danske Stednavne fra Arilds Tid p. 84) har forsøgt en Tolkning ad denne Linie og nævner som en Mulighed, at Navnet oprindelig kunde betyde Beboerne ved Nibæk, en Bæk paa Grænsen mellem Galten og Øster-Lisbjerg Herreder. Det er dog meget usandsynligt, at Herredsnavnet skulde have noget at gøre med dette ubetydelige og temmelig fjerntliggende Vandløb**). Mere rimeligt er det, at Ni er et nu forsvundet Navn paa en Lokalitet i selve Ning Herred. En Stamme ni- indgaar i andre danske Stednavne, blandt andet i det sjællandske Niløse og vel ogsaa i det østjydske Nim, en gammel Sammensætning paa -hem***).

Et andet ældgammelt Navn, endnu ældre end Herredsnavnet, er Ønavnet Tunø, oprindelig et usammensat Navn, der i Valdemars Jordebog og andre gamle Kilder skrives Thund. Det er ikke ualmindeligt, at gamle Ønavne og Elvenavne har samme Form, og Tunø har sikkert et Sidestykke i det old-

*) Oversigten over Ning Herreds Stednavne er udarbejdet efter samme Plan som de tidligere Oversigter i Østjydske Hjemstavn 1936, 1938, 1940, 1943 og 1945, og Materialet er ligesom til disse hentet fra Stednavneudvalgets Samlinger. Af Forkortelser er anvendt Aarhusb. for Aarhus Kapitels Brevbog, ÆDA for Ældste danske Archivregistraturer og Matr. for Matriklerne i Rigsarkivet. Ogsaa for Ning Herreds Vedkommende kan der henvises til Peter Skautrupps og S. Haugstrup Jensens Afhandling om Aarhusbygdens Stednavne i første Bind af »Aarhus gennem Tiderne«.

***) Det er heller ikke sikkert, at første Led i Nibæk er et oprindeligt Ni- Navnet, der maaske er sekundært i Forhold til Nibakke, indeholder vel snarere det gammeldanske nip-, der indgaar i Købstadnavnet Nibe.

****) Kristian Hald, De danske Stednavne paa -um p. 86.

nordiske, mytiske Elvenavn Thund i den ældre Edda. Som virkeligt Elvenavn har Thund ogsaa eksisteret paa gammelt dansk Omraade, idet det indgaar i det hallandske Herredsnavn Tönnersjö, i Middelalderen skrevet Thundrus, Thundrøs(æ) o. lign.; sidste Led er Ordet Os eler Øse »Munding«, og Navnet betyder altsaa Thund-Aaens Munding. Elvenavnet er — sikkert med Rette — blevet sammenstillet med det angelsaksiske Udsagnsord thindan »svulme«. Som Ønavn kunde Thund betyde »noget opsvulmet, Forhøjning«. Det vilde i saa Fald med Hensyn til Betydningen være en nøjagtig Parallel til Ordet Balle, som ogsaa hører til et Udsagnsord med Betydningen svulme, og som i Stednavne bruges om en Forhøjning.

Foruden Tunø findes der i Herredet en Række »Kortnavne«, hvoraf nogle utvivlsomt er meget gamle. Det gælder saaledes Sognavnet Kolt (c. 1300 Aarhusb. p. 429 Koltee). Navnet er formodentlig en gammel t-Afledning af samme Art som andre østjydske Navne paa -t: Aidt, Brundt, Rørt m. fl. (se Østjydske Hjemstavn 1946 p. 124 f.), men Betydningen er dunkel.*)

Gammelt er ogsaa Skaade i Holme Sogn (¹³/₄ 1341 Aarhusb. p. 479 Scothæ). Johannes Steenstrup mente i sin Tid (Namn och Bygd 1914 p. 134), at Navnet var sammensat med det gammeldanske Udsagnsord skothæ »skue« og betød Højen eller Bjerget, hvorfra der var Udsigt. Den jydske Udtale »Skohj« viser imidlertid, at Navnet ikke kan have gammel th-Lyd, men at den oprindelige Form er Skotæ; jævnfør, at Ordet Skodde »Spade til at skyde Brød ind i Ovnen med«, der gaar tilbage til et gammeldansk skotæ, udtales paa samme Maade i Dialekten. Der maa derfor foreligge en Bøjningsform af det gammeldanske Ord skot, der er beslægtet med Udsagnsordet skyde og betyder saadan noget som »Fremspring i Terrænet«; det indgaar i flere andre Stednavne, bl. a. i det bekendte Skodborg ved Kongeaaen, der i Middelalderen skrives Skotborg o. lign. Ved Skaade sigter Navnet til de store Bakkedrag.

Oprindeligt usammensat er ogsaa Stadsgaard, nu Constantinsborg, i Ormslev Sogn (c. 1300 Aarhusb. p. 432 Stath; ⁹/₇ 1400 Staath; ²¹/₁ 1464 Stadzgardh). Det gammeldanske stath betyder »Landingsplads«, »Bred« el. lign. (jfr. Østjydske Hjemstavn 1946 p. 124). Navnet Slet i Tranbjerg Sogn (Mandtal 1610 Slett) antages at være en Afledning af Roden i Ordet slaa og betyde »Rydning i Skov« (Østjydske Hjemstavn 1946 p. 128 f.). Terrænet ved Slet er temmelig bakket, saa det kan næppe være det almindelige Ord Slet(te), »flad Strækning«, der foreligger.

Andre usammensatte Navne bestaar af Ord, der stadig lever i Sproget, og de behøver ikke at være særlig gamle. Det gælder Sognavnet Holme (¹⁴/₁₁ 1203 Aarhusb. p. 404 Holmæ), Ask i Astrup Sogn (²³/₈ 1499 [Afskr.] Ask) samme Ord som Trænnavnet, Pøl i Malling Sogn (¹³/₁₁ 1463 [Afskr. 1567] Pele) samt Lillenor og Storenor sammesteds, der i Middelalderen hedder Nor (¹⁸/₁₁ 1463 [Afskr. 1567] Nor). At Nor ikke er den oprindelige Betegnelse for

*) En anden Mulighed er dog, at Navnet er samme Ord som norsk og svensk Dialekt kolt, kult »Bjergknold« o. lign.; se Aarhus gennem Tiderne I 99.

Kysing Nor, som Byerne har Navn efter, fremgaar af, at Kysing indeholder en gammel Betegnelse for Vig, identisk med det oldnordiske Ord kjoss.

De gamle Stednavneendelser, der med Sikkerhed kan føres tilbage til Tiden før Vikingetogene, er iøvrigt ikke særlig rigt repræsenterede i Ning Herred. Der findes to oprindelige ing-Navne (foruden Herredsnavnet) og fire S sammensætninger paa -lev, medens Endelser som -um og -sted fuldstændig mangler.

Af ing-Navnene, der begge ligger i Kolt Sogn, er Bering (²¹/₅ 1310 Aarhusb. p. 414 Byring, Biringmarc) en Afledning af Ordet Bjerg, af samme Oprindelse som Bjerring i Middelsom Hrd. (Viborg Amts Stednavne p. 172), medens Lemming (³¹/₁ 1479 Lemmingh) er af uvis Oprindelse. Man kunde maaske tænke paa en Afledning af det oldnordiske Ord lim »Kvist«, »Ris«; et svensk Lemminge i Östergötland er vistnok en Parallel. I Sognavnet Malling er Endelsen -ing ikke oprindelig. Navnet skrives ¹⁸/₁ 1245 (Aarhusb. p. 403) Malend, ²⁸/₈ 1427 (Aarhusb. p. 469) Malmd, dvs. Malind. Det er dannet med Afledningsendelsen -und af det gammeldanske Ord mal »Grus«, »Sten«, der bl. a. indgaar i Navnet Mols. Ogsaa Skaabling i Malling Sogn (²⁸/₆ 1438 Skoblingh) indtager en Særstilling, idet det antagelig, som foreslaaet af Aage Houken i Aarbøger for Aarhus Stift 1930 p. 5, er sammentrukket af et Skovbølling. Navnet er i saa Fald et oprindeligt Indbyggernavn, der betyder »Skovboerne«, og kan først være givet i Løbet af Middelalderen; Stednavnet Skovbølling findes andre Steder i Jylland.

De fire lev-Navne er sammensat med gamle Mandsnavne. Edslev i Kolt Sogn (Kronens Skøder ²⁷/₁ 1573 Edtsløf) kan næppe, som man har ment, indeholde det gammeldanske Æsi, da man saa skulde vente en Udtale med langt æ, men Udtalen paa Stedet er »Ehsløw«. Maaske kan Forleddet være det ellers ukendte Personnavn Ætir, der antages at indgaa i det svenske Stednavn Ättersta, i Middelalderen skrevet Ætersta. Medens Edslev staar isoleret, er Enslev i samme Sogn (Mandtal 1610 Ensløff) et Navn, der forekommer flere Steder i Landet. Det er udførligt behandlet i Viborg Amts Stednavne p. 233, hvor det formodes, at første Led kan være et ellers ikke overleveret Mandsnavn glða. Ethin, urnordisk Aidwinir, identisk med Navnet Aiduin, der kendes fra Oldhøjtysk. Ingerslev i Tiset Sogn (¹⁵/₈ 1347 Aarhusb. p. 507 Ynghesløff) er antagelig sammensat med Ingwar, et ældgammelt Mandsnavn, der kendes i alle de nordiske Sprog. Sognavnet Ormslev (1351 [Afskr. ÆDA I 246] Orumsleff) indeholder ikke Mandsnavnet Orm, men et sammensat Mandsnavn med Orm- som første Led, snarest det gammeldanske Ormar. Ormslev udtales uden Stød i første Stavelse i Modsætning til Vormstrup (se ndfr.), der er et oprindeligt Ormsthorp.

Til de gamle S sammensætninger hører formodentlig ogsaa Fulden i Berder Sogn (¹³/₁ 1335 Aarhusb. p. 488 Fullen). Navnet er med Urette blevet sammenstillet med det sydjydske Folding, der i Middelalderen skrives Fuldærn, men er iøvrigt af uvis Oprindelse. Da Fulden ligger umiddelbart ved Giber

Aa, kunde det maaske indeholde et gammelt Navn paa denne Aa; et Elvenavn Fulla antages at indgaa i norske Stednavne. Gammelt er ogsaa selve Sogne-navnet Beder ($\frac{1}{8}$ 1267 Aarhusb. p. 410 Bitreth). Efterleddet, der indgaar i andre jyske Stednavne, bl. a. i Odder_ (1363 Oddærth) er blevet forklaret som et glt. Ord for »Toft« eller som en tryksvag Form af gammeldansk ruth »Rydning« (se Viborg Amts Stednavne p. 170). Første Led er samme Ord som det oldnordiske bit »Græsgang«. Om samme Efterled indgaar i Navnet Tander i Tiset Sogn er tvivlsomt. Navnet skrives i Mandtal 1610 Thannoe og i Kronens Skøde $\frac{15}{2}$ 1584 Thoudnov; disse Former tyder vel snarest paa, at Endelsen oprindelig er -høj. En anden gammel Sættelse, der er undergaaet stærke Ændringer i Tidens Løb, er Aabo i Ormslev Sogn. Navnet er ikke, som man skulde tro, dannet af Ordene Aa og Bo, idet det skrives Ahbarth i Øm Klosters Krønike (Scriptores Minores II 174). Formen er ikke stedfæstet i Udgaven af Krøniken, men der kan ikke være Tvivl om, at den hører til Aabo; paa det paagældende Sted nævnes »Glip de Ahbarth« i Forbindelse med Jord i Harlev, der er Naboby til Aabo. Den stemmer ogsaa med, at Aabo, den eneste Gang det forekommer i et middelalderligt Brev, $\frac{17}{11}$ 1464, skrives Abor gard. Efterleddet er det gammeldanske barth »Rand, Kant«, der her, ligesom i Borum i Hjelslev Hrd. (Østjydske Hjemstavn 1945 p. 80 f.), er brugt i Betydningen »Skrænt, Bakkedrag«. Aabo har altsaa ikke, som man ofte har ment, Forbindelse med Sysselnavnet. Aabo Syssel betyder, som nævnt i Østjydske Hjemstavn 1946 p. 128, Aaboernes Syssel.

Overmaade hyppige er Navnene paa -torp. Usammensat forekommer Ordet i Vibye Terp i Vibye Sogn, hvor det har faaet samme Udvikling som i Terp i Lisbjerg Sogn (Østjydske Hjemstavn 1938 p. 16). De sammensatte Torpnavne opregnes nedenfor i alfabetisk Orden: Agistorp, forsv. Bebyggelse i Beder Sogn ($\frac{1}{8}$ 1267 Aarhusb. p. 410 Aghistorp, Aggistorpmarc). Første Led er maaske det gammeldanske Mandsnavn Aggi i den yngre Form Aggis. Ajstrup ($\frac{9}{8}$ 1311 Aarhusb. p. 482 Adhelstorp) er sammensat med Mandsnavnet Athils. Sogne-navnet Astrup (Mandtal 1610 Astrup) er flertydigt; der er bl. a. Mulighed for Mandsnavnet gammeldansk Assi. Battrup i Tiset Sogn (1484 [Afskr. 1660 ÆDA I 229] Bartrop). Navnet er af samme Oprindelse som Barup paa Stevns og Bannerup paa Falster, der begge skrives Barnæthorp i det 13. Aarh., og svensk Barnarp; ifl. Jöran Sahlgren (Saga och Sed 1945 p. 29 ff.) er første Led i disse Navne gammeldansk barna, Ejefald Flertal af Ordet Barn. Overgangen fra Barnæthorp til Battrup er parallel med Overgangen af gammeldansk Kornæthorp til jydsk Kvottrup. Bjøstrup i Tranbjerg Sogn ($\frac{6}{1}$ 1506 Biørsstrup) indeholder ligesom flere andre Bjø(d)strup'er Mandsnavnet Bjørn. Børup i samme Sogn (Mandtal 1610 Børup) er maaske ligesom Børup i Vejle Amt sammensat med Ordet Bøge »Bøgebevoksning« (Vejle Amts Stednavne p. 128). Drammelstrup i Astrup Sogn ($\frac{8}{9}$ 1479 Dramestrup) maa sammenstilles med de to andre Drammelstrup'er: i Favsing Sogn, Sønderhald Hrd. ($\frac{9}{8}$ 1467 Drammelstrvp) og Tirstrup Sogn, Sønder-

Djurs Hrd. (¹⁴/₁₁ 1203 Aarhusb. p. 404 Dragmostorp, Dragmolstorp). Den gamle Form af det sidstnævnte Navn tyder paa, at første Led er identisk med det nordiske Personnavn Dragmel, der kendes fra Danelagen i det 10. Aarh. og som indgaar i et engelsk Stednavn, der i Nutiden skrives Dromonby, men i 1086 Dragmalebi. Over-Fløjstrup i Beder Sogn (Mandtal 1610 Fløustrup) og Neder-Fløjstrup i Malling Sogn (¹³/₁₁ 1463 [Afskr. 1567] Fløustrup) synes at indeholde et Mandsnavn Fløgh, maaske identisk med det oldnordiske Tilnavn Flaugr, og en Sideform (Aflydsform) til det Fljugr, der indgaar i det norske Gaardnavn Fløgstad. Gundestrup i Tranbjerg Sogn (Mandtal 1610 Gundistrup) er sammensat med Navnet Gunnar. Hinnedrup i Tulstrup Sogn (Matr. 1664 Hinderup) indeholder ligesom Hinnerup i Søften Sogn (Østjydske Hjemstavn 1938 p. 16) Tilnavnet Hind. I Jegstrup i Tranbjerg Sogn (²¹/₁ 1479 Jegstrup) er Forleddet af uvis Oprindelse; den stedlige Udtale er »Jekstrup«.

Kattrup i Kolt Sogn (Mandtal 1610 Katrup) indeholder det gammel-danske Mandsnavn Kati. Kunnerup i Ormslev Sogn (Matr. 1664 Kunnerup) er snarest sammensat med Tilnavnet Kundi. I Mustrup i Tiset Sogn (Mandtal 1610 Muestrup) er første Led maaske Mus, der er et almindeligt Tilnavn i Middelalderen. Obstrup i Maarslet Sogn (Mandtal 1610 Obstrup (her ?) 1374 [Afskr. c. 1600 ÆDA I 268] Vbistorp) kan indeholde Mandsnavnet Obbi i den yngre Ejeform Obbis. Pederstrup i Tulstrup Sogn (⁹/₈ 1470 Pæderstrop) er det eneste af alle Herredets Torpnavne, der indeholder et bibelsk Personnavn, og som derfor med Sikkerhed kan dateres til Tiden efter Kristendommens Indførelse. Til Seldrup i Beder Sogn skal vistnok henføres Formen Selnethorp ¹⁴/₁₁ 1203 Aarhusb. p. 404; Formen er sikkert Skrivefejl for Seluethorp, og Navnet er da sammensat med det gamle Personnavn Sælvi; en Sideform til dette Navn indgaar vist ogsaa i Sognavnet Sjelle (Østjydske Hjemstavn 1945 p. 81 f.). Skumstrup i Maarslet Sogn (nu Herregaarden Vilhelmsborg, ⁷/₇ 1486 Skomstrvp) indeholder et gammel dansk Mandsnavn, der svarer til det oldnordiske Skumr. Snogdrup i Malling Sogn (Mandtal 1610 Snogdrup) er maaske sammensat med det gammel-danske Snoki, en Afledning af Dyrenavnet Snog; et Navn af denne Form er ikke overleveret i Kilderne, men vilde svare til Dannelser som Bukki og Dyri, afledt af Ordene Buk og Dyr. I Starup i Malling Sogn (¹³/₁₁ 1463 [Afskr. 1567] Starup) synes Forleddet at være det gammel-danske Ord stath, der er omtalt ovfr. under de usammensatte Navne. Stavtrup i Kolt Sogn (1484 [Afskr. 1660 ÆDA I 256] Slatrup) er af uvis Oprindelse. Synnedrup i Malling Sogn (Mandtal 1610 Søndrup) betyder snarest »den søndre Torp«, hvad der stemmer med Beliggenheden sydligst i Sognet; Forleddet kunde dog ogsaa være det gammel-danske Mandsnavn Siundi. Testrup i Maarslet Sogn (¹⁶/₁₀ 1465 Tisstrop; 1484 [Afskr. 1584 ÆDA V 739] Thiistrup) er blevet tolket af Mandsnavnet gammel-dansk Tet, oldnordisk Teitr, men de gamle Skrivemaader med i tyder paa, at Forleddet er af anden Oprindelse. Thyristorp, forsv. Bebyggelse

i Holme Sogn (¹⁹/₄ 1350 Aarhusb. 499 Thriestorp; ²⁰/₇ 1354 og ¹⁹/₅ 1355 Aarhusb. p. 478, 476 Thyristorp) er sammensat med det gammeldanske Personnavn Thyrir (se Danmarks gamle Personnavne u. Thyrger). **Threlthorp**, forsv. Bebyggelse i Tiset Sogn (¹⁴/₁₁ 1203 Aarhusb. p. 404 Threlthorp). Navnet er sammensat med Ordet Træl ligesom det sjællandske Trellerup, der i Roskildebispens Jordebog c. 1370 skrives Threllethorp; et Minde om den gamle Bebyggelse er Voldstedet Trælborg (jfr. Præsteindberetningen til Ole Worm i Danske Samlinger 2. Rk. VI 153: paa Ingisløff marck haffuer der wærett itt slott med nafn Trældborig, hvis aastedt ehr endnu kiendt paa denne dag). Sognavnet **Tulstrup** (¹⁴/₁₁ 1203 Aarhusb. p. 404 Tulistorp) indeholder Mandsnavnet Tuli eller en Sideform Tuli. I **Vormstrup** i Malling Sogn (Mandtal 1610 Worumstrup) er første Led det almindelige gammeldanske Mandsnavn Orm.

Af Navne paa -by findes der kun et af gammel Type i Herredet, Sognavnet **Viby** (Saxo ed. Olrik-Ræder p. 509 Wiby; Valdemars Jordebog 1231 Withby; c. 1300 Aarhusb. p. 433 Wichby). Formen i Valdemars Jordebog er maaske Fejl for Wichby — c og t forveksles let i middelalderlig Skrift — og Navnet kan da være sammensat med Ordet Vig.*) Det andet by- Navn, **Østerby** i Tranbjerg Sogn (Mandtal 1610 Østerbye), er formodentlig ungt.

En Række Navne minder om Rydning og Skovbevoksning. Blandt disse er Ask og Slet allerede omtalt ovfr. under de usammensatte Navne. Af samme Oprindelse som sidstnævnte er Efterleddet i Sognavnet **Maarslet** (¹²/₁₁ 1360 Aarhusb. p. 500 Mordslet). Første Led morth er et Ord for Skovbevoksning, der kendes fra Gammelsvensk. Navnet er sikkert gammelt, og det samme gælder de to Sættninger paa gammeldansk with »Ved«, Sognavnet **Tiset** (¹⁰/₃ 1418 Tiswith) og **Hørret** i Maarslet Sogn (⁹/₁₁ 1473 [Afskr.] Horit). I Tiset er første Led ligesom i det sønderjydske Tiset Gudenavnet Tir, og Hørret er maaske, som nævnt i Østjyds Hjemstavn 1946 p. 129, sammensat med Ordet Hørg i Betydningen »Alter, Offersted«.

Det eneste Navn paa -skov er **Bøgskov** i Astrup Sogn (Mandtal 1610 Bøggeskouff). Ordet Holt indgaar i **Ravnholt** i Tiset Sogn (1507 [Afskr. 1537] Raffnolt) og **Pedholt** i Malling Sogn (Kancelliets Brevbøger ⁴/₆ 1565 Pedolt). Den gamle, stedlige Udtale »Pegholt« af det sidstnævnte Navn viser, at første Led er et gammeldansk Pit-; Pedholt ligger nemlig i det lille Omraade, hvor gammeldansk t er blevet til »blødt« g, f. Eks udtales Ordet Mad, gammeldansk mat, som »Mag« (se Kort over danske Folkemaal Nr. 50). Forleddet er antagelig samme Ord som svensk Dialekt pita »trang Dal«; Bebyggelsen ligger ved en markeret Kløft i Terrænet.**)

Vidnesbyrd om Bevoksning med Skov eller Krat er vistnok ogsaa Navnene paa -kær: **Elkær** (Mandtal 1610 Elkier) og **Krækær** i Malling Sogn

*) Saal, Regnar Knudsen i Festskrift til Verner Dahlerup p. 201.

**) Ordet indgaar i det svenske Stednavn Penningby, 1339 pitingæby; se Jöran Sahlgren i Beiträge zur Runenkunde etc. Gustav Neckel zum 60. Geburtstag p. 170 ff.

(¹³/₅ 1406 Kræfuekiær, Krawekier, Kræwekersfang), K o l k æ r i Holme Sogn (Matr. 1664 Kolkierd), og L ø j e n k æ r i Astrup Sogn (1316 [Afskr. c. 1600 ÆDA I 239] Lotenkier). I Løjenkær er første Led Ordet laadden, der sigter til Stedets Bevoksning, i Krækær er det muligvis et gammeldansk kræf- med Betydningen »forkrøblet Trævækst« el. lign., beslægtet med det svenske Dialektord krava »kravle, krybe«. Jfr., at der til det beslægtede Udsagnsord kravle svarer et jydsk Navneord Krævl, der antages at have en lignende Betydning i det sønderjydske Stednavn Krævlbusk (Danmarks Stednavne V 256); et andet beslægtet Ord er Krabbe i Betydningen »forkrøblet Frugt(træ), vildt Æble(træ)«, der hører til Udsagnsordet krabbe »krybe«.

Ord for Bakke indgaar i to Navne paa -bjerg: Sognavnet Tranbjerg (³⁰/₈ 1454 Acta Pontificum Tranberich; Matr. 1664 Thrandbjerg) og Solbjerg i Tiset Sogn (Mandtal 1610 Solbierre) samt tre Navne paa -balle: H a v r e b a l l e (nu Marselisborg) i Viby Sogn (c. 1300 Aarhusb. p. 433 Haverbalug), L a n g b a l l e i Maarslet Sogn (Matr. 1664 Langballe) og R o k b a l l e i Beder Sogn (Mandtal 1610 Rockbalemølle. I Tranbjerg er første Led vistnok Fugle-navnet Trane. Navnet udtales med »mouilleret« n (n med j-Klang), og den samme Udvikling har Ordet Trane faaet i Sønderjydsk i S sammensætningen Tranebær. Solbjerg er sammensat med Ordet Sol, og Navnet opfattes ofte som Udtryk for gammel Soldyrkelse; det er almindeligt over hele Norden. Rokballe indeholder snarest Plantenavnet Rokke »Padderokke«; Jenssen-Tusch (Nordiske Plantenavne p. 80 f.) kender Ordet i denne Betydning fra Vestjylland og Thy.

Der findes et enkelt Navn paa -mose, E l m o s e i Malling Sogn (Mandtal 1610 Elmoosze), et paa -ager, H a s s e l a g e r i Kolt Sogn (¹¹/₁ 1460 Hasleager), og en S sammensætning paa -holm, det forsvundne H a l e h o l m (Mandtal 1610 Halehol(u)m, halleholm). Endelsen -borg har ligeledes en enkelt Repræsentant, R a s b o r g i Astrup Sogn (Mandtal 1610 Radtzborre). Her foreligger der snarest Opkaldelse efter det bekendte tyske Ratzeburg; Opkaldelsesnavne af denne Type er ikke helt sjældne i Danmark i ældre Tid.

Af gamle Navne paa -gaard er kun tre bevaret til Nutiden: B i s g a a r d i Malling Sogn (Mandtal 1610 Bisgaardt; Navnet betyder Bispegaard), M o e s g a a r d i Maarslet Sogn (⁶/₄ 1463 Mossgard) og Ø s t e r g a a r d i Tulstrup Sogn (Matr. 1664 Øster Gaardsz Hgd). Desuden er der nogle forsvundne Navne: D a l s g a a r d (Mandtal 1610 Dalsgaardt), H e d e g a a r d i Tiset Sogn (Matr. 1664 Heegaarden), K i r k e g a a r d i Tranbjerg Sogn (1518 [Afskr. 1660 ÆDA I 252] Kierckegaard), K o n g s g a a r d i Viby Sogn (Matr. 1664 Kongsgaard som Navn paa et Areal) og N ø r g a a r d i Kolt Sogn (1473 [Afskr. 1660 ÆDA I 256] Nørgaard). Af gamle Navne paa -mølle er der to, S k o v m ø l l e i Maarslet Sogn (Matr. 1664 Schouff Mølle) og P i n d s m ø l l e i Kolt Sogn (Mandtal 1610 Pinndsmølle); det sidste er sammensat med Mandsnavnet (Slægtsnavnet) Pind. Endelig kan det nævnes, at der er et enkelt gammelt Navn paa -hus, det forsvundne K a p e l h u s i Ormslev (Matr. 1664 Capell Huuszet).

Med Hensyn til Navnenes Fordeling indenfor Herredet kan der henvises til Kortene i Østjydske Hjemstavn 1946 (p. 123, 127, 131) Det fremgaar af disse Kort, at de fleste Navne af gammel Type er koncentrerede i det nordvestlige Hjørne. I Kolt Sogn findes saaledes de to ægte ing- Navne og to af Herredets fire lev- Navne; ogsaa Sognavnet maa, som nævnt, antages at være meget gammelt, selv om det ikke lader sig datere med tilnærmelsesvis Sikkerhed. I den øvrige Del af Herredet findes der spredte Navne af gammel Type, men det er Torperne og de unge Navne, der er de dominerende. Endnu i Vikingetiden maa en stor Del af den senere saa frugtbare Jord have ligget udyrket hen. Paa Torperne falder over en Fjerdedel af Herredets samlede Hartkornsmængde.

Østjydske Folkeminder.

Da de Lindaa Koner „havde Vejr“.

I Tiden mellem 1858 og 1870 var det Skik i Lindaa i Todbjerg Sogn, at Byens Koner »havde Vejr«.

Vejret begyndte den 1. Februar og foregik paa den Maade, at Konen i den øverste Gaard i Byen gik rundt til sine »Medsøstre« og inviterede dem til Eftermiddagskaffe hos sig samme Dag. Næste Dag gik Konen i den næste Gaard rundt med sin Invitation, og saaledes fortsattes i Rækkefølge til sidste Gaard eller Hus i Byen var naaet. Der var da gaaet 10—12 Dage af den i Forvejen korte Maaned; men det morsomme ved dette »Komsammen« var, at Indbydersken skulde være paaklædt efter den Aarstid, paa hvilken hendes Fødselsdag faldt. Hvis hendes Fødselsdag indtraf midt paa Sommeren, maatte hun — selv om det var Snestorm — være pyntet i sit fagreste Sommerskrud, endog med stor, hvid »Helgolænder« (Høsthatten) paa Hovedet, og saa skulde hun endda helst døje med Varmen, puste, blæse og deslige. Det har sikkert ikke altid været lige let.

C. R.

Rye Marked for 100 Aar siden.

Fra Rye skrives den 10. Nov. 1847 til Veile Amts Avis :

Markedet her, der begunstigedes af det fortrinligste Veir, var ualmindelig godt besøgt saavel af Sælgere som af Kjøbere. Her var endog Handlende fra Viborg, Randers og Horsens og vel 150 Boutiquer, en forhen ukjendt Masse. Desuagtet syntes Ingen utilfreds. Af Creaturer omsattes ikke meget. Unge Stude betaltes med 100 Rbd. Parret og derover. Ikke heller her, midt paa Heden, manglede det paa Harpe- og Liremusik. En Gyngge gjorde gode Affairer. I de af Seildug byggede luftige Kneiper var der ikke Faa, der hentedede sig en Snært. Af Markeds-Fatalia kjendes kun et betydeligt Slagsmaal om — et Lidkjøb.

Hundslund Kirke.

Hundslund Kirke.

Af N. Kragh.

HUNDSLUND KIRKE ligger smukt paa et storladent Bakkedrag, der fra Horsens Fjord løfter sig mod Nord til en Højde af 270 Fod, hvor Kirken ligger. Den er synlig langvejs fra, baade ude fra Fjorden og fra Landet paa den anden Side, Bjerre Herred, ligesom den ogsaa fra Vest kan ses helt ovre fra Ejer Baunehøj. Horsens-Odder-Aarhus Landevejen løber lige Syd om den. Dens Sogn hører til Hads Herred og Aarhus Amt og Stift.

Hvornaar den er opført, kan ikke siges med Sikkerhed; men den hører i hvert Fald til blandt de ældste jydsk Granitkirker og har vel ogsaa som gammel Herredskirke i det vestlige Hads Herred været blandt de først opførte. Den er ogsaa bygget anseligere end Flertallet og er ualmindelig godt bevaret. Man kan sætte dens Opførelsestid til o. 1150. Med Undtagelse af Taarn og Vaabehus, der jo er senere Tilbygninger, er den opført i den romanske Stil af smukt tilhugne Kvadre. Nordsiden staar helt uforandret med de oprindelige Vinduesaabninger og den gamle Kvindeindgang, der dog er tilmuret, og man maa beundre det smukke og solide Byggearbejde, der nu har kunnet trodse 8 Hundredaar. Derimod er Sydsiden ændret ved Vaabehusets Tilbygning, hvorved to af de fire oprindelige Vinduer i Skibet maatte tilmures, samt ved Indsætning af større Vinduer. Kirkens Længde er fra Vest til Øst, Taarnet medregnet, 36 m, Bredden af Skib og Kor er henholdsvis 10 og $8\frac{1}{4}$ m, udvendig Maal. Højden af Murene er $6\frac{1}{4}$ og $5\frac{1}{4}$ m. Taarnet er $23\frac{1}{4}$ m fra Jorden til den øverste Tind. Tykkelsen af Murene er fra $1\frac{1}{4}$ til $1\frac{3}{4}$ m, tykkest i Taarnet.

Hvem der har været Kirkens Bygherre og Bygmester kan ikke siges. Ofte var det jo en Herremand, der satte sig i Spidsen for Rejsningen af en Landsbykirke. Der har imidlertid ikke i Fortiden været nogen saadan Herremand i Sognet, der kunde tænkes at være Bygherre. Kjærsgaard laa ganske vist i den østlige Del af Sognet, og Skablund helt nede ved Fjorden var i ældre Tid en Herregaard, mens den eneste større Gaard, der nu findes i Sognet, Oudrupgaard, i ældre Tid var en Bondeby, Men der er dog overvejende Sandsynlighed for, at Kirken er opført af Sognefolkene i Fællesskab. Herpaa tyder i hvert Fald den Kendsgerning, at jus patronatus (Patronatsretten), hvortil bl. a. hørte Retten til at være medvirkende ved Præstevalg, og som almindeligvis tilfaldt den eller dem, der byggede Kirken, i gammel Tid tilhørte Sognemændene.

Hermed skete der imidlertid en Forandring allerede godt et Hundrebaar efter Kirkens Opførelse. Der forefaldt en af disse voldsomme, blodige Begivenheder, som Tiden var saa rig paa, og som naaede et Højdepunkt med Kongen, Erik Glippings Mord i Finderup (1286). Det var et Par Aar før denne Begivenhed. Da var der i Hundslund en Præst, som hed Ugot. Han var samtidig Provst for den sydlige Del af Hads Herred og »højvelbaaren Kannik ved Aarhus Domkapitel«. Han blev en Nat overfalden af Kirkeværgerne og dræbt. Hvad der har været Grunden hertil er ukendt; maaske har det været Strid om Kirkens Regnskab. Drabet blev selvfølgelig indberettet til Biskoppen i Aarhus, der hed Tugo (Tyge), og han fratog straks Sognefolkene Patronatsretten over Kirken og indberettede Sagen til Ærkebispnen i Lund, Jens Dros. Ærkebispnen svarer saa med følgende Skrivelse, der i den latinske Original findes paa det kongelige Bibliotek, og som i Oversættelse lyder:

»Johannes, af Guds Naade Ærkebisp i Lund, tilønsker alle, der ser dette Skrift, en evig Fred i Herren!

Det er os altid en Glæde at være dem behjælpelig med at naa deres Maal, som søger vor Hjælp i en retfærdig Sag.

Sagen, som her er Tale om, er, at vor ærværdige Broder Tugo, den fortræffelige Biskop i Aarhus, med Sorg har skrevet til os og fortalt os, hvor grusomt Kirkeværgerne i Hundslund Kirke en Nat har overfaldet og paa en afskyelig Maade dræbt samme Menigheds Præst, Provsten Ugot, højvelbaaren Kannik ved Aarhus Domkapitel, og nu beder os stadfæste det Skridt, han — efter Samraad med Aarhus Domkapitel og med dettes Billigelse — har foretaget i den Anledning, nemlig at tillægge Kapitlets Kantor Hundslund Kirke med alle dens Rettigheder og Indtægter.

Det er klart, og i Overensstemmelse med den hellige Kirkes Ret — at Menigheden ved denne grusomme Handling har fortabt dens Ret over Kirken og Retten til Præstevalg. Endskønt denne Indlemmelse af Hundslund Kirke i Aarhus Kantorembede saaledes bekræfter sig selv ved Menighedens Ugudelighed, vil vi dog, efter Skik og Brug, og for at ingen skal have noget at sige derimod, i vor Egenskab af Kirkens Øverste stadfæste dette.

Og som synligt Tegn herpaa sætter vi vort Segl herunder.

Givet: Nyborg Aar efter Herrens Byrd 1284, sjette Dag efter Pinse.« (24. Maj).

Kantoren, som hørte til Prælaterne, blev altsaa Kirkens Patronatsherre. Men dette varede dog kun i 26 Aar, saa overtog det samlede Domkapitel Retten over Kirken og altsaa ogsaa dens Indtægter.

I en Skrivelse fra Biskop Esgeir i Aarhus hedder det derom: »Alle, som ser nærværende Skrift tilønsker Esgeir, af Guds Naade Biskop i Aarhus, en evig Fred i Herren. Alle skulle vide, saavel kommende Slægter som nulevende, at vi i Overensstemmelse med vort højtelskede Kapitel og efter dettes eenstemmige Beslutning fra Maanedens Begyndelse har tillagt vore Domherrer i Aarhus Hundslund Kirke med alle dens Rettigheder og Indtægter. Til Stadfæstelse af dette sætter vi og vort Domkapitel vore Segl herunder.

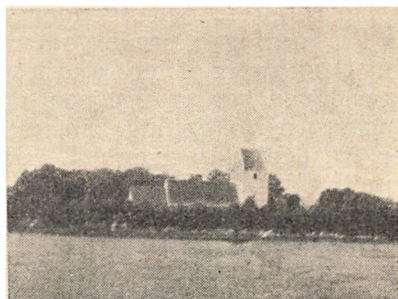
Givet i Østorp Sct. Priscæ Dag (18. Januar) Aar efter Herrens Byrd 1310«.

Denne Biskop Esgeir er enten Esger Juel, der 1306 blev Biskop i Aarhus, men allerede 3—4 Aar efter blev Ærkebisp i Lund, eller hans Eftermand paa Bispestolen Esger Bonde.

Atter gaar der et langt Tidsrum, hvor vi ingen Efterretninger har om Hundslund Kirke, men 1430 hører vi atter noget. Det er

et »Pergamentz« fra Aakjær Arkiv, som meddeler, »at Præsterne i Hatz-Herrit hørte regnskab i Hundslund Kircke oc i Kysing Kircke til Her Markur Scherno fick det« (Ældre danske Arkivregistratur II 124). Hundslund Kirke var som nævnt Herredskirke for den Del af Hads Herred, der ligger Vesten for den Lavning, der i gamle Dage delte Herredet i to Dele og som fra Kysing Fjord, forbi Odder gaar over Randlev og Ørting Moser ud til Horsens Fjord. Man talte dengang om Hads Herred »inden og uden Bækken«. Regnskabsaflæggelsen for den ene Del af Herredets Kirker fandt altsaa Sted i Hundslund, og det er muligvis ved en saadan Lejlighed, Drabet paa Provsten Ugot fandt Sted. Men her sker der altsaa en Forandring. Den Markur Scherno, som nu bliver hele Hads Herreds Regnskabsprovst, var 1430 Kannik i Aarhus, 1433 nævnes han som »Domprovst i Aruz« og 1450 som Ærkedegn.

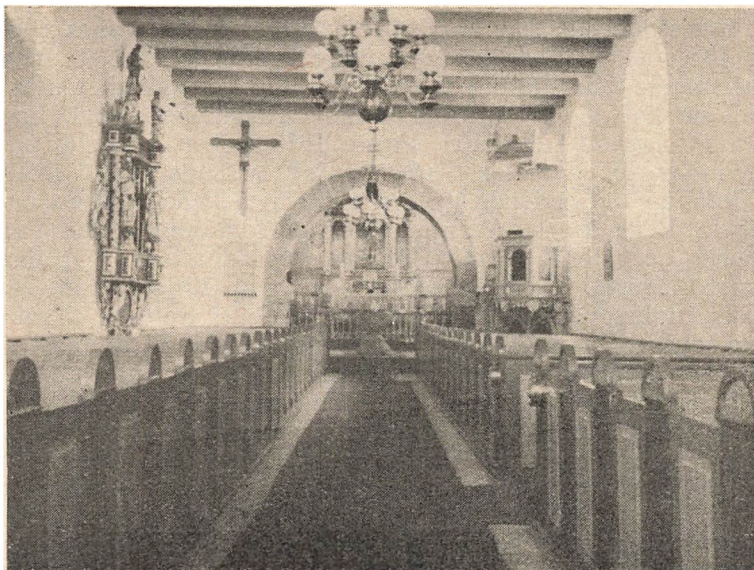
Johs. Malling, som i »Aarbog udg. af historisk Samfund for Aarhus Stift 1915« har skrevet et Stykke om Hundslund Kirke, formoder, at der er foretaget en Ændring i den kirkelige Styrelse i Hads Herred i Forbindelse med en Omordning af Domkapitlets Præbender. Han henviser til, at Ulrik Stygge, der blev Biskop noget før nævnte Aar (1430) 23. Decbr. 1424 ved sin Tiltrædelse klager over, at Embedet er i en sørgelig Forfatning, og i 1427 i et Dekret revsende omtaler de usømmelige Forhold, der raader ved Kapitlet blandt Brødrene (Kannikerne), hvor »Begærlighed, der er Moder til al Strid, hersker over Sindene, saa enhver stræber efter at faa fat i saa meget som muligt, hvorved nogle Kanniker er meget rige, mens andre er ganske fattige«. Han opstiller

Hundslund Kirke i Landskabet,
set fra Nord.

derfor faste Regler for, hvor meget der skal høre til hvert af Domkirkens 10 lige store Præbender. Det ottende er »den hellige Jomfru Marie Kirke i Aarhus«, og dertil skal bl. a. høre Kysingh og Norsminnæ for 8 Øre. Dernæst Hundslund Kirke med to Gaarde og for 6 Øre Sæd«.

Ved denne Tid — i 1400'erne — er det vel, Vaabehuset og Taarnet er bygget til; den nederste Del af Taarnet opførtes af hugne Kvadre, antagelig fra Kirkens Vestgavl, nogle er ogsaa anvendt i Vaabehuset, mens Murene ellers er opført af Munkesten.

Kirkens Indre set mod Koret. (Til venstre Epitafiet).

Men iøvrigt vides ikke meget om Kirken fra denne Katholicismens sidste Tid. Kun tre gamle Ligsten med indhuggede Kors og Udsmykning — de to af dem med Indskrift — minder endnu om den Slægt, der den Gang levede her og mulig om dens Præster. Paa den ene af dem staar der, saa vidt man kan se, Navnet Markus. De er nu indmurede — de to i Vaabehuset paa hver sin Side af Indgangen, den ene i Taarnets Nordside.

Indvendig er Kirken i dette Tidsrum bleven smykket med Kalkmalerier. Foroven var malet en Frise med gotisk Rankeornamentik, derunder et Bælte med Figurer, derunder igen en Frise med Vinløv og Druer og nederst en Dekoration med Tæppedraperier. Disse Kalkmalerier blev som i saa mange andre Kirker senere overkalkede, men mange Aar efter, i 1904, blev Resterne fundne af Johs. Malling. Desværre var Grunden, hvorpaa de var malet, saa løs, at Afdækning og Istandsættelse var umulig.

I Koret er det oprindelige Bjælkeloft bleven erstattet af to Hvælvinger, ligesom Rummet under Taarnet, der gaar i et med Skibet, er hvælvet, men i Skibet blev det gamle Bjælkeloft bevaret.

Med Reformationen sker der store Ændringer i Kirkens indre Udsmykning. Helgenaltrene, hvoraf der i hvert Fald har været to, et paa hver Side af Korbuen, bliver fjernede. Senere blev en ny Altertavle opsat oven paa det gamle, murede Alter, der staar endnu. Der har nok før kun været en ganske lav Tavle, hvorover Vinduet i Korets Østvæg har været synligt med dets Glasmaleri, hvoraf Stumper er fundne ved en Istandsættelse. De findes nu paa Odder Museum. Nede i Kirkeskibet blev der opsat en Prædikestol til Præsten og Stolestader til Menigheden, mens der før antagelig kun har været en fast Bænk langs Væggene.

I Aaret 1600 fik Hundslund Kirke sin Prædikestol, rigt udskaa- ret i Renæssancestil. En Indskrift fortæller derom: »Aar 1600 lod Esben Jørgensøn i Tendrup gjør dene Predigstol«. Det er altsaa en velstaende Gaardmand i Tendrup, der har skænket den.

Godt en halv Snes Aar senere blev Altertavlen opsat. Bag paa den staar følgende Indskrift: »Anno 1613 Effter Hederlig og høyer- lerd Mands M: Christen Stubs Canick oc Sognepræst i Aarhus Hans Befaling lod hederlig Mand Her Friderich Arnoldisøn oc Jens Mickelsøn Bege kierke Werger giøre oc formalle denne Tauffule y Hederlig oc velerdt Mand Her Rasmus Johansøns tid den 16. Septem: Indsatt«. Desuden staar der paa Vingerne af Tavlen: »Lauritz Andersøn. Maller. Riber« og »Mickel Snidker. Vrold«.

Som ovenfor nævnt kom Hundslund Kirke til at høre under den hellige Jomfru Maries Præbende, der var knyttet til Frue Kirke i Aarhus. Dette er dog ikke den nuværende Frue Kirke, der oprindelig hed Sct. Nikolaj Kirke, men den gamle »Vor Frue Kirke paa Brobjerg«. Da denne blev nedrevet efter 1536, blev den tid- ligere Sct. Nikolajkirke gjort til Sognekirke i Stedet under Navnet »Fru» Kirke«, og den 6. December 1558 fastslaas det, at fremtidig skal »Sognepræsten til wor Frue Kircke hafue Wor Frue Præbende«. Saaledes gaar det til, at dens daværende Sognepræst Magister Christen Stub maa bekoste Altertavlen til Hundslund Kirke, hvis Indtæg- ter han altsaa har oppebaaret. Det skete mens Rasmus Johansen var Sognepræst i Hundslund. Altertavlerne i Torrild og Alrø Kirker er mulig udgaaede fra samme Værksted som Hundslund Kirkes. Laurits Andersøn Riber har i hvert Fald ogsaa malet Altertavlen i Torrild.

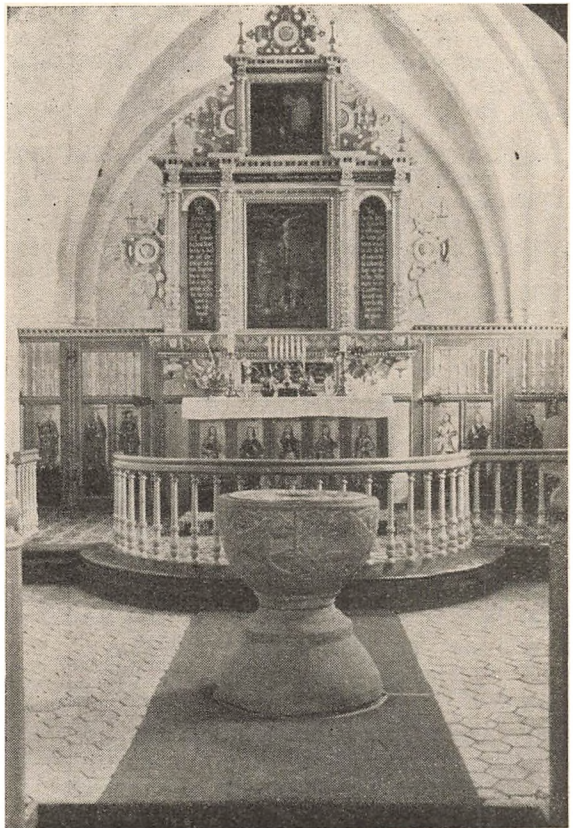
Altertavlens Midtparti beherskes af et Billede af Korsfæstelsen malet paa to Egeplanker. Det er usædvanlig smukt og udtryksfuldt. Mesteren er vel den samme, som har stafferet Tavlen, og som var en kendt og anset Maler. Ovenover har nok siddet et Billede af Opstandelsen, men det er forsvundet og en Kopi af Blochs: »Jesus i Getsemane« sat i Stedet. Ogsaa det gamle Alterbillede var en Tid kasseret og hængt ned i Kirken, mens et Billede af Maleren Dalsgaard: »Jesu Daab i Jordan« var indsat i Stedet. Denne Mis- forstaaelse blev rettet ved Altertavlens Restaurering. I Sidefelterne er malet Nadverordene og under og over Hovedfelterne forskellige Skriftsteder. Iøvrigt er Tavlen rigt smykket med Søjler, Engleho- veder, Frugter o. s. v. efter den Tids Smag.*)

*) Angaaende Kirkens Ejerforhold kan det oplyses, at Sognepræst i Hundslund Ole Christensen Friis, der var Søn af Præst ved Aarhus Frue Kirke Christen Nielsen Friis, 20.-7.-1690 købte Anpart i jus patronatus i Hundslund Kirke, men snart igen solgte denne Anpart til Justitsraad Otto Krabbe. Det er altsaa mellem 1613 og 1690, den er gaaet over i Privateje. Senere blev den købt af Beboerne og overgik fra 1. Januar 1911 til Selveje.

Paa Kirkens Nordvæg hænger et prægtigt »Epitafium«, en mægtig, rigt udskåret Mindetavle, der af en Storbonde og Selvejer i Hadrup er bleven bekostet og ophængt til Minde over ham og hans Slægt, der mulig har ligget begravet i Kirkens Midtergang, hvorfra mange Kister efter Sigende fjernedes, da der blev gravet ud til et Varmeapparat. Dette Epitafium var i 1860'erne paa Grund

af Brøstfældighed bleven nedtaget, samtidig med at et Bræddeloft blev lagt op under Bjælkeloftet. Paa Loftet henlaa det mellem Kalkgrus og andet Af-fald, da det i 1887 blev undersøgt af Prof. Magnus Petersen. Det fandtes at være et meget stort og i historisk Henseende vel udført Arbejde fra Begyndelsen af det 17. Aarhundrede, bekostet af en Bonde Morten Mikkelsen i Hadrup 1613. Udskæringen var overalt udført med megen Dytighed og Smag. Der fandtes i Fordybningerne Rester af Farver og den forhen rige Guldbelægning, som gav en Forestilling om, hvor pragtfuldt det hele engang havde været. Midlerne til Istandsættelsen tilvejebragtes ved Rigsdagens Hjælp, idet der bevilgedes 2.500 Kr. Efter Sigende

interesserede Jens Busk (fra det nærliggende Aas) sig meget derfor, fordi det var et Bondeepitafium. Sognets Beboere gav 200 Kr., og under Ledelse af Prof. Magnus Petersen blev det nu istandsat og ophængt paa Kirkens nordlige Væg 26. Jan. 1890. Det er ca. 5 Alen højt, prydet med Figurer af Evangelisterne og kronet af en Kristus-skikkelse med Korsfanen. Paa en Skriftplade foroven læses: »Gud til Ære og Kircken til Prydelse er denne Tavle bekostet af Morten Mikkelsen, Hadrup 1613«. Under denne — paa Midterstykket — staar følgende: »Efterkommende Slægter i Morten Mikkelsens Gaard i Hadrup; Morten Christensen, Anders Andersen og Rasmus Jensen beboede den ligesom ham, men Rasmus Jensens Enke Ane Mikkelsen skiftede den mellem hendes to Sønner Anders Andersen og Rasmus Rasmussen Anno 1691«.

Alter og Døbefont.

HUNDSLUND KIRKE

Det er saa disse to, hvis Efterkommere findes optegnet paa Tavlens Midterparti:

Levede		Døde	Levede		Døde
1697	Anders Andersen	1741	1701	Rasmus Rasmussen	1743
	Bodil Rasmus Datter	1737		Mette Jens Datter	1745
1735	Anders Andersen	1758	1721	Søren Jacobsen	1754
	Elsebeth Carls Datter	1770		Marie Rasmus Datter	1746
1760	Carl Andersen	1785	1747	Jacob Sørensen	1782
	Bodil Niels Datter	1796		Else Mikkel's Datter	1779
1790	Anders Espensen	1812	1775	Søren Jacobsen	1805
	Bodil Niels Datter	1796		Maren Peders Datter	1815
1797	Anders Espensen	1812	1808	Jacob Sørensen	
	Margrethe Anders Datter	1853		Maren Jensdatter	1814
1812	Niels Sørensen	1818	1815	Jacob Sørensen	
	Margrethe Anders Datter	1853		Birthe Pedersdatter	1864
1819	Frederik Sørensen	1848			
	Margrethe Anders Datter	1853			
1851	Frederik Andersen				
	Mariane Niels Datter	1857			

Paa en Tavle nedenunder staar følgende:

»Wor salig Fæderne Her under Hviler har Bekostet Denne Guds Huus store og Ære-minde til efter Kommerne. Liidet Repareret af os Tvende Eyere Søren Jacobsen: Huust: Maren Peders D: Anders Espensen: Huust: Bodil Niels D: I Haderup 1792«.

Gaardene er forlængst ude af Slægtens Eje, men den sidste Ejer af den ene Gaard, Frederik Andersen, ligger paa Kirkegaardens under en gammel Hængeask.

Paa Kirkens Alterkalk staar paa Fodstykket følgende Indskrift: »Denne Kalch och Disch hafver Gud elschende Matrone Boeld Hans Datter sl. Johan Andersøns udy Horsens forærit til Thorild Kierche Anno 1675«. Indenfor er indprikket: »Denne gamle Kalk er Repareret og Forgylt Bekostedt af Samtlige Kierke Eyere Anno 1816«.

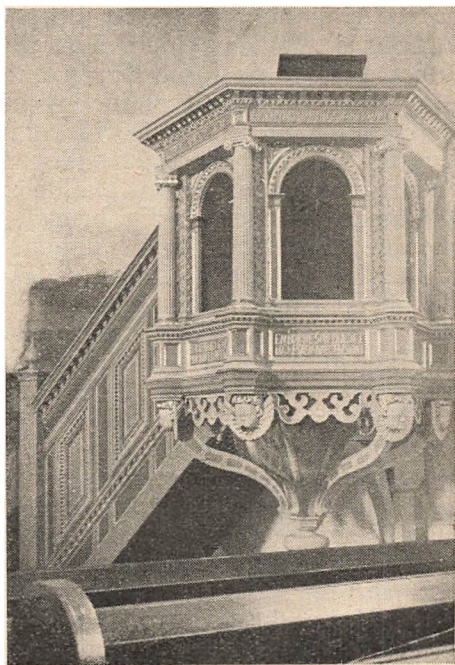
Hvorledes den er kommen til Hundslund Kirke vides ikke.

Endnu har vi ikke nævnt det ældste Inventar i Kirken, nemlig Døbefonten. Den hører til de her paa Egnen ikke sjældne »Løvefonte«. Paa dens Sider er indhugget fire Vilddyr (Løver), der staar med Hovederne mod hinanden to og to. Deres Haler ender i slyngede Bladornamenter. Maaske skal de forestille det onde (Djævelen, der gaar løs som en brølende Løve. Pet. 5.8), mens Korset, der ogsaa ses paa Døbefonten, minder om Frelsen i Jesus.

Et gammelt Daabsfad af Kobber, hvorpaa er afbildet Bebudelsen, og en udvisket Indskrift paa Plattysk (?), men uden Aarstal opbevares i Kirken. Det Daabsfad, der nu bruges, er, som en Indskrift oplyser: »I Aaret 1858 givet af Johanne Winther til Hundslund Sogn, hvor hendes Ægtefælle Geert Henrik Winther er fød og døbt«. Han — der i sin Tid var en kendt Politiker af »Bondevennernes« Parti — var en Præstesøn her fra Sognet. Hans Fader var Præst her 1800—1816, da han døde. Fadet, der er sølvbelagt,

er tegnet af Lorenz Frølich. I Bunden er afbildet Jesu Daab og i den brede Ramme: Syndefaldet, Syndfloden med Arken, Jesu Fødsel og Helligaandens Udgydelse over Apostlene, derimellem Evangelist-symbolerne og Skriftord, der svarer til Billederne. Magen til det findes paa Gottorp i Slotskirken. I 1937 skænkede fhv. Gdr. i Aalstrup i Falling Sogn Jørgen Marius Jørgensen, der ogsaa er født og døbt i Hundslund Sogn, en meget smuk massiv Sølvkande til Daabsfadet.

Der er i det hele i Aarens Løb skænket meget til Hundslund Kirke. Saaledes gav Aftægtsmand i Hadrup Poul Rasmussen i 1890 et Orgel til Kirken, og Aaret efter skænkede Enke efter Boelsmand paa Trustrup Mark Anders Hansen, Ane Kirstine Hansen et Maleri af Chr. Dalsgaard: Jesu Daab. Det blev indsat som Alterbillede, da det gamle Billede i Altertavlen blev kasseret, men ved Restaureringen 1926 blev Billederne som ovenfor nævnt atter ombyttede, og Dalsgaards Maleri hænger nu nede over Indgangsdøren. I 1907 gav Lærer i Oldrup Jens Rasmussen, der i 39 Aar havde været Kirkesanger, den paa Alteret staaende syvarmede Lysestage, samt den ene af de to Lysekroner, mens Sognets Kvinder gav den anden. Et lille Kirkeskib, som hænger midt i Kirken, er lavet af en

Prædikestolen.

ung Sømand Andreas Carl Mortensen, Sondrup Strand. Efter hans tidlige Død gav Forældrene det til Kirken. — 1920 testamenterede Enke Mette Thorsen, født Nielsen, Hundslund, op mod 10.000 Kr. til Kirken, hvoraf de 3.000 brugtes til et Varmeapparat, mens Resten er henlagt som en Kirken tilhørende Kapital, hvoraf Renterne skal bruges til dennes Forskønnelse.

Omend Hundslund Kirke lykkeligt har undgaaet de misforstaaede Ombygninger og »Forskønnelser«, der har ødelagt saa mange af vore gamle Kirker, var den dog i Tidens Løb kommen til at trænge haardt til en Istandsættelse. Udvendig var Nordsiden omtrent sort af Mos og Snavs og desuden kalket med brede, hvide »Fuger«, der skulde give en Forestilling om Kvadre, men var trukket uden Hensyn til de virkelige Kvadres Skifter. Paa Sydsiden var de gamle Vinduer taget ud, Vinduesaabningerne gjort større og nye Støbejernsvinduer indsat i Stedet. Tilmed havde man smidt de gamle Indfatningssten bort og omgivet Vinduerne med en kedelig Cementindfatning. Den gamle Præstedør til Koret var muret til, ligeledes Korvinduet bag Alteret. Indvendig var der lagt Loft under

Bjælkerne, og da det tilmed var malet i mørke Farver, virkede det meget trykkende. Altertavlen og Panelet ved Siderne var overmalet med graa Perlemaling, Stolene, ja endog Prædikestolen, der er af Eg, malet med brun Egetræsmaling. Men det smukke Rum var der jo dog, saa der var Mulighed for en Fornylse, hvorved det kunde opstaa i sin gamle Skønhed.

Der blev saa taget fat. Udvendig blev Kirkens Nordside befriet for Mos og Snavs og kunstige Fuger, saa den nu staar saa smuk og ren som nogensinde og uforandret fra den Gang, den blev opført for c. 800 Aar siden. Man maa beundre de gamles Bygningskunst, saa ret og rank Muren endnu staar. Den gamle Kvindeindgang, der var skjult under en grim Tilmuring, blev igen draget frem, saa man nu ser Dørindramningen med dens smukt tilhugne Buesten og Karmsten, ja, endog de Huller, der brugtes til Bjælken eller Bolten, naar Døren skulde spærres. Den sydlige Indgang — Mændenes — der stadig bruges, blev ligeledes sat i sin gamle skønne Stand, idet Kvaderstenene blev befriet for de mange Lag Kalk, der i Aarenes Løb havde dækket den. Til denne Indgang skænkede Enken efter Læge Niels Peter Pedersen, der i mange Aar var Læge i Hundslund, en Egetræsdør i gammel Stil efter Tegning af Arkitekt Norn, Horsens. En anden jernbeslagen Egetræsdør er senere givet til Vaabehuset af en anonym Giver.

Der var — som nævnt — endnu en Indgang til Kirken, nemlig en Præstedør i Koret, der var tilmuret. I 1931 blev den aabnet igen. Det var fhv. Murer og Gaardejer i Oldrup Rasmus Hansen, der satte dette i Værk, og kostede en ny Dør. Det viste sig, da man fjernede de Mure, der dækkede Indgangen, at en Hvelving fra en underjordisk Begravelse sprang frem foran Døraabningen og spærrede den. I Rummet mellem de to Mure laa der Rester af fire Menneskeskeletter. Hvordan og hvornaar de er kommet der, er ikke godt at sige. De kan jo muligvis hidrøre fra Præstebegravelsen i Gravhvelvingen under Koret. Det var nemlig den, man var stødt paa. Den strækker sig med en smuk Tøndehvelving under hele Korets Bredde og Halvdelen af dets Dybde. Den har haft et Vindue mod Syd ud til Kirkegaarden — nu under Jordsmonnet — og Indgangen har været i Kirkens Midtergang. Den var dog tømt for Kister, kun nogle Sanddynger laa tilbage. 1. Pinsedag 1931 blev den gamle Korindgang, hvor i fordums Tid Præsterne har gaaet ud og ind til deres Tjeneste, genindviet.

R. Hansen, der havde en aldrig svækket Kærlighed til Kirken, lod det ikke blive derved. Han sørgede for, at alle de grimme Jernvinduer mod Syd i Skib og Kor blev fjernede og nye smedede Vinduer i gammel Kirkestil med blyindfattede Ruder af antikt Glas blev indsat i Stedet, og at Muren omkring dem, der var ødelagt, blev genopført af hugne Kvadre. Det var Marksten fra en nedbrudt Mølle ved Kalø. Samtidig blev et Vindue i Korets Østgavl, der var muret til, aabnet igen. Ved den Lejlighed fandt man Rester af det gamle Vinduesglas, der var af en stærk rød Farve med paamalet Dekoration. Andre Stumper var af en grønlig Farve. Der har jo nok været et Glasmaleri i dette Vindue, der har kunnet ses nede fra Kirken over det oprindelige lave Alterbord. R. Hansen, der døde 19. Februar 1935, fortjener at mindes af Hundslund Menig-

hed sammen med de mange andre, der Tiderne igennem »Gud til Ære og Kirken til Prydelse« har bidraget til, at den kunde være et smukt og værdigt Samlingssted for Menigheden.

Den indvendige Istandsættelse paabegyndtes i 1926. Først blev Loftet under Bjælkerne fjernet, saa disse atter laa frit. Dernæst blev disse beklædt og et nyt dobbelt Loft lagt. Bjælkerne er svære 12 Tommers, dels af Eg, dels af Fyr, men desværre var de for ujævne og ormdædte til, at Arkitekten turde lade dem ligge udækkede. Loftet blev saa malet og dekoreret af Kunstmaler Valdemar Andersen, København. I Kirkens Vestende blev det klodsede, uskønne Orgelpulpitur, der ganske dækkede Kirkens Vestvindue og mørknede meget i Kirken, taget ned og Orgelet anbragt paa et lavt Podium. Det skal ombygges nu i Sommer. Endelig blev af Inventaret: Stole, Prædikestol, Altertavle, Sidepaneler ved Altertavlen og Alterbordspanel, samt et Krusifix — malet.

Dette skete under Nationalmuseets Ledelse ved Malerne Poul Jensen og Chr. Bagger. Prædikestolen har ingen Spor af gammel Maling, mens Altertavlen havde en rig Renæssansmaling skjult under den graa Perlemaling. Man foretrak dog at nymale den. Det morsomste var, at der paa Sidepanelerne og Alterbordspanelet blev fremdraget 17 Billeder af de 12 Apostle, 4 Evangelister og Salvator mundi (Verdens Frelser), de sidste fem paa Alterbordets Forside. Sammen med det gamle Alterbillede af Korsfæstelsen, der blev indsat paa sin gamle Plads, virker de meget smukt, set gennem Korbuens svære og usædvanlig brede Ramme.

Dermed var saa ogsaa Restaureringen i det væsentlige sluttet. Der vil jo altid være et og andet, som kan føjes til. Og i Aarene siden er der da ogsaa arbejdet videre med Kirkens Forskønnelse. Den 8. November 1936 i 400-Aaret for Reformationen, blev der forneden i Kirken ophængt en »series pastorum« (Præsterække) med Navnene paa de 17 Præster, som efter Reformationen har været ved Hundslund Kirke. I Vaabehuset blev der lagt nyt Gulv af røde Munkesten. Her staar nu Kirkens gamle jernbundne Blok og en Ligsten, der har ligget i Kirkens Gulv over Nedgangen til Præstebegravelsen og er bleven slidt af de mange, der har gaaet hen over den med jernbeslagne Træsko, saa man nu kun skimter en Mand og en Kvinde med en Dreng og en Pige foran sig. Et Aarstal — mulig 1652 — kan skimtes. Det er velsagtens Præstefolk. Stenen maa have været meget smuk engang.

Ad en Vindeltrappe, der gaar inde i den svære Taarnmur, kommer man op over Hvælvingen i Taarnrummet og derfra ad et Par Stiger op til Klokkerummet. Paa den gamle Klokke læser man følgende Indskrift: »Soli deo gloria. Me fecit M. C. Troschel Hof Glockengiser, Kopenhagen, Anno 1762«. (Gud alene Æren. Hofklokkestøber M. C. Troschel, København, gjorde mig Aar 1762).

Efter den anden Verdenskrigs Afslutning og Danmarks Befrielse blev der taget fat paa en Indsamling til en Fredsklokke, og det lykkedes i Løbet af faa Dage at faa samlet 6.000 Kr. Klokken blev støbt af de jydsk Klokkestøberier i Brønderslev og blev leveret kort før Jul 1945, saa dens Toner kom til at lyde første Gang, da Julen ringedes ind. Den bærer følgende Indskrift i et Skriftbaand foroven: »Givet til Hundslund Kirke af Menigheden. Jydsk Klokke-

støberi i Brønderslev gjorde mig, Aar 1945«. Midt paa Klokken: »For Fred jeg blev givet af takkende Sind, Guds Fred jeg vil ringe i Sjælene ind«.

Gennem Glamhullerne ser man ned paa den store Kirkegaard (2 Tdr. Land) med dens mange Gravsten, dens Hække og Blomster, hvor de gamle Hundslundfolk har faaet deres sidste Hvilested. Den er paa alle Sider omgivet af et Kampested med Indgange mod Nord og i det sydøstre Hjørne ud mod Horsens-Odder Vejen. Den sidste er Hovedindgangen, og ved den staar der tre mandshøje Vildtbanesten som Stolper for Laagerne. De er fra den kongelige Skanderborg Amts Vildtbane og bærer foruden Nr. Aarstallet 1757 og et kronet Navnetræk: Fredericus 5us (∩: quintus, 5te). Udenfor mod Øst ligger Hundslund By, nu mest bestaaende af Huse, idet Gaardene er flyttet ud. Mod Syd ser man Horsens Fjord med dens Øer og Landet paa den anden Side, Bjerre Herred. Mod Vest ser man ud over det bakkede Land over mod Ejer Bavnehøj. Mod Øst er Udsigten lukket af Byen, men mod Nord ser man i Byens nordøstre Udkant den smukke, gamle Præstegaard og ud over den til de Skove, der kranser Sognet. En god Fjerdingvej borte ligger den venlige og ret store Landsby Oldrup-Sødrup. Her laa indtil c. 1670 en Kirke, som var Annex til Hundslund, og hvortil hørte Byerne Oldrup, Sødrup, Hadrup, Oudrup, der endnu kaldes »det over Sogn« i Modsætning til »det nedre Sogn«. Hvor den laa, er der nu rejst et Stenkors, i hvis Grund enkelte Kvadre fra den nedbrudte Kirke er muret ind.

Endnu slynger de mange gamle Kirkestier sig fra alle Sider frem mod Kirken. Paa dem har mange Slægter færdes og vel ogsaa i Kirken fundet »Bod for de tungeste Savn og Styrke til Vandringens Møje«. Vi kan ikke vide, hvordan det i Fremtiden vil gaa dermed. Men vi kan ønske, at Klokkerne maa blive ved at kalde paa gammel og paa ung, og at der altid maa være nogle, der vil høre, at den kalder paa dem, at Folket maa forsamles i Jesu Tro derinde, »hvor det plejed at klinge: Verden vel ej, men I mig ser, alt, hvad jeg siger, se det sker! Fred være med Eder alle«!

Fredsklokken i Hundslund Kirke.

Skjoldelevkredsen.

Af Kjeld Jensen.

I. Fra Stændertiden til 1879.

Naar Landsbyen Skjoldelev er bleven et kendt Navn, især i Østjylland, skyldes det, at Byen er et af Danmarks allerældste Valgsteder. Her samledes Vælgerne, som oftest i Skarevis, i Tiden 1834—1915 for at afgøre, hvem der skulde være Stænderdeputerede eller Rigsdagsmænd. I dette Tidsrum holdtes Stændervalg 3 Gange og Rigsdagsvalg 35 Gange.

Som Navnet viser, er Skjoldelev en ældgammel By. Indtil efter Reformationen havde Byen sin Kirke og var et selvstændigt Sogn. Nu er den en Del af Lading Sogn. Men indtil omtrent 1925 laa Præstegaarden i Skjoldelev, og Pastoratet omfattede til 1903 de tre Sogne Lading, Sabro og Faarup. Med sin Præstegaard maa den ikke ubetydelige By være bleven betragtet som Pastoratets Centrum, og da der ogsaa er Kro i Byen, er det ikke uforstaaeligt, at Byen blev Valgsted, Vejforholdene har dog for godt 100 Aar siden næppe været gode. Aarhus—Viborgvejen gik mere sydlig end nu (over Borum), og Skanderborg—Randersvejen førte heller ikke gennem Byen.

Ved Valgene til Stænderforsamlingerne valgte de store Godsbesiddere selv deres Repræsentanter, Købstæderne deres, og Gejstligheden havde et Par kongevalgte Medlemmer. De mindre Landejendomsbesiddere valgte ogsaa selv deres, men man forstod noget andet ved disse Vælgere, end hvad vi nu kalder mindre Landbrugere. Ingen havde Valgret, som ikke var Ejer af mindst 4 Td. Hartkorn eller Fæster af 5, og valgbare var kun de, som besad det dobbelte.

Nørrejylland var inddelt i 22 Distrikter, hvert omtrent dobbelt saa stort som de senere Folketingskredse. Det 11. Landdistrikt bestod af alle de Sogne i Aarhus Amt, som senere kom til at udgøre Skjoldelev Folketingskreds, og desuden 11 Sogne fra Randers Amt, 9 fra Viborg Amt og 6 fra Skanderborg Amt. I Retning fra Øst til Vest strakte det sig fra Skødstrup over Kaløvig til Vejerslev ved Gudena. I Nord—Syd naaede det fra Vellev til Stjær og Laasby. Det var i dette Distrikt, Skjoldelev var Valgsted. Som Regel havde Distrikterne to eller flere Valgsteder, kun i det forholdsvis tæt befolkede Østjylland var der 3 Distrikter, som maatte nøjes med et Valgsted hver.

En stor Del af Vælgerne var Fæstebønder under Frijsenborg, og Godsforvalteren, Birkedommer *Jens Lassen Tommesen*, havde forud ment, at han var omtrent selvskreven til at opnaa den høje Værdighed som Stænderdeputeret. Men han blev skuffet, Vælgerne valgte en Bonde, Møller Peder Nielsen Knudstrup.

I hele Distriktet var der 531, som havde Valgret, men kun 41 af dem var valgbare. Der var stor Tilslutning til Valget, ialt mødte 486, saa der har væ-

ret stort Rykind i Skjoldelev. Valget afholdtes i December 1834 og tog flere Dage. I det tilgrænsende 12. Landdistrikt med Valgsted i Aldrup Mølle stemtes i 5 Dage, og i Skjoldelev, hvor der var et lignende Antal Vælgere, har man sikkert brugt lige saa lang Tid. Om Udfaldet meddelte Aarhus Stiftstidende ^{25/12} 1834 følgende: »Ved de i disse Dage i Skjoldelev By afholdte Valgmøder for 11. Landdistrikt blev Hr. Dannebrogsmænd Knudstrup i Røved Mølle valgt til Deputeret for Stænderforsamlingen med 218 St. og Hr. Commerceraad Birkedommer Tommesen i Hammel til Suppleant med 163 St.«.

Af Vælgerne havde 91½ pCt. afgivet Stemme. Nærmest efter de valgte kom 3 Møllere: Jakob Nielsen i Norring fik 117 St., Peder Sørensen i Snaastrup 84 og Schmidt i Tarskov 78. Derefter kom Arvefæster Niels Christensen i Sandby med 68, Proprietær Pind til Krannestrup 55 og Proprietær Walther til Haraldslund 54. Stemmerne var stærk spredt, især i Aarhus Amt. 5 af de nævnte, som ikke blev valgt, boede der.

Godsforvalter Tommesen var meget misfornøjet med Valgets Udfald. Han var paa mange Maader en dygtig Mand, der fra vendsysselsk Bondesøn havde arbejdet sig frem til en anset Stilling. (Se Østj. Hjemst. 1939). Men at han nu ved Valget skulde distanceres af en Bonde, gik hans Ære for nær. I Aalborg Avis gav han sin Harme Luft kort efter Nytaar i en Artikel: »En Suppleants Bemærkninger«, der ogsaa læstes i Aarh. Stiftstid. Det er en Jeremiade over, at saa mange jyske Bønder blev Stænderdeputerede. For første Gang i vor politiske Historie lyder her en Klage over, at en Bonde foretrækkes for Mænd, der ikke regnedes til Landbefolkningen. Mærkeligt nok fik Tommesen Tilslutning fra J. C. Drewsen, der i Roskilde Stænderforsamling blev Bøndernes Fører. Ogsaa han syntes, at der var valgt for mange Bønder. Dog mener han, at Knudstrup er saa værdig til at være Stænderdeputeret, som overhovedet en Bonde kan være.

Om Knudstrup skal her anføres, at han var født 31. Januar 1781 i Knudstrup, Granslev S., som Søn af Husmandsfolk. 1802—12 var han Ryttersoldat, og at han har udmærket sig der, fremgaar af, at han efter sit Regiments Indstilling blev Dannebrogsmænd 1813. Han blev gift 1812 og overtog sin Hustrus Fødegård i Lerbjerg i Fæste. Her boede han til 1824, da han købte Røved Vejrmølle og Gaard i Ødum. Som Landmand var han noget nær enestaaende. Kammerraad J. C. Drewsen udtalte om ham: »Uagtet mit Bekendtskab til mange af Danmarks mest udmærkede Agerdyrkere, har jeg dog ikke fundet denne Bonde overgaaet af nogen«. Han kaldte ham »Danmarks første Bonde«, og Knudstrup fik Landhusholdningsselskabets Guldmedaille. Han havde ogsaa mange Landvæsenlærlinge, som Selskabet sendte til ham. Det var unge Bondesønner, der fritoges for Soldatertjenesten, naar de 3 Aar i Træk havde Ophold hos fremragende Landmænd, et Aar hvert Sted.

Knudstrup mødte i Viborg Stænderforsamling 1836 og 1838. Vestjyden Ole Kirk var ubetinget den mest fremragende Bonde i Forsamlingen, men blandt de øvrige Bønder var Knudstrup sikkert den betydeligste. Han var saaledes Medlem af to Kommiteer (Udvalg), og bl. a. udtalte han sig stærkt mod Hoveriet, som han kaldte et Nationalonde.

I Maj 1839 solgte Knudstrup sin Gaard og kunde ikke længere være Stænderdeputeret. Derpaa købte han en Gaard i Tebbestrup, som han dog atter solgte 1842. Senere havde han forskellige Ejendomme i Randerseggen. Til sidst flyttede han til en Søsterdatter i Jebjerg, og her døde han 20. August 1858.

Efter Knudstrups Afgang stod Tommesen for Tur at indtræde i Stænderforsamlingen. Han naaede dog ikke at give Møde; thi allerede 24. Juli 1839 døde han, 68 Aar gl., og nu var Distriktet ledigt. Nyt Valg skulde have

været afholdt. inden Stænderne samledes 1840. Men Valgdirektøren, Herredsfoged Seidelin i Aarhus, forsømte at faa Sagerne ordnet. Distriktet var slet ikke repræsenteret i Viborg 1840. Valgdirektøren fik en Irettesættelse af Kancelliet, og Skjoldelev blev narret for en Valgdag.

Endnu to Gange var der Stændervalg i Skjoldelev. Den 29. Januar 1841 valgtes Gaardejer Jørgen Blach af Taastrup i Ødum Sogn, som Deputeret med 257 St., og Proprietær Storm til Kjærsgaard som Suppleant med 213. Mølleren fra Norring fik 82 og Mølleren fra Snaastrup 46. Som sidst var der kun 41 valgbare. Af 537 Vælgere mødte 434.

I Perioden 1836—40 havde 12—13 jydsk Bønder været Stænderdeputerede. De fleste af dem blev vraget 1841 og erstattet med Proprietærer, men i Skjoldelev sejrede dog atter en Bondemand, og han blev genvalgt ved det sidste Stændervalg 26. Marts 1847, endda med Glans. Jørgen Blach fik da 537 St. af de mødte 613 Vælgere. Ialt var Vælgertallet steget til 791 og de valgbare til 83. Sognefoged og Gaardejer Anders Fischer af Hinge blev Suppleant med 268 St., og derefter havde Kammerraad Krarup til Haraldslund 225 og Kroejer Thomsen i Spørring 60.

Jørgen Blach vil senere blive omtalt, da han var Skjoldelevkredsens første Folketingsmand.

Den grundlovgivende Rigsforsamling.

I Sommeren 1848, den 6. Juli, udkom den Valglov, hvorefter der skulde vælges en Rigsforsamling, som skulde behandle og vedtage Danmarks Riges Grundlov. Forsamlingen skulde bestaa af 152 Medlemmer, hvoraf 38 kongevalgte. Den 9. September udkom et Regulativ for Kongerigets Inddeling i 114 Valgdistrikter og med Bestemmelse om, hvor Valgene skulde foretages. Saa godt som overalt, hvor der i Distriktet var en Købstad, skulde Valget foregaa der, selv om Byen ikke laa centralt for Vælgerne. For de rene Landkredse fastsattes ogsaa Valgstedet. Der skulde vælges et Medlem for omtrent hver 12.000 Indbyggere.

I Aarhus Amt blev Odder, Aarhus og Skjoldelev Valgsteder. I København valgtes 11, og desuden var der Valg i 58 andre Købstæder og 45 Landsbyer. Af disse 45 er nu kun 13 tilbage som Valgsteder, og af disse er endda senere de 3 bleven ophøjet til Købstæder. Allerede 1849 udgik en Række, da Folketinget kun skulde bestaa af 100 Medlemmer. Store Omforandringer er sket ved Valglovene af 1894 og 1915, og nogle Steder er Valgstedet flyttet til en af de opvoksende Stationsbyer.

Men Odder og Skjoldelev har holdt sig, og det er næsten enestaende, at de fremdeles bestaar af de samme Sogne, som henlagdes til dem 1848. Med Skjoldelev er dog sket den Forandring, at hver Gang Aarhus har faaet en ny Kreds, har Skjoldelev faaet et nyt Nummer. Oprindeligt var Skjoldelev Amtes 3. Valgkreds, i 1894 blev det 4. og siden 1915 5. Valgkreds.

Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling fandt Sted 5. Oktober 1848. Der var almindelig Valgret, men Vælgerne skulde selv melde sig til Kommunalbestyrelsen før Valglistens Udarbejdelse, og det medførte, at mange ikke kom paa Valglisten.

Skjoldelevkredsens bestod og bestaar fremdeles af følgende Kommuner: Aaby, Aarslev-Tilst, Brabrand-Kasted, Elsted, Elev, Trige-Ølsted, Grundfør-Spørring, Søften-Foldby, Vithen-Haldum-Hadsten. Lyngaa, Lading, Sabro-Faarup, Borum-Lyngby, Harlev-Framlev, Storning-Stjær-Galten, Skivholme-Skovby og Sjelle-Skørring. — I denne Kommuneinddeling er der foregaaet

en mærkelig og vistnok enestaaende Ændring. De to Annekser Tilst og Kastet er bleven sammenlagt til en Kommune, medens de to Hovedsogne Brand og Aarslev danner en anden. I Trap staar, at denne Forandring fandt Sted 1870, men dette er unøjagtigt; thi den var foregaaet før Folketingsvalget i September 1869, vistnok nogle Aar før.

I Skjoldlevkredsen var der tilmeldt 861 Vælgere, et efter jyske Forhold stort Antal, kun 3 Steder var der flere. Man mener, at der var omtrent 600 Vælgere mødt frem paa Valgdagen, men da der ikke var skriftlig Afstemning, kendes Tallet ikke saa nøje.

Stiftamtmand T. Chr. Dahl, Moesgaard.
Skjoldlevkredsens Repræsentant i den grundlovgivende Rigsforsamling.

Det havde været paa Tale at vælge Jørgen Blach. Han sagde imidlertid nej, fordi han ikke kunde forsones sig med den personlige Fremstilling paa Valgdagen. Saa meldte sig 3 andre Kandidater, som nok turde staa Ansigt til Ansigt med Vælgerne. Det var Overretsprokurator T. Chr. Dahl til Moesgaard, Godsejer Johannes Friis til Lyngbygaard (1795—1877) og Overlærer Casper Gerhard Clemens Funch af Aarhus (1807—93). Ved Kaaringen valgtes Dahl med saa overvældende Flertal, at de andre to opgav straks.

Torkild Christian Dahl var formentlig den betydeligste af de mange Repræsentanter, Skjoldlevkredsen har haft. Han var født i Aarhus den 11. September 1807 og Søn af Ejeren af Aarhus Mølle Kaptajn Johs. Dahl.

Sammen med sin Broder C. B. A. D. tog han juridisk Embedseksamen. Begge blev de Stiftamtmand. Torkild D. blev først Overretsprokurator og desuden Ejer af Moesgaard ved Aarhus, hvor han altid boede, naar Forholdene tillod det. 1848 var han Stænderdeputeret, og fra Maj til Oktober s. A. konstitueret Amtmand i Skanderborg, hvor han udførte et stort Arbejde, som den suspenderede Amtmand ikke kunde magte.

Tidlig sluttede Dahl sig til det nationalliberale Parti og stod paa dette Partis venstre Fløj i Rigsforsamlingen, hvor han var Medlem af Grundlovsudvalget og indtog den betydende Post som Udvalgets Sekretær. Det var et Hverv, som stillede store Fordringer til Indsigt og Arbejdsevne, men han løste Opgaven paa en smuk Maade. Af Folketinget blev han aldrig Medlem. Derimod var han Landstingsmand for 9. Kreds 1849—53 og 1855—58 samt Medlem af Rigsraadet 1856—61. Han var ikke fremragende som Taler, og som Politiker kom han aldrig i første Række, skønt han udførte et solidt parlamentarisk Arbejde. Nogen stærk Lyst til stadig Deltagelse i Rigsdagsarbejdet har han næppe haft. Skønt valgt til Landstingsmand i 9. Kreds med det højeste Stemmetal, nægtede han at modtage Genvalg næste Gang, og da han senere kom ind i Tinget ved et Suppleringsvalg, nedlagde han sit Mandat faa Aar efter. Ogsaa som Rigsraadsmedlem nedlagde han Mandatet. Helst vilde han opholde sig paa det kære Moesgaard.

Som Embedsmand indtog han en meget anset Stilling. 1855 blev han Departementschef i Indenrigsministeriet, og 1858 udnævntes han til Stiftamt-

mand i Aarhus med Bopæl paa Moesgaard. Da Aarhus og Skanderborg Amter fik fælles Amtmand 1867, overtog han dette Embede med Forpligtelse til at bo i Skanderborg. Han haabede dog at faa Lov til fremdeles at kunne forblive boende paa Moesgaard, men dette blev nægtet ham, og saa tog han sin Afsked i Foraaret 1868. Kort efter valgtes han til menigt Medlem af Aarhus Amtsraad.

Dahl skildres som en fint dannet Mand, nøje fortrolig med Fædrelandets Litteratur og Historie. — 1852 blev han gift med Eleonore Emilie Andersen, der var Datter af en Skibskaptajn. Han døde paa Moesgaard 5. April 1872, og hans Enke besad derefter Moesgaard til sin Død 1911.

Kredsens to første Folketingsmænd.

Ved det første Valg til Folketinget, som foregik 4. December 1849, var Interessen ikke stor i Skjoldelev, idet kun knap 14 pCt. af Vælgerne stemte. T. C. Dahl stillede sig igen, men Jørgen Blach havde nu overvundet sine Betænkeligheder og stillede sig imod ham. Dahl faldt ufortjent haardt, han fik kun 57 St., medens Blach valgtes med 238. I Virkeligheden tilhørte de samme Parti, det nationalliberale eller Centrum. Ja, Blach synes endogsaa at have staaet til højre for Dahl; thi i J. A. Hansens Forfatningshistorie regnes han til højre Centrum og Dahl til venstre. Men det maa have været Bønderne, der vilde vælge en af deres egne. — Omkring Nytaar 1851 dannede de Nationalliberale en Forening, bestaaende af Medlemmer fra baade Landsting og Folketing, ialt ca. 70. Foreningens Navn er Femte-Juni-Foreningen, men Bondevennerne kaldte den Professorpartiet. Baade Dahl og Blach var Medlemmer. Foruden Blach var der kun 3—4 Bønder i Foreningen, deriblandt Levringskredsens Folketingsmand Chr. Jensen (Hull).

Jørgen Mogens Blach var født 16. Januar 1791 i Hadsten Kro som Faderen Mogens Blach havde i Fæste. I 1825 blev han gift med Kirstine Marie Nilsdatter fra Taastrup i Ødum Sogn, og ikke længe efter blev han Ejer af hendes Fødegård i Taastrup. Han har nok lært en Del af P. Knudstrup, der boede i samme Sogn; thi allerede 1839 var han saa anset som Landmand, at han fik Landhusholdningsselskabets Sølvbøger for Landhoflid og Vindskibelighed. Da han overtog Gaarden i Taastrup, havde den 5 Tdr. Hartkorn. I Tidens Løb forøgede han Gaardens Jorder ved Tiløb, saa den blev paa 14 Tdr. Hartkorn, og han gav den Navnet Blachsgaard. Han drev en ret omfattende Ejendomshandel og var til forskellige Tider Ejer af 12—14 Land- og Købstadejendomme. Som Eksempel paa hans Ejendomshandler kan nævnes, at han 1847 blev Ejer af Skaaphus, en gammel Hedegaard paa 2700 Tdr. Land mellem Herning og Karup nordligst i Sunds Sogn og Nabo til Gedhuset. Han betalte den med 4000 Rdl. Her anlagde han et Brændevinsbrænderi, og nogle Aar efter solgte han Gaarden for 8000 Rdl.

Blachs politiske Virksemhed hører især Viborg Stænderforsamling til. Her mødte han i alle 4 Samlinger 1842—48, var Medlem af adskillige Udvalg, optraadte som Regel frisindet og talte ofte baade skarpt og djærvt. Endnu

Gaaardejer Jørgen Blach, Taastrup i Ødum Sogn.
Folketingsmand 1849—52.

huskes det, hvorledes han i en Tale betegnede Grevskaber, Baronier og Stamhuse som sande Ørnereder.

I de tre Aar, han sad i Folketinget, arbejdede han ihærdigt og holdt mangfoldige Taler, noget som mange af hans Efterfølgere i Kredsen ikke har udmærket sig ved. Ialt havde han Ordet 58 Gange, deraf 31 Gange i den første Samling. Naturligvis var det især Landbrugs- og Skatteforhold, der havde hans Interesse, men ogsaa andre Emner behandlede han. Saaledes var han ivrig for Oprettelsen af den jydsk Kreditforening i Viborg, var Medlem af det derom nedsatte Udvalg i Folketinget og kom derved i nært Samarbejde med nogle af de Nationalliberales bedste Mænd i Jylland. Efter Lovens Vedtagelse var han sammen med Bregendahl, M. P. Bruun, T. C. Dahl og J. C. Nyholm Medstifter af Kreditforeningen, et Vidnesbyrd om den Anseelse han nød. Maaske har dette Samarbejde bevirket, at han helt sluttede sig til de Nationalliberale, og at Bondevennerne saa skævt til ham.

Før Valget 4. August 1852 besluttede Bondevennerne om muligt at blive ham kvit. Der skal have været holdt Møder derom i Spørring og Skjolddelev, hvor Gert Winther og Laurits Schøler fra Hammel var til Stede. Schøler havde været paa Tale som Kandidat for Bondevennerne 1849, men var i Mellemtiden bleven Folketingsmand i Skanderborg. Blandt dem, som kunde tænkes at stille sig mod Blach, var Gaardmand Clemmensen af Sølvsten og Skolelærer N. J. Lauritsen af Folby. Det blev imidlertid Gaardmand Jens Pedersen af Røgen, der blev udpeget som Kandidat, sikkert paa Anbefaling af Schøler, som han havde været Stiller for i Skanderborg.

Paa Valgdagen sejrede Jens Pedersen med 299 St. Blach fik 215. Deltagelsen i Valget var ikke stor, kun 24 pCt. af Vælgerne.

Siden optraadte Jørgen Blach ikke som Politiker. Han passede sin Gaard, sine Ejendomshandler og en Del Tillidshverv. Næsten altid havde han Lykken med sig, dog var han ude for flere Uheld. To Gange kom han til Skade ved Væltning med sit Køretøj, og nogle Aar før han døde, brændte hans Gaard.

Han døde i Taastrup den 10. September 1866 efter kort forinden at have overdraget Blachsgaard til sin yngste Søn Møllerup Blach, som gav 40.000 Rdl. for den. Heri fragik dog 15.000 Rdl. som Sønnens Arvepart. Naar man ved, at Jørgen Blach efterlod sig 5 Sønner og 2 Døtre, saa kan man let indse, at han havde samlet sig en meget betydelig Formue.

Efter at have besejret Blach repræsenterede Jens Pedersen Skjolddelevkredsen i 9 Aar og genvalgte 5 Gange som udpræget Bondeven. Der var ikke stor Spænding ved disse Valg. Ved det første, 26. Februar 1853, havde han dog en habil Modstander, nemlig Godsejer, Ritmester Johannes Friis til Lyngbygaard, der ogsaa havde søgt Valg til Rigsforsamlingen. Han var en Mand med betydelig Indflydelse i Aarhus Amt. Det kan ikke have været forskelligt Syn paa de foreliggende store Sager: Arvefølgespørgsmaalet og Toldgrænsens Flytning, der gjorde dem til Modkandidater; thi her var de fleste Bondevenner, ogsaa Jens Pedersen, enige med de konservative Godsejere om at støtte Ministeriet. Det maa have været Spørgsmaalet Bonde eller Herremand, som Vælgerne i Skjolddelev hin Dag tog Stilling til. — Jens Pedersen valgtes med 533 St., Friis fik 341. Der stemte 41 pCt. af Vælgerne; det højeste Procenttal før 1872.

Ved de tre følgende Valg: $\frac{27}{5}$ 1853, $\frac{1}{12}$ 1854 og $\frac{14}{8}$ 1855 genvalgte Jens Pedersen uden Modkandidat. Den 14. Juni 1858 havde han derimod to Medbejlere: Gæstgiver N. Erichsen, Aarhus, og Kaptajn, Proprietær Theodor Bay af Ludvigsholm i Harlev. Den sidste var stærk konservativ, den første var vist nærmest nationalliberal. Niels Rasmus Erichsen havde prøvet meget

og var en anset Mand i Aarhus og Omegn. Først var han Guldsmed, derpaa i mange Aar Gæstgiver, fra 1858 var han Ejer af Mundelstrupgaard, hvor han boede en Aarrække, indtil han atter flyttede til Aarhus. Han fik saa vigtige Tillidshverv som Formand for Aarhus Amts landøkonomiske Forening og som Borgerrepræsentant. Derimod kom han aldrig paa Rigsdagen, skønt han forsøgte tre Gange i Skjoldelev og en Gang i Skanderborg.

Valget 1858 viste ikke saa stor Stemning for Jens Pedersen som tidligere, vel blev han genvalgt, men kun med 191 St., Erichsen fik 173 og Bay 148.

Foruden af Folketinget var Jens Pedersen ogsaa Medlem af Rigsraadet, den Forsamling, der fremgik som Følge af Fællesforfatningen for Kongeriget og Hertugdømmerne ved Lov af $\frac{2}{10}$ 1855. Rigsraadet bestod af 80 Medlemmer, hvoraf omtrent Fjerdedelen var Tyskere. Raadets Sammensætning foregik ved en meget indviklet Valglov. Blandt andet skulde Folketinget vælge 12 Medlemmer. Dette Valg fandt Sted $\frac{8}{1}$ 1856, og blandt de valgte var Jens Pedersen. Det var en Overklasseforsamling med kun ganske enkelte Bønder. Stillingen som Rigsraad var der stærk Rift om, vel ogsaa af den Grund, at den var lønnet med 500 Rdl. om Aaret. enten saa Rigsraadet var samlet eller ikke. Normalt skulde Rigsraadet kun samles hvert andet Aar.

Jens Pedersen var født 24. Juli 1806 i Møgelby, Søby Sogn ved Hammel. I sin Ungdom var han Kvæg- og Hestehandler. Fra 1828—34 rejste han som saadan i Holsten, Hannover, Brunsvig, Belgien og Frankrig, og paa disse Rejser har han formentlig tillært sig det tyske Sprog og adskillige andre Kundskaber, som senere kom ham til Nytte. Han blev gift med en Gaardmandsdatter fra Røgen og overtog 1834 sine Svigerforældres Fæstegaard, hvor han stadig senere levede. 1852 købte han Gaarden til Selveje. — Han døde i Røgen 19. Oktober 1861.

I Valgperioden 1849—52 var en Række betydelige Mænd, der som Bondevenner havde deltaget i det politiske Arbejde, gledet bort fra Partiet, ikke mindst paa Grund af den skrappe Disciplin, som Bondevenneførererne forlangte. Det gjaldt baade Bønder og andre. Ved Valgene 1852 og de nærmest følgende Valg blev de fleste af disse Mænd erstattet med rene Bondevenner. Det var Folk, der var partitro, men Reglen var, at de langtfra stod Maal med dem, der blev vraget. En Række af dem var smaat begavet. Det kan nu ikke siges om Jens Pedersen, der maa have hørt til de jævnt dygtige. Alene dette, at han fik Sæde i Rigsraadet, vidner om, at han regnedes for en af de betydeligste blandt Bønderne. Men hans Tavshed i Folketinget tyder dog ikke paa noget fremtrædende. I 9 Aar talte han kun 4 Gange i Folketinget og 1 Gang i den forenede Rigsdag.

Jens Pedersens Bondevennetroskab er uomtvistelig, men hans Forhold til Førerne har undergaaet en Forandring. Saalænge Førerne stod enige, gik det glat. Men i Begyndelsen af 1854 indtraf et Brud mellem Balthazar Christensen og J. A. Hansen paa den ene Side og Tscherning paa den anden. Tscherning gjorde sit yderste for at opnaa Enighed med Ministeriet Ørsted om en Fællesforfatning, medens de andre sammen med de Nationalliberale paa det kraftigste bekæmpede Ministeriet. I denne Kamp stod Jens Pedersen paa J. A. Hansens Side. Men ikke saa længe efter gik han over til Tscherning og Gert Winther, antagelig efter Paavirkning af Winther. I Rigsraadet fulgte han selvfølgelig Bondevenneførererne, der alle var Medlemmer af Raadet og her stod enige.

Rotwitts Tid.

Inden Folketingsvalget 14. Juni 1861 meddelte Jens Pedersen sine Vælgere, at han ikke vilde stille sig mere. Paa et Møde i Skjolddelev blev han dog stærkt opfordret til at tage mod Genvalg, og han skal ogsaa have sagt ja dertil; men han undlod det alligevel. Hans Helbred har næppe tilladt ham det, han døde nogle Maaneder efter, kun 55 Aar gl.

Der var dog Kandidater nok. Baade N. R. Erichsen og Bay tilbød sig paany og desuden Værtshusholder Grottrup fra Aarhus. Men saa blev Højskoleforstander Rotwitt fra Uldum opfordret af 62 Vælgere til at stille sig som Bondevennernes Kandidat. Først afslog han det bestemt, men da Opfordringen gentoges, sagde han ja. Paa Valgdagen mødte kun Rotwitt og Erichsen. Rotwitt valgtes med 509 St., Erichsen fik 207. Fra dette Valg foreligger Kommuneafstemningen, der faldt saaledes ud:

	Rotwitt	Erichsen
Aaby	12	1
Aarslev-Tilst	27	6
Brabrand-Kasted	7	35
Elsted	2	6
Elev	4	3
Trige-Ølsted	8	8
Grundfør-Spørring	24	7
Søften-Foldby	59	10
Vitten-Haldum-Hadsten	61	3
Lyngaa	29	0
Lading	32	40
Sabro-Faarup	5	49
Borum-Lyngby	11	24
Hørlev-Framlev	41	20
Storring-Stjær-Galten	102	5
Skivholme-Skovby	35	8
Sjelle-Skørring	50	2

Elisius Marius Rotwitt var født i Aarhus 9. Marts 1820. Han var Søn af en norsk født Kaptajn, og han var en Slægtning af Frederik den Syvendes gode Ven Amtmand C. E. Rotwitt, der var Formand i Folketinget og blev Konsejlspræsident i December 1859, men døde et Par Maaneder efter. E. M. R. skulde have været Jurist, men hans Hu stod til Lærergerningen. 1841 blev han Huslærer paa Ørskovgaard ved Horsens, og 1846 tog han som Privatist Lærereksamen ved Lyngby Seminarium. Kort efter blev han Hjælpelærer i Laasby, hvor han forblev i 4½ Aar. Her viste han sig at være en meget dygtig Lærer, der blev meget afholdt baade af Børn og Forældre. Frisindet var han, hvad han bl. a. viste ved at træde op mod sin Sognepræst, da denne vilde samle Underskrifter mod Spandets Forslag om Trosfrihed og borgerligt Ægteskab. Præsten blev vred, men den gamle hæderlige Provst Schinnerup i Blegind saa mere forstaaende paa ham og tilbød ham et af de første Embeder, som blev ledig i Provstiet, naar han vilde undlade at rejse bort.

Imidlertid kom Rotwitt i Forbindelse med den bekendte Rasmus Sørensen, der havde oprettet en Højskole i Uldum 1849, som han dog kun holdt i Gang en Vinter. Derved fik Rotwitt Lyst til at holde Skole for den voksne Ungdom. Paa Uldumegnen ønskede mange, at Højskolen skulde fortsættes, og en Kreds af Mænd, hvoriblandt de tre Rigsdagsmænd Anders Hermansen, Jens Jørgensen og Terkel Terkelsen, henvendte sig til Rotwitt om at blive Forstander. Dette Tilbud tog han med Glæde imod, og 4. November 1851 aabnedes Skolen paany. Skolen gik godt og fik god Tilslutning, og Rotwitt

ledede den med Dygtighed til 1872. I flere Aar havde han to Højskoler at bestyre samtidig med, at han var Folketingsmand. 1864 grundlagde han en Skole i Sæby paa Sjælland, som et Par Aar senere flyttedes til Høng, og her var han Forstander til 1872, da Anders Jørgensen overtog den.

Det er næsten uforstaaeligt, at han kunde være Forstander for to Højskoler og samtidig være Rigsdagsmand, det vidner om Arbejdskraft og Energi. Men han sørgede ogsaa for at have dygtige Medhjælpere, der kunde lede en Skole paa egen Haand, naar han var fraværende. — Under sin mangeartede Virksomhed har han haft sit Hovedopholdssted i Uldum, da han var Sogneraadsformand i Uldum-Langeskov i 11 Aar til 1871 og her havde andre Tillidsposter.

Rotwitt var ugift til han nærmede sig 50 Aar. I 1869 giftede han sig med Jakobine Kirstine Wiuff, Datter af Skræddermester W. i Hørsholm.

1872 har været et bevæget Aar for Rotwitt. Han solgte begge sine Højskoler og faldt som Folketingsmand. Samme Aar oprettede han en ny Højskole i Sjørslev ved Viborg. Den bestod dog kun i 5 Aar. Saa drog han til Sjælland som Friskolelærer t Gørlev ved Slagelse, og her levede han sine sidste Aar. Han døde 28. Juli 1894 paa Kommunehospitalet i København, og han blev begravet i Slagelse. Hans Enke blev senere gift og bosat i denne By.

Der er næppe Tvivl om, at Rotwitt var mere betydelig som Skolemand end som Politiker, skønt han var Rigsdagsmand i 11

Aar. Da Rigsraadet af 1863 blev indført, stillede han sig i Skjoldelev til dettes Folketing 5. Marts 1864 og kaaredes, og da dette Ting opløstes i Foråret 1865, genvalgtes han ved Opløsningsvalget 30. Maj 65 ligeledes uden Modkandidat, saa han var Medlem af dette Ting i de to Aar, det bestod. Til almindelig Overraskelse var han derimod falden ved Valget til Rigsdagens Folketing, Aaret før, den 7. Juni 1864. Det var under Krigen, og Deltagelsen i Valget var ringe. Som hans Modkandidat optraadte Landinspektør N. B. W. Erichsen af Gjern, og han valgtes med 224 St., medens Rotwitt kun fik 174. Erichsen vilde ogsaa have stillet sig mod Rotwitt ved Rigsraadsvalget 1865, men hans Anmeldelse kom for sent til Valgbestyrelsen.

Niels Bay Welling Erichsen blev altsaa Skjoldelevkredsens 4de Folketingsmand, et Hverv. som han dog kun havde i 2 Aar. Han var født 5. Januar 1829. Faderen var Landinspektør i Skive og tillige Ejer af en mindre Herregaard Lundholm i Vestsalling. Den unge Erichsen tog selv Eksamen som Landinspektør og praktiserede i Skive en kort Tid. Men saa forlagde han sin Virksomhed til Egnen Nord for Silkeborg, ejede en kort Tid en Gaard i Holmstol og blev omtr. 1853 Ejer af Karensaab paa Gjern Mark, hvor han boede til 1869. Derefter boede han i 5 Aar paa Skannerup Nygaard, flyttede saa til Sølund ved Silkeborg og en Snes Aar senere til Silkeborg By, hvor døde 2. April 1909. — I den lange Aarrække, han boede i Gjern-Skannerup Kommune, var han Sogneraadsformand og en sjælden dygtig Kommunal-

Højskoleforstander E. M. Rotwitt,
Uldum.
Folketingsmand 1862-64 og 1866-72.

mand. Tidligere end nogen anden paapegede han Betydningen af en midtjydsk Længdebane til Esbjerg. Viborg—Herningbanen syntes ham for vestlig, hvorfor han udkastede Tanken om Langaa—Silkeborgbanen.

Da han var bleven Folketingsmand, underskrev han i November 1864 en af J. A. Hansen forelagt Erklæring om ikke at give sin Stemme til nogen anden Forfatning end den uforandrede Grundlov af 5. Juni 1849. Mange havde ventet, at han vilde have staaet fast paa dette Standpunkt. Men tilsidst gik

Landinspektør N. B. W. Erichsen'
Folketingsmand 1864—66.

han ind paa at stemme for den reviderede Grundlov, hvad forøvrigt ikke faa gjorde af dem, som havde underskrevet Erklæringen. Her har man Forklaringen paa, at han ikke senere opnaaede Valg. Han deltog med Iver i Folketingsarbejdet og var en hyppig Taler. 45 Gange havde han Ordet i de to Samlinger.

Han skildres som en begavet og karakterfast Mand og en god Taler. Bondestandens Vel laa ham stærkt paa Sinde, hvorimod han kunde være stejl og ubøjelig overfor Autoriteterne. Som Politiker var han ikke udpræget Partimand. Den kendte Forlagsboghandler Chr. Erichsen var hans Søn.

Folketingsvalget 4. Juni 1866 skulde afgøre Grundlovens Skæbne. Rotwitt holdt paa den uforandrede Grundlov af 1849 og stillede sig som Nejsiger til det foreliggende Forslag. Landinspektør Erichsen søgte ikke Genvalg, det menes af økonomiske Grunde. Han har

vel ogsaa anset det for haabløst, særlig efter Tschernings store Agitationsrejse i Østjylland. Derimod stillede Proprietær N. R. Erichsen sig som Jasiger. Han var jo kendt med at falde i Skjoldelev, og det gik ikke bedre denne Gang. Vælgerne holdt paa Rotwitt, de stemte saa fuldtalligt paa ham ved Kaaringen, at Erichsen straks opgav.

Som bekendt blev Jasigerne de stærkeste, og vi fik den reviderede Grundlov, som bestod 1866—1915. Den første Følge var nye Rigsdagsvalg over hele Linien. Folketingsvalget afholdtes 12. Oktober 1866, og Rotwitt havde da ingen Modkandidat, han blev genvalgt ved Kaaring.

Sidste Gang Rotwitt opnaaede Genvalg i Skjoldelev var 22. Septbr. 1869. Forud for Valget, 13. Septbr., afholdtes et Møde i Mundelstrup Kro efter Indbydelse af Amdsraadsmedlemmerne Jens Christensen, Vithen, og Rasmus Højriis, Rode. Der meldte sig 4 Kandidater, nemlig Rotwitt, fhv. Folketingsmand L. Schøler, Hammel, Boelsmand Rasmus Andersen af Tinning og Gaardejer Jens Beck af Trige. De to sidste var Bjørnbakkere. Jens Beck blev senere velkendt som Amdsraadsmedlem. Schøler tilhørte det nationale Venstre, og ham gjaldt det for Bjørnbakkerne om at holde ude. Aarhus Amtstidende klager over, at der er altfor mange Kandidater, og det anbefaler at samles om Rotwitt, selv om han halter noget til den grundtvigiansk-skandinaviske Side. Han er da at foretrække for Schøler.

I en ny Bladartikel angriber Rasmus Andersen meget stærkt Rotwitt, og det er som om Bladet trækker i Land. Bladet svarer, at det gerne ønsker R. Andersen valgt, da han, saa vidt det kender ham, er en tro Folkemand i den Tscherningske Retning. Men kan Stemningen ikke samles om ham, bør Vælgerne samles om Rotwitt. Jens Beck lader det til, at der er saa ringe

Stemning for, at han ikke kan komme i Betragtning. »Flere Vælgere« anbefaler, at Andersen og Beck trækker sig tilbage i Tide, og det gjorde de da ogsaa.

Paa Valgdagen stemtes kun mellem Rotwitt og Schøler. Rotwitt valgtes med 526 St., Schøler fik 457. Det var som sædvanlig de sydvestlige Kommuner, der stemte stærkest paa Rotwitt. Saaledes fik han fra Storing-Stjærgalten 133 St., Schøler kun 3. Til Gengæld havde Schøler 107 St. fra Lading mod 3 paa Rotwitt.

Skønt mangeaarigt Medlem af Rigsdagen og Rigsraadet kom Rotwitt ikke til at indtage nogen fremtrædende Position. Nogen hyppig Taler i Tinget var han ikke, dog talte han i de senere Aar 8—10 Gange i hver Samling. Ofte var det om Kirke- og Skoleforhold. Som en Mærkelighed kan anføres, at han 1866—71 talte 17 Gange om Brændevinshandel.

Hovedlinien i hans politiske Arbejde var i høj Grad lige, altid sluttede han sig til Venstre, saaledes ved hans ihærdige Modstand mod den reviderede Grundlov og ligeledes som Medstifter af det forenede Venstre 1870.

Hans Forhold til Venstres forskellige Afskygninger i 60erne var derimod vaklende. Man skulde have troet, at han havde sluttet sig til den grundtvigianske Fløj, der 1866—70 kaldtes det nationale Venstre, som han dog paa det aandelige Omraade uden Tvivl havde Livssyn tilfælles med. Men politisk stod han denne Venstregruppe fjernest. Sofus Høgsbro, der var bleven Folketingsmand tre Aar før Rotwitt, havde ventet at finde en Forbundsfælle i ham, men blev skuffet. Allerede kort efter Rotwitts Indtræden i Tinget skriver han i et Brev til J. L. Knudsen, at Rotwitt gaar Haand i Haand med J. A. Hansen, og denne Fører stod han nærmest, indtil J. A. Hansen svigtede i Grundlovssagen. Derefter er han Løsgænger, men staar dog Gert Winther ret nær. I Efteraaret 1866 har Høgsbro i Dansk Folketidende en Opgørelse over Partierne i Folketinget. Der er 5 ialt samt nogle endnu ubestemmelige. Her regner han Rotwitt med til Oktobristerne (J. A. Hansens Gruppe); men Rotwitt protesterede og erklærede, at han hører til de »endnu ubestemmelige«, en Holdning han indtog, indtil han 1870 blev Medlem af det forenede Venstre.

I Rigsraadets Folketing 1864—66 stemte han 9. Novbr. 1864 imod Fredstraktaten med Tyskland, der blev vedtaget med 75 St. mod 21. Her stod han sammen med Folk som Birkedal, Høgsbro, Termansen, Monrad og andre, som ikke kunde faa det over deres Sind at stemme for Sønderjyllands Afstaaelse.

I Aarene omkring 1870 ændredes den politiske Stilling i Skjoldlevkredsen stærkt, og det skyldtes den bjørnbakske Bevægelses Vækst. Gennem Lars Bjørnbaks Højskole i Viby, gennem Jydsk Folkeforening og ved en stærk Agitation fra Bjørnbak og hans Venners Side bredte den bjørnbakske Politik sig over Aarhus Amt og de tilgrænsende Dele af Randers, Viborg og Skanderborg Amter. Bjørnbakkerne var trofaste Tilhængere af Junigrundloven, men absolute Modstandere af Militærvæsenet, Grundtvigianismen og Skandinavismen. Det var en stærk materialistisk Retning, som i sit Skolearbejde lagde overvejende Vægt paa Kundskabsmeddelelse. Med Nørregaard og Baagø paa Testrup Højskole stod Bjørnbak altid paa Krigsfod, og med det forenede Venstre gik det i nogle Aar paa samme Maade. Bjørnbak var misfornøjet med det forenede Venstres Program, især hvad Forsvarsvæsenet angik, og hans Meningsfæller i Folketinget Gert Winther og Søren Kjær meldte sig ud af Partiet.

Særlig var Bjørnbak utilfreds med de Medlemmer af det forenede Venstre, som havde hørt til det nationale Venstre. Han fastslog, at det forestaaende Valgs vigtigste Opgave var at forhindre, at »Grundtvigianerne med Berg og

Høgsbro i Spidsen bliver overmægtige paa Rigsdagen«. Med J. A. Hansen var det omtrent lige saa galt. I Sommeren 1872 udkæmpedes drabelige Slag mellem Bjørnbakkerne og Venstres Førere. De sidste havde ofte svært ved at komme til Orde i de af Bjørnbak prægede Forsamlinger.

Følgen blev, at Bjørnbakkerne ved Valget den 20. September 1872 opstillede egne Kandidater og sejrede i flere Valgkredse, saaledes i Skjoldelev.

Rotwitt, der jo ellers ikke stod Bjørnbakkerne særlig fjærn, forblev tro mod det forenede Venstre, og det medførte hans Fald; thi Skjoldelevkredsen var bleven den mest udpræget bjørnbakske i hele Landet i Løbet af faa Aar, og det store Mindretal, som Schøler havde samlet for det nationale Venstre 1869, syntes næsten helt at forsvinde.

En af Bjørnbaks betydeligste Medhjælpere var Niels Jensen, der efterhaanden var Lærer i Viby, Aabo og Dyngby. I sine sidste Aar kaldtes han J e n s e n - D y n g b y, og det er senere blevet hans politiske Kendingsnavn.

I de sidste Uger før Valget 1872 holdtes en Række Møder i Skjoldelevkredsen. Rotwitt indbød til Møder i Aarslev 1. Septbr., i Borum den 3. og i Søften den 4. Ved disse Møder optraadte Niels Jensen imod ham. I Søften blev Rotwitt støttet af Landstingsmand Niels Rasmussen, Lisbjerg Terp, medens Gaardejer Niels Pedersen af Aarslev udtalte, at han hidtil havde holdt paa Rotwitt, men nu ikke gjorde det mere.

»Jydsk Folkeforening« holdt Møde i Taastrup den 9. Her anbefalede Johannes Frandsen af Harlev Mark at opstille Lærer Jensen, Aabo, som Kandidat, og denne erklærede, at han efter Opfordring fra mange Vælgere havde besluttet at stille sig i Skjoldelev. Rotwitt var indbudt til Mødet, men kunde ikke komme.

Senere holdtes i Høvet et Prøvevalg, hvor 200—300 Vælgere var tilstede. Diskussionen førtes væsentligst mellem Rotwitt og Jensen, Aabo, og Stemningen var for den sidste. Dog fandt der ingen Afstemning Sted. Gaardejer Palle Hansen af Borum, der tidligere havde udtalt, at han agtede at stille sig, var til Stede, men talte ikke.

Paa Valgdagen lededes Valget af Gaardejer Jens Andersen, Framlev, som Valgbestyrelsens Formand. Han meddelte, at der var 5 Kandidater, nemlig Husmand Rasmus Andersen af Tinning, Landinspektør N. B. W. Erichsen, Skannerup, Palle Hansen af Borum, Lærer N. Jensen, Aabo, og Rotwitt.

R. Andersen og Jensen stillede sig paa Jydsk Folkeforenings Program. Palle Hansen trak sig tilbage uden at udtale sig, og Erichsen og Rotwitt udtalte sig i Overensstemmelse med det forenede Venstres Fællesudtalelse. Der fandt en Del Interpellationer Sted. Lærer Jensen fra Aarslev spurgte saaledes Jensen, Aabo, om, hvordan han stillede sig til en Lejehær, som han tidligere havde holdt paa, og denne svarede, at det gjorde han ikke mere.

Ved Kaaringen erklæredes Jensen for valgt. Erichsen trak sig tilbage til Fordel for Rotwitt, som forlangte skriftlig Afstemning. Ogsaa R. Andersen fastholdt sin Kandidatur ved den skriftlige Afstemning, der gav til Resultat, at J e n s e n blev valgt med 772 St., Rotwitt fik 369 og Andersen 189.

Deltagelsen i Valget var efter Tidens Forhold ret betydelig. Der stemte 48,3 pCt. Ikke mange Steder stemtes stærkere dengang. Afstemningen i Kommunerne forløb saaledes:

	Jensen	Rotwitt	Andersen
Aaby.....	10	4	0
Brabrand-Aarslev.....	51	37	1
Tilst-Kasted.....	47	7	2

SKJOLDELEVKREDSSEN

	Jensen	Rotwitt	Andersen
Elsted	5	3	1
Elev	2	5	2
Trige-Ølsted	48	6	8
Grundfør-Spørring	26	17	20
Søften-Folby	114	15	53
Vitten-Haldum-Hadsten ..	62	32	9
Lyngaa	16	8	7
Lading	21	22	70
Sabro-Faarup	52	14	3
Borum-Lyngby	31	20	4
Hørlev-Framlev	71	45	2
Storring-Stjær-Galten	120	60	1
Skihholme-Skovby	43	43	3
Sjelle-Skjørring	53	31	3

Jensen-Dyngby og hans Rigsdagsperiode 1872—79.

Niels Jensen blev genvalgt ved de to følgende Valg, første Gang 14. November 1873, da Folketinget var bleven opløst, fordi Tinget havde nægtet Finansloven.

Valghandlingen i Skjolddelev havde samlet et Par Tusinde Mennesker. Gaardejer Johannes Nielsen, Skjolddelev, var Valgbestyrelsens Formand. Der var kun to Kandidater: Jensen, Aabo, og Baron C. F. A. Juel til Munderstrupgaard. Sidstnævnte var Højremand og blev senere kendt som Landstingsmand og som Højres sidste Trafikminister.

Efter »Folkebladet«, udgivet af Niels Pedersen fra Aarslev, ser det ud til, at Jensen har haft 10 anbefalende Stillere. Ret lange Taler kan de næppe have holdt. Det var: Aftægtsmand Daniel Christensen og Gaardejer Jens Christensen af Vitten, Husmand J. Christensen, Stjær, Gaardejer J. C. Elgaard, Søften, Jens Beck af Trige, Rasmus Andersen af Tinning, Husmand M. Pedersen, Stjær, Gaardejer N. Nielsen, Høver, Chr. Pedersen af Vivild og Nielsen, Hadsten. Baron Juels anbefalende Stillere var Proprietær Koch, Thomasminde, Gaardejer Niels Rasmussen af Galten og Maler Schjøth, Skjørring. Blandt Interpellanterne var Pastor Thomsen, Brabrand, Lærer Sørensen, Aarslev, R. Andersen, Tinning, og Jens Christensen, Vitten. De sidste har nok haft noget at spørge Baronen om.

Jensen valgtes med 1300 St., Juel naaede kun 232. Afstemningsprocenten var stegen til 57,7.

Den 25. April 1876 opnaaede Jensen Genvalg paany. Han var da eneste Kandidat, men der blev forlangt skriftlig Afstemning. Ved denne fik Jensen 1202 Ja imod 106 Nej.

Med den Tilslutning, Jensen havde naaet i Kredsen, skulde man tro, at han sad urokkelig fast. Men han kom til at dele saa mange andres Lod i Politik. Allerede ved det næste Valg 3. Januar 1879 vendte Vælgerne ham fuldstændig Ryggen. Stemningen mod ham var saa stærk, at han ikke ønskede at faa sine Venner talt paa Valgdagen. Herom vil der senere blive fortalt.

Nogen udførlig Biografi af Niels Jensen findes vistnok ikke. Men hans Livsførelse er nok en Minderune værd, den er næsten helt eventyrlig.

Han blev født 29. Maj 1833 i Virring, Fruering Sogn, som Søn af Husmand Jens Jensen (Væver) og Hustru Ane Rasmusdatter. Forældrene var Smaakaarsfolk, der ikke havde Raad til at holde den evnerige og læselystne Dreng til Bogen. Først blev han sat i Møllerlære, men da han var lille af Vækst, kunde han ikke magte det Arbejde, og saa blev han uddannet som Skrædder. I en ung Alder nedsatte han sig som Skræddermester i Vitved. 1859 flyttede han

fra Vitved til Astrup Kommune og boede vistnok i Onsted. Som Skræddermester var han anset for en særlig dygtig Mand, der søgtes vidt og bredt. Han tjente godt ved sit Arbejde, ejede selv sit Hus og kunde se en ret tryk Fremtid i Møde. 1857 blev han gift i Vitved med Maren Eskildsen, Datter af Husmand Eskild Olesen i Fastrup.

Men Jensen var en søgende Aand, der ikke følte sig tilfredsstillet ved sit Haandværk. Hans Lyst stod til at blive Lærer, og Evnerne til at gaa den Vej følte han sig med Rette i Besiddelse af. 28 Aar gl. tog han da den Beslutning at sælge Hus og Hjem og opgive Haandværket. Derpaa drog han til Viby for hos Lars Bjørnbak at uddannes til Lærer. Han havde Hustru og flere Børn, saa det var et voveligt Foretagende, men han arbejdede med den Jernflid, der altid kendetegnede ham. Som Skrædder havde han samlet sig nogle Penge, dog ikke nok til, at han dermed kunde underholde Hustru og Børn i Læsearene. Trygle andre om Hjælp vilde han ikke, derfor gik han til Aarhus, naar han manglede Penge, og tog Arbejde hos en Skrædder, for paa den Maade at tjene til Livets Ophold for sig og sin Familie, og hans trofaste Hustru stod ham troligt bi. Men Læsningen forsømte han ikke, og paa mindre end to Aar tog han som Privatist en god Lærereksamen. Det var i Sommeren 1863.

Lærer Niels Jensen, Aabo,
senere Dyngby,
Folketingsmand 1872—79.

Kort efter blev han Andenlærer i Viby, et daarligt lønnet Embede med en Indtægt af ca. 300 Rdl. aarlig, og her sad han i 5—6 Aar. Saa blev han forflyttet til Aabo i Ormslev Sogn. Hans Hustru oplevede dog ikke de

bedre Kaar i Aabo. Efter at have delt godt og ondt med ham, døde hun i Viby 1868 fra sin Mand og 6 Børn, 36 Aar gl. Senere blev Jensen gift med Mette Marie Hveissel fra Viby (født 1843). Sit sidste og bedste Embede fik han 1875, da han blev Lærer og Kirkesanger i Dyngby ved Odder.

Han omtales som en begavet og dygtig Lærer, der med stor Grundighed satte sig ind i alt, hvad der vedrørte hans Gerning. Hans mangeaarige Ven, Forstander Kristensen, Ask, fremhævede ved hans Jordefærd den rige Kærlighed, som Jensens Lærergerning havde været præget af, og som havde sat sig et varigt Minde i Børnenes Hjerter.

Her skal dog særlig dvæles ved hans politiske Arbejde. Han sluttede sig fuldtud til Lars Bjørnbak, og man vil faa vanskeligt ved at nævne nogen, som med større Dygtighed stod Bjørnbak trofast bi. Han baade skrev og talte med stor Lethed, kun faa havde saa nemt ved at finde Udtryk for deres Tanker. I »Aarhus Amtstidende« skrev han en Mangfoldighed af Artikler, som maa regnes til Bladets bedste Indhold i en Række Aar.

Allerede mens han var Andenlærer i Viby, fulgtes han og Bjørnbak ofte ud til Folkemøder og politiske Møder, og de kom fortræffeligt ud af det med hinanden, skønt de i deres Fremtræden var meget forskellige. Bjørnbak var de stærke Ords Mand baade i Tale og Skrift. Om Niels Jensen hedder det derimod: »Han var ikke Agitator i den Betydning, at han ved rask udkastede Slagord kunde rive en Forsamling med sig. Han var derimod altid rolig belærende, saa enhver, der havde Smag for en klar Tankeudvikling, gerne

fulgte ham baade i Tale og Skrift saavel paa Skolevæsenets Omraade som i det politiske«. Det er ikke underligt, at Bjørnbak ønskede ham valgt ind i Folketinget. Bjørnbak havde tænkt sig, at Jensen skulde opstilles i Skanderborg 1872, men Jensen foretrak selv at stille sig i Skjolddelev.

I Folketinget kom han ret hurtigt til at indtage en smuk Plads, baade fordi han var en god Taler og en indsigtfuld Mand. Han var ikke af dem, der talte baade i Tide og Utide, men hans Ord var altid vel overvejede, og der blev lyttet til ham. Allerede da han holdt sin Jomfrutale under Behandlingen af Toldloven i December 1872, skrev P. Chr. Zahle i sit Blad: »Alle spidsede Øren, da det var første Gang, man skulde høre en saakaldt »Bjørnbakker« tale. Rygtet var gaaet forud og havde nævnt ham som en rigtig god Taler. Det slog heller ikke fejl. Han udviklede sine Tanker klart i et smukt og flydende Foredrag. Bjørnbak har Ære af ham«.

Ialt talte han ca. 70 Gange i Tinget. Altid talte han ved Behandlingen af Finansloven, og blandt andre Emner, som han behandlede, var ret naturligt Borger- og Almueskolevæsenet samt Forsvaret. I den første Samling, han deltog i, var han Medlem af det Udvalg, som blev nedsat om Halls Skoleforslag. I Udvalgets Betænkning gik han sammen med Flertallet, hvortil Venstres Førere hørte; men det er tænkeligt, at han har gjort det af Partitroskab; thi Udvalgets Forslag var absolut ikke bjørnbaksk præget, tværtimod støttede det de grundtvigske Friskoletanker. Det er da ogsaa tvivlsomt, om Bjørnbak har billiget hans Stilling paa dette Punkt.

Det er et Vidnesbyrd om den Anseelse, Jensen nød, at han baade 1876 og 1877 blev Medlem af Finansudvalget.

Før Jul 1872 havde Gert Winther søgt om, at hans Gruppe paa 6 Mand maatte optages i det forenede Venstre, men det blev nægtet, kun Jungersen fra Hjørring slap ind. I Foraaret 1873 optog man dog baade Jensen-Aabo og Jensen-Holme, saa nu havde Bjørnbakkerne tre Mand i det forenede Venstre og tre udenfor, og saaledes var Stillingen i flere Aar.

Som bekendt var der flere Splittelser i det forenede Venstre i Aarene 1873—78, fordi Førerne ikke kunde forliges. Til at begynde med fulgte Jensen de mere radikalt indstillede og stemte imod Vedtagelsen af Finansloven begge Gange 1873. Men i 1875, da Venstre var delt i to Fløje, som hele Sommeren bekrigede hinanden, stod han paa Linie med det moderate Flertal paa 30 Medlemmer med Bojsen og Høgsbro som Ledere imod Berg og J. A. Hansen, hvis Gruppe var paa 22. Estrups Ministerium bidrog dog til, at de to Parter snart enedes igen.

Fra Midten af Halvfjerdserne har man i Rigsdagsruner følgende Vers om Jensen:

Se, Goddag, Du lille Degn,
fed og mild og vakker,
Du er fra Lars Bjørnbaks Egn,
naa, jeg ydmygst takker.
Under Talens Tankelyn
rynker Du de tykke Bryn,
ikke sandt, Niels Jensen!

Venstreførernes Uenighed om Taktikken mod Ministeriet Estrup blev Jensen-Dyngbys politiske Ulykke. 12. April 1877 udstedte Estrup den første provisoriske Finanslov. Da Rigsdagen det følgende Efteraar samledes, viste Spliden i Venstre sig paany. Berg og Hørup med et betydeligt Mindretal ønskede Finansloven forkastet, medens Flertallet med Holstein-Ledreborg i Spidsen foretrak at komme ud af de provisoriske Tilstande, og den 8. Nov.

1877 vedtog Flertallet sammen med Højre en midlertidig Finanslov, hvorved Provisoriet bortfaldt. I Begyndelsen gjorde Berg ikke synderlig Modstand mod Overenskomsten, men hen paa Vinteren uddybedes Modsætningerne, og i Marts 1878 sprængtes det forenede Venstre for ikke mere at samles. Berg og Hørup dannede det radikale Venstre med 28 Medlemmer, medens det moderate Flertal var paa ca. 40.

Ligesom flere andre bjørnbakske Tingmænd fulgte Jensen-Dyngby de Moderate. Ogsaa Winther og Søren Kjær stemte for Forliget. Lars Bjørnbak døde, da Striden tilspidsedes, og derved savnede Bjørnbakkerne en samlende Autoritet. De unge Bjørnbakkere, støttet af Aarhus Amtstidende, sluttede sig til den radikale Side og deltog i at fortrænge de Moderate under Berg og Hørups Parole: Hellere en Højremand end en Moderat. Mange af de Moderate bukkede under paa Valgdagen 3. Januar 1879, ingen faldt dog haardere end Niels Jensen, der efterfulgtes af Hummeluhr.

Jensen-Dyngby's sidste Aar.

Der kan ikke herske Tvivl om, at Jensen-Dyngby som Folketingsmand arbejdede paa, hvad han ansaa for rigtigt, og at han var sin Kreds en god Repræsentant. Det gik ham nær til Hjerte at blive vraget, og han gjorde endnu to Forsøg paa atter at faa Sæde i Folketinget. Første Gang 24. Maj 1881, da han var opstillet i Vrejlevkredsen i Hjørring Amt. Kredsens Folketingsmand, den radikale Svend P. Christensen, hørte absolut ikke til de betydelige. Jensen stillede sig imod ham som Moderat, men erklærede dog, at han ikke vilde indmelde sig i den moderate Folketingsgruppe. Han fik 631 St., S. P. Christensen blev genvalgt med 926. To Maaneder senere stillede Jensen sig i sin gamle Kreds mod Hummeluhr, men fik kun knap en Femtedel af Stemmerne. At han begge Gange faldt for Mænd, der var ham saa langt underlegne, kan ogsaa have bidraget til hans Skuffelse.

Saaledes politisk slaaet ud samlede han sig om sin Skolegerning, som han varetog med vanlig Flid og Omhu. Store Sorger havde han gennemgaaet. Foruden sin første Hustru var de fleste af hans Børn døde, deriblandt en haabefuld, ung Søn, som han havde ventet sig meget af. Selv blev han angrebet af Sukkersyge, men kunde dog næsten lige til det sidste passe sin Skole. Efter faa Dages Sygeleje døde han 29. September 1883, kun 50 Aar gl.

Ved hans Jordefærd samledes ca. 200 Mennesker i Hjemmet, og her talte Lærer Kristensen, Ask, Viggo Bjørnbak og Lærer Andersen, Saxild. Bl. a. fremhævedes hans kristelige Livsførelse og hans Betydning for Hustru og Børn som den opofrende og trofaste Fader, han var. Han jordedes paa Bjerager Kirkegaard.

Hans Eftermæle blev godt. Højremanden Wulff siger etsteds i sin Bog »Den danske Rigsdag 1881«, da Jensen ikke længere var Rigsdagsmand: »Han hørte til Venstres dygtigste, braveste og flinkeste Medlemmer«. — I Venstres Blade, saavel hans Meningfællers som hans Modstanderes, lagde man ved hans Død ikke Skjul paa, at en begavet Politiker var gaaet bort, og fra flere Sider tilføjedes det, at havde han levet længere, vilde Folketingssalen nok have aabnet sig for ham igen.

Jensens Enke blev senere gift med Lærer Laurits Olsen i Arnborg ved Herning. Hun døde i Herning 1913 og blev begravet paa Bjerager Kirkegaard ved sin første Mands Side.

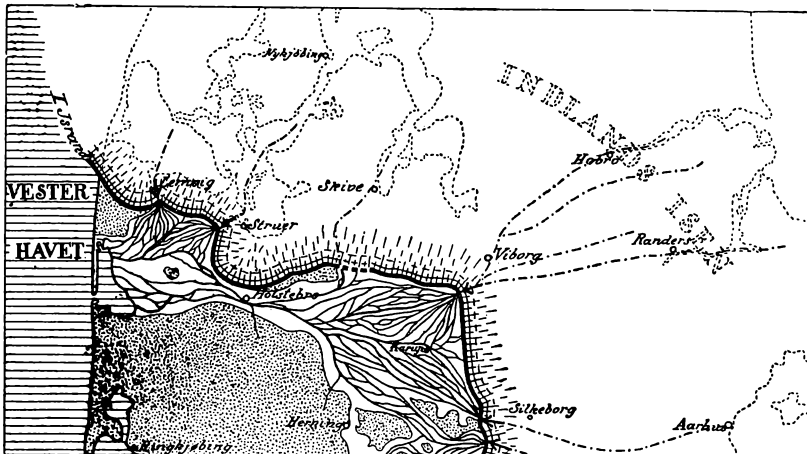

Fig. 1. Kort over den sidste Indlandsis's Hovedopholdsline i det nordlige Jylland, efter at Isranden har trukket sig lidt tilbage fra sin yderste Stilling. Det store prikkede Omraade er Skovbjerg Bakke, der i k k e var isdækket under sidste Istid. De fint prikkede Linier er den nuværende Kystlinie for Limfjorden, Kattegat m. m., som paa den Tid var skjult af Indlandsisen, i hvis Rand Tunneldalene under Isen (de stiplede Linier) udmundede, og fra hvilke Smeltevandfloderne strømmede til Vesterhavet, og opbyggede Alhede-Sletten mellem Isen og Bakkekerne. (Efter N. V. Ussing).

Gudenaasens Forgænger.

Af ffv. Statsgeolog, Dr. U. Nordmann.

I sidste Aargang af »Østjysk Hjemstavn« (1947) har jeg givet en Fremstilling af Mossøs geologiske Historie og deri omtalt den Rolle, som den anselige Flod, der kan benævnes som den nuværende Gudenaas Forgænger, har spillet med Hensyn til Landskabets Udformning umiddelbart Sydvest og Nord for Mossø. Jeg skal nu paa Opfordring give en Fremstilling af denne Flods Historie og geografiske Udvikling. Først maa vi dog se lidt paa, hvordan en Flod eller et andet Vandløb arbejder og omformer den Egn, det gennemstrømmer. Det er nemlig højt forskelligt, idet det kommer an paa, om Floden løber ude i det fri Land, under aaben Himmel, eller den som Smeltevandfloderne for en Del arbejder inde under et Dække af Indlandsis. Smeltevandet fra den Indlandsis, som for 20.000 Aar og endnu længere Tid siden dækkede det meste af Danmark, har nemlig spillet en særdeles vigtig Rolle ved Udformningen af det nuværende Landskab. Den nord- og østfra fremrykkende Indlandsis slæbte med sig fra Skandinavien uhyre Masser af Sten, Grus, Sand og Ler, som den ved sin Afsmeltning efterlod som usorterede Aflejringer og uregelmæssig formede Jorddynger og derved skabte Størstedelen af vore nuværende Landskabsformer i deres Hovedtræk; men det ved Bortsmeltningen af Isen frembragte rindende Vand udmødelerede disse grove Former i deres finere Detailler og opbyggede de større og mindre Flader, f. Ex. de store jyske Hedesletter mellem Indlandsisens Bakker. I min nævnte Artikkel om Mossøs geologiske Historie og i en foregaaende Artikkel om de geologiske Forhold i Vedslet Sogn (»Østjysk Hjemstavn« 1946) har jeg omtalt de ofte meget store Dale, der dannedes af Smeltevandfloderne inde under Isen, de saakaldte Tunneldale. Alle de langstrakte, men i Forhold til deres Længde smalle Dale, der fra de østjyske Fjorde strækker sig mod Vest og Sydvest langt ind i Hjertet af Jylland, er sødanne Tunneldale, og deres mest karakteristiske

Træk er deres ujævne Bund, idet der i denne findes langstrakte, ofte smalle Søer, de saakaldte Langsøer, adskilte ved bredere eller smallere Barriærer af Ler eller Sand. Som Exempler paa saadanne Langsøer har jeg nævnt Mossø, Salten Langsø og Silkeborg-Søerne og kunde fremdeles nævne Viborg- og Hald-Søerne, Tjele Langsø og mange andre. Adskillige saadanne Langsøer er senere, da en rigere Plantevæxt fik Indpas her i Landet, groet til og omdannet til Moser, der sammen med de tilstødende Engstrækninger har »planeret« Dalbunden og for en Del udvisket Dalens Karakter. Den mægtige Tørvegravning, som under de to Verdenskrige har fundet Sted i mange af disse Moser, har tildels — men rigtignok ogsaa kun tildels — genskabt nogle af de oprindelige Forhold, idet de nu forlattede Tørvegrave er løbet fulde af Vand.

Der er en anden Ejendommelighed ved disse Tunneldale, og det er Bوندens Højdeforhold. Sædvanligvis ligger Bunden af en Floddal højere, jo nærmere man er ved Flodens Udspring. Men i Tunneldale ser vi meget ofte det Forhold, at Bunden sænker sig i den Retning, hvorfra Vandet kommer. Ser vi paa de østjydske Tunneldale (Fjorddale), saa ligger deres Bund jo faktisk lavere i Østenden, hvorfra Vandet kom fra Indlandsisen, der dækkede Kattegat og det østlige Danmark, end i Vestenden inde i Landet. Dette hidrører fra, at Vandet inde under Isen ikke alene graver sig ned i Jordbunden, paa hvilken Isen staar, men ogsaa under visse Forhold atter aflejrer en Del af det løsgravede Sand og Ler i sit Leje inde under Isen og desto mere, jo nærmere Floden kommer sin Udstrømningsport i Isranden. Saalænge Floden løber inde under Isen, er den altsaa i Stand til at løbe »opad Bakke«, grundet paa det enorme Tryk, som hidrører fra de højere oppe i og »bagude« i Indlandsisen værende Vandmasser, akkurat som Vandet i Husenes Vandrer kan stige opad i Etagerne paa Grund af Trykket i Vandværkets Beholdere. Sligt kan en Flod i det aabne Land udenfor Isranden aldrig finde paa; saasnart den slipper ud af Isen, breder Vandet sig ud til Siderne og søger nedad til Lavningerne.

De udenfor Indlandsisen strømmende Bække og Floder har som nævnt en anden Maade at arbejde paa. Hvad enten Vandet kommer fra en Kilde i en Bakkeskrænt (det udstrømmende Grundvand), en Sø (en Lavning, hvis Bund ligger lavere end Grundvandspejlet i Lavningens Omgivelser og derfor bliver vandfyldt) eller fra smeltende Sne- og Ismasser, saa søger Vandet først og fremmest ned i Jorden. Men er Vandmængden saa stor, at den forholdsvis langsomme Nedsynkning ikke batter, saa løber »Overskuddet« hen ad Jordoverfladen, idet det hurtigst muligt stræber nedad mod de lavere liggende Steder. Det udgraver derved Fordybninger: i Begyndelsen smaa Furer, der senere — fordi Vandet saavidt muligt søger at følge det een Gang dannede Løb — bliver udvidet til Render (i stejle Bakkesider til Kløfter), og tilsidt naar Renden en saadan Størrelse, at man kalder den en Dal*).

I Flodens øvre Løb, d. v. s. den Del af Flod- eller Bæklobet, som er nær ved Udspringet, og hvor Vandets Hastighed — og dermed dets Udgravningskraft og Transportevne — sædvanligvis er størst, graver Vandet sig et stedse større og dybere Leje, og Udspringet rykker derved ofte baglæns. Her ved skrider Jordpartikler, Sand, Grus og Ler ned fra Flodkløftens Sider og føres bort af Vandet, indtil Hastigheden bliver saa langsom, at det medførte Materiale synker tilbunds, det største og tungeste først, det fineste undertiden først helt ude ved Flodens Munding. Men efterhaanden som Vandløbet graver sig i Dybden, bliver Faldet og derved ogsaa Hastigheden mindre. Tilsidt

*) Dermed skal ikke være sagt, at alle Dale er dannede af rindende Vand; de mere eller mindre langstrakte Lavninger mellem de af Indlandsisen direkte dannede Bakker er jo ogsaa Dale.

standser Udgravningen i Dybden helt, og Vandet vil nu kun arbejde i Dalens Sider. Det begynder ofte med, at Vandet møder en Hindring, en stor Sten, en Banke af haardt Ler eller lignende, som Vandet saa vil løbe udenom, hvorved det tvinges over til den ene eller anden Dalside, som det saa »underminerer«, udhuler, saa det overhængende styrter ned. Det nedskyllede Materiale aflejres saa tildels paa Indersiden af Vandstrømmens Slyngning. Paa den Maade bliver Dalen i Tidens Løb bredere og bredere. Vi maa derfor ikke lade os narre af Dalenes nuværende Bredde til at tro, at de er dannede af mægtig store og svulmende Vandmasser; en lille, men stadig virkende Kraft kan udrette kolossale Ting, naar blot den faar Tid til det.

Medens Dalen i Flodens »øvre Løb« har en ganske smal Bund og skraa Vægge, saaledes at dens Tværsnit ligner et V, faar Dalen i det mellemste Løb hvor Floden fortrinsvis arbejder i Dalsiden, et fladbundet og mere eller mindre bredt Tværsnit. Naar endelig Floden i sit »nedre Løb« er kommet saa dybt ned i Undergrunden, at dens Vandoverflade er nogenlunde i Højde med Vandspejlet i Havet eller i den store Sø, hvori den udmunder, kan Floden hverken udgrave eller transportere noget videre, men kun aflejre det medbragte Materiale. Derved voxer dens Bund saa meget i Højde, at Vandet yderligere tvinges til Siderne, hvor der endnu er nogenlunde lavt, og Flodens allerede noget slingrende Løb danner efterhaanden vældige Slangebugtninger (Serpentiner), saaledes som vi kan se det i mange af vore nuværende Aaer f. Ex. Ribe Aa i Marsken Vest for Ribe, Kolding Aa i Engene Vest for Kolding, Karup Aa ved Skive og Gudenaas mellem Langaa og Randers.

Nu kan det imidlertid hænde, at Flodens Vandmasser af en eller anden Grund, f. Ex. ved Tilstrømning fra Bifloder, bliver forøget, eller at Floden, ved sin Gravning bryder igennem til en lavere liggende Nabodal, eller at Landet hæver sig, saa der kommer et stejlere Fald i Flodløbet. I saadanne Tilfælde vil Floden »live op« og paany optage sin udgravende Virksomhed, Vi sporer da navnlig denne fornyede Virksomhed i dens mellemste og nederste Løb, hvor Bunden er bred og flad; her skærer den »genopstandne« Flod sig et nyt, stort og mere retlinet Leje ned i den ældre, flade Bund, og Resten af dennes Jordmasser kommer da til at staa som Terrasser langs det nye Løb. Terrasserne viser sig da som længere eller kortere, bredere eller mindre smalle Konsoller langs de gamle Dalsider; de har en plan Overflade, men en mere eller mindre stejl Skraaning ned til Flodens nye, lavere liggende Vandspejl. Saadanne Terrasser kan vi ogsaa se i Bunden af de gamle Tunneldale, der efter Isens Bortsmeltning blev benyttet af nye Floder, der løb (og løber) i modsat Retning af de gamle Smeltevandsfloder, fordi disses Bund som ovenfor nævnt var højere ude mod Istunnellens Munding end længere inde under Indlandsisen, medens Vandet under aaben Himmel jo løber nedad.

Efter denne lidt vidtløftige Indledning — som dog er nødvendig for Forstaaelsen af det følgende — vil vi se paa Gudenaas Forhistorie.

Vi gaar da 20—25.000 Aar tilbage i Tiden, til den Gang, da den sidste Indlandsis dækkede de danske Øer og det nordlige og østlige Jylland saaledes, at dens Rand stod langs en Linie, der i det væsentlige løb fra Bovbjerg ved Vesterhavet østpaa til Egnen ved Viborg og derfra sydpaa langs Østranden af de store Hedesletter helt ned i Holsten, hvor den lidt Øst for Hamburg bøjede om og løb østpaa adskillige Kilometer Syd for den nuværende Østersø. Fra disse to Isrande, den vest-østgaende og den nord-sydgaende, løb talrige Smaabække og adskillige store Smeltevandsfloder ud mod Syd, Sydvest og Vest og fyldte Lavningerne mellem de store Bakkeomraader i Vestjylland med Sand og Grus. Paa denne Maade opbyggedes de midt- og

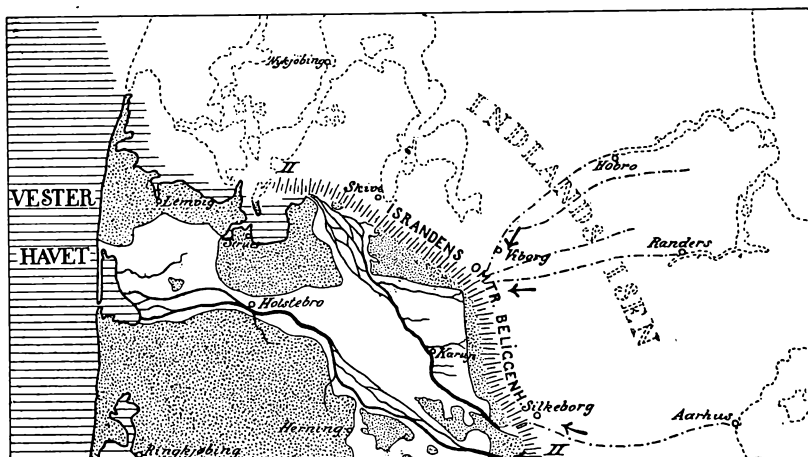

Fig. 2. Isranden er rykket et Stykke tilbage mod N. og Ø. og har blottet den sydvestlige Del af Limfjorden, i hvilken Smeltevandssloden fra Silkeborg-Eggen udmunder Vest for Skive. Karup-Dalen er nu nedskaaret i Alhedens Overflade: (Efter Ussing).

vestjydske Hedesletter. Lavningerne mellem Israndene og den store Skovbjerg »Bakke«, det udstrakte Bakkeland mellem Holstebro Aa, Herning og Skjern Aa, fyldtes med Sand dels af Smeltevandet fra Nord, dels af det fra Øst og Sydøst, især fra de store Floder, som kom fra Iskanten ved Skelhøje SV for Viborg, hvor Hobro-Hald Tunneldalen udmundede, samt fra Moselund og Sebstrup SV for Silkeborg, hvor Aarhus-Silkeborg og Skanderborg-Salten Tunneldalene udmundede. Alle disse Floder skulde ud til Vesterhavet gennem Snævringen, hvor Holstebro nu ligger. (Fig. 1). Hedeslettens Overflade, som havde et meget svagt Fald mod Nordvest og Vest, blev efterhaanden bygget saa højt op langs Iskanten, at den kom til at ligge adskilligt højere end den bakkede Overflade af Landet inde under Isen -- og dette blev af den største Betydning for den senere Udvikling; thi da Indlandsisen smeltede bort, og Isranden derved »rykkede tilbage«, først mod Nord, senere mod Øst, blev der blottet lavere liggende Dalstrøg, som Isen hidtil havde skjult. Medens den store Flod fra Sebstrup, som langt senere blev til den Aa, vi nu kalder Stora, stadig løb (og løber) ud gennem Snævringen ved Holstebro, banede Floden fra Moselund sig en nogen anden Vej forbi Stedet, hvor nu Karup ligger, frem gennem en efterhaanden blottet Lavning SV for Skive og faldt ud i den sydlige Del af den endnu delvis isfyldte Venø Bugt i Limfjorden, der gennem den ligeledes delvis isfyldte Nissum Bredning stod i Forbindelse med Vesterhavet (se Kortet Fig. 2). Idet denne store Flod (den nuværende Karup Aa's Forgænger) strømmede ud over Hedeslettens Nordrand ned i disse lavere liggende Omraader, fik Floden fornyet Udgravningsevne, hvorved den store Karupdal udgravedes i den gamle Alhedes Hedeslette. Endnu senere blev Adgangen til Skive Fjord fri, og Flodens Munding flyttedes da hertil fra Venø Bugt, hvilket bevirkede en dybere Nedskæring gennem Midten af Karup-Dalen.

Imidlertid var der under Tilbagerykningen af den nord-sydgaende Isrand bleven blottet et stort Dalstrøg, som gik fra Silkeborg og Tvilum i nordlig Retning til Viborg; navnlig er Dalstrøget fra Tange forbi Rødkjærso over Middelhede til Eggen mellem Hald Sø og Viborgsøerne særdeles karakteristisk, fordi det nu er ganske tørt og kun den flade, sandede Bund tyder paa, at det tidligere har været gennemstrømmet af Vandløb. Denne Dal har Geologerne kaldet Falborgdalen efter den nu næsten forsvundne Ruin af

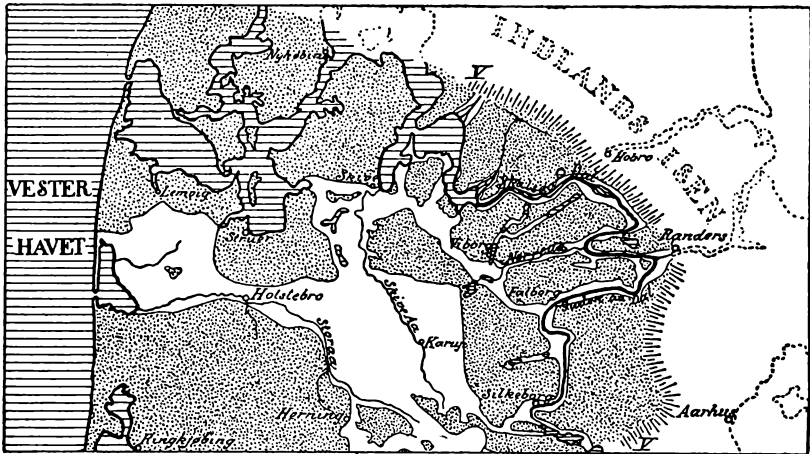

Fig. 3. Iskanten er rykket betydelig længere tilbage mod N. og Ø. og har blottet flere Dale, som saa blev benyttede af Smeltevandsfloder. Smeltevandsfloden fra Silkeborg (Gudenaas Forgænger) søger at trænge ud gennem Randers Fjord, men standses af Isen lidt V. for Randers, saa at den gennem Nørreaa- og Skalsaadalen, maa søge sit Udløb i Hjarbæk Fjord NNV. for Viborg. (Efter Ussing).

den gamle Falborg Kirke umiddelbart VNV for Rødkjærsbro Station. Smeltevandsfloden, som gennemstrømmede dette Dalstrøg fra Tvilum, udmundede i Hjarbæk Fjord NNV for Viborg, da denne Del af Limfjorden blev isfri. Endnu senere, da Isranden var rykket længere mod Øst-Nordøst, fandt Floden ved Langaa en lavere liggende Dal, gennem hvilken den kunde være løbet ud i Randers Fjord (ligesom i Nutiden), men uheldigvis for Floden var denne Fjorddal endnu spærret af Indlandsisen østfra indtil lidt Vest for Randers, og Floden blev derfor tvunget til at bøje mod Vest og løbe et lille Stykke ind i den sydlige Gren af den store Nørre Aa Tunneldal, som gaar fra Randers Fjord til Hald Sø. Men kun et kort Stykke, saa smuttede den gennem en Lavning i Bakkerne over i Tunneldalens nordlige Gren, der saa førte den tilbage mod Øst, indtil den Nordvest for Randers mødte en stor Dal, der i en flad Bue løb i nordvestlig og vestlig Retning ud til Hjarbæk Fjord (se Kortet Fig. 3). Denne Dals vestlige Halvdel gennemstrømmes nu af Skalsaa. Smeltevandsflodens Vandmasser var imidlertid bleven forøget, bl. a. ved Tiløb fra den fra Egnen mellem Sabro og Søften NV for Aarhus kommende Lilleaa, der udmundede i Floden ved Langaa.

Det er klart, at fra det Øjeblik, Smeltevandsfloden løb gennem den dybere Dal fra Tange mod Randers, maatte den højere liggende Falborgdal blive tørlagt; det samme blev Tilfældet med den sydøstlige Del af Skalsaadalen, da Isen Øst for Randers endelig smeltede og derved skaffede frit Løb for den store Smeltevandsflod fra Silkeborgegnen gennem Randers Fjord ud til Kattegat.

Disse forskellige Udviklingstrin i Smeltevandsflodens Løb, hvor den fra højere liggende Dale strømmede ned i lavere, bevirkede naturligvis, at dens Fald stedvis blev større, og dens Udgravningskraft i de ældre Dele af Dalens Bund stærkere, saa den reduceredes til Terrasser paa Siden af Floden. Vi finder derfor langs den nuværende Gudenaas fra Silkeborg til Randers to Hovedstadier af Terrasser: et højere (og ældre) Niveau, der ved Langaa ligger ca. 10 m over Havfladen, Halvvejen til Tange ca. 15—20 m, ved Tange ca. 25 m og Halvvejen til Tvilum ca. 30 m o. H. — og et yngre og derfor

GUDENAAENS FORGÆNGER

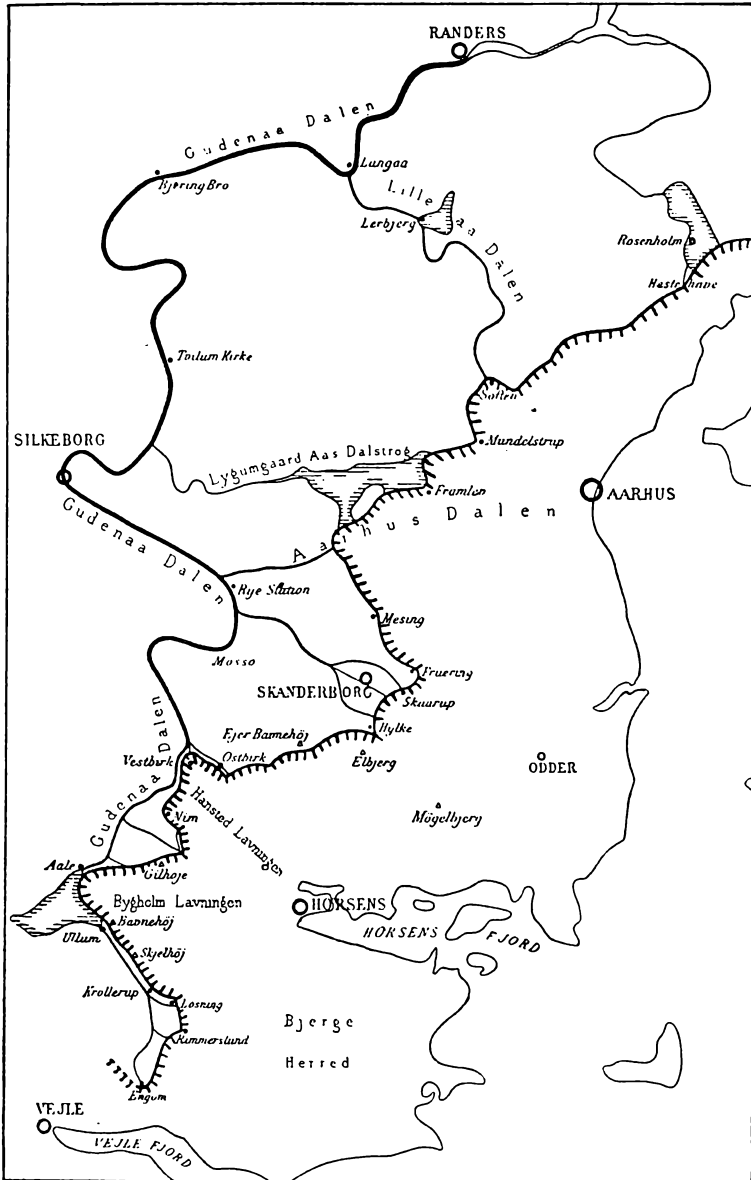

Fig. 4. Kort over Gudenaasens Forgænger, Smeltevandsfloden, som kommer fra Isranden helt nede ved Engom NØ. for Vejle og udmunder i den nu isfri Randers Fjord. Den fuldt optrukne Linie er Gudenaasens Forgænger, Linten med de mange smaa Tværstreger betegner Randen af Indlandsisens under det østjydske Isfremstøds Maximum. Isen dækkede Landet S. og Ø. for Linien. (Efter Poul Harder 1908).

lavere Sæt af Terrasser, der ved Langaa ligger 6 m o. H., ved Bjerringbro ca. 13 m, ved Tvilum Kirke 22 m, ved Silkeborg 28 m og ved Ry Station 37 m o. H.

Efterhaanden begynder Indlandsisens Rand Syd for Silkeborg ogsaa at rykke tilbage mod Øst og mere og mere blottes og udformes et stort Dal-

strøg, der løber helt nede fra Engom NØ for Vejle op til Salten Aa's Tunneldal, og hvis nordlige Del fra Vestbirk jeg omtalte ifjor i »Mossø's geologiske Historie«; det er dette Dalstrøgs mod Nord hældende Bund, der gaar jævnt over i Terrasserne ved Vestenden af Mossø. Det gennemstrømmedes af en Smeltevandflod, der, efter at have optaget forskellige Bifloder, i Silkeborg-Eggen forenedes med den hidtil skildrede store Flod, og denne samlede mægtige Flod fra Engom til Randers var altsaa den nuværende Gudenaas Forgænger (se Kortet Fig. 4). Den har i hele sin Længde gentagne Gange passeret tværs over gamle Tunneldale: Skandeborg-Salten, Aarhus-Silkeborg og Nørreaadalen for at nævne de vigtigste; naar dette har kunnet lade sig gøre, maa det skyldes, at disse store Dale og deres Langsøer endnu har været saa fyldt med Isrester, at Floden ikke har kunnet smutte ud til Siderne gennem de gamle Dale, men er løbet tværs over dem.

Man kunde nu spørge: hvorfor søgte denne fra Engom kommende Flod nu ikke mod Øst ud til Kattegat? Ganske simpelt, fordi de til Havet førende Dalstrøg endnu i lang Tid var spærret af Indlandsisen; bl. a. skete der — efter at Isranden havde trukket sig et godt Stykke tilbage — et nyt Fremstød af Indlandsisen, det saakaldte østjydske Isfremstød. Det er dette, som bl. a. er omtalt i min Artikel »De geologiske Forhold i Vedslet Sogn« (Østjydske Hjemstavn, 11. Aarg. 1946, Side 61). Nord- og Vestranden af dette Isfremstød kendetegnes af Randmorænebakkerne fra Grenaa-Eggen Nord og Vest om Æbeltoft- og Kalø Vig, over Søften, Mundelstrup, Høver V. for Aarhus, Mesing, Fruering, Hylke, Øst- og Vestbirk, Vest for Tamdrup Mølle, Øst om Aale og Uldum Kjær til Løsning og Engom (»den Harder'ske Israndslinie«). Denne Israndslinie har haft en afgørende Betydning for Udformningen af den sydlige Del af Gudenaas Forgænger; for den nordlige Dels Vedkommende er det de under Afsmeltningen langs den tilbagerykkende Isrand dannede Jordvolde (Randmorænerne) mellem Viborg og Hobro samt Dalspærringerne, der har spillet en afgørende Rolle; men det vil føre for vidt nærmere at omtale disse udviklede Forhold. Da Indlandsisen efter det østjydske Fremstød endelig smeltede bort, brød den sydlige Del af Gudenaas Forgænger — fra Engom til Krollerup — ud og søgte Afløb til Kattegat (Horsens Fjord) gennem den store Bygholm Lavning, der i sit Anlæg rimeligvis er en gammel Tunneldal. Det er de nuværende forenede Gjesager og Bygholm Aaer.

Den nuværende Gudenaas har saaledes ikke længere Forbindelse med den lille Hedeslette mellem Engom og Løsning, men har sit Udspring i den store, nu mosefyldte Lavning Uldum Kjær, der oprindeligt er anlagt som en stor, af Indlandsisen opdæmmet Smeltevandssø, hvis Vandspejl laa 55 m over den nuværende Havflade.

L I T T E R A T U R :

- N. V. Ussing: Om Floddale og Randmoræner i Jylland. Oversigt. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Forhandl. Kbhvn. 1907, Nr. 4.
- Poul Harder: En østjydske Israndslinie og dens Indflydelse paa Vandløbene. (Danmarks geol. Undersøg. II. Række, Nr. 19, 1908).
- Keld Milthers: Landskabets Udformning mellem Alheden og Limfjorden. (D.G.U. II. Rk., Nr. 56. 1935. Heri er — bygget paa nye Undersøgelser — foretaget en Del Ændringer i den af Ussing angivne Fremstilling).

Nedrivningen af Ormslev Kirkes Tværskib.

Af Poul Rasmussen.

Som nærmere omtalt i Østjydsk Hjemstavn 1945, S. 29-32, var Ormslev Kirke i Slutningen af Middelalderen et anseligt Bygningskompleks. Vest for Indkørselen til Kirkegaarden laa der saaledes et Kapel, og to andre Kapeller, som sandsynligvis var opført af Lykkerne paa Stadsgaard og rummede deres Begravelser, dannede tilsammen et Tværskib paa selve Kirkebygningen. For den Skæbne, der blev Kapellet ved Indkørselen paa Kirkegaarden til Del, er der redegjort i ovennævnte Aargang af Østjydsk Hjemstavn. Nedenstaaende Referat af Tingsvidner, indførte i Viborg Landstings Dombog 1627-29, B, Fol. 92 ff. og 103 ff., giver en Skildring af Begivenheder, som knytter sig til Tværskibets Nedrivning.

14. December 1626 havde Rasmus Murmand paa Aarhus Byting bevidnet, »at der han den anden Tirsdag næst efter Sct. Mikkelsdag efter Kirkeværgens Begæring var opkommet til Ormslev Kirke at skulle færdige paa den, da kom Hr. Oluf og Kirkeværgen Rasmus Pedersen til ham paa Kirkegaarden. Da bad Kirkeværgen ham lægge de Tagsten og Lægter paa Korskirken, det havde Peder Gregersen i Stadsgaard paa sine egne og Sognemændenes Vegne befalel. Da svarede Hr. Oluf: »Din Skarn, har du det bag Øret, staar du ikke mere for din Mund, der skal aldrig komme Sten eller Lægter paa den Korskirke, medens hans Øjne saa Solen«. Saa gik Hr. Oluf med Rasmus Pedersen i Vaabenhuset og talte ham meget haardt til, og siden blev de begge ens om, at Overet¹⁾ af forskrevne Korskirke skulde nedtages, og befalede forskrevne Murmester, han skulde tage dem ned, og Hr. Oluf sagde, han vilde have det store Tømmer til at bygge hans Gaard med. Saa befalede de ham, han skulde lukke et Hul paa Kirketaget med nye Lægter og Sten, hvorfor han begærede 10 Mark. Da sagde Hr. Oluf, det var for ringe, han skulde have 3 Daler, og Kirkeværgen og hans Folk var med ham at tage Overet og Rejsning ned af forskrevne Korskirke med Sten, Blylægter, Fjælle, som Blyet paa laa, Sparrer og hvis andet Tømmer, der var, udi tre Dage. Hvis gamle Lægter, som der laa paa, og Egefjælle som Blyet paa laa, det tog Rasmus Pedersen hjem i sin Gaard og forskrevne Hr. Oluf alt det store Tømmer i sin Gaard, og saa skiftede de samme Tømmer imellem dem, mens Blyet lod Hr. Oluf lægge ind i Kirken«.

Ifølge Tingsvidne, udstedt paa Ning Herredsting den 12. December 1626, havde flere Mænd i Ormslev »næste Tirsdag efter Sct. Mikkelsdag« set, at »Rasmus Pedersen og hans Folk nedbrød Overet af den nordre Korskirke paa Ormslev Kirke meste Part af Sparrerne med Egefjælle og Lægter og lod age 2 Læs hjem i hans Gaard samme Aften af samme forskrevne Sparrer og Lægter, saa der var intet Over paa forskrevne Korskirke at beskytte Hvælvingerne med«.

Sognepræsten Hr. Oluf Mortensen og hans Hustru Johanne Christensdatter vidnede den 19. December 1626, at da de »udgik om Aftenen paa Kirkegaarden, efter at Kirkeværgen og Murmanden var hjemgangne af Kirkens Arbejde, da stod det overste af Korskirken uden hvis Bindinger, som stod ind i den rette Kirke, som var tilforn aftaget, og vi udgik om Morgenen tidlig, før enten Kirkeværgerne eller Murmænd (begyndte) igen paa Kirkens Arbejde; da var det nedfaldet«.

Dengang Tværskibet blev revet ned, var det mange Aar siden, det havde været benyttet som Kirkerum. Mænd fra Ormslev kunde saaledes bevidne, at Korskirken havde »været brugt til Hø og Korn i mange Aar«, og Peder Rasmussen kunde »minded paa 60 Aar siden, at Hr. Mikkels²⁾ Heste skulde stande i samme Korskirke og ædt Havre«.

1) Overet, d. v. s. Taget, Tagkonstruktionen.

2) Hr. Mikkels havde en Tid været uden Præstegaard og boet i Kapellet ved Indkørselen til Kirkegaarden. (Se nærmere Østj. Hj. 1945, S. 31).

Kunstmaler J. Th. Jensen.
Fotografi fra først i 1890'erne.

Kunstmaler-J. Th. Jensen.

En Skanderborgkunstner.

Af Chr. Holtet.

ET NAVN, der synes glemt og er den store Almenhed ukendt med Undertagelse af nogle faa Samlere og virkelige Kendere af ældre dansk Malerkunst; thi disse kender »Skanderborg Jensen« og omtaler hans Ungdomsarbejder med Respekt.

Et Liv, der kom til at byde paa underlige Modsætninger for tilsidst at ebbe ud i Harmoni og stille Fred.

Jens Thomsen Jensen fødtes den 22. December 1862*) i et stort, velstillet Gaardmandshjem, »Skanderborg Ladegaard«, tæt udenfor Skanderborg. Af Forældrene — Gaardejer Peder Jensen (f. $\frac{2}{2}$ 1827, d. $\frac{28}{4}$ 1907) og Hustru Mette Kirstine Sørensen (f. $\frac{24}{12}$ 1832, d. $\frac{20}{12}$ 1891) — kan Mandssiden føres tilbage som velstillede Bønder til 1694**).

Hans Skoleuddannelse blev Landsbyskolens (Ladegaarde Skole), og efter Konfirmationen blev han sat til Arbejde paa Fædrenegaarden med det For-

*) Dato efter Skanderup Sogns Kirkebog. Han sagde selv: Paa den Dag bagte min Moder til Jul. P. Weilbach: Nyt dansk Kunstnerleksikon. Kbhvn. 1896, har fejlagtigt 22. Oktober 1863.

**) Thomas Jensen 1694—1757. Jens Thomsen 1727—79. Thomas Jensen 1762—1829. Jens Thomsen 1784—1835. Peder Jensen 1827—1907. — Oldefaderen Thomas Jensen, der var født i Borup i Svostrup Sogn 1762, købte Gaarden i Ladegaarde. Hans Søn Jens Thomsen, som altsaa var Kunstnerens Farfader, var gift med Ane Nielsdatter, født i Boes 21. Febr. 1792. En Broder til Jens Thomsen, Peter Thomsen, ejede Gaarden Højlund i Boes, Dover Sogn; hans Datter Mette blev Stammeren til Leth Espensen-Slægten. Kunstmalerens Moder var Gaardmandsdatter fra Hørning ved Randers, hendes Fader, Søren Sørensen, var født i Sandby, Haldum Sogn, 18. Marts 1803 og døde i Ladegaarde 12. Maj 1868.

ældreformaal, at han skulde følge Slægtens Tradition, blive en dygtig Landmand og vel engang som Faderens Efterfølger overtage den gode, veldrevne Gaard. Han blev saa sat til Arbejdet i Mark og i Lo og Lade, men det gik ikke videre godt. I Stedet for at passe Plov og Plejl tegnede han med Kul og Kridt paa Indersiden af Stalddøre og Ladeporte og erklærede ustandseligt, at det eneste, han brød sig om, var at blive Kunstner. Noget saa luftigt og uden Tilknytning til praktisk Økonomi og Livsførelse var selvfølgelig ikke efter gamle Peder Jensens Hovede, selv om han var en kærlig Fader og en meget god og forstaaende Mand. Men paa den anden Side blev det vitterligt,

Gdr. Peder Jensen og Hustru, Ladegaarde.

at Drengen ingen særlige Evner eller Interesse havde for Landbrug, men endog Ulyst dertil. Vilde han ikke være Bonde, fik det saa at være, men vilde han være Maler, saa havde han værs'go at lære det som Fag, saa han altid havde et økonomisk Rygstød at falde tilbage paa.

Sit Fag skulde han lære og det til Gavns, men der behøvedes ikke at klattes med Lærepenge. Han skulde i en ordentlig Lære, og det blev hos et af Datidens fineste Firmaer, nemlig hos D'hrr. Kgl. Hof-Dekorationsmalere Bernh. Schrøder, Nielsen og Hansen, Amaliegade 3, København.

I Lærlingeaaene besøgte han Det tekniske Selskabs Skole, hvorfra han den 30. September 1880 dimitteredes til Kunstakademiet*).

Den gammeldags Kunstopfattelse, der her var eneraadende, tiltalte ham dog ikke i Længden. Naturalismen i dansk Kunst med mere sanddru Skildring af Dagligliv og Sammenspil mellem Landskab og Vejrlig stod for sit Gennembrud, og selv om Jensen aldrig lod sig indfange af Naturalismen eller andre -ismer, var Akademiets Lærdomme ham dog for forbenede og gammel dags, og han kom aldrig længere end i Modelskolens Forberedelsesklasse. Derimod kom han ind paa Vilh. Kyhn's Malerskole og fik her en Uddannelse og en Paavirkning, der prægede ham for Livet.

Paa Akademiet traf han den omtrent jævnaldrende Niels Pedersen Mols (f. ²⁷/₈ 1859, d. ²⁵/₁₀ 1901), der som han var fra Landet — født i Grumstrup ved Skanderborg som Søn af fattige Husmandsfolk — og med ham

*) Weilbach: »Nyt Dansk Kunstnerlexikon«.

Slukefter. Ved Vestenden af Skanderborg Sø. Tegning af J. Th. Jensen, 1889.

sluttede han et inderligt og mangeaarigt Venskab. De arbejdede sammen, tog ud i Naturen sammen, kritiserede hinanden og ofte boede de i lange Ferier i de store Stuer i det velstillede Hjem i Ladegaarde, hvor gamle Peder Jensen altid med største Gæstfrihed og gennem mange Aar tog imod den fattige N. Pedersen Mols.

Jensen arbejdede ihærdigt med sin Uddannelse, og i 1885 var han, der særlig havde Interesse for Landskabsmaleriet, naaet saa vidt, at han fik et Par mindre Landskaber antagne paa Decemberudstillingen paa Charlottenborg.

II.

Læreaarene var forbi, og en smuk Fremtid maatte staa aaben for den friske, talentfulde 25-aarige Kunstner.

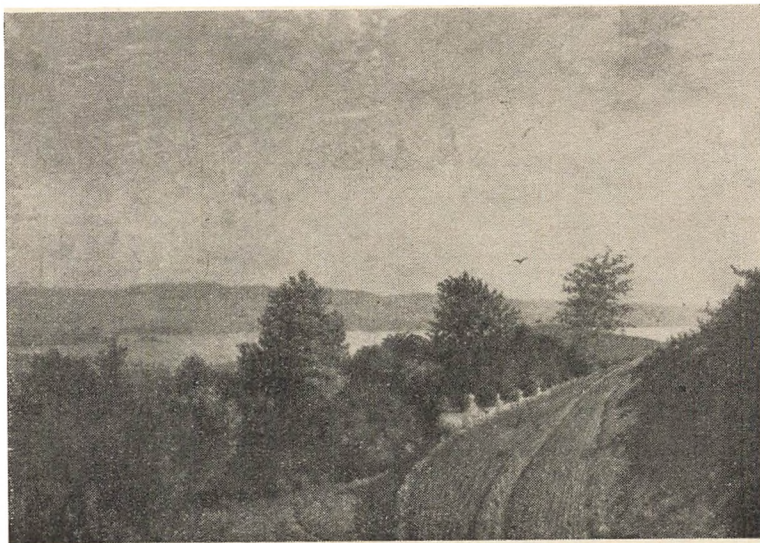
Allerede paa Foraarsudstillingen i 1886 var han Udstiller igen, og han er herefter og indtil 1900 stadig Gæst der under Kendingsnavnet J. Th. Jensen.

Fra 1888—91 faar han flere Gange Understøttelse til fortsatte Studier, dels fra Kunstakademiet, dels fra det Raben-Levetzauseke Fond, fra det Hjelmstjerne-Rosencroneske Legatfond o. a.

Ret mut og noget afvisende kunde han være, og stejl og meget selvstændig var han af Natur. Derfor søgte han aldrig om at faa den af saa mange Kunstnere eftertragtede Hovedpude at komme »Udenfor Censur« paa Charlottenborg. Han udtalte ofte, at naar han selv skabte sine Arbejder, vilde han ogsaa selv bestemme over deres Udførelse og agtede ikke at male, saaledes som Censuren maatte ønske.

I 1891 slog han igennem, hvis man kan sige saa, med Maleriet »Urolig Vintermorgen«, der udstilledes paa Charlottenborg og vakte betydelig og berettiget Opsigt. Det købtes straks af Den kongelige Malerisamling for den efter Datidens Forhold betydelige Sum af 1200 Kr.

Billedet, der er fra Mjesing Enge med Højdedraget ved Stilling i Baggrunden, viser ved sin faste Komposition, redelige Farver og tekniske Dygtighed en allerede moden Kunstner med ægte kunstnerisk Stræben.

Udsigt over Alken og Mossø. Maleri af J. Th. Jensen. Ca. 1894.

Han var en flittig Mand, der ikke lagde sig til Hvile paa Laurbærene. Et Par Aar efter holder han Udstilling i Aarhus, hvor der er »ca. 100 Malerier, Studier og Skitser, deriblandt forskjellige ypperlige Klitpartier fra Blaa-vandshuk, Søstykker fra Vesterhavet, Portrætmalerier og adskillige Partier af de mest karakteristiske Landskaber omkring i Skanderborg-Egnen«.*)

Lidt senere holdt han en Maleriauktion paa selve Charlottenborg, hvor der blev udbudt 83 Malerier og Studier, og hvor han fik solgt for den betydelige Sum af 6.600 Kr.

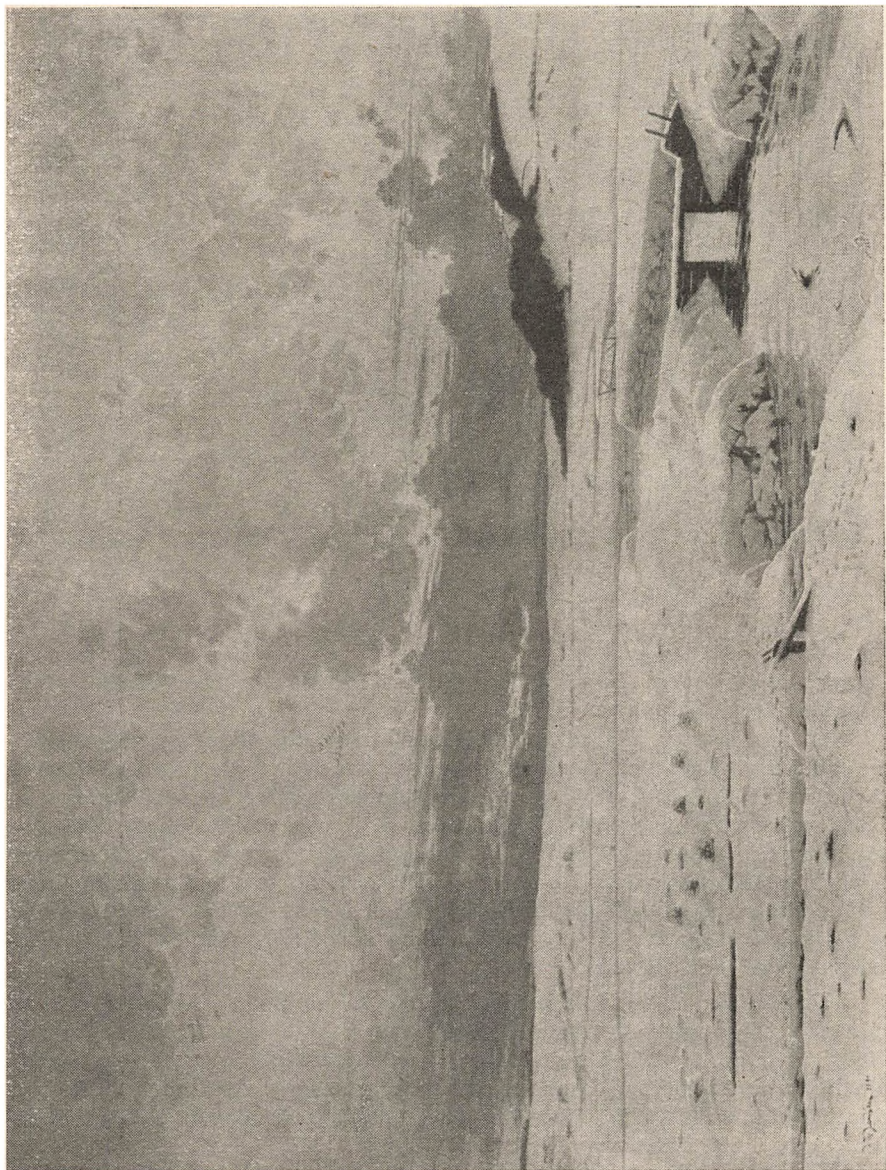
Han havde allerede da i Kunstnerkredse faaet sit »nom de guerre« »Skanderborg Jensen«.

Forud for denne Auktion skrev Maleren og Kunstkritikeren N. V. Dorph i »Politiken« en Anmeldelse, der giver en udmærket, sikker og indgaende Karakteristik og Vurdering af Jensen som Kunstner. Det hedder heri:

»J. Th. Jensen, eller »Skanderborg Jensen, som Kunstneren efter sin Hjemstavn og Æmnekreeds almindelig benævnes, er i Virkeligheden en af de originaleste**) blandt vore Malere. Skønt han er en Mand i 30erne, maa man, for at finde Tilknøyningspunkter i dansk Kunst, gaa tilbage til gamle Kyn og de endnu tidligere. Alle Bevægelser i nyere Malerkunst er gaaet sporløst hen over J. Th. Jensens Hoved. Den brede Pensels Naturalisme, Impressionisme, Symbolisme o. s. v. er som svære Byger gaaet gennem hans Jævnaaldrenes Sind, uden at have efterladt mindste Dønning i hans Sjæl. Denne Selvsikkerhedens Stædighed er alene bleven J. Th. Jensens Styrke, fordi hans Stræben i sig selv er saa ægte kunstnerisk. I de med den mest minutiøse Omhu udførte Smaabilleder fra Mark og Skov ved Sommer og Vinter har Kunstneren i Tilblivelsen været til Stede med hele sit Hjærte. Til Trods for en Gennemførelse, der undertiden virker ligefrem pinlig, er Stemningen altid anslaaet med stor Sikkerhed og Bredde.

*) Skanderborg Amts Avis 7. April 1893.

**) Fremhævelserne tildels af denne Afhandlings Forfatter.

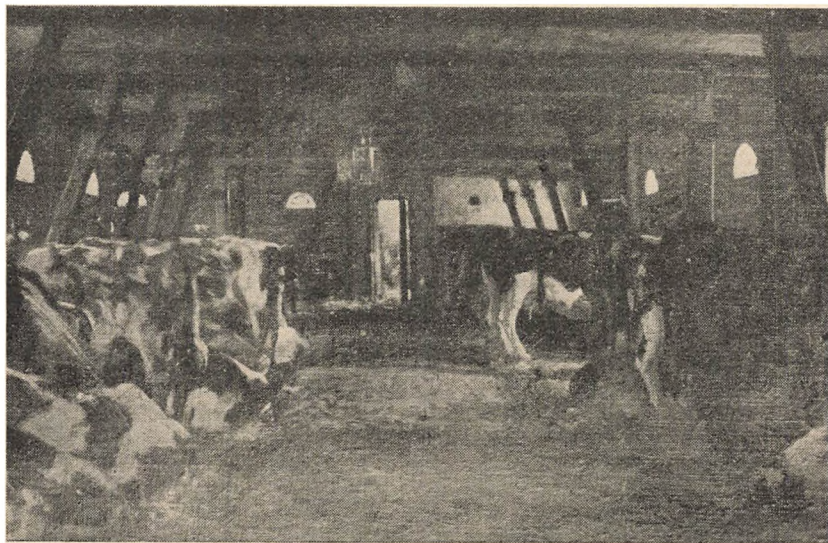

Urolig Vintermorgen. Maleri af J. Th. Jensen. 1891. Tilhører Statens Museum for Kunst.

Hans Billeder er tillige tegnede med en Følelse for Tingenes naturlige Væsen og Holdning, der i nutidig Malerkunst er ret sjælden. — Hans Kunst udtrykker en rolig og hengiven, lidt snæver og smaaborgerlig, men helt igennem selvstændig Tilegnelse af dansk Natur.

Iblandt de mange Landskabsbilleder finder man et Par enkelte Figurstudier, særlig af en gammel Kone, der godt kunde være malt af Roed eller Købke fra deres første Aar — —.

Som det ses, høstede Jensen tidligt baade Ære og Anerkendelse, og i Avisanmeldelser nævnes han jævnbyrdig blandt Kunstnere som: Irminger,

Det indre af en Kostald. Maleri af J. Th. Jensen. 1885.

Krøyer, la Cour, A. Dorph, Vermehren, Therkildsen, Brendekilde, Hans Schmidt, Henrik Jespersen m. fl.

Han var ugift og uden de økonomiske Sorger, der saa ofte piner og stækker den yngre Kunstner. Hans Arbejder betales godt, og selv om dette ikke havde været Tilfældet, vilde han have kunnet faa Støtte fra Hjemmet og Gaarden, hvorfra han engang skulde have en Arvepart. Han havde lykkelige udviklingsrige Aar, levede et frit, uafhængigt Kunstnerliv i befrugtende Samkvem med ældre og yngre Kunstnere og Kolleger: Janus la Cour, Ungdomsvennen Niels Pedersen Mols, Karl Madsen, den senere Professor Hannover og naturligvis Læremesteren Vilh. Kyhn og den Kreds af talentfulde Kunstnere, der fylkedes om ham.

I Jensens første Kunstneraar havde han vel en Bolig i København, men opholdt sig lige saa meget i Ladegaarde. Senere, efter at hans Moder var død i 1891, og hans Broder, Søren Jensen, havde faaet Fædrenegaarden, havde han Bolig og Atelier paa Danasvej paa Frederiksberg: Atelieret i en Tilbygning til Vilh. Kyhns Villa, men han kom stadig paa længere Besøg i Skanderborg og i Hjemmet, hvor Faderen levede til 1907.

Desværre er der ingen, hverken Privatpersoner eller offentlige Institutioner, der har skabt nogen Samling af hans Arbejder, der er spredt trindt om — en betydelig Del i Udlandet — og man kan næsten kun af Avisers Meddelelser og Anmeldelser skaffe sig noget Kendskab om hans Liv og Arbejder indtil Aarhundredskiftet. Der findes ikke faa af hans Billeder i Privateje, og de, der besidder dem, skatter dem højt, men kun forholdsvis faa af Ejerne kendes.

Han har med Anerkendelse udstillet Arbejder paa Udstillinger i Paris og Chicago. En Del af hans Billeder er solgte til England. Paa en mindre Udstilling, han holdt i Horsens, købte en skotsk Rigmand, der tilfældigvis var i Byen som Turist, et af hans bedste Portrætbilleder — »Gammel Kone« (Modellen fra Skanderborgegnen). Odense Kunstmuseum, Svendborg Kunst-

Kartning. Tegning af J. Th. Jensen, 1881. Motiv fra Kunstnerens Barndomshjem. Den ældre Kvinde t. v. er hans Moder.

forening, Vejle Kunstforening m. fl. købte Billeder af ham og til gode Priser. Hvor han udstiller, udtaler Kritiken sig stærkt rosende om hans »særdeles fint udførte Landskaber fra Jylland«, og det fremhæves, hvorledes der altid er »noget solidt forstaaende og korrekt over Jensens Arbejder«.

Paa Auktion i Bredgade i København 1899, Permanent Udstilling samme Aar og paa Maleriauktion 1900 fremhæves han stadigt blandt de bedste Landskabsmalere, og der var voksende Begær efter hans Billeder.

Man maa ikke af Betegnelsen »Skanderborg Jensen« forledes til at tro, at han alene dyrkede Landskabsmaleriet, og at han kun kunde male med Hjemmets Skorstensrøg i Næsen. Han var fremragende som Interiørmaler, har malet og tegnet ypperlige Portrætter, der viser stor Evne til indgaaende Karakterisering og sikker teknisk Kunnen, og han har malet Billeder baade fra København, fra mange Egne i Jylland, fra Silkeborgegnens Heder, fra Vesterhavet og fra Blaavandshuk, og Forældrenes og derefter Broderens Hjem stod ham altid aabent som Udgangspunkt for Excursioner. Femtenaaret 1885-1900 var J. Th. Jensens lykkelige Tid.

III.

Hans Livsvej syntes uden Bugtning at løbe lige mod højt Endemaal, men pludselig sloges en Bom for; den store Modsætning i hans Liv indtraadte. Hans Kunstnerflamme slukkedes tilsyneladende helt, for dog mange Aar efter at blusse op igen, men kun som et svagt Blus fra heusmuldrende Gløder.

I Aaret 1900 fik han en Sygdom, der med de Kundskaber til dens Natur, man dengang havde, og med de Lægemedler, der da stod til Raadighed, sjældent kunde helbredes, men nok kunde dæmpes.

Ringkloster Aa. Maleri af J. Th. Jensen. 1895.

Femtenaarene, 1900—1915, blev en Mørketid.

Jensen, der var en bomstærk Bondenatur, havde aldrig været syg, og han ænsede næppe sin Sygdom tilstrækkeligt, før han helt var slaaet ned. Han kom under kyndigst mulig Lægebehandling af Professor Haslund — Broder til Maleren Otto Haslund — men Komplikationer indtraadte, og Hjernen blev angreben. Da han kom op igen, var han et legemligt og aandeligt Vrag. Hænderne rystede, og den før saa flittige, evnerige Mand savnede nu Energi og Arbejdsvilje og kunde ikke tænke sig at udføre noget. Trods talrige Opfordringer og Opmuntringer fra Familie og Venner hverken vilde eller kunde han male eller tage sig nogetsomhelst andet til. I nogle Aar boede han dels i sin Lejlighed paa Danasvej, mens Støv sænkede sig i Atelieret, og dels boede han hos en gift Søster i København.

Da hans Fader døde i 1907, forlod han København, drog til Hjemstavn og tog fast Ophold i Skanderborg, hvor han i adskillige Aar havde et Værelse og fik Kost paa »Højskolehotellet«.

Fra den Tid erindrere mange ham som en vandrende Særling, en halvskør Original, for hvem de, der ikke vidste, hvad han havde været, kun havde et medlidende Skuldertræk til overs.

Han havde efter Lægeudsagn utvivlsomt Tvangstanker, og hans Sind var behersket af sære Forestillinger, der mest drejede sig om hans Ve og Vel og Livsfunktioner.

Hver Dag gik han paa Klokkeslet og Minut flere lange Ture, der gennemførtes, om Vejret var aldrig saa ublidt og Sneen aldrig saa dyb. Den sidste Tur var en Aftentur, og den blev gaaet, om det var aldrig saa mørkt og aldrig saa haardt Vintervejr og ligegyldigt, om det var Hellig eller Søgn. — Hver Dag, naar Raadhusuhret slog tolv, satte han venstre Fod paa den nordligste af de to Fliserækker, der gik fra Gaden op mod Tinghusdøren; derfra startedes en af Turene ud i Dyrehaven. Om Eftermiddagen startedes paa Minut fra samme Flise en Tur i modsat Retning. Et Sted stak han paa bestemt Klokkeslet Hovedet ind ad Køkkendøren og spurgte, hvad de skulde have til Middag. Naar han havde faaet Svar, der iøvrigt ikke syntes at inter-

Gammel Kone ved Kakkelovn. Maleri af J. Th. Jensen.

essere ham, gik han videre. Skønt han ikke var nogen Elsker af Vand, stillede han hver Formiddag — selvfølgelig paa Minut — hos sin Barndomsbekendt Barber Brunschwig-Pedersen, hvor han drak et Par Mundfulde Vand af Springvandsstraalen, købte 3 Cigarer og gik videre uden større Snak. Naar han mødte en Jernbanemand, standsede han ham, sammenlignede sit Uhr med Jernbanemandens, slog paa Uhrglasset med den bøjede højre Pegefinger og sagde »Passer« og gik videre. Mødte han faa Skridt derfra en anden Jernbanemand, gentog samme Forestilling sig. Han brugte 15 Cigarer om Dagen, hverken flere eller færre. De blev tændt til bestemt Tid, paa bestemt Sted og smidt lige saa regelmæssigt paa bestemt Sted og til bestemt Tid. Een af dem blev tændt og smidt paa bestemt Sted med 3 Skridts Mellemrum. Denne Handling var utvivlsomt dikteret af en Tvangsforestilling; der skulde den ligge. Disse Træk, der kunde forøges med mange, viser tilstrækkeligt, at selv om han var tilsyneladende fuldt legemlig rask, havde Sygdom Tag i hans Sind.

Vinterlandskab. Udsigt mod Forlev Skov. Maleri af J. Th. Jensen. Ca. 1890.

Med kendte, ordentlige Folk vilde han godt føre en Samtale. Der var dog ikke meget Indhold i hans Talen, om der end af og til var Glimt af fordums Intelligens og skarp Forstand, og Folk, der vilde have ham til bedste, kunde stundom overraskes ved at blive mut afviste og »tørret« ganske artigt.

Han var absolut ikke menneskesky, og mellem eller efter Spadsereturene frekventerede han ret ofte Beværtninger og fik mere, end han kunde taale. Det Selskab, han ved saadanne Lejligheder kom i, var ikke altid det bedste, men han hævdede trods alt en vis Overlegenhed, betalte Fortæringerne og var overfor Deltagerne en Gentleman.

Med sit Ydre var han ganske ligegyldig. Haar og Skæg blev sjældent klippet, og Tøjet, der Dag ud og Dag ind var udsat for Slud og Regn, Vejr og Vind, blev malproport, laset og frynset, men een Gang om Aaret skiftede han Ham. Naar Efteraarsudstillingen paa Charlottenborg stod for, købte han nyt Tøj fra inderst til yderst. Haaret blev klippet og Skæget studset a la van Dyck. Saa rejste han til København, besøgte derværende Familie, gik paa Udstillingen hver Dag, og naar han kom tilbage, var han næsten ukendelig, men snart gik alt i den regelmæssige, gamle Skure igen.

Hans Livsførelse kostede ret mange Penge, men dels havde han noget tilovers fra de gode Aar, og dels fik han efter Faderens Død en ikke ubetydelig Arvepart at tære paa. Fra sin gode Tid havde han stadig Billeder, hvoraf han nu og da — tilsyneladende ret ugerne — solgte, og selv om han ikke mere fik Priser som i gamle Dage, gav han dem ikke væk. Studier, Skitser og Tegninger var han ligegyldig med, dem tuskede han ofte væk for en Kasse Cigarer eller lign.

Aarene gik, og alt tydede paa, at han vilde vedblive at være en unyttig Særling og Original til sin Død, men endnu en Gang skete der en Omvæltning i hans Liv.

IV.

Den første Verdenskrig (1914—18) revolterede meget; Sindene paavirkedes deraf og ruskedes op i en urolig og forandret Tid. Hvad enten det nu var

dette, eller Jensens saa oprindelig sunde og stærke Natur omsider fik Bugt med Giften i hans Blod, saa var det pludselig, som han vaagnede op.

I 1915 flyttede han definitivt fra Skanderborg og tog en Tid Ophold i København igen, og nu begyndte han opmuntret og tilskyndet af Familien at male paany. Til at begynde med var det Blomsterbilleder, Stueinteriører og Motiver fra Byens Parker, men rigtig Art fik det først, da han i 1919 flyttede til Vejlbj ved Aarhus, hvor han ligesom fandt sig selv igen, og blev en anden Mand end den tilsyneladende tomhjernede Særling og Original. Han kastede sig igen over Landskabsmaleriet og udfoldede en ret livlig Produktion. Han holdt sig ikke hjemme i Vejlbj, men tog mangen en Afstikker til Skanderborgegnen. De bedste af hans Billeder fra den Tid er al Ære værd, men alligevel er de kun en Afglans af svunden Herlighed. Han var ikke helt uvidende derom selv, og en enkelt Gang kunde der undslippe ham en Klage over, at han ikke kunde fæstne Træernes Løv og Bark og Skovens fine Skyggespil paa Lærredet, som han ønskede det, og at Haanden ikke vilde følge Vilje og Øje. — Trods alt var hans sidste Aar lykkelige; Livets Ring var loddet og i Cirkel. Han

Bækken ved Ladegaard Skov.
Maleri af J. Th. Jensen, 1894.

var travlt beskæftiget, havde igen fundet en Plads i Tilværelsen og flere af hans nye Arbejder fandt Købere. I Vejlbj blev han den gamle Mand.

En varm Sommerdag — den 22. Juli 1925 — havde han været ude at male, men paa Hjemvejen til sin Bolig tog han sig ikke i Agt for den brændende Solvarme, og pludselig styrtede han om, ramt af et Hedeslag. Han blev straks kørt til Amtssygehuset i Aarhus, hvor han kort efter døde uden at være kommet til Bevidsthed, godt 63 Aar gammel.

Han blev derefter ført til sin Hjemstavn, og Skanderup Kirkegaard blev den gamle Malers sidste Hvilested.

Malerier udstillede af J. Th. Jensen paa Foraarsudstillingerne
paa Charlottenborg 1886—1901.

1886. 1. Sol udenfor en Granskov; sildig Eftermiddag; sent Efteraar. Motiv fra Skanderborgegnen.
2. Taage i en gammel Have; sent Efteraar. Motiv fra Skanderborgegnen.
3. Stærkt Tøbrud i et Mosedrag. Motiv fra Skanderborgegnen.

1887. 1. Bækken i Vestermølle Skovkløft. Midsommer. Graavejr. 2. Taaget Oktoberdag. 3. Vinterdag i Bøgeskoven. 4. Taagestemning.
1888. 1. En Skovbæk. September. Graavejr. 2. En Skovkløft. Vinterdag. 3. I Engen.
1889. 1. Sommerdag i Engen. 2. Ved en Tørvegrav i August. 3. Hads Herreds Vejen. 4. Sarabjerg.
1890. 1. Kold Vinterdag i Engen. 2. Uroligt Vejr. 3. Vinterdag ved en Overislingsbæk. 4. Foraar. 5. Morgenstemning, Motiv fra Skanderborgengen.
1891. Stille Vinterdag efter stærkt Snefald. 2. Graavejrsdag ved Vestermølle, Sommer. 3. Skovinterieur, Vinter. 4. Efteraarsmorgen. 5. Vinterdag i Bøgeskov. 6. Urolig Vintermorgen.
1892. 1. I Klitterne ved Blaavandshuk. Efteraar. 2. Forstranden ved Blaavand, Østenvej og Lavvande. 3. Vesterhavet i Blæst, Syd for Horns Revle.
1893. 1. Det Indre af en Skov, Graavejrsdag. 2. Efteraarsdag ved en Mølle-dam. 3. Oktoberdag udover Engen.
1894. 1. Graavejrsdag paa Stranden ved Blaavandshuk. 2. Vinterlandskab. 3. Graavejrsdag i April ved en lille Bæk. 4. Oktoberdag paa en Landevej.
1895. 1. En Bæk i en Skovkløft. Sommer.
1896. 1. Bygevejr ved Skanderborg Sø.
1897. 1. Moselandskab ved Bisholt. 2. Løvfald. 3. Fra Blaavandshuk.
1898. 1. Vej til Havet. Blaavandshuk.
1901. 1. Skovinteriør. Sommerdag i Skanderborg Dyrehave.

Paa disse 14 Udstillinger, fra 1886—1901, udstillede J. Th. Jensen ialt 42 Malerier. I 1915 udstillede han endvidere: Landevej en Efteraarsdag, formodentlig et ældre Billede.

En Børneflokk vokser op.

Minder fra en Skoleslægts Barndomshjem.

Af C. Christensen-Dalsgaard.

1. Orientering.

Paa Dalsgaard Mark i Svostrup Sogn, en halv Snes Kilometer Nord for Silkeborg, laa der i Tresserne i forrige Aarhundrede tre Gaarde paa Rad en god halv Kilometer fra hinanden.

Egentlig var det kun Boelssteder; thi som opdyrket Hede havde de kun nogle faa Skæpper Hartkorn. Som bekendt skal der en hel Tønde til for at opnaa det fornemme Prædikat Gaard.

Her bosatte sig omkring 1864 tre unge Familier, som i Aarenes Løb fik 38 Børn, siger og skriver otte og tredive, 12 i den første og 13 i hver af de andre.

Men nøjsomme og dygtige og yderst flittige var disse unge Danske, som groede op af Hedejordens Muld og gjorde en Gerning i vort Folk.

Manden i den første Gaard hed *Anders Nielsen*, en høj, statelig Mand, der kunde minde om en engelsk Lord. Hans Kone hed Oline og var en lille, buttet jydsk Morlil.

Anders Niensens Stolthed og det, som gav ham Relief, var, at han var Veteran fra Trearskrigen. Herom fortalte han levende og fantasifuldt paa uforfalsket Træskoegns-Jydsk.

Intet frydede os Børn mere end at lytte til disse Fortællinger, der maaske nok blev mere og mere spændende og eventyrlige med Aarene, men som Børnene slugte med tillidsfuld Graadighed.

Saa vidt jeg husker ret, tjente han under Kaptajn A. V. *Dinesen*, den tapre Batterifører, hvis Kanoner gjorde saa god Fyldest i Kampene ved Isted og Mysunde i 1850.

Naar han kom til at tale om en vis Træfning, hvor det gik haardt til: »De wa indda en grussele Slau. Di skod, og vi skod! De gik lissom en Skid!« saa fik vi Børn et overvældende Indtryk af Krigens Forfærdelighed.

Dette ene naturlige Ord, som vi daarligt nok kendte, da vi af en bly og følsom og fin Moder var optugtet til Renhed i Tanke og Tale, fik Haarene til

Anders Nielsen i Dalsgaard med Hustru og 12 Børn i 1870'erne.

at rejse sig paa vore Hoveder og Blodet til at stivne i en isnende Følelse overfor Krigens Gru.

Det var jo før den Tid, da Krigen, som saa meget andet, var blevet mekaniseret og var havnet i Teknik.

Fra denne Gaard foreligger der et Portræt, hvor Far og Mor sidder omkringet af deres 12 Børn, den yngste paa Moderens Knæ.

Tresindstyve Aar senere toges et andet Portræt af de 12 Børn, som paa dette Tidspunkt var i Live allesammen, et Vidnesbyrd om, at sund Bonde-
marv ogsaa kan suge Næring af Jord, hvor Lyngen før alene var Herre over Jorden.

Alle disse tolv Børn blev her i Landet ved Agerbrug og Landhaandværk. De blev dygtige og driftige Borgere i Genrejsningens Danmark.

Om Hjemmet i den midterste Gaard skal fortælles her, et Forsøg paa at rejse et Minde over et af disse Tusinder af Hjem, som i denne Prøvelsens Tid helt i det skjulte var med i det seje Arbejde fremad og opad.

De 13 Børn fra den yngste af Gaardene er ikke blot splittet for alle Vinde, men bogstavelig talt spredt over hele Jordens vide Kreds. Den yngste alene er nu tilbage. Han driver Fædrenegaarden mønstergyldigt.

En god Opdragelse fik alle Børnene. Der sparedes ikke paa Uddannelse, ogsaa boglig, naar Evnerne pegede i den Retning.

Men Midlerne til Underholdning og Oplærelse af en saa stor Børneflok krævede, hvad vor Tid vistnok vil betegne som umenneskelig Slid.

Da Manden, *Thomas* hed han, overtog Gaarden, var der endnu en Del uopdyrket Hede, og han flyttede med sin unge, kønne, aandeligt og materielt renvaskede Kone, Ane, ud i et lille Vinkelsted med nogle faa Køer og et Par Stude til Opdyrkning af de 40 Tdr. Land.

Sirligt og propret var der i Stuerne. Den pinligste Orden herskede overalt,

Den samme Børneflok som paa foregaaende Side 60 Aar senere.

inde som ude, et Hjem, hvor man følte sig vel tilpas. Mand og Hustru var hver paa sit Omraade Herre over Arbejdet.

Med godt Humør tog Thomas fat, og sejt Energi prægede hans Færd.

Jeg ser ham endnu en sildig Aftenstund. Solen er forlængst gaaet ned. Alle ordentlige Folk har faaet sig renvasket og Piben tændt.

Thomas ikke.

Fure efter Fure drages endnu, alt imens de dødtrætte Stude luder mere og mere. Manden bag Ploven begynder selv saa smaat at slingre. De er lige trætte allesammen. Omsider smider Okserne sig ned. De k a n ikke mere.

Men Mands Vilje er ikke til at kue, særlig ikke, naar den bæres af et Kald. Med Opbydelse af de allersidste Kræfter griber saa Skabningens Herre til Pisken. Men hvad derpaa følger, skal Læserne forskaanes for.

Hvad kom der saa ud af denne ukuelige Styrke? Jo, efter et halvt Hundrede Aars Forløb havde Thomas ombygget Vinkelhuset til en firelænget Gaard. Lunt laa den gemt i en Have. Hvert Træ plantet af Thomas med egen Haand.

I Stedet for Studene var der nu to Spand stærke Heste. Markerne bugnede af Korn. Børnene var alle i gode Stillinger.

Saaledes saa det ud, da han med sin kønne Hustru fejrede sit Guldbryllup. Hun var skøn endnu som i Ungdommens Vaar; men han var hærget, kroget og forslidt, dog af et ukueligt Humør og fuld af Lune og Skælmeri.

Jeg besøgte ham med min unge Schweizerhustru kort Tid efter, at hun var kommet til Danmark. Hun kunde naturligvis ikke tale Dansk og kendte ikke mange Gloser. Hvorledes det nu gik til, erindrer jeg ikke, men Thomas og hun kom til at være alene sammen i Storstuen.

Derom fortæller hun selv saaledes med sin morsomme Accent: »Ja, saa sad vi der og stirrede paa hinanden som to Porcellænhunde. Hvem turde begynde en Samtale? Endelig vovede jeg mig frem med nogle af de Brokker,

jeg havde opsamlet. Der kom et Glimt i Mandens Øjne, og inden vi saa os for, var vi midt i en Slags Samtale.

Da min Mand efter en halv Times Forløb kom tilbage og spurgte: »Naa, Thomas, hvad synes du saa om min bette Kuen?« saa glimtede det pludselig med tusinde Skælmer i hans gode jydsk Øjne, og han sagde disse muntre Ord: »Tho a trouet pinde et, a ku saa møj Fransk!«

Da jeg ved hans Begravelse talte i Kirken og nævnede dette Træk, blev der til min Forfærdelse det, man kalder stille Munterhed, den første og eneste Gang, jeg har oplevet dette i en Kirke og ved — en Begravelse!

Men han var jo en gammel Mand. Mæt af Dage døde han op imod halvfemsindstyve Aar gammel.

Naar jeg nu begynder at fortælle udførligt om Hjemmet i den midterste Gaard, da tager jeg mine Sko af i en Følelse af at være paa hellig Grund, ikke bare fordi det er et *Hjem*, men fordi dette Hjem er *mit*. Det gemmer mine dyrebareste Minder.

Helligbrøde vil en og anden kalde det at afsløre offentligt alt dette, som er levet frem i det skjulte, hengemt i al den Frodighed, som blomstrede i vort Folk just i denne Tidsperiode. Jeg skal ikke sige imod, for Anklagen rammer mig lige i Hjertekulen.

Men en alvorstung og hellig Pligt kan det ogsaa være at fremdrage nogle stærke Minder fra en grødesvanger Tid, hvorunder vort Folk følte sig maaltbevidst, ikke blot officielt, men ogsaa i det anonyme Danmark, i Hjemmenes stille Vraa.

Frugtbringende kan det være, engang imellem at vende sig mod de stille i Landet. Stræberne og dem, der raaber højt, skal det brede Lag nok faa Øje paa. Ligesaa med Folk i offentlig Tjeneste.

Men Livsværdierne, de, som gror frodigst i Stilheden — naa ja, det indre med det ydre, hver Ting har sin Bestemmelse i Folkelivet.

Er det saaledes, at vort Folk nu i Tiden, efter vor sidste Ydmygelse, fortrinsvis jager efter Ferier og Forlystelser, at den enkelte blot kræver og kræver for sin egen Person, at Hjemmene er i Opløsning og alt det der, kan det være nyttigt at fremdrage Billeder fra en modsat Tid, en Periode med et arbejdende Danmark, hvor Parolen ikke var at nyde, men at yde, fra et Folk, som Ulykken tvang til Daad.

Haardhændet maa det til alle Tider indbankes i os, at Livsgoderne aldrig faas gratis. Hver af dem maa tilkæmpes. Der maa betaales for dem til sidste Hvid.

Samtidig bør det indskærpes, at kun gennem Fortiden skabes Fremtiden. Nutiden er blot en haarfin Streg mellem det forbigangne og det kommende.

Men er dette rigtigt, saa vil Læserne venligst undskylde, at jeg fremsætter en orienterende Forklaring, mere maaske for min egen end for Læsernes Skyld:

Friheden er vort dyreste Klenodie. Alt sundt Liv, ogsaa Samfundslivet, er betinget af Frihed. Derom fortæller Historien paa hvert Blad, ikke mindst vor nyere Tids Historie.

»Kun til Helved kan der tvinges, men til Himlen maa der ringes. Frihed følger Sandheds Aand.«

Folkfriheden, som vi fik i Midten af forrige Aarhundrede, gjorde Underværker. Den vakte os Danske. En Almue blev til et Folk.

Derfor kunde vi tage Ulykken i 64. Det lykkedes at forvandle vort Nederlag, et af vore største, til en haandgribelig Sejr.

Vi var ramte af Slaget, dybt og voldsomt, men ingenlunde, som Digteren udtrykker det, brudt og lammet eller kastet haardt til Jord.

Tværtimod. Med sejg Styrke kappedes alle, høje og lave, unge og gamle, om at »vinde indadtil, hvad udad var tabt«. Materielt opdyrkedes Heden, men i aandelig Forstand blev »gammel Vanes sejge Is brudt op«, folkelig Hedejord frugtbargjort.

Stolttere Opgangstid end Genrejsningen fra 1864 til 1914 har Danmark aldrig haft. Saa kom Krigen, og brat sloges det rige Udviklingsspil over Ende.

Det er netop dette, som min Fortælling skal belyse. Derfor vender jeg mig alene mod det anonyme Danmark.

Far og Mor var vel ansete i deres Egn. Midt i sin Travlhed udførte Far sit Arbejde i Sogneraad, Skolekommission og hvad disse offentlige Ombud nu hedder.

Men derom ties her. Opgaven er at vise, hvad de begge var i og for deres Hjem, gemt hen i en grundlæggende Livsgerning, lykkeligt knyttet til Jorden.

Som naturligt er, former Menneskelivet sig lykkeligst og rigest, hvor det er knyttet til Jorden, selv den magreste Hedejord.

Tvunget af den haarde Nødvendighed er hele Børneflokken søgt bort fra Jorden, ind i mere eller mindre offentlige Stillinger.

Kun een er søgt tilbage til Jorden igen. Det vil sige til smaa Kaar, men ogsaa til et tilfredsstillende, ja, lykkeligt Arbejde for ham selv og hans Familie, hvad hans Børn er et talende Vidsnesbyrd om.

Men Muldjordens Fugtigvarme har altid hvilet over Slægten. Ved at sysle med mit eget Liv, »genoplevet i Erindringen«, har jeg med Undren og Glæde fundet en dyb harmonisk Sammenhæng i hele min Livsførelse i det mindste som i det største, fra de første famlende Trin paa Dalsgaard Mark og indtil denne Stund.

Denne Sammenhæng kan efterspores i hele Slægtens Liv. Opgaven maa da være at faa den til at klinge, en varm og stærk Livsmelodi, som toner over hele Slægten.

Men er dette rigtigt, da maa Fortællingen om Gamles og mit Liv indvæves i Fars og Mors til et Helhedsbillede, hvor de yngre Søskende træder frem mere som Skygebilleder.

Meget stærkt maa det understreges, at det paa ingen Maade skal være en Vurdering af dennes eller hins Liv, ejheller af Fars og Mors.

Det skal ene og alene være en jævn, enfoldig Fortælling om Begivenheder og Tilstande, der tilsammen giver et *Tidsbillede*, hvoraf enhver maa modtage, som han evner.

Med Grund mener jeg, at Fars og Mors Levnedsløb kan betegnes som det, Grundvig kalder et jævnt og muntert, virksomt Liv paa Jord, dog med de dybe Længsler kun fyldestgjort af Glans fra Evigheden.

Maatte min Skildring da blive til Trøst og Oplivelse for alle dem, som fulde af Angst overfor vor egen Tid med al dens Splittelse og Forvirring, en rodløs og derfor daadløs Tid, dog samtidig haaber og tror paa og skimter, at det grønnes og spirer mod Vaarbrud i Folkedybet, ogsaa i de ringe Dage.

*Ane og Thomas oppe i Firserne,
I Midten Forfatteren.*

2. Det unge Hjem.

Ind i den midterste af de omtalte Gaarde flyttede i Midten af Tresserne i forrige Aarhundrede et Ægtepar, *Søren Christensen*, Landmandssøn fra Skejby ved Aarhus, og *Marie Egeriis*, Købmandsdatter fra Samsø.

De var meget unge og meget forelskede. Med store Forventninger har de set hen til det Fremtidshjem, de her skulde skabe.

Men Hedejord er ikke Skejbyjord. Det blev et fattigt Hjem, meget fattigt, men rigt i dets Fattigdom, rigt ogsaa paa Børn.

Dengang troede man paa og levede efter det gyldne Visdomsord: »Lige saa mange Børn, lige saa mange Velsignelser«.

Der fødtes i Løbet af en Snes Aar 13 Børn, hvoraf dog kun 10 naaede den voksne Alder. Deres Navne var: Hans, død af Gigtfeber i 20 Aars Alderen, Christen, kaldet Gamle, Skolebestyrer i Kolding i et halvt Hundrede Aar, f. 22/11 67, Christian, Skriftets Forfatter, f. 21/2 69, Anne, Lærerinde, senere gift med Viceinspektør *J. P. Pedersen*, Ringsted, Cicilie, pens. Realskolelærerinde, Dorthea, Realskolelærerinde, Søren, Overlæge i Kjellerup, Marius, Skolebestyrer i Viborg, senere Landmand, Agnes, Realskolelærerinde, død i 40 Aars Alderen, og Lauritz, kaldet Lau, Forstander for Kolding private Realskole. 3 døde som smaa, 2 paa samme Tid under en Skarlagensfeber-epidemi.

Far havde haft Lyst til og Anlæg for Læsning. Hans Ønske var at blive Lærer. Men de Skejby Bønder var standsbevidste. Velhavende, som de var, ansaa de det for upassende for en af deres at blive Skolelærer.

Paa Højskole kom han dog. Det var Viby. Under bjørnbaksk Indflydelse fik han her en Vækkelse, som sporedes hele Livet igennem. *Lars Bjørnbak* var en betydelig Personlighed, ikke saa lidt af en Høvdingeskikkelse. Fremragende Evner havde han til at vække de unge.

Hans Andel i Genrejsningsarbejdet, særlig i Østjylland, var meget stor. Men det gik ham som Georg Brandes. Himlen hvævede sig ikke højt nok over deres Syner, eller for at sige det mere realistisk, de trængte ikke dybt nok ind i Livsvirkeligheden. Kun saaledes kan det forklares, at deres Indflydelse blev saa begrænset.

Bjørnbak var en voldsom Bekæmper af Grundtvigianismen. Men det saa ud til, at jo mere han bekæmpede den, desto mere fremmede han dens Vækst.

Adskillige af dem, som var vakt til den Bjørnbakiske Humanisme, fandt senere frem til den Grundtvigske Livsoplysning. Saaledes ogsaa Far.

Reelle Kundskaber gav denne Højskole ogsaa i særlig Grad. Far lærte f. Eks. saa meget Tysk, at han senere talte Sproget flydende og let, naturligvis ikke korrekt.

Denne Sprogfærdighed kom ham senere til Nytte, da han i sin høje Alderdom gjorde Rejser til Schweiz, ja saagar til Italien, som han gæstede 82 Aar gammel.

Senere lærte han Landvæsen paa store Gaarde, var f. Eks. Forvalter paa Thomasminde hos Pontoppidan. Praktisk var han ikke, forretningsmæssigt aldrig særlig snedig, antagelig kun en maadelig Landbruger.

Men hvorledes skulde Evnerne i den Henseende komme frem, naar hans Stilling næsten altid var den, at Arbejdet var Herre over ham, han aldrig over Arbejdet.

Mor var derfor den, som fortrinsvis holdt sammen paa Hjemmet. Hun var ikke nogen Intellectuel, læste dog smukt, men Skrivekunsten gav hun sig

nøddig af med. Derfor var det en stor Glæde, naar de voksne Børn en sjælden Gang fik Brev fra hende.

Faderen var Forstandssiden i dette Ægteskab, en god Far med udprægede pædagogiske Evner, Moderen et udpræget Hjertemenneske, som kunde ofre alt for Hjem og Børn og for lidende Medmennesker, Egenskaber, som Fattigdom hæmmede og forkrøblede paa forskellig Vis.

Uselvisk var hun, som kun en Kvinde kan være det. Praktisk var hun ogsaa. Mange Gange er hun vandret 6—7 Kilometer ned til »Sandmanden« i Gødvad for at hente en Skæppe hvidt Sand. Det skulde bruges til at strø paa Lergulvet i Dagligstuen.

Ja, det lyder vel sært. Men vi havde virkelig Lergulv i Dagligstuen. Gulvet i Bryggers og Køkken var Stenbro. I Køkkenet var intet Komfur, blot et aabent Ildsted ovenpaa Bagerovnen. Aaben Skorsten.

Væggene i Dagligstuen var lerklinede og kalkede. Den, som sørgede for, at de holdtes vedlige, var — Mor.

Disse to Modsætninger havde fundet hinanden paa en fynsk Herregaard, hvor han var Forvalter og hun Husjomfru. De var begge født i 1844. Tyve Aar gamle giftede de sig.

Først havde de en Gaard i Grundfør eller Søften; men den unge, fattige Samsøpige, som havde et vist Tilsnit af »Finhed«, var ikke just i Kridthuset hos Mandens bondestolte Slægt.

Der var Sind i disse Skejby Bønder. Den yngste af Fars Brødre, Anders, ejede Højbygaard i Framlev, fire Mil fra vort Hjem.

Højt op i Aarene fik han lært at køre paa Cykle. Stolt over denne nye Færdighed vilde han, inden han endnu var helbefaren, pedalere ud til Broderen. Træt og udaset naaede han frem, men saa vilde en ond Skæbne det saa uheldigt, at de to Brødre mødtes udendørs. Far var Venstremand og Grundtvigianer, Anders Højremand og Højkirkelig, og hvordan det saa ellers gik til, saa kom de i Klammeri, før de vel havde sagt Goddag til hinanden. Det var i den politiske Kamps voldsomste Dage.

Hidsige var de begge, saa det gik snart varmt til. Men saa sagde Anders pludselig disse sagtmødige Ord: »A ka it skændes mæ dæ, Sören, men a ka ta min Cykel og kjø' hjem.«

Det var nu vistnok det, han mindst af alt kunde; men parat til det var han.

En god Skæbne vilde, at Mor kom til i det samme. Ved hendes moderligt milde Tilsynekomst faldt Gemytterne til Ro. Anders blev i flere Dage, paa det, at hans modfaldne Legemsdele kunde komme sig til Hjemturen. En Cykle kan jo, og kunde dengang mere end nu, gnave hist og her, navnlig hist.

En vis Misstemning mod den unge Hustru var antagelig Grunden til, at Far købte Boelsstedet saa langt Vester ude. Det maa dog tilføjes, at denne Misstemning forsvandt totalt med Aarene, og hurtigt.

Fattigt blev altsaa Hjemmet. Rigt kun paa Børn. Efterhaanden som Børnene myldrede frem, tog Fattigdommen til. I Aarevis levede vi bogstaveligt af Kartofler og Pandekager. Af dyrisk Føde fik vi kun Tælle. Det var billigt. Det kunde bruges til at smøre paa Brødet og til at bage Pandekager i. Margarine kendtes ikke dengang. Men kernesunde var vi alle.

Ja, saa kunde man støbe Lys af Tællen. Mor støbte Lys og lavede Tællepraase, et Arbejde, som interesserede Børnene voldsomt. Karte og spinde kunde hun ogsaa. Naturligvis bagte hun ogsaa Brød og bryggede Øl. Hjemmene fra den Tid havde endnu megen Næring for Barnefantasiens, gode Optragelsesmuligheder.

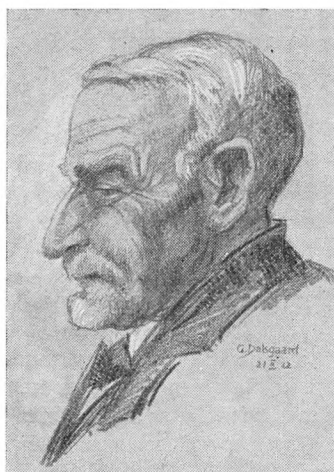
I nogle og fyrretyve Aar levedes da her af denne Familie et uhyre stræbsomt og nøjsomt Liv, bundet til den magre Jord.

Det eneste, der var Overdaadighed af, var Børn. Overalt, i Stuerne, paa Markerne, om Hushjørnerne myldrede det med smaa Hvidhoveder, der kunde stimle sammen til en hel Hob, saa snart noget interessant var i Gære.

Børn er rapfingrede. De er nysgerrige som Rotter. Stor Molest øvedes mod Hjemmet og Bohavet. En smertelig Tanke er det endnu at mindes, da den sidste Souvenir ødelagdes. Det var et nydeligt kinesisk Syskrin, som Mor antagelig havde faaet som Gave af en Bror, der var Søkaptajn.

MARIE EGERIIS
ved Aarhundredeskiftet.

SØREN CHRISTENSEN,
efter Pennetegning af
Fru G. Chr. Dalsgaard 1922.

Spejle var der til sidst ingen af. Ingen Skilderier paa Væggene. I Dagligstuen var der blot en Slagbænk, foran den et langt hvidskuret Bord og saa nogle stakkels brøstfældige Stole, som Mor efter fattig Evne holdt brugbare ved Hjælp af miserabelt Værktøj.

Da Mor var i Begyndelsen af Tresserne, var hun slidt op. Hjertet kunde ikke mere. I dyb Sorg lagde vi hende til Hvile paa Svostrup smukke Kirkegaard.

I et Par Aar holdt Far endnu ved Hjemmet, hvor der, takket være rigtig Støtte fra Børnene, var ved at blive Velstand. Men Mor var der jo ikke. Saa blev Hjemmet ham da fremmed.

Ja, saa lettede han Vingerne. Efter i henimod 50 Aar at have været lænket til Hedejord, drog han først paa Gæsteri hos Børnene, der alle var i gode Stillinger. »Jeg har 9 Børn,« plejede han at sige, »og det vil sige lige saa mange Hjem, som kappes om at forkæle mig.«

I denne Tid tilfredsstillede han sin Vandrelyst. Han besøgte Finse i Norge, var paa den baltiske Udstilling i Malmö, cyklede til Hamborg, var to Gange i Schweiz, og paa den sidste af disse Ture ogsaa en Uges Tid i Italien, hvor vi nær havde »glemt« ham paa Banegaarden i Venezia.

Da vi Søskende fejrede Fars 70 Aarsdag, holdt han en Tale, vistnok den eneste, han har holdt. Dens Grundtanke var denne: »Vorherre har ført mig let«, Ord, der rystede hans Børn, da vi vidste, hvilken umenneskelig Kamp,

han gennem hele sin Manddom havde ført for at skaffe Brød til de mange Munde.

Til sidst slog han sig ned hos sin yngste Søn i Kolding, hvis Børn var ham meget kære, og hvor han nød en kærlig Pleje, indtil han døde i 1928 og stedtes til Hvile ved Siden af Hustru og Børn.

I Kirken talte flere af hans Børn. Pastor *Olaf Jessen* holdt en varm Tale over denne Mand, der ligesom Jakob var draget over Aaen og nu var blevet en »Hær«. Jeg talte, ud fra Salmen »At sige Verden ret Farvel«, over nogle Ord, Far engang havde udtalt fortroligt til mig, da han var i den fulde Nydelse af sit Otium paa en Rejse i Schweiz.

Vi sad en Middagsstund i min Svogers Præstegaard i Emmenthal. Helt alene var vi. Da kom han helt umotiveret til at sige disse Ord: »Ja, Christian, Døden, det er det bedste, vi endnu har tilbage«, Ord, som fik min Sjæl til at skælve og gjorde det stille inden i mig.

Ikke sandt, nu forstaar vi det? Denne beskedne Mand, født i det frodige Skejby, kæmpende voldsomt gennem nogle og fyrretyve Aar med den stridige Hedejord, lænket af en Familiefaders tunge Ansvar, han kunde vel have nogen Grund til at fremstamme de taknemmelige Ord: »Vorherre har ført mig let.«

3. Omegnen.

Den, som har tilbragt sin Barndom paa Dalsgaard Mark som Landbruger eller Hyrdedreng, er ikke blevet narret. Udsigten herfra er stor og storslaaet, Naturomgivelserne mangesidige.

Mod Syd har man de udstrakte højtidsfulde Silkeborg Skove, der mod Sydøst toner over i Knøsen og Himmelbjerget, hvis Taarn hæver sig som en mægtig Varde, der ses milevidt omkring. Det pryder Egnen, giver den en vis historisk Farvetone.

Længere til venstres ses Linaa med sit hvide Kirketaarn, Skellerup Nygaarde under mægtige Bakkedrag og Resenbro Kro ved Gudena.

Saa kommer Soring Bakker langt, langt ude. Under dem Voel, Spiret af Svostrup Kirke, og bag det de sagnrige Gjern Troldhøje, der rager op som to sorte Kegler.

Længere Nord paa Tvilumgaard med Skoven og Klosteret, om hvilket sidste man vidste, at det fordum var forbundet med Alling Kloster ved en Løngang neden under Gudena.

Naar man saa tillige fik at vide, at det ene af disse Klostre husede Klosterbrødre, det andet Søstre, saa var der jo rigeligt for Fantasien at arbejde med.

Mod Nord var Borup Skov og Grauballe med Grauballegaard og en af de gamle, skønne Vejrmøller; bag dem Allingskovgaard, som dengang ejedes af en Ekscellence. Men oven over alt dette nye Højdedrag, f. Eks. Hvorslev med det berømte Busbjerg, bl. a. kendt fra Blichers Novelle.

Mod Vest var Udsigten kortest, et Par Kilometer; men her løb Landevejen, der bragte saa meget Nyt fra Silkeborg, Besøgende fra Østeregnet med Fars Slægt, eller fra Samsø. Engang en Onkel fra Amerika!

Det var jo Eventyret over alle Eventyr, naar der kom saadanne Fremmede.

Men op over Landevejen hævede sig et Bakkedrag med mange Træer og endnu en malerisk Vejrmølle. Mellem Landevejen og Bakkekammen laa den eventyrfyldte Bredmose, hvor vi lavede Tørv om Sommeren i evig Skræk for Hugorme.

Jo, »der var rigtignok dejligt derude paa Landet«. Nu følger en lille Bonde-

knægt naturligvis ikke noget *bevidst* ved Naturskønhed eller store Udsyn. Men naar de smaa Ben blev for trætte, og han en varm Sommerdag lagde sig i en Lyngtue, medens Vestenvinden legede om hans Kind, og han lullede i Søvn af talrige Lærkers sommerglade Triller, ja da var han jo egentlig i Paradiset.

Men sært var det; for naar han saa vaagnede, glad og forfrisket, saa var Dagen altid delt i to. Det, som var sket før Søvn, var foregaaet i Gaar, og nu var det jo i Dag.

Lange kunde Dagene være for en lille Hyrdedreng, naar Kreaturerne Sensommers gik i Løsdrift. Solen var forfærdelig længe om at naa over Himmelbuen.

Saadan noget som et Lommeur kendtes naturligvis ikke. Alle mulige Tegn, Landpostens Komme, senere Mælkevognen o. a. angav Tiden. En »Solring« havde man vel set, men aldrig ejet.

Naar Køkkenskorstenen begyndte at ryge, vidste man, at det var nær Middag. Nu kunde det ikke vare længe, før en af de mindre Søskende kom trippende med de lækre Pandekager. Tænk, om der i Dag var Sirup eller Rabarberkompot paa eller Honning!!

En tro og paalidelig Fælle var Trofast, et Monstrum af en Køter, der saa rædsom ud; men intelligent og trofast var den. Altid et Slags Selskab. Den forstod grant, at vi to var sat til at vogte Kvæget, og den adlød mit mindste Vink.

Henrykt var den ogsaa, naar vi tog en Leg sammen. Nogen Helt var den ikke. Det hændte ikke saa sjældent, at Mikkelt Ræv hentede sig en Hønsesteg paa Gaarden. Derfor var vi Knægte altid paa Vagt.

Engang opdagede vi ham i Tide. Hele Børneflokket satte efter ham med Kæppe og Stene. Vi havde en forbavsende Færdighed i at kaste med Stene og kunde ramme sikkert selv paa lange Maal.

Mikkelt saa ikke synderlig imponeret ud over al denne Staahej. Men da vi saa pudsede Trofast efter ham, saa hummede han sig dog ad Skoven til.

Hurtigt forsvandt Hund og Ræv over nærmeste Bakke. Men om Forlædelse, et Par Minutter efter kom de tilbage, men i omvendt Orden. Trofast for hjemgaaende i lynende Fart med Halen mellem Benene, skarpt forfulgt af den røde Fribytter.

Nej Heltemod var ikke Trofasts stærke Side; men hengivent delte han Børnenes Sorger og Glæde. Fuglereeder og smaa Harekillinger værnede han saa trofast som Kvæget. Og de ækle Krager var svært slikmundede efter Harekillinger og Fugleunger, derfor Trofasts svorne Fjender.

Ogsaa Brokken luntede ofte over Marken. Vi Børn var vældigt opsatte paa at komme i Kast med ham. Vi vidste, han skulde dræbes med Knipler; men vi havde ogsaa hørt, at naar han bed, saa slap han ikke, før det knasede. Derfor skulde man have Trækul i Støvlerne. Da vi hverken havde Støvler eller Træskostøvler endsig Trækul, blev der intet af den Grævlingeagt.

4. Naturindtryk.

Børnene levede intensivt sammen med Naturen. Deres Poesiverden var at finde Fuglereeder, som de flittigt besøgte og vogtede som smaa Helligdomme. Der var stor Kappestrid om, hvem der kunde finde de fleste. I gode Sæsoner kunde en enkelt særlig heldig naa op over et Hundrede.

Det var alle Slags Fugle, men særlig Sanglærker, hvoraf der var mange.

Opdagede vi — altid med et Overraskelsens Gisp — en lille Skrabning i Jordsmonnet, saa vidste vi, at det var Begyndelsen til en Lærkerede.

Et lønligt Mærke blev sat, og hver Dag tilsaas Arbejdet. Den lille Udskrabning blev snart til et stort rundt Hul, nydeligt formet. Saa foredes det med Straa. Derpaa kom Æggene, 3—5 Stkr. Var der 6, saa jublede Finderen hoverende.

Efter 12 Dages Rugning kom Ungerne. Spændende var det at følge deres Vækst. De kvitterede altid paa deres Maade, naar vi tog dem op i Haanden.

Særlig den Dag, da Ungerne hoppede af Reden, var højspændt. Lystigt var det at indfange de næppe flyvefærdige Unger og putte dem i Reden igen. De gamle Fugle saa til uden større Frygt. De var fortrolige med deres smaa Venner.

Sorg og Græmmelse var der, naar Udyr forstyrrede Reden og aad Æg eller Unger. Vor værste Fjende var Storken, den Rederøver, og særlig Kra-gerne, som vi ansaa for Luftens Rak.

Agerhønen gav os liflig Morskab. Under hele Æglægningen dækkede hun omhyggeligt Æggene til med Straa og Mos. Naar vi saa en Dag kom til Reden og saa den fyldt af 22 blanke, bleggule Æg, saa kunde vi ikke stirre os mætte paa dette lille Stykke poesifyldt Natur.

Hypeligt besøgte vi Fuglen under de 21 Dages Rugning. Lidt efter lidt vænnede hun sig til os, saa hun blev paa Reden. Vi kunde ligefrem sidde og passiare med hende. Det bæres mig for, at hun mod Slutningen af Rugningen var saa tam, at vi kunde løfte hende af Æggene og sætte hende paa igen. Muligt er dette dog en Erindringsforskydning.

Vor Hunger efter Fuglereder gav os engang en slem Forskrækkelse. Vi strejfede jo viden om i Skov og Kær, hvor nye Fuglearter byggede. En Dag var vi tre ældste Brødre kommet ned paa Nebelgaard, vor Nabo mod Syd, hvor der fandtes Bekkasiner, Klirer og andre Strandfugle i nogle herlige, graaslørede Moser.

Vi fandt snart flere Reder, som vi lagde Mærke ved. Helt berusede var vi af Glæde; men saa tonede en Mandsperson frem med Sigte mod os. Det var Proprietæren, en Mand med et skarpt skaaret Ansigt og lidt halt. Zahrtmann hed han og var af fin Slægt.

Landsbybørn er ofte meget sky, særlig overfor Personer udenfor Bonde-standen, som Præsten, Læreren og nu denne fornemme Proprietær. Desuden var vi jo paa fremmed Grund, og det vil sige paa ulovlige Veje.

Da Personen stadig nærmede sig, blev vi meget bange. Maalløse stirrede vi paa hinanden. Hvad skulde vi gøre? At stikke af i Rend derfra var gør-ligt; men det var, som om vor Drengæere vægrede sig ved en saadan Fejghed.

Imidlertid nærmede Skikkelsen sig stadig. Det føltes som et truende Uvejr, der var i Anmarch, langsomt, langsommere jo nærmere han kom, men der-for saa meget pinligere. De smaa Hjerter hamrede i Brystet. Vi søgte tæt-tere sammen for bedre at modstaa Ulykken.

Men nej! Venligt spurgte han, hvem de Smaadrenge var. Og da vi frem-stammede, at vi har Christensens Dreng, sendte han en venlig Hilsen til vore Forældre og — fortsatte sin Vandring. Aah, den Befrielse! Sjæleglade sprang vi hjem, sikre paa, at vi herefter kunde besøge disse Moser med de sjældne Fuglereder saa tit, vi vilde.

En anden Gang var Gamle og jeg ude for en endnu større Forskrækkelse efter et Tordenvejr. Et Tordenvejr paa Landet kan være nok saa uhyggeligt. Naar Lyn og Skrald følger lige efter hinanden, og Tordenen buldrer, saa Ru-derne klirrer, og Kvæget brøler i Stalden, saa føler man sig som en bitte Ka'el.

Men bagefter, naar Skyerne begynder at skilles, og Solen atter titter frem, saa kan det være frydefuldt at komme ud i den rensede, ozonfyldte Luft. At pjaske med bare Ben i Hagelbunkerne eller vade i de mange Damme, mens alting glimrer og glitrer fra de dugvaade Marker, er virkelig forfriskende.

Gik Gamle og jeg da ud paa en saadan Tur. Hagel var der ikke faldet. Men Vand? Du glade Verden! Smaabække rislede og klukkede overalt. I alle Lavninger var der Damme, ja rene Søer.

Nebelgaard og vore Marker havde til Skel et højt Dige. Opstemmet af dette Dige havde Vandet dannet en mægtig Sø. Vi Dreng syntes, det var Synd for det indestængte Vand. Vi skrabede en lille Rende i Diget.

Men Vandet pressede paa og lavede hurtigt et stort Gab i Diget, alt imens det under tordenlignende Bulder fossede ned over Naboens Mark medførende Masser af Grus og Stene.

Dette var ikke Drengenes Mening. Hvide af Rædsel styrtede de hjem og gemte sig i Tørvehuset, sikre paa, at de havde været med til at hidkalde Verdens Undergang.

De her fortalte Smaatræk faar være nok til at vise, hvorledes Naturen var med i disse Børns Opdragelse. Den har tydeligt givet dem visse umistelige Karaktertræk.

5. Opdragelsen.

Var de udendørs Betingelser for Børneopdragelsen gunstige, saa var de indendørs det endnu mere.

Gaarden laa isoleret. Over ½ Kilometer til nærmeste Nabo. Børneflokkens var saa stor, at den udgjorde et helt Samfund. Uheldig Paavirkning udefra var dermed formindsket.

Det er altid lettere at opdrage et Dusin Børn end et Par Stykker. Børnene sliber hinanden af. De opdrager gensidigt hinanden. Dertil er de bedre skikkede end Forældrene, fordi de gensidigt forstaar hinanden, og den enkelte maa respektere de andre og bøje sig under Fællesskabet.

Forældres Ulempe ved Børneopdragelsen er den, at de har glemt deres egen Barndom. De anskuer Børnene ud fra de Voksnes Syn. Derved opstaar Konflikter. Saa griber man til Pryglene, som *altid* forværrer Sagen.

Opdragelsens vanskelige Kunst lykkes kun for den, som helt ud forstaar Barnet og dets Motiver. Kun derved kan han aflede de onde Sider hos Barnet og fremlokke de gode. Ganske tidligt begynder Menneskets evindelige Kamp mod ondt og godt, mod Mørkets og Lysets Kræfter. I denne Kamp maa Barnet have Hjælp.

Men ogsaa paa andre Maader var vi Børn isolerede. Man betragtede os ikke som Bønderbørn. Far og Mor ansaas for »fine«. Som Købmandsdatter havde Mor altid talt Højdansk. Far havde — vistnok paa Højskole — aflagt sit »a« og sagde jeg til sig selv.

Kun naar han besøgte sine Slægtninge, sagde han »a« og talte det brede klangfulde Skejbymaal. Naar vi Børn hørte dette, var vi himmelfaldne af Forbavselse. Vi forstod jo ikke, at det var Vidnesbyrd om den Magt, Barn-domshjemmet endnu havde over ham.

Far havde særprægede pædagogiske Evner. Mor var en fin, blysom Kvinde, ren i Tanke og Tale. Hun holdt Børnene aandeligt og legemligt renvaskede. Hver Lørdag tændtes op under Grubekedlen, og hele Flokken stillede til varmt Bad og rent Tøj fra inderst til yderst.

Saadan noget som Banden eller stygge Ord hørtes aldrig i Hjemmet. Kom

en Fremmed til at bruge saadanne Ord, kunde der skylle en Blufærdighedsrødmø over Mors Kinder.

Trods de mange Barnefødsler var der nu, da hun var rykket op i Aarene, noget jomfrueligt fint og rent over hende. Rynker kom der jo, mange; men hendes rødhvide Teint var skær og fin til det sidste.

Hun formanede os immer til ikke at bruge grimme Ord. Saa vidt gik hun, at et Ord som »skidt« var pure forbudt. Vi kunde jo sige »ikke godt« eller »daarligt«. Samvittighedsfuldt efterkom vi Anmodningen. Høvisk Tale fremmer rent Sind.

Men ogsaa i andre Henseender var der noget fremmed for ikke at sige aparte ved os Børn. Til vor store, stadige Sorg fik vi aldrig Lov til at gaa med sort Krave som Bønderbørnene. Vi havde altid en hvid, skinnende ren Strimmel omkring Halsen. Det gav os et noget pigeagtigt Udseende og blev senere Aarsag til Drillerier fra Kammerater i Skolen.

Trods brændende Bønner fik vi heller aldrig Lov til at gaa barfodet i Skole. Træskostøvler, som var saa haardt tiltrængt paa vor lange Skolevej om Vinteren, fik vi heller aldrig.

Et alvorligt og gudfrygtigt Hjem har vi altid haft, med ren Luft og udsøgt Tale. Men kristelige Betragtninger hørtes aldrig.

Det eneste Tegn paa kristelig Bekendelse var — bortset fra Juleaften — det, at Far før og efter hvert Maaltid lagde Hænderne sammen i en tavs Bøn, og at Mor slog Korsets Tegn, naar hun lukkede for Brødet i Ovnen, med et henhvisket: »Saa i Jesu Navn.«

Men denne stille Form for Hengivelse i Guds Vilje gav os Børn en overmægtig Følelse af Guds Magt og Vælde, en Følelse, der vistnok aldrig er udslettet.

Gud var for os ikke Kærlighed eller en mild og god Fader i Himlen. Han var den strenge altseende, som straffede hver Brøde, om den end var aldrig saa dulgt.

Brændende og lange Bønner bad jeg til denne strenge Dommer, naar jeg havde forset mig. Aah, naar han blot vilde tilgive mig denne ene Gang, saa skulde jeg aldrig gøre den Slags mere.

Godt, at vor Forestilling om Gud ændres med Aarene.

Saaledes omtrent var Tonen i Hjemmet, og vi var lydige imod den. Skønt vi selvsagt gjorde mange Skarnsstreger ligesom alle andre Børn, var vi vistnok over alt anset for artige Børn.

Straf endsige Prygl var saa godt som ukendt. Man kunde med en vis Ret sige, at den eneste Straf var, naar vi blev tugtet med Trøstens Ord. Men det er ogsaa den stærkeste. Det er en psykologisk Tugt, som kan gaa En gennem Marv og Ben.

Hjemmets Gudsfrygt laa i Underbevidstheden, dybt hengemt. Spontant kunde den naturligvis dog bryde frem.

Saaledes kom vi tre ældste Brødre en Dag ind i Sovekamret, hvor vi fandt Mor liggende som Lig i sin Seng efter en forfærdende svær Barnefødsel.

Lamslaet brød vi ud i Graad og Klage. Vi listede ud — ud — bort fra denne Rædsel. Hvor vi stavrede om, anede ingen af os. Men omsider havnede vi i Tærskeloen.

Her stillede Gamle sig med Ryggen imod Balken, foldede Hænderne og bad Fadervor med høj og klar Barnestemme, mens vi andre søgte at dæmpe vor Hulken og Graad.

Men saa skete det, at der faldt Styrke over vore Sind. Med hinanden i

Haanden gik vi ind igen. Da saa vi, at Mor havde faaet Farve i Kinderne, mens hun dog endnu henlaa i en dyb Besvimelse.

Denne stille Andagtsstund eller lignende Hændelser talte vi aldrig om bagefter. Vi gemte dem dybt i vore Hjerter.

En skæbnesvanger Plage havde jeg i hele min Barndom. Det var en Følelse af, at Hans, den førstefødte, særlig var Mors Dreng, medens Gamle, der var et Jern til alt Arbejde, var Fars Dreng — Nummer tre var saaledes, om ikke just et Slags Skumpelskud, saa dog den tilsidesatte.

Mor havde den Uvane ofte at gaa og skænde over smaa Ting. Paa ægte Kvindevis kunde hun irritere baade Mand og Børn ved idelig at minde om Ting, som allerede var gjort, eller som man just stod i Begreb med at udføre.

Denne uheldige Vane tiltog med Aarene overfor mig. Ja det kunde ske, at hun truede mig, selv for rene Bagateller, med, at jeg skulde sendes paa en Opdragelsesanstalt.

Dette i Forbindelse med min Underlegenhed overfor Gamle i alt praktisk Arbejde gav mig Mindreværdskomplekser, som det aldrig er lykkedes for mig at faa Bugt med.

Endnu den Dag i Dag føler jeg mig som den ringeste af os Søskende, en Følelse som ejheller er ubegrundet, hvad Slægtens Levnedsløb har vist.

7. Livsfarer ved Landlivet.

Barnelivet paa Landet er ikke blot sundt og rigt afvekslende, men mere fuldt af Farer, end man sædvanligvis tænker sig. Mange Gange har Døden banket paa min Dør, mens jeg var Barn.

Først var der den store Mergelgrav, et af disse smukke og poesifulde, men uhyggelige Vandhuller, hvor Vandet kan være meterdybt, og hvis høje Skrænter ligefrem lokker Børn og Kvæg i Fordærv.

Tre Gange var jeg ved at omkomme her. Første Gang var da Karlen var gaaet ned at bade med de tre Dreng, som endnu var under skolepligtig Alder.

Karlen fandt snildt en Afsats, hvor vi alle kunde bunde; men han anede ikke, at en saadan Afsats gaar brat ned i flere Meter dybt Vand.

Jeg var just kommet helt ud til Kanten og gled pludselig ned mod Afgrunden, da Peter i sidste Øjeblik fik mig halet op ved Haarene, ud fra den visse Død.

Denne Mergelgrav blev senere vor store Glæde. Her lærte vi at svømme og at gøre pirrende Udspring fra de høje Skrænter. Engang badede Gamle og jeg den 16. Marts. Solen skinnede saa foraarsglad. Men Vandet var alligevel saa koldt, at ingen af os glemmer den Svømmetur.

Hjemmefra havde vi strengt Paabud om aldrig at bade uden med et solidt Reb om Livet. Det var vi lydige imod, hvor sikre Svømmere vi end blev. Mergelgrave er jo berygtede.

Saa var det en varm Sommerdag, hvor jeg gjorde et forvovent Hovedudspring fra den allerhøjeste Skrænt. Derved kom jeg helt til Bunds, hvor Vandet er iskoldt. Det var ved at give mig Krampe. Saa snart jeg fik en Fornemmelse heraf, borede jeg mig opad med alle mine Kræfter.

Derved naaede jeg overfladen, fik ogsaa den halve Krop helt ud af Vandet, men saa gik jeg uheldig ned mod Dybet. Fluks blev jeg halet i Land med det frelsende Reb.

Tredje Gang var en Vinterdag. Mergelgraven var tillagt med en tynd Isflade. Vi var kommet derhen med to af Naboens Dreng, der var et Par Aar ældre end vi.

Tynd Is er altid fristende for smaa Dreng. Isen var for tynd til, at Gamle og jeg kunde staa paa den eller gaa paa den. Kun hvis vi løb, kunde den bære os. Men Isen bølgede da under os som et Lagen.

Det var jo lystigt. Og da de to Nabodreng, som ikke selv turde vove Spasen, ogsaa fandt det yderst morsomt, saa skamroste de os to smaa til Gang paa Gang at vove Gengeturen. Var en af os faldet, eller et Ben var sluppet igennem, saa havde Døden været os sikker.

Nogle og tredive Aar senere skød jeg et Par fede Graaænder fra denne min Barndoms kostelige Legeplads. Ikke uden en vis Ruelse hængte jeg dem paa Tasken ved Mindet om, hvor nær jeg selv havde været Døden her.

Da jeg var en 5—6 Aar gammel, ramtes jeg af et Spark fra et Føl. Næseroden blev kløvet, og jeg fik en Hjernerystelse. Men at hente Læge? Nej, det havde vi »minsandten« ikke Raad til.

Stine, vor trofaste Pige, blev sendt til Silkeborg for at købe et — Hefteplaster. Det blev sat paa, og et Par Dage efter kunde jeg atter svømme i den kære Mergelgrav.

Nogle Aar senere mistede vor Nabo en lille Dreng, ved at han blev viklet ind i et Kotøjr og slæbt ihjel af en bissende Kvie.

Samme Skæbne var ude efter mig. Vi havde et Par kraftige Kalve, der var tøjrede sammen ligesom et Kobbelfaar.

En Bissevejrdsdag — aah, disse dejlige hede Dage, naar alt Kvæget blev skruptosset, bissede!! — kom de to Kalve i Bissevejrs Humør og ditto Fart hjem imod Gaarden. Hurtigt indfangede jeg dem. Jublende hang jeg mellem de to Kalve med Armene om Halsen paa dem.

Men saa skiltes de fra hinanden. Bums, der laa jeg. Tøjret vikled sig om mig, og saa slæbtes jeg hjælpeløst af Sted, først henover Stenbroen, dernæst over en Stendyng for saa at havne midt paa Møddingen.

Her laa jeg jo blødt og godt; men fra en dyb Flænge oven i Hovedet strømmede Blodet, og jeg besvimede.

Blodet størknede og lukkede saaledes for Saaret. Det var alt, hvad der blev gjort ved den Sag. Far og Mor var kørende i Østeregnet. Før de kom hjem, var jeg atter i fuld Arbejdskraft.

Endnu en Kategori af Farer lurar paa Landet. Jeg var Huslærer i Kolding og havde tilbragt Ferien hjemme. Da jeg glad og forventningsfuld skulde af Sted, vilde Far køre mig paa Vej.

Han har alle Dage været en maadelig Kusk. Halvvejs bange for Hestene, som han var. Nu kørte han mig »paa Vej« i en lejret Vogn.

Paa Vejen ud fra Gaarden tog Pokker pludselig ved Hestene. Far kunde ikke holde dem. I vild Fart satte de af fra Vejen, hen over en anden Vej med dybe Grøfter. Her splintredes Vognfadingen. Sønnen slyngedes ud i Luften, ned paa Jorden. Men Far var gledet ned paa Hammelen mellem Heste og Vogn.

I susende Fart for nu Køretøjet ind over en Pløjemark i en Støvsky, som skjulte det. Fars angestfyldte Nødraab lød ud fra denne Støvsky. I rasende Løb satte jeg efter Vognen, indtil jeg pludselig saa Fars Bag komme til Syne midt imellem Baghjulene. Mirakuløst var han reddet, næsten uden en Skramme.

Saa snart jeg saa ham, trimlede jeg omkuld. Forfærdelig forslaaet var jeg, særlig i Hovedet, der saa ud som et Hvidkaalshoved, men sort som Skammen.

Man saa lidt forbavset op og ned ad Huslæreren, da han paany stillede til sit samfundsnyttige Arbejde.

8. *Opdragelse til Arbejde.*

Som en sund og dyb Sandhed kan det ikke siges indtrængende nok, at »Arbejde er Velsignelse og Ære, ej Trællens usle Lod men Frimands Kald«.

Ved Mors lysende Eksempel, — hun var et myreflittigt Menneske — og ved Fars snilde Pædagogik lokkedes vi, ja narredes ind i al Slags Arbejde. Det kan vistnok uden Overdrivelse siges, at hele Børneflokken blev arbejds-glade Sjæle.

Lyst til og Mod paa Arbejde har hjulpet os mod mange Fristelser, har afholdt os fra Jag efter Forlystelser. Dette har farvet og beriget Livet for os og givet os megen Glæde, for Glæde ved Arbejdet er en af de reneste og sundeste Glæder.

Fra vi var ganske smaa, blev vi sat i Arbejde, ikke som Underholdning, men for virkelig at gøre Nytte.

Legende førte Far os ind deri. Vi havde saaledes en Hakkelsemaskine, hvis Svinghjul med Knivene blev drevet ved en lang Stang. Men bag ude var der et Sving, hvor den, som lagde Straa i, ogsaa kunde drive Maskinen.

Nu fulgtes vi Børn gerne med Far i Stald og Lade, ude paa Marken med, bag Ploven og ved Røgt af Kvæget. Saa pludrede vi altid løs, og Far maatte give Svar paa mange underlige Spørgsmaal, altid oplagt, gjorde det villigt.

Var han ude at køre, til Mølle eller i Silkeborg, saa passede vi ham altid op, løb ham i Møde for at faa en Køre tur. Skete det saa, at en af os fik Lov at holde Tømmen, og det skete altid, saa følte den lille Køresvend sig stolt som en Spanier.

Ja, saa var vi selvsagt ogsaa med, naar der skulde skæres Hakkelse, et morsomt Arbejde, hvor Hakkelsen strintede saa grinagtigt for Knivens Hug. For Sjovs Skyld fik vi sandelig ogsaa Lov til at holde fast i Stangen yderst ude, hvor de smaa Arme kunde naa.

Men som Aarene gik, og Armene blev længere, blev Spasen sandelig til Alvor. Nu var det os, der gjorde Arbejdet. Jo mere Far roste os, desto stærkere lagde vi Kræfterne i, ogsaa da vi forstod, at det nu var barsk Alvor.

Redskaber faldt os let i Haanden. Saadan noget som et Lugejern kan meget smaa Børn magte. Tidligt kom vi da til at holde Roemarken i Stand. Indendørs Arbejde var der ogsaa nok af med de mange Børn. Saadan noget som at vadske op, stoppe Strømper, passe de smaa, det kunde jo enhver. Hvorfor da skaane os?

Paa en Maade er det lidt pinligt at fortælle om dette her. Det kan tage sig ud som Pral og Selvovervurdering, lyder vist ogsaa overdrevent. Men sandt er det, rigtigt ogsaa, at Gamle var eventyrlig dygtig til alt Arbejde, og vi andre forsøgte paa aldrig at staa tilbage.

Mere og mere af Arbejdet gik over paa vore smaa, villige Hænder. Længe før vi blev skolepligtige, kunde Hjemmet holde op med at have Karl og Pige.

Vi havde en Tid en stor og flot Hingst, et af Fars mere heldige Paafund i Landbruget. Men det var ikke frit for, at han var bange for denne drabelige Hingst, der dog var from som et Lam.

Men fra lille bitte Knægt tumlede Gamle dette stolte Dyr, som var det en Hundehvalp.

Pløje kunde Drengen fra han var 8—10 Aar. Han udførte alt Bondearbejde ikke blot med Dygtighed, men med Lidenskab.

Jeg har derimod altid hadet den Slags Arbejde, sagtens fordi Haandelaget ikke var godt nok. Naar jeg som studerende var hjemme i Ferierne, var det med virkeligt Ubehag, jeg deltog i Arbejdet, ogsaa det morsomste.

*Børneflokken ved Begyndelsen af Aarhundredet.
Søren - Christian - Gamle - Mars - Lau
Anne - Cis - Dorthea - Agnes.*

Saadan noget som at bruge en Le. Jeg kunde gøre det, ogsaa ordentligt; men det var mig inderligt imod. Jeg husker grant endnu, at naar jeg svingede Leen, saa tænkte jeg ved hvert Hug: »Det er altsaa tre Kvarter nærmere Enden, atter tre Kvarter«, og saaledes ustandseligt, indtil Skaaret var gennemført. Og hvad saa? Saa Leen paa Nakken, tilbage og frem paany — det samme, det samme!

Nej, sandelig om det var morsomt. Men ogsaa i Pligtarbejde er der Opdragelse.

Da Gamle var 11 Aar og jeg 10, slog vi et helt Fald Kløverhøj, antagelig op imod en Snes Læs. Med smaa Leer gik vi halvt nøgne og slog Kløveren. Det hændte, at forbigaaende standsede og faldt i Forbavselse over dette Syn. Men naar de saa tog til at rose os, da voksede vor Arbejdsiver over alle Grænser.

Gamle var altid den mest praktiske og langt den arbejdsdueligste. I hele vort Samarbejde var han Praksis, jeg Teori. Tit red vi paa Hestene. Somme Tider skam ogsaa paa Køerne, ja, om det saa var den store Vædder, saa maatte ogsaa han holde for.

Men medens Gamle red som en Cirkusdreng, ogsaa paa den sorte Hingst, saa hang jeg paa en Hest som en Klovn. Halsbrækkende Styrt har jeg mange Gange haft fra Hesteryg.

Saaledes kom jeg engang i susende Fart — bestemt af Hesten, ikke af Rytteren — hjem fra Marken med tre Heste. Men da de med denne Fart svingede ind i Gaarden, betænkte jeg ikke Centrifugalkraften. Derfor slyngedes jeg langt hen ad Stenbroen, dog uden at komme til Skade.

Små Dreng paa Landet er det rene Gummelastikum.

At Gamle var Praksis og jeg Teori, kom frem paa alle Omraader. Saa-

ledes skulde vi engang hente en Jernplov ovre hos Naboen. Nu er et saadant Redskab en hæsliq Tingest at bære, og Distancen var ret betydeliq.

Vi drøftede Problemet. Hvis vi tog hver i sin Ende af Bæstet, vilde det frembyde kedelige Ulemper. Bedst vilde det være, om en af os tog den paa Skulderen og slæbte af med den. Men kunde en af os overhovedet bære den?

Ja, prøve kunde vi da. Gamle fik Skabelonet læsset paa Skuldrene. Han kunde lige stavre af Sted med den, omend noget slingrende.

Men jo længere han gik, desto sikrere satte han Fødderne mod Jorden. Jeg gik ved Siden af, fuld af Beundring for Præstationen, blandet med hemmelig Frygt for, at Turen snart vilde komme til mig.

Men den kom ikke. Min Beundring udtaltes i stedse stigende Superlativer. Gamle, som ikke var uimodtagelig for Rosen, stindede sig mere og mere. Inden vi saa os for, var vi hjemme. Gamle havde klaret Ærterne.

Er det vanskeligt at forstaa, hvem der havde mest Udbytte af den Tur?

I een Henseende var jeg dog Gamle og de andre Søkende helt overlegen. Det var i at svinge Plejlen. Hvert Aar tærskede jeg som lille Dreng al vor Sæderug. Det var strengt, men renfærdigt Arbejde.

Dagene var endnu tit varme. Det var sidst i August eller først i September. Naar jeg løb alt for varm ved det tunge Arbejde, smed jeg somme Tider alt Tøjet, svingende Plejlen puris naturalibus.

Thomas kom en Dag til at se Hr. Skjorteløs i Arbejde. Det blev ham en Kilde til stadig Morskab, til evige Drillerier mod den arme Slider!

Var det at tærke det eneste Bondearbejde, som ikke var mig afgjort imod, saa maa det indrømmes, at det paa ingen Maade morede mig. Det var strengt Pligtarbejde.

Hvad der holdt Humøret oppe gennem de seks lange, lange Hverdage, var Tanken paa Søndagen. Hvad var det da for en Forlystelse, der virkede saa tillokkende? Det var saamænd Gudena. Vi Drengene var lidenskabelige Lystfiskere. Hver eneste Søndag, fra Sol stod op, til Sol gik ned, hang vi ved Aens Bredder.

Der var over den en sælsom Poesi. Dens roligt, alvorligt glidende Vande rinder sagtmødt i Dag, som de har gjort i Aartusinder. Med dens brede Enge, dens sivkransede Bredder, dens herlige, omend noget tungsindige Bakkedrag, drog den vore Sind med en uimodstaaelig Tryllemagt. Paa en Maade var den med i vor Opdragelse.

Mit hele Liv har jeg tilbragt i dens Nærhed, lige fra dens Udspring, indtil Klokkebøjen i Kattegat, hvor Fjorden ender.

Jeg har fisket og badet i dens Vande, skudt i Hundredevis af Tredækkere paa dens Enge, rundet Klokkebøjen med en Baadfuld jublende Skolebørn og nyder nu hver Dag Synet af dens bugtede Løb gennem »de bredeste Enge, jeg nogen Tid saa«.

Symbolsk er den blevet mit Livs Strøm. Den har set og paavirket min Barndoms Ligeløb, min Ungdoms Drømme, min Manddoms Kamp og nu min Alderdoms stille Lykke.

I dens umiddelbare Nærhed skal jeg finde mit sidste jordiske Hvilested, ligesom dens Bølgerislen nynnerr for min nærmeste Slægt paa Svostrup og Randers Kirkegaard.

Om et Hjem aldrig er saa harmonisk og levende rigt, har det selvfølgelig ogsaa sine Skyggesider. Ogsaa den Slags maa omtales, om Billedet skal fremstaa i fuld Klarhed.

Gamle og jeg holdt ubeskrivelig meget af hinanden. Disse Følelser har

holdt sig, fra vi var bitte smaa og nu op igennem firsindstyve Aar. Vi var stadig sammen som Børn og altid parat til at vove Pelsen for hinanden.

Men vi kunde naturligvis ogsaa tørne voldsomt sammen. Saaledes mindes jeg med noget blandede Følelser et forfærdeligt Slagsmaal, vi engang geraadede udi.

Hvad der var Stridens Aarsag, husker jeg ikke. Men som et Par Bulldogge bed vi os fast i hinanden. Hans, der var et Par Aar ældre end Gamle, søgte forgæves at skille os, mens de yngre Søkende saa til i Forfærdelse og Jammer.

Da det begyndte at se blodigt ud, smed Hans Træskoene for at hente Thomas. Med det samme endte Slaget. De kæmpende saa ikke godt ud. Med smerteblandet Fryd konstaterede jeg, at Gamle havde et blaat Øje.

I mange Dage gik han med det; jeg skævede angergiven til det, var heller ikke helt rolig for Efterspillet. Men til Tegn paa Sammenholdet i Søkendeflokken kan det siges, at Far og Mor, som havde været en Tur borte, aldrig erfarede, hvorfra det blaa Mærke var kommet.

At Fars pædagogiske Sans ogsaa kunde svigte, er en given Sag. Engang havde Gamle og jeg optaget et helt Fald Kartofler. Det kan være et nok saa surt Arbejde, naar Efteraarsregnen sætter ind med Kulde og barske Vinde.

Den forud akkorderede Løn for Arbejdet var en blank 25 Øre til hver, en uhyre Kapital. Med denne Skat sirligt indbundet i et Hjørne af Lomme-tørklædet drog vi saa stolte og forventningsfulde til Marked i Silkeborg. Marked! Alle smaa Drenges Eventyrige!

Det meste af Dagen gik jeg nu rundt, fordybet i Herlighederne, men stadig spekulerende paa, hvad jeg skulde bruge min enorme Formue til.

Omsider bestemte jeg mig for et Pennalhus, en af de smaa Kasser med Laas i. Det var vel nok en Erhvervelse! Jo mere jeg saa paa det, desto kærere blev det mig. Dets lette Tryk i Lommen var den rene Fryd, saa snart det var min Ejendom.

Men ak, da vi var vel hjemme og jeg med stolt Beskedenhed skulde fremvise min kostelige Skat ved Aftensbordet, saa greb Far det og smed det foragteligt hen ad Bordet med de Ord, at der ikke var nogen Mening i at give Penge ud til saadan noget dumt Skidt. Han sagde »Skidt«!

Men lad os nu dulmende slutte dette Kapitel med et lille muntert Gudena-Minde. Forlængst var jeg blevet Lærer, da jeg med Lau, den yngste Broder, stod ved Gudenaens flægduftende Bred for at fiske.

4—5 Aar kunde han vel være dengang. Han er senere blevet en lidenskabelig Fisker og Gudenaelsker.

Vi stod et Stykke fra hinanden, da han pludselig fik Bid, men af saa stor en Fisk, at han ikke kunde hale den i Land.

Med angestfyldte Jubelraab kaldte han Sagkundskaben til. Ikke uden Besvær fik vi Fangsten i Land. Det var den største Brasen, jeg nogen Sinde har set. Jeg tror, den vejede 5 Pund.

Da det sorte Spørgelse laa i de sidste Spræl paa Jorden foran os, purrer Hvalpen op i sine lyse Lokker og sagde pustende: »Uh, jeg kom saadan til at svede!«

Senere listede han afsides, hvoraf jeg skønnede, at visse Nervecentre var angrebet af Spændingen og de svære Anstrengelser.

9. *Større Udsyn.*

En helt ny Verden lukkedes op for os gennem Landsbyskolen. Den laa i Svostrup, i den alleryderste Grænse af Sognet, lige over for Kirken, ganske nær ved Gudena.

Læreren hed *Kruse*. Han hørte til de grundtvigsk vakte og kom med ny folkelig og kristelig Vækkelse til Egnen. Der blev holdt Møder i Skolen. Der blev et Sognebibliotek. Der kom aandeligt Røre til en død Egn.

En høj, smuk Mand var han, med et bølgende Skæg. Den brede, bløde Grundtvigianerhat klædte ham. I Kirken repræsenterede han fyldigt og smukt. En helt igennem aandeligt præget Mand var han, og samtidig Jæger, det vil sige Friluftsmenneske.

Vidtfavnende var han altsaa. Dertil mild og venlig. Sammen med Far holdt han »Højskolebladet«, og han bidrog sikkert til, at Far havnede i det grundtvigske Livssyn.

Hans Kone, »Madam Kruse«, var endnu blidere. Der var et fint Venskab mellem Svostrup Skole og Hjemmet paa Dalsgaard Mark.

Skoledagen begyndte med en Morgensang. Derved blev mange af vore smukke Morgensalmer vort sikre Eje. Derefter bekendte Læreren Troen med et Fadervor. Saa fulgte en hel Time med Bibelhistorie og Katekismus.

De bibelske Historier er af stor pædagogisk Værdi, og de blev levende fortalt for os. Senere fulgte Læsning, Skrivning og Regning. Dagen sluttede med en Aftensang, mens Børnene stod op. Læreren nikkede til et af Børnene, som saa bad Fadervor.

Dermed var Dagen forbi. Med et Haandtryk sagde Læreren Farvel til hvert Barn. Nævnes bør det ogsaa, at vi sang meget. Morten Eskesens Sangbog blev en herlig Skat for os.

Altsammen var det saa hjemligt og hyggeligt. Vore Sind var Resten af Dagen fyldt med friske, gode Indtryk. Der var virkelig Hjertevarme i Svostrup Skole dengang.

Videst drev vi det i Regning. Gamle og jeg var langt ude af Chr. Hansens Regnebøger og midt inde i Bertelsens. Næsten Pensum til Lærereksamen.

Mine kæreste Timer var Dansk. Vi havde Matzens Læsebog, en virkelig værdifuld Antologi. Noget af det, som gjorde stærkest Indtryk paa mig, var S. Kierkegaards »Liljen og Fuglen« og Kaalunds Fabler. Men hver Gang vi læste »Den dræbte And«, kom jeg til at græde.

Spanskrør forefandtes. Dog brugtes det sjældent, men da ogsaa voldsomt. En Dag drev Kruse mig et Slag ned ad Ryggen, ganske ufortjent. Men han var løbet varm ved at gennempørgle en anden. Derved forløb han sig.

Slaget sidder der endnu den Dag i Dag.

Det voldte dog ikke større Skade, fordi Læreren var mig saa kær. Jeg forstod, at han angrede. Hans Øjne søgte ustandseligt mine, og de bad, saa det forekom mig, som føltes det varmende langt ind. Maaske surmulede jeg et Par Dage. Saa var det glemt.

Glemt? Naah, nej, tilgivet. Glemmes kan den Slags aldrig. En Menneskealder senere under min Kamp mod Prygl kom jeg til offentligt at omtale dette Slag.

Da jeg samtidig traf min gamle Lærer, spurgte jeg ham, om han huskede. Jo, det gjorde han. Barnet havde altsaa set rigtigt.

To stærke Oplevelser har jeg fra min Barndoms Skoletid. Den ene var, at Gamle og jeg skulkede en Dag, den anden, at jeg fik mig en Fæstemø.

Skulkede? Men hvorledes er dette muligt?

Vi elskede vor Skole, satte Pris paa Kammerater og Lærer. Tonen var god, ogsaa i Frikvartererne; for ogsaa der svævede Lærerens Aand over Vandene. Vi sugede rigelig Næring af alt, hvad Skolen gav. Vi græd, naar vi skulde forsømme en Dag. Hvorledes kunde det falde os ind at skulke?

Ja, hvem kan forklare det! Børn har tit de løjerligste Indfald. Og vi var jo sorne Friluftsdrenge.

Fakta er, at en dejlig, sollys Dag, da vi var naaet saa langt frem, at vi kunde se Skolen, saa drejede vi pludselig af udover Markerne.

Men jeg skal endda lige love for, at det blev en lang Dag og kedelig som bare Pokker. Solen sejlede af Sted over den skyløse Himmel, langsomt, uhyggelig langsomt, som Timerne svandt. Mon ikke dette skulde være den længste Dag, Gamle og jeg nogen Sinde har oplevet?

Da Solen var kommet tilstrækkelig langt mod Vest, listede vi hjemad, men med en Skyldfølelse, der gjorde Fødderne tunge som Bly.

Nu vilde Uheldet — eller var det et Held? — at Far og Mor hurtigt fik Nys om Sagen. Men det skal siges til deres Ære og Pris, at de tog den med den Alvor, som Sagen fortjente.

Ikke et ondt eller bebrejgende Ord kom over deres Læber. Men den Sorg og Skam, som lyste ud af dem, mens de spurgte os ud, var saa hjerteskerende, at vi følte Afgrunden aabne sig bundløs for os.

En Dragt Prygl vilde have været det rene Sukkervand imod denne »Straf«. Men havde vi fortjent Straf? Havde vi ikke straffet os selv haardt nok?

Min Fæstemø hed Marie, Sognefogdens Datter. Hun og jeg kom i Skole paa samme Dag. Hun blev hurtigt Nr. 1 paa Pigesiden, jeg paa Drengesiden.

Vore Øjne mødtes villigt og tit. Altid søgte vi to hinandens Selskab. Somme Tider kunde vor Hænder finde hinanden; men naar Hænderne mødtes, maatte Blikket vige.

Dette fine Barneforhold levedes dulgt. Det blev ikke forurennet af Drillerier eller frække Bemærkninger fra Kammeraterne om Kæresteri eller saadan noget. Det kedelige Uvæsen med saadanne Drillerier er vist nok langt mere udbredt nu end dengang.

Om vi ret forstod, hvorledes det stod til med os, husker jeg ikke. Men det ved jeg, at da hun døde, vistnok i 10 Aars Alderen, da fik jeg mit Livs første tunge Hjertesorg. —

Men ogsaa en helt anden Verden aabnede Skolegangen for os. Der var saa mange Ærinder, vi Dreng kunde besøge, naar vi var i Svostrup. Saaledes lærte vi, at Verden gaar »langt ind i Præstens Mark«, hvor vi endnu ikke havde været.

Der var nu Grovsmeden, *Christian Guldsmed* kaldet. At komme ind i hans Smedie, at se Gnisterne sprude ud fra hans Øjne, som vendte det hvide ud, saa Ansigtet blev mere sort, ja, at se dem blande sig med de Gnister, han strøede ud fra det hvidglødende Jern og ligesom saaede rundt i Smedien, det var intet mindre end selve Eventyret.

Livsfarligt saa det jo ud. Det var det store Gys! Vi kunde ikke se os mætte. Timevis kunde vi blive staaende som troldbundne i den tilrøgede Smedie.

Eller blot han skoede Heste! Vi kom altid for sent hjem, naar vi havde Ærinde hos Smeden.

Og *Hanelius*, Træskomanden, som boede lige overfor paa Gudenaagens østlige Bred. Der var et Snit og et Sving over hans Træsko og saa god Gang i dem, at de søgtes langvejs fra.

Desuden var han Visedigter, sang ogsaa sine egne Viser. Saa var han tilmed Ungkarl og boede ganske alene i sit pyntelige Hus. Altsaa i alle Maader en Mærkværdighed.

Først skulde man praje ham fra denne Aaside. Saa hentedes man over i en let og fint pudset lille Pram, som han manøvrerede med Mesterskab. Dernæst skulde der tages Maal af de nye Træsko.

Men var alt dette vel overstaaet og man kunde liste ham til at synge en af sine Viser, ja da var Lykkens Maal naaet. Og sikke Viser!

»I November i Fjor drog jeg bort fra vor Jord,
for en Rejse til Maanen at gøre.
Hvad mig hændedes der, jeg fortælle vil for jer,
naar I baresten vil paa mig høre.

Rejsen den var jo lang, men jeg var saa god til Gang,
og saa kom jeg der om Eftermiddagen — — —«

En Spadseretur til Maanen, fortalt i rimede Vers. Var det nu ikke noget for Barnefantasi! Og sikken Klang i Versene!

Var al Poesis Højdepunkt ikke naaet her? Kunde det overhovedet gøres bedre?

Ja, der var jo *Søren Sult* og hans Kone *Birthe* fra Markedet i Silkeborg. Søren var en jævn Mand, ikke just renvasket, og med store Lapper paa Klæderne. To sorte Skraatobaksstriber fra hver Mundvig. Men pyt med den Slags! Det var jo hans Sang, som var saa betagende.

Særlig den om »Hjalmar og Hulda«, som vist var paa nogle og tyve Vers. Den handlede om to Elskendes sørgelige Endeligt, var gribende i sin størrelaede Enfold. Den gjorde et overvældende Indtryk.

Midt i et Vers kunde Søren snerre over mod Konen et arrigt: »Do æ fejl paa Tonen, Bært!« men lynrapt kom det tilbage: »De æ Løwn, Saaren! De æ dæ sjæl!«

Ak, men hvad gjorde dog denne Smule Forstyrrelse, som ejheller afbrød Foredraget. Naar de Elskende var omkommet, og Sangen sluttede med det gribende:

»Saa bleve de lagt i en Kiste tilsammen.
Der skulle de leve i Fryd og i Gammen.
Nu er de i Himlen i Glæde og Ro.
Der gense vi atter de Elskende to«,

da kendte Betagelsen ingen Grænser. Hanelius' Rejse til Maanen var rent slaet af Marken. Nej, Søren Sults Foredrag af den klassiske »Hjalmar og Hulda«. Det var noget helt andet. Alene Navnene var jo fulde af en sjælden Stemningsfylde.

Smaa videbegærlige Drenges suger Livsnæring til sig fra mange Slags Kilder.

Og saa var der Kroen. Svstrup Kro! Dette sakrosankte Sted med de mystiske Dufter af Krydderier, gammel Tobaksrøg, af Tjære og Kostald. Kanarie-fuglen oppe under Loftet, der kunde synge, saa det gjaldede i Ørene, noget helt andet end de stakkels Lærker derude paa Dalsgaard Mark.

De Handelsrejsende i flotteste Antræk. Sandelig med Handsker paa — Mandfolk med Handsker midt om Sommeren! Alt dette kunde nok spærre Øjne og Øren op paa smaa Knægte ude fra Hedemarkerne.

Mærkeligst var dog dette, at naar Indkøbet var tilendebragt, saa skæn-

kedes der til hver af Kunderne et Glas af en underlig Drik, som kaldtes Mjød, og som havde en Smag, der førte En helt ind i Gude-Verden.

Det var rent ud eventyrligt, hvad smaa Drengene kunde opleve til og fra Skole. Verden var fuld af sære Ting.

Mange Originaler var der i hine Dage der paa Egnen. Der var *Ma Detlews*. Hun saa ud som en Heks og talte præcist som en Heks. Det kunde hun ikke gøre for. Men saa grangiveligt var det, at selv halvstore Drengene gyste, naar de mødte hende, om det saa var midt i Solens klare Dag.

Efter Solnedgang humplede hun ikke af Sted. Saa red hun paa Koste-skaft. Det var da noget, enhver vidste.

Der var *Jens Peter Fosgerau*. Hans Hytte laa ved Gudenaens Bred. Derfor var han ikke blot Husmand, men ogsaa Jæger og Fisker.

En vældig Arbejder var han, snild i Hænderne og flittig som en Bi. Godmodigheden lyste ud af ham. Et jegodt Menneske maatte han da være, hensusket i rigt Naturliv, som han var. Men han svovlede og bandede og sagde »Sjofelheder«, saa En maatte undres over, at han ikke for lang Tid siden havde faaet samme Skæbne som Sodoma og Gomorra. Netop derfor var det saa pirrende at være i hans Nærhed.

Der var *Svensk Jørgen*. En sølle Splejs var han, men en drabelig Rabulist. Sognestyret var Genstand for hans uforsonlige Had:

»Det fnatte Souneraad, det sku op aa hæng aa dimmel imell Himmel aa Jord«, var hans fromme Ønske.

Naar han smældede dette ud paa sit klingende Svensk, var vi fuldt ud saa imponerede, som naar Spillemanden *Christian Siegumfeldt* med megen Lærdom forklarede de lyttende Børn, at »den Støk, som han lige havde spillet, den wa no i Mol-Dur«, eller at han her var i andet Repetis, altsammen Kunstord, som fik det til at svimle for Smaafolk, saa de maabede i Beundring.

Eller *Ann Thybos*. Naar hun kom truntende ind i Gaarden med sin Mælke-spand paa Armen, saa stimlede Børnene altid sammen om hende. Den Gang var det endnu Skik, at de Smaa hentede Mælk hos de Store.

En gudhengiven Sjæl var hun vistnok, men med en sære Livsfilosofi. Et Himlens Under var det, at noget Menneske kunde forstaa det Sprog, hun talte:

»De æ werkli æ welsignet Wejle, Woherre haa gin wos i Daa. Gud welsign ham fur'et.«

Jo, der var virkelige Oplevelser, derude paa Landet.

10. Konfirmation.

Gamle gik i sit 15. Aar. Skoletiden nærmede sig sin Afslutning. Vi skulde begynde at gaa til Præst. Et Aar havde Gamle ventet, for at vi kunde følges ad.

Vejen til Præsten, som boede i Grønbæk, hvor vi skulde møde to Gange om Ugen, var en Mil lang. Men den var ganske køn, ned igennem Allingskovgaards nyplantede Skove, gennem den malerisk beliggende Alling Mølle. Vi var mange i Følge. Ungt Folk, som altid var fulde af Kunster, parat til Løjer.

Sandt at sige var Turene frem og tilbage det største Udbytte, vi fik af vor Præstegang. Der var mange Oplevelser, ogsaa Slagsmaal, ja drabelige Skærmysdler med Drengene fra Ans og Illerhuse.

Pastor Skram, en Broder til Forfatteren Erik Skram, var en elskelig Mand,

I yderste Række fra venste J. P. Pedersen og Hustru, nedenunder deres Datter Marie, Tandlæge i Virum, Dorthea, Fru Overlæge Søren, Lau, Kette gift med Mars, Gaardejer i Seest, Fru Sigrid Dalsgaard, Forf. Cis, Søren, Overlæge i Kjellerup. — Inderste Række Morten og Gamle med Datteren Musse, gift med Kommunalærer Harald Nielsen, Kolding. Agnes med Forfatterens ældste Søn Erik, nu Overlæge i Hornslyd.

gemytlig og munter. Timerne i hans Stue forløb hyggeligt; men folkelig eller kristelig Oplysning — ja, ja, bedst at tale mindst muligt derom.

Dog kunde han for Alvor faa os til at lytte, naar han fortalte om Grønland, hvor han havde været Præst. Vi var derfor glade ved ham. Naar vi den sidste Dag kom med vore lukkede Konvolutter til »Tak for Præstegangen«, fik vi Kaffe inde hos Præstemadammen. Det var en stor og fin Fest, Kaffe skænket for os af Madammens fine hvide Haand!

Mig havde Præsten nær skræmt fra Sans og Samling ved den allersidste Dag før Konfirmationen at foreholde os, at det Løfte, vi skulde afgive Dagen efter, var helligt. Hvis vi ikke var helt sikre paa, at vi kunde holde det, maatte vi bestemt hellere sige Nej. At bryde et Løfte til Gud var den rene Fortabelse.

Dette gav mig en søvnløs Nat. Jeg var oplyst nok til at indse, at »Løftet« ikke kunde holdes. Men jeg troede paa Præstens Ord, at det var Fortabelse at bryde det. Endnu paa Kirkegulvet stod jeg og stredes med disse for et Barn vanskelige Problemer.

Jeg troede og haabede, at jeg skulde faa Mod til at sige Nej. Men da jeg blev spurgt, svarede jeg naturligvis Ja som alle de andre.

Men mit Ja gav mig svære Anfægtelser, og hele min Konfirmation forgiftedes ved dette Galimatias.

Godt er det, at Konfirmationen nu har faaet en anden Form. Bedst, om den helt afskaffedes eller henlagdes til en senere Alder, hvor de unge har Betingelser for at gaa ind under et bevidst Ansvar.

Nej, saa var der mere Oplivelse, vistnok ogsaa Opdragelse i Turene frem og tilbage. Gamle og jeg var paa det Tidspunkt endnu smaa af Vækst. En af

Kammeraterne, *Pe' Moten*, var næsten saa høj som vi to tilsammen og tilsvarende drøj. En Kæmpekarl var han, enorm af Vækst, men godmodig og rar.

Nu var det vor bedste Spas at narre ham ud paa tynd Is, der sagtens kunde bære os, men hvor han uhjælpeligt plumpede igennem.

Ja, det var saamænd tarvelige Løjer. Men kosteligt var det nu at se denne store Klodsmajor rode rundt mellem Isstykkerne, vrælende om Hjælp, skønt Vandet ikke var meterdybt.

Ondskab var der ikke i det. Ganske vist skulde han en kold Vinterdag tørre de vaade Klæder paa Kroppen. Men det havde vi selv maattet gøre saa tit, naar vi var gaaet igennem Isen og ikke fandt det opportunt at vise os for Mor, før Klæderne igen var tørre.

Derimod lavede vi en Genistreg, ja, egentlig en Judasgerning, som vi havde Grund til at skamme os over. Det er ikke frit for, at Tanken om den svider mig i Sjælen nu henimod 70 Aar efter.

Pe' Moten var ikke noget Lys i Skolen. Videnskaberne maatte somme Tider bankes i ham. Den store Krop maatte bøde for, hvad den havde røvet fra Aandsevnerne.

Syndig og ganske upædagogisk er en saadan Fremfærd. Den ligger dog som en Fristelse for mangan Lærer. Selv vor kære Kruse faldt for Fristelsen.

Nu skulde *Pe' Moten* sidde efter, hvilket skete af og til. Men uvist af hvilken Grund pakkede han hurtigt sine Sager og stak af ad Hjemmet til. Det laa 6 Kilometer borte.

Sprængfyldt af Spænding eller Nyfigenhed og Sensationslyst meldte vi dette til Kruse. Vi sladrede!

Straks bad han os hente Synderen. Det lod vi os ikke sige to Gange. Med Gamle og undertegnede i Spidsen for hele Meuten af Sted efter den ensomme Flygtning, der først fangedes i Grauballe. Trods Kæmpekræfterne blev han hurtigt overmandet og baaret i »Triumf« til Skolen.

Hvad vi følte under alt dette, er vanskeligt at sige. Børn plejer at have stor Respekt for Kammeratskabets Love. Men i Flok? Vi holdt jo meget af Læreren, mere end af *Pe' Moten*. Læreren var egentlig med i Kammeratskabet.

Men da nu Synderen fik en forfærdelig Afbankning, som han modtog med megen Hysten og Graad, da var der nok en og anden af os, som kom til Besindelse. Jeg for mit Vedkommende begyndte dunkelt at forstaa, at her var handlet fejgt og uværdigt af Lærer og Børn. End ikke Synderens Motiver havde man prøvet paa at undersøge.

Hvad der er blevet af *Pe' Moten*, aner jeg ikke. Men det ved jeg, at kunde jeg møde ham i Dag, vilde jeg straks række Haanden ud imod ham med et ærligt: »Om Forladelse!«.

Om Kampene mellem os og Drengene Nord fra kunde der fortælles meget. Vi fulgte dem altid paa Vej et Stykke ad Ans til under drabelige Kampe.

Lifligst var det, naar der var Tøsne, saa Sneboldene kunde faa fornøden Fasthed og Slagkraft. Kunde de ikke blive haarde nok paa anden Maade, saa listede vi os til at putte en Sten, helst en skarp Flintesten inden i.

Helt ufarlig var Kampen altsaa ikke. En Dag fik jeg en saadan Snebold i Øjet. Det gjorde ikke godt. Jeg maatte gaa med Bind for Øjet i 14 Dage.

Siden da har jeg tabt Lysten til at slaas med Sne som til enhver Form for Slagsmaal.

En Dag paa Hjemtur fra Præsten fik vi en sær Oplevelse. En ualmindelig

flink Skøjteløber tumlede sig paa en stor Dam. Et saadant Syn havde vi aldrig været ude for. Det tog Vejret fra os.

Sikke Piruetter! Sikke Figurer han kunde skære i Isen! Ottetaller, min-sanden! Sikke Sving med Arme og Ben, med hele Kroppen! At et rigtigt levende Menneske kunde lave den Slags!

Hvorledes Konfirmationsgildet forløb, husker jeg ikke meget om. Men eet er givet: Det var vidt forskelligt fra Nutidens Gilder af den Slags.

Fars Søskende var kommet. Faster Marie gav hver af Konfirmanderne en flunkende flot Livrem, som hun havde broderet med egen Haand. Det var eneste Gave, men da ogsaa en kongelig Gave, følte vi begge to.

11. Et afgørende Vendepunkt.

Børnene kom tidligt ud at tjene, mest hos Fars Søskende. Hans til Farbror Laurs i Skejby, Gamle til Højbygaard, Anne til Faster Marie i Lisbjerg Terp, Cis som tolvaarig til Hvirring hos Lærer Petersen.

En god Løn fik de. Men hver Skilling gik til Barndomshjemmet. Dog forslog dette ikke stort.

Gælden voksede. Far var kommet ud at ride paa Veksler. Mange Timer maatte han spille med at skaffe Kautionister.

»Den ene Armod rækker den anden Haanden«, sukkede han ofte i denne Tid, da hans haarde Kamp for Udkommet var ved at naa sit Højdepunkt.

Hvorledes jeg, der dog anskuede mig selv som et Slags Skumpelskud blandt hele Flokken, kom til at svømme ovenpaa under alt dette, lader sig vist ikke udrede.

Hvad jeg husker, er blot dette, at jeg flere Gange havde udtalt et Ønske om at blive Officer. Hvorledes et saadant Ønske opstod, er vanskeligt at sige.

Det var knap 20 Aar siden, Danmark havde lidt sit store Nederlag. Folket var optaget af Genrejsningsarbejdet. Aanden fra 48 havde faaet sit Dødsstød.

Romantikken var uhjælpelig udrunden. En haard Realisme holdt sit Indtog. Det var ved at gaa op for Folket, at det ikke var gennem Militarisme, at Danmark skulde indlægge sig Ære eller gøre en Indsats i Verdensudviklingen.

At en Dreng langt ude paa Landet kunde komme i Tanker om at ville være Officer, lyder mærkeligt. Naturligvis skyldtes det ikke Følelsen af et Kald. Muligvis Synet af de blanke Knapper og den raslende Sabel.

Det faar nu være, som det være vil. Sagen drøftedes. Ejeren af Nebelgaard raadede kraftigt til. Da han formentlig ansaas for at repræsentere Sagkundskaben, saa skete Miraklet.

Far, der sloges med en stadigt voksende Gæld, og som havde et ubeskriveligt Mas med at bjerge Føden til de mange Munde, gik ind til Silkeborg og indmeldte mig i den private Realskole. Den var bleven oprettet ikke længe før af Kr. Johansen og Joh. P. Andersen.

Dermed begyndte et nyt Afsnit af mit Liv. Bøgernes Verden lukkedes op. Horisonten skulde udvides. Sognegrænsen var sprængt.

Læsning havde tidligt været min Lyst. Men Hjemmet var fattigt paa Bøger og paa Læsning. Foruden »Silkeborg Avis« gaves kun en Salmebog. Først senere kom »Ugens Nyheder«, »Tidens Strøm« o. a.

Kruses Skolebibliotek havde aabnet en billedrig Verden for os gennem Ingemanns Romaner, Blichers Noveller og Gøngehøvdingen. Særlig Skolelærerlitteraturen, med Thyregod i Spidsen, tiltalte os. Som Lærer i Ans var han jo en af vore egne.

Kundskaber havde Skolen ikke givet mange af. Men da Kruse var blevet forflyttet til Ans, fik vi det sidste Aar en helt ny Lærertype i *Morten Larsen*. Han var lige kommet fra Seminariet, belæst med Kundskaber.

Som fuldblods Humanist havde han Trang til at øse ud af dem til de opvakte og levende Børn fra Kruses Tid.

Han botaniserede med os. Han gav os en Mundsmag af Kemi, Fysik og Naturhistorie. Ligesom Kruse, om man saa kan sige, søgte at aabne Aandslivet for os, saa førte Larsen os nu ind i Naturens Verden.

Han udvidede vor Indsigt, saa vi bevidst kunde optage meget af det, hvori vi havde hvilet saa trygt, omend ganske ubevidst.

Tidspunktet var for os gunstigt. Dette Samspil mellem det aandelige og det materielle, man kunde sige mellem Kristendom og Humanisme, var sikkert gavnlige for hele vor Udvikling.

For mig skulde nu Kundskabens Porte slaas op paa vid Gab. Jeg var moden nok til at imødesee dette med uhyre Forventningsglæde.

At alt dette nye skulde komme til mig gennem Lærebøger og Lektie-læsning, den fattigste Form for Oplysning, ja, saamænd ogsaa for Kundskabstilgivelse, er saa en helt anden Sag. Paa det Tidspunkt var en anden en jo ukritisk, kendte ikke Hemmeligheden med Aand og Bogstav, at Aanden levendegør, men Bogstaven slaar ihjel.

Forbavsende er det, at Lektie-læsning og Eksamensterperi, der endnu spiller en saa fremtrædende Rolle i hele vor Ungdomsopdragelse, har kunnet brede sig saa frodigt.

Der er dog vist nogenlunde Enighed blandt de sagkyndige om, at begge Dele er noget, som den slemme har fundet paa en Dag, han var i særlig ondt Lune.

Dog ser det ud til, at vi skal dybere ned i alt dette Skinvæsen, hvorigennem Ungdommen fornemmelig opdrages til at synes, ikke at være.

Her sidder vi endnu fast i den verdslige Humanismes Hængedynd. Vi har langtfra nemmet, maaske ikke engang forstaaet Grundtvigs Kamp imod Drengvidenskabeligheden.

Levende og psykologisk interesserede Skolefolk, ogsaa i ledende Stillinger, er dog ved at komme til Sandheds eller maaske bedre Virkeligheds Erkendelse, gode Vaarbedudere om en Skolens Renaissance.

Om det ellers kan interessere, saa kan jeg fortælle, at jeg selv dog kun har været oppe til fem Eksaminer, Almindelig Forberedelseseksamen paa to Aar, et spinkelt Mg, Lærereksamen paa eet Aar, rent Mg, Udvidet Lærereksamen Ug?, Korporaleksamen ved Forplejningskorpset, dumpede med Glans, hvorudover jeg fik en frygtelig Overhaling af *General Købke*, der, ikke uden Grund, vejrede Sabotage, Køreprøveeksamen, bestod flot, men lærte aldrig at køre, følte ingen Lyst dertil.

Men nu gaar altsaa Vejen fremad mod mine Barndomsdrømmes forjættede Land.

12. Det gamle Hjem.

Naar Efteraarstormene har pisket Bladene af Træer og Buske, kan man i Havernes Hække eller Buskadser finde en gammel Fluglerede.

Lønlige har Sommerens Fylde og Yppighed skjult dette Stykke Natur, et Livets Værksted. Nu hænger den der, mørk og poesiforladt, mellem Kvistenes nøgne Snonger.

Hvis man, som jeg, har haft en Solsorterede lige over Vinduet foran Skri-

*Det gamle Hjem i Dalsgaard før Ombygningen, dog skimtes i Baggrunden den nye Kostald.
Personerne er: Karlen, Far, Mor og Lau med Hunden „Skjærf“.*

vebordet, saa har man kunnet følge Arbejdet i et saadant Værksted, fra det første Straa blev lagt, og til den sidste brungraa Unge væltede ud af Reden. Man har da haft noget af Livets Mystik for Øje og dermed Mulighed for at indsuge en Smule Livsvisdom.

Tidens Hjul gaar centnertungt. Aar er henrullede. Det gamle Hjem der paa Dalsgaard Mark er for Slægten nu blot saadan en tom Fuglerede.

Det gamle Stuehus, hvor alle Børnene er født, hvor der er levet saa mange Lidelser, saa rige Glæder under Nødvendighedens strenge Tugt, er nu erstattet af et nyt, i Villastil, maa jeg be. Ny Kostald er opført, yderst moderne. Det trelængede Boelssted er nu en flot firelænget Gaard.

Far fik omsider Magt over sit Landbrug. Korn, som kan gaa i Leje, gror paa Markerne, Besætningen tredoblet. Takket være Fællesmejeriet kom nu gode Indtægter. Velstand begyndte at brede sig, hvor Fattigdom før var til Huse.

Langvejs fra ses den firelængede Gaard ikke. Den ligger lunt gemt i en Lund af Træer, gemt som Fuglereden. Hvert enkelt af disse Træer er plantet af Far, alt imens han muntert pludrede med sin Børnevrimmel, de allestedsnærværende Hvidhoveder. Mange af Træerne er nu modne til at falde for Øksens Hug.

Hvorfra kom saa denne Velstand? Ja, den kom fra Fællesskabet, fra den almindelige Opdrift under Genrejsningen; men ogsaa og ganske særlig fra Sammenholdet i Familien.

En Menneskevaaning forlades ikke som Fuglereden. De gamle bliver tilbage, mens Ungerne prøver Vingerne. Og har Hjemmet været rigtigt, saa glemmer Børnene ikke, hvad Hjemlivet har givet dem. Menneskelivet er jo ikke Natur blot. Det er ogsaa Aand, levende Virkelighed paa en ny Maade. Alt imens de gamle sled sig selv op i Kærlighed, i lydige Offervilje, saa levede de ind i Børnene Samfølelse, Kærlighed, Taknemmelighed, hele det rige Spil af sjæleligt Liv, som findes i et Hjem.

Takken var virksom i Børnenes Hjerter. Aandens Verden viser sig her lige saa haandgribelig som Haandens. Derfor slæbte Børnene nu til Huse, alt imens de grundede deres egne Hjem.

Derfor øgedes Velstanden i det gamle Hjem. Rammerne udvidedes. Hjerterne varmedes ved dette Samarbejde med Fællesskabsfølelsen i Familien.

Kampen for Udkommet stilnede altsaa af. Den evige Higen gav Plads for stille Tilfredshed, for hjemligt Velvære.

Lykke er saadan et stort og uoverkommeligt Ord. Men *lykkeligst og rigest var dette Hjem sikkert dog, dengang Kampen mod Fattigdommen var paa det højeste.*

Fra den Tid er det, Minderne bliver ved at vælte ind over Sindet. Fra Ferier hjemme, fra Jagtture, ogsaa da vi selv var blevet Familiefædre.

Saa dukker vi da endnu en Gang ned i Minderne fra Barndomshjemmet, der her er forsøgt skildret, ak kun alt for ufuldkomment.

Hvem formaar i det hele taget at skildre et Hjem med dets Familieliv, noget saa levende, saa aandeligt, Kulturens rigeste Gave til os Mennesker, men mere end det, Aandslivets fineste Frugt.

Vi ser indenfor, nu da de yngste Børn er ved at vokse til, er i Overgangs-alderen. Ind i Gaarden svinger nu Mælkevoغن. Paa Bukken sidder en lille Hvidtop, en af dem, som vi store gav Flaske og lagde Ble paa. Hans Haar er saa hvide, at de lyser imod den blaa Himmel. Hans Øjne skinner som Sole, da han ser Storebror.

Han er ikke meget større end de Mælkespande, han skal haandtere. Adræt springer han ned og svinger Spandene op som i Leg. Han skal vel nok vise, at han er Karl for sin Hat! Nys konfirmeret tjener han hos Søren Olesen. Marius hedder Knægten, og han strutter af Livsmod og godt Humør.

Tvillingbroderen, Søren, er mørkere af Lød, langsommere og tungere i Bevægelsen som en halvvoxen Hundehvalp. Han er fingersløv og slider i det hjemme. Ogsaa han straalere af Glæde over Besøget. Øjnene er det altfremherskende hos ham. De er store, spørgende, forskende, altopslugende, som hele Personen er det.

Ikke blot med Ørene lytter han. Ogsaa med Øjnene, med Munden, der maaber en Smule, med hele Kroppen. En Træmand maatte man være, om ikke denne forslugne Videbegærlighed aabnede for Livets Kilder alle.

Disse to Brødre var med i Slutkampen for Udkommet. Endnu før de var konfirmerede, gik de paa Dagleje nede paa Nebelgaard. Meget stygt slog dem her i Møde, Eder og sjofel Tale; men Arbejde renser Sindet og styrker Kroppen. Sunde og livsglade var de begge; Daglønnen var ikke overdaadig. 1 Kr. pr. Dag for Arbejde fra 7½ til 19½ paa egen Kost.

Vi har i Familien en lille Morsomhed om dette Tvillingepar. De sov inde i Gæsteværelset, da de var smaa. En Morgen hørtes Søren græde saa rent ynkeligt. »Men hvad er der da i Vejen?« spurgte man. »Mars siger, jeg ligger under Sengen«, kom det harmdirrende fra Søren. Men det var netop, hvad han gjorde. Han laa under Sengen, hvorledes han saa var kommet der.

Kun de to mindste, Agnes og Lau, blev fri for den stinde Kamp for Udkommet. Begge er prægede deraf. Karakterforskellige fra den øvrige Flok, men derfor ikke mindre bundne i Familiefællesskabet, ejheller ringere af Menneskeværdi, naturligvis, eller maaske rettere, tværtimod.

Lau til Eksempel legeed sin Barndom bort med sit Gedekid og sin Hund, Skjærf. Den sidste var et tro Billede af det gamle Monstrum Trofast, maaske dog en Kende grimmere.

Han holdt dem begge i sin sikre Haand, kunde gøre med dem, hvad han vilde, fordi han tugtede og opdrog dem i Kærlighed.

Naar Gedekiddet som det Bjergdyr, det er, følte Lyst til Bjergklatring, saa bøjede Lau sin lange Krop forover, og Kiddet sprang op paa hans Ryg og ned paa Jorden, op igen og ned paa Jorden, indtil begge var mætte af denne Fantasileg.

Folkeminder fra Søvind Sogn.

Ved M. R. Mikkelsen.

Byremse fra Søvind.

Touttom æ en gammel Bøj,
Ørbæk legge ledt i Løj,
Søvind æ wo Howestad,
Sandbjerg æ en mavve Rad,
Brigsted æ en Fjettedfad
tæt nie ve Hawet ad,
paa Wosø foe vi godt Mad.

Faarehyrden Napoleon.

Paa Glibinggaard var der en Faarehyrde, som ikke var særlig kløgtig. Han kunde ikke tælle længere end til 3, men han kunde alligevel godt holde Rede paa 300 Faar; han kunde kende dem og gav dem Navne, saa helt ueffen til sin Bestilling var han ikke. En Gang gik de alligevel galt for ham. Han havde een af de gamle røde Soldaterjakker, og til Tidsfordriv fandt han en Dag paa at give Mads Vædder Frakken paa. Han satte Forbenene gennem Ærmerne, saa at Frakken laa hen over Ryggen af Vædderen, og saa lod han den løbe. Men da Faarene saa det røde Spøgelse, blev de forskrækkede og løb af Sted ind i Hads Herred, og Vædderen bagefter. Naar Vædderen standsede, stod Faarene stille og gloede paa den røde Forfølger, men saa snart den igen begyndte at løbe efter Faarene, flygtede de videre — og Napoleon bagefter. Det blev langt ud paa Aftenen, inden Hyrden fangede Vædderen og fik Frakken af den. Først da kunde han faa Samling paa Flokken og faa den drevet hjem.

Fortalt af Søren Laursen, Søvind, f. 1858, d. 1934. I sine unge Aar var han Kusk paa Glibinggaard.

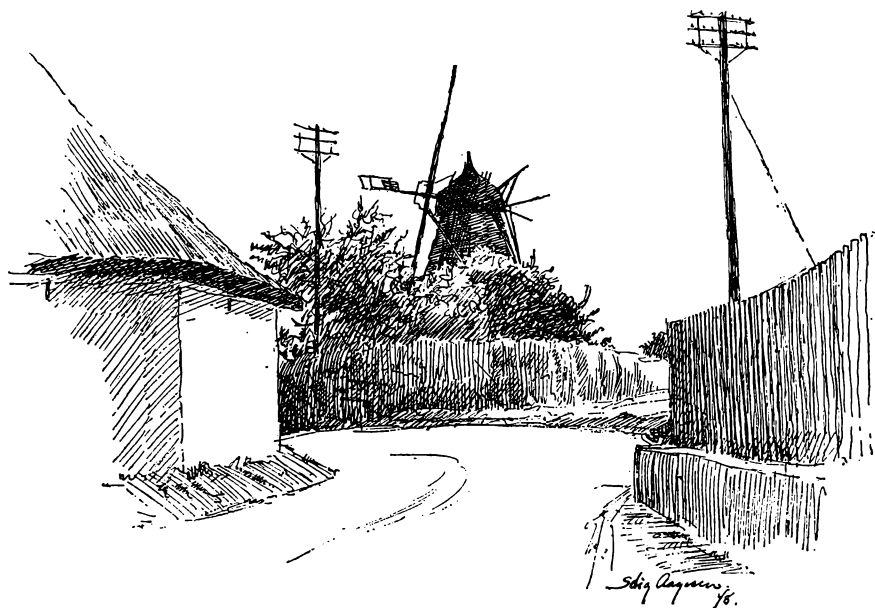
Bitte Laust i Toftum.

I Toftum boede der i gamle Dage en Mand, som blev kaldt »Bitte Lavst«. Der fortælles, at han var saa ualmindelig stærk.

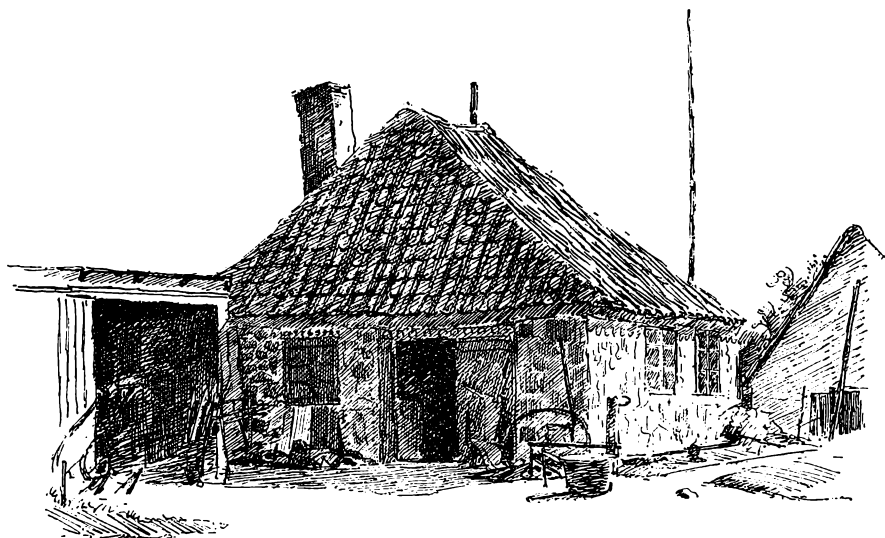
Engang skulde han sammen med de andre Hovbønder køre Rug fra Tyrrestrup til Horsens; men da han kom til Hansted Bro, gik hans Vogn i Stykker. — Nu kneb det, men Lavst vidste Raad. Paa Vognen var 4 Tønder Rug. Han tog to Sække paa Nakken og een under hver Arm, og saa spadserede han til Horsens med sit Læs og kom lige saa tidligt som sine Fæller.

Efter Pastor Brøchners Optegnelser.

Fra Hads Herred.

Vejsmøllen i Neder Randlev, formentlig ca. 100 Aar gammel og nu dømt til Nedrivning.
Tegning af Stig Aagesen.

Den gamle Smedie i Halling. Tegning af Stig Aagesen.

Kirkelige Tilstande i Østjylland omkring Aar 1800.

Af F. Elle Jensen.

I.

Den 10. November 1800 udgik der fra Kancelliet et Cirkulære til samtlige Biskopper om at lade Provsterne afholde aarlige Visitatser i deres Herreder med derpaa følgende Indberetning om Forholdene i Menighederne, saavel med Hensyn til Lærerne (Præsterne) og Ungdommen som til Kirkerne, Skolernes og Præstegaardenes Tilstand, for derved at opnaa, som det hed, »den forønskede Virkning og Nytte for det almindelige«.

For Aarhus Stifts Vedkommende findes de fleste af disse Indberetninger i Bispearkivet (nu i Landsarkivet i Viborg¹). Nogle af Provsterne har taget sig det temmelig let med deres Meldinger med ret intetsigende Forsikringer om, at alt staar vel til, medens andre til Gengæld virkelig har prøvet paa at fortælle noget om deres Distrikter, men alligevel er det ikke ganske umuligt ud fra disse Indberetninger, suppleret med Biskop Jansons Visitatsoptegnelser fra de samme Aar²) og Meddelelser om foretagne Kirkesyn³) at danne sig et Helhedsindtryk af, hvorledes det, set med Myndighedernes Øjne, stod til i Pastoraterne. Dette skal nu i det følgende foreløbig forsøges for den Del af Stiftet, som ligger Syd for Aarhus, idet der særlig vil blive dvælet ved Forholdene i Ning Herred, hvorfra der foreligger de fyldigste Oplysninger. Naar der derimod slet intet findes om Hads Herred, er Grunden den, at der i Bispearkivet ikke er nogen Indberetning fra Provsten om Forholdene.

Fra Ning Herred meddeler Provst Bechmann ved Frue Kirke i Aarhus (1798—1807, derefter Sognepræst ved Domkirken), at han de fleste Steder har været temmelig tilfreds med Menighederne, hvis Kundskaber i det hele syntes ham ret gode, noget han især tilskriver Præsternes dygtige Arbejde med Prædiken og Katekisation, for overalt har der været nogle, som udmærkede sig ved saa tænksomme Svar, som man ikke skulde ventet af Bønder. Naturligvis gjaldt det navnlig den yngre Slægt, men ogsaa den ældre faar Ros for det gode Forhold, hvori den staar til sine Lærere. Særlig fremhæver han Menighederne i Maarslet, Viby, Astrup og Beder for deres Kristendomskundskab og den flittige Kirkegang, som er paa disse Steder; i Købstæderne kan man langtfra maale sig med dem. Daarligst stod det til i Ormslev-Koldt (1804), hvor der i mange Aar havde været gamle, halvt udlevede og skrøbelige Præster, og der desuden kun var een Skole til de to store Sogne. Den nye Præsts, Blichfeldts, Konfirmander var vel oplyste.⁴)

Provsten maatte beklage, at det gik langsomt med Indførelsen af den nye evangelisk-kristelige Salmebog. 1802 var det kun sket i Beder-Malling, hvortil Kammerherre Guldencrone, Moesgaard⁵) havde bidraget meget ved at skænke

et Eksemplar til hver Gaard samt ved i Forening med Præsten at uddele den til Husmænd og Inderster, men han haabede, at det efterhaanden vilde blive bedre. I en Del af Herredets Skoler brugtes den ved Undervisningen, og saa vilde den nok med Tiden indføre sig selv, især om man i København ophørte med Trykningen af de gamle Salmebøger.

Størst Opmærksomhed viser dog Provsten Skolevæsenet, der efter hans Mening ikke er efter Ønske. Thi selv om Bønderne enkelte Steder privat antager en til at læse med deres Børn, er Afstandene til de alt for faa Skoler saa store, at Undervisningen bliver meget uregelmæssig, idet Forældrene om Vinteren tit beholdt de unge hjemme. Ikke hvert Sogn havde egen Skole, ikke blot var dette Tilfældet i Ormslev-Koldt, men ogsaa i Astrup-Tulstrup. Beboerne indsaa godt det mislige heri, og Pastor Begtrup arbejdede nu paa at faa dem interesseret i, at dette Forhold blev ændret. I Malling og Hvilsted blev der bygget nye Skolebygninger, og Provsten fremhæver, at Guldencrone allerede har indrettet fire, der er de skønneste i Herredet. Uheldigt finder han det derimod, naar Bønderne, som i Koldt, er forsømmelige med Vedligeholdelse, eller naar de er uvillige i at betale Skoleholderen hans Løn (Ask), men saa søger han, saa godt det er gørligt, at bilægge Tvistighederne.

Skoleholderne i Almindelighed faar det Skudsmaal, at de gør deres Pligt, saa godt de kan, men at dette »kan« er meget forskelligt. Daarligst er den henved 80 Aar gamle Stephensen i Ask, der derfor (1801) har faaet Tilhold om at tage en Medhjælper. Derimod fremhæves Degnen i Malling, cand. theol. Friis, som en duelig Mand og et ypperligt Menneske, og ligeledes roses Skoleholderne Rasmus Nielsen i Thiset og Holm i Viby i høje Toner; den sidste, der har 50 Børn, underviser ikke blot i Kristendomskundskab, Skrivning og Regning, men ogsaa i Naturhistorie, Geografi og Danmarkshistorie. De hører vel ikke, siger Provsten, til »Nutidens opklarede Opdragere og filosofiske Pralere, der vil indbilde enfoldige Folk, hvis Hjerner er lette at forskrue, at de er i Færd med at skabe en ny Slægt til Hæder og Lykke for Verden, men de forstaa, hvad de bør, og gør i Stilhed, hvad de skal, og glæder sig inderlig ved at se Frugterne af deres Undervisning i mange uskyldige Børns Danelse og gode Fremgang«.

Er Provst Bechmann velvillig i sin Dom over Kirkens og Skolens Mænd, møder vi det samme overbærende Sindelag hos Biskop Janson, som visiterede i Ning Herred 1801. — I Vi by - Thiset nævnes Pastor Wormslev (1792—1820) som en retsindig og duelig Præst, hvis Ungdom gav forstandige Svar ved Overhøringen, og Biskoppen ser med Forventning hen til de nye Skoleholdere (Holm og Nielsen), idet en tidligere maatte afskediges paa Grund af sit slette Forhold. Kirkerne, hvoraf den ene tilhører Marselisborg, den anden er købt fra Constantinsborg af Sognemændene, er begge i god Stand ligesom Præstegaarden. — I Holme-Tranbjerg er Pastor Liisbergs (1790—1812) Ungdom ret god, dog er der nogle, som ikke vil eller kan svare. Kirkerne, hvoraf Marselisborg ejer den ene, og Constantinsborg har solgt den anden til By-mændene, er i forsvarlig Stand. Biskoppen nærer gode Forhaabninger til den nye Præst i Ormslev-Koldt, Blichfeldt; de af ham konfirmerede unge har været de bedste, men iøvrigt kan der ikke ventes stort af de andre som Følge af de daarlige Skoleforhold, selv om Læreren ikke er ilde. Kirkerne, der hører til Frijsenborg, trænger til en Reparation, som ventes udført. Præstegaardens Mangler har Præsten lovet at udbedre. — Veltilfreds er han især med Beder-Malling og den gode Præst her, Hasle (1784—1816); der er to Degne, som ogsaa er Skoleholdere, samt yderligere ansat et Par Mænd til at tage sig af Ungdommen, der da ogsaa har udvist forstandig Kundskab ved Visitatsen.

At Skoleforholdene er saa gode, skyldes baade Kammerherre Güldencrones Omsorg og cand. Friis' dygtige Undervisning. Kirkerne (Güldenchrone) er befundet i behørig Orden. Præstegaarden er anselig forbedret. Den efter Omstændighederne gode Oplysning i Maarslet tilskrives den dueelige og værdige Pastor Brandt (1789—1846); ved den kommende Vacance i Degneembedet haaber Biskoppen, at dets Indtægter maa komme Skolevæsenet tilgode. Kirken (Güldenchrone) er i forsvarlig, Præstegaarden i forbedret Stand. — I Astrup-Tulstrup-Hvilsted arbejder Konsistorialraad Begtrup (1767—1808) altid paa at fremme sand Oplysning og anden nyttig Kundskab, han underviser selv de mest forsømte Børn i 2 Aar, før han konfirmerer dem. Han har ogsaa selv bygget sin skønne Præstegaard og vedligeholder den vel. Over Kirkerne, der ejes henholdsvis af Sognepræsten, Beboerne og Krigsraad Müller, er der intet at klage, særlig er Astrup Kirke skøn. Der er kun to Skoler i Pastoratet. — Naar Ungdommen i Aaby, der er Anneks til Frue Kirke i Aarhus, er god, skyldes det Provst Bechmann, »hvis Fortjenester er kendt og heller ikke savnes i denne Menighed«. Thi her er hverken Degn eller Skoleholder, saa Børnene søger til Hasle, hvor en Discipel fra Katedralskolen tager sig af dem. Bønderne vil ikke give Jord til en Skole, saa længe de skal betale andetsteds; saaledes er det ogsaa i andre Byer, og dette vil vedvare, til den længe ventede Skoleordning kommer. Kirken, der officielt tilhører Bispnen, er blevet repareret.

Med denne lemfældige Bedømmelse af Forholdene i Almindelighed — og herunder af Kirkerne — i Erindring, gør det unægtelig et lidt underligt Indtryk at stifte Bekendtskab med Resultatet af nogle af de Synsforretninger, Provsten samme Aar optog i Herredet. Det er knap saa godt som Biskoppens. At Maarslet Kirke har været i forsvarlig Stand, maa tages med meget Forbehold, thi selv om Prædikestol og Pulpiturrækværk er blevet repareret og Ruder er indsat, hvor de manglede, erklærer Synet dog, at den trænger til Eftersyn, da Grunden synker, saa Murene synes at ville skilles ad, og Udspækningen er ikke som den skal være. Især er Kirkegaardsdiget brøstfældigt. Hvilsted Kirke er indeni forsvarlig, men nogle Tagsten mangler, og den trænger til god og hastig Udspækning, især er begge Ender brøstfældige. Diget er i Orden, men ikke Lukkelseerne, saa Svin og Kreaturer oproder Gravene. Noget lignende er Tilfældet paa Malling Kirkegaard, der er som en Fælle. Ogsaa i Aaby og Thiset er det galt med Indgangene, i Viby er Vaabenhusloftet noget skrøbeligt. Kun med Ormslev og Koldt Kirker var Biskoppen utilfreds. Om dem siger Synet, at den førstes Taarn og Tag er skrøbelige, og at Blypladerne er ved at falde af. Stolene og Gulvet er daarlige, Diget er ikke godt, Laagerne er ubrugelige. De forsømte Mure ved Koldt Kirke tæres af Vind og Vejr, og selv den bedste Udspækning kan ikke hjælpe paa de mange Revner. Tømmeret i Taarnet og Loftet over Pulpituret er næsten raadnet, Diget er forfaldent, og der er ingen Laager.

Samtidig har Provsten synet Skolehusene og Degneboligerne. Degneboligen i Viby, der er 20 Aar gammel, kaldes vel vedligeholdt, den har kun mistet nogle Møntørv i sidste Storm. Skolehuset er under Reparation og forøges med 4 Fag, det tegner til at blive en solid Bygning. Ormslev Degnebolig er skrøbelig, men den fattige Hansen har dog lagt noget Tag og Møntørv paa og indsat en ny Bjælke i Bryggerset. Stormen har trykket en Gavl ind, men Tømmer og Tømmermand er bestilt fra Constantinsborg. Skolehuset i Koldt trænger til Klining og Udspækning samt nye Møntørv. I Beder, Maarslet, Aistrup, Holme, Pedholt og Malling er Forholdene forsvarlige, dog mangler i Malling en Brønd og i Aistrup en Kakkelovn. Degnen i Astrup har en gam-

mel Bolig, men har opbygget Østenden og opført 2 Skorstene og en Ovn. Skolehuset i Tranbjerg er nyt, men Udhusene faldefærdige.

I Modsætning til Provst Bechmann fatter Provst Flensborg i Harlev (1751—1805) sig meget kort i sine Indberetninger fra Framlev Herred. Han indskrænker sig til i al Almindelighed at melde, at Præsterne gør sig Flid med Ungdommens Undervisning; 1803 mener han, at den kan gøre godt Redde for sin Børnelærdom, men at det alligevel gaar tilbage dermed, naar den bliver ældre. 1804 er han noget mere mistrøstig, thi vel er der en Del oplyste unge, men nogle svarer ikke, hvilket nærmest skyldes, at Forældrene ikke lader dem gaa i Skole. Adskillige Præstebørn i Harlev har ikke kunnet læse og stave, og Bortvisning hjælper ikke, thi næste Aar er det lige galt. Efter Konfirmationen bliver man borte fra Katekisationen, og ingen kan jo tvinge dem hverken til den eller til Skolen.

Biskoppen visiterede i Herredet 1802⁷). Alle Præsterne faar rosende Omtale, og ogsaa med Undervisningen i Skolerne er han tilfreds, selv om han ønsker den bedre Kaar.

Da Degnen i Sjelle døde, havde han søgt at skaffe en, der skulde være Skoleholder der og i Skørring, mens en anden skulde residere i Laasby, hvor der da maatte bygges en Skole. Grevinde Frijs var villig til at hjælpe heri, men Proprietær Busch og Godsejer Rosborg vilde ikke, maaske fordi Bønderne var uvillige til at udlægge Jord og Plads til Bolig.

Til Provsten er der 1801 fra Præsten i Sjelle blevet indberettet, at det regner ned i Laasby Kirke, og at man i Sjelle maa frygte for at gaa paa Gulvet paa Grund af en Begravelse nedenunder, hvilket »længe har truet med et gyseligt Fald«. De øvrige mener, deres Kirker er i Orden, og Biskoppen har været af samme Opfattelse.

Fyldigere er, hvad Provst Plesner i Fruering (1786—1814) har at melde fra Hjelmslev Herred. Kirkerne er, beretter han 1800, i forsvarlig Stand, men Vinduerne var nogle Steder ude. Man lovede Reparation, men i Blegind og Hørning er det ikke sket; der og i Mjesing var Digerne heller ikke i Orden; i Hørning er der stadig ikke bødet herpaa. — Nogle Kirker, saaledes Fruering og Vitved, har saa smaa og dunkle Vinduer, at man i visse Stole i mørkt Vejr ikke kan læse i Salmebogen, end ikke om Middagen. De gode Kirkeejere afviser enhver Klage herover med det Svar, at Kirkerne ikke havde flere eller større Vinduer, da Kongen byggede dem, og de vil intet høre om, at det hvert Aar bliver værre. »Gid Deres Højærværdighed kunde udvirke allernaadigst Ordre til at forskaffe slige ommeldte Kirker mere Lys!«

Over Gejstligheden har Provsten 1800 intet at klage. Degnen i Hørning har nu forbedret sig, men Skoleholder Mikkil Sørensen i Jeksen, der tillige er Degn for Adslev og Mjesing, er helt uduelig til alt undtagen at synge, hvorfor Ungdommen ogsaa er adskilligt tilbage. Baade herfor og fordi han ikke holder sin Bolig i Stand, har han ligesom for sit Drikkeri faaet en Irettesættelse i Præstens Paahør. I Skolestuen mangler de fornødne Borde og Bænke, og der er ingen Kakkelovn, men Bønderne i Adslev By siger, det angaar ikke dem. Skolefundatsen kan ikke findes, men Provsten mener dog, det af andre Papirer fremgaar, at man i 1745 blev enig om i Fællesskab at oprette en Degneskole. Muligt bør der klages til Øvrigheden. — I Firgaarde (Dover Sogn) er der et slet Forhold mellem den dygtige, konstituerede Skoleholder Peder Nielsen og Beboerne. De ønsker en Bondekarl, der er i Familie med den gamle Skoleholder, og de har derfor baade klaget over P. N. og forholdt ham hans Løn. Da Klagen afvist, har man besnakkethat til at træde tilbage, og Sognepræsten har derefter indstillet to Ansøgere til Amt-

manden, men da denne erfarede Sammenhængen, og at P. N. gerne vilde blive, blot han kunde leve i Fred, resolverede han, at han skulde beholde Embedet og have sin Løn. Aaret efter, 1801, melder Præsten imidlertid, at han ganske har tabt Beboernes Kærlighed, Agtelse og Tillid, og Forældrene sætter deres Børn i andre Skoler, Iøvrigt beretter Provsten fra dette Aar, at ifølge Oplysninger fra Præsterne er der intet at klage over Degne og Skoleholdere; det samme er i Almindelighed Tilfældet 1803 (fra 1802 er der ingen Indberetning), ja, der er selv »mindre Aarsag til Misfornøjelser med Degnen Sørensens Forhold end tilforn«.

Fra sin Visitats 1801 udtaler Biskoppen sin Tilfredshed med Forholdene i Almindelighed. I Blegind vil man dog ikke flytte Skolen fra Hørning til Hovedsognet, men han er glad for, at Skolevæsenet nu har faaet Del i Degneindtægterne. Degnen i Jeksen har faaet en Irettesættelse, men Ungdommen paa Stedet, særlig den konfirmerede, var ellers god. I Firgaarde er en Besværing over Skoleforholdene taget op til Undersøgelse. Der har været nogle Mangler at paatale ved Blegind Kirke, men Adslev er nu endelig blevet noget repareret. Ligeledes er der omsider ved at blive gjort noget ved Skanderborg Kirke, hvad dog forhaales ved »nogle Folks utidige Opsættelser«. Sagen er meldt til Kancelliet, da det er at ønske, at »denne Kabale maa engang blive nedslaaet, for at denne Kirkes skønne Indretning kunde ses udført«.

At Kirken i Adslev alligevel ikke har været i den bedste Stand, ses af Kirkesynet 1803: Vaabenhusloftet raadent, Bunden af Prædikestolens Stolper ligesaa, ingen Sten og Fjæl i Stolene, som maa efterses, Alterbeklædning og Messetøj uanstændige. Taarnet og Taget er i Orden paa et enkelt Fag nær, hvor det blæser ind. De øvrige Kirkers Tilstand skildres som ret god, og om Venge siges, at ingen er saa sirlig istandsat og vedligeholdt.

Fra Gern Herred i 1800 melder Provst Bagger i Linaa (1797—1819), at Kirkerne er i antagelig Stand, saa ingen behøver hurtig Reparation undtagen Hammel og Voldby, som dog den høje Ejer, Grevinde Frijs, vil lade istandsætte næste Aar; Materialer er ankommet. Kirkegaardsdigerne i Alling og Tulstrup er ogsaa meget forfaldne. Præstegaardene er forsvarligt vedligeholdt med Undtagelse af Hammel, men den nye Præst har lovet at stræbe efter at faa den i Orden. Om Præster, Degne og Skoleholdere siges summarisk, at der intet er at udsætte paa deres Lærdom og Levned, og at Ungdommen ved Visitatserne befandtes antagelig, bedst dog i Gern og Skorup.

Indberetningen for 1801 ligner sin Forgænger. Kirkediget i Alling er nu sat i Stand, og mange Præstegaarde forbedret med Tækning og Reparation af Udhuse; selv skal han næste Aar have en Hovedreparation paa sin, hvortil han først i Aar har faaet det fornødne samlet. 1802 har Provsten spurgt sine Præster, om nogen har bygget eller forbedret sin Præstegaard, ligeledes om nogen klagede over Degne og Skoleholdere. Hertil har alle svaret nej, saa der er intet andet end godt at melde fra Herredet, og for 1803 og 1804 er Indberetningerne lige saa intetsigende. Dog bemærkes det sidste Aar, at Ungdommens Kundskaaber i den nye Læsebog er forøget, særlig i Gern og Skorup Menigheder.

Biskoppen kom 1802. Af Præsterne fremhæver han navnlig Calundan i Skorup (1785—1822), der stadig fortjener Berømmelse for sit Forhold, og hos hvem den evangelisk-kristelige Salmebog er blevet indført. Degnen, Grønsted, kan imidlertid ikke synge. Det kan derimod Hovedsteen i Alling og Schøler i Hammel. Sidstnævnte Sted bruger de ogsaa den nye Salmebog. Ungdommen finder han gennemgaaende tilfredsstillende og Kirkerne i det hele i ganske god Stand.

Paa Baggrund af ovenstaaende er det mærkeligt, at et Kirkesyn i 1798 ikke har haft noget særligt at indvende mod Hammel og Voldby Kirkers Tilstand, udover at Taarnet det ene og Muren det andet Sted trængte til Udspækning og Reparation. 4 Aar efter tales der imidlertid om begges store Mangler. I Hammel er det særlig galt med Snedker- og Malerarbejdet, ligesom Kirkegaardsporten er totalt ødelagt, og i Voldby er en ny Prædikestol »uforbigængelig nødvendig« af Hensyn til Præstens Sikkerhed. Lige saa underligt forekommer det, at Biskoppen har syntes, de var helt ordentlige, thi at de just ikke var det, fremgaar af et Syn 1803, der vel beretter, at Loftet i Hammel Kirke er godt, og Taget under Reparation, men samtidig oplyser, at Gulvet er daarligt og at Murene er revnet, fordi Grunden synker, samt at der ikke er kommet nogen ny Prædikestol i Voldby.

Provst Schytte, Klovborg (1781—1812), melder om sine Visitatser i Tyrsting-Vrads Herreder 1800, at Ungdommen for det meste har kunnet gøre Rede for sin Kristendomskundskab, og dette fastholder han ogsaa senere. Præstegaardene er i god Stand, ligeledes Kirkerne undtagen Nr. Snede og Them. Men de har heller ikke været hyggelige. Et Kirkesyn 1798 siger om den førstnævnte, at det regner ned bag Alteret, at Udspækning mangler overalt, at Fjælene er løse, skrøbelige og raadne, at Altertavle og Prædikestol er faldefærdige ligesom en Del Kirkestole. Bly og Tagsten er løse eller borte, Vinduerne elendige, det regner og blæser ind i Vaabehuset, Kirkegaardsport og Laager er daarlige, og Taarnet, som har en stor Revne udvendig, er forfaldent, men der blev intet Syn optaget over det, da det var aflaset, og Nøglen var hos Ejeren. Denne var en Præst (!), daværende Kapellan Niels Spandet i Sevel⁸). Them Kirke ejedes af Landsdommer Hoff⁹) og var næppe stort bedre. Provsten kalder den næsten en Skændsel og fortæller, at mere end Halvdelen af Vinduerne er lukket med Fjæl, saa man knap kan se at læse i en Bog i den ene Side, overalt er der en ulidelig Træk, og Regnen trænger igennem Loftet, saa Tømmeret raadner. I umindelige Tider er der ikke foretaget den mindste Reparation. Da Hoff 1799 fik Ordre til at foretage en saadan, lod han vel opføre et Stillads og hidbringe Træ og Sten, men nogen Tid efter blev det hele atter fjernet, uden at noget var sket. Bønderne var meget misfornøjede hermed, hvad ikke kan undre, de mente, at de gav saa meget i Tiende, at Ejeren nok for den kunde holde deres Kirke vedlige, og bad om, at der maatte blive klaget til Øvrigheden over ham.

Mærkværdigt, at Biskoppen i 1801 kunde synes, at Nr. Snede Kirke var i Orden, thi et Kirkesyn i 1804 fortæller, at det langtfra var Tilfældet. Noget var vel gjort, men Taget var stadig elendigt, Lægterne raadne og noget af Gavlen aaben eller repareret med Fjælstumper. I Vaabehuset havde Spandet nedtaget Hvælvingen og solgt Stenene samt erstattet Tagsten med Fjæl, og med Prædikestol og Kirkestole var det ved det gamle. Hvad Them Kirke angaar, skriver Biskoppen, at han har senere hørt, at den skulde være bleven istandsat paa Blytaget nær.

Som Biskoppen var tilfreds med Nr. Snede Kirkers Tilstand, var han det i det hele og store ogsaa med andre Forhold i Herrederne, da han var der i 1801, baade med Præster og Ungdom, derimod ikke med, at Forældrene nogle Steder, f. Eks. i Nr. Snede, ikke sendte deres Børn til Skole, skønt Skoleforholdene var upaaklagelige. Degnen i Them var dog maadelig saavel i Skole som i Kirke, men han var fattig og svag, saa man maatte bære over med ham.

Provst Jordhøj, Gangsted (1787—1809), beretter fra sin Visitats i Vor Herred 1801, at Ungdommen overalt mødte talrigt frem og svarede villigt,

omend ikke altid saa godt som ønskeligt, bedst i Lundum og Kattrup Pastorer, hvor de unge »ikke alene var færdige i at svare, men gav rigtige Svar paa de givne Spørgsmaal!« Kirkerne fandt han i god Stand, mindst Hylke, som var meget mørk, hvad Bønderne, der ejede den, selv indrømmede. Præstegaarde og Degneboliger var forsvarlige. En senere Indberetning giver det samme Billede.

1803 var Biskoppen i Herredet. Degnen i Østbirk, en tidligere Jæger og Skytte, der forøvrigt havde baade Evner og Kundskab, fik ved den Lejlighed en Irettesættelse, fordi han holdt en til at undervise i sit Sted. Ved Visitatsen udmærkede en af de unge, Andres Hansen, sig i den Grad, at Biskoppen bag-efter gennem Præsten lod ham sende et Par »nyttige Bøger« som Præmie. Med et Par andre Degne var han ogsaa mindre fornøjet, men ellers synes han i Almindelighed ikke at have haft noget at udsætte paa Forholdene, selv om han ønskede et Par Skoler mere, og der i det af Provsten priste Lundum kun var faa unge og ingen Børn til Stede. Hylke Kirkes Tilstand var, mente han, forsvarlig.

Provst Brøndsted i Horsens (1785—1841) fortæller ikke meget om Nim Herred: Alle gør deres Pligt, og Ungdommen er ret godt undervist. Kun beklager han (1801), at hans Visitatser har været svagt besøgt, ja, i Nim-Underup mødte kun to af Beboerne, og mange unge blev borte. Han haaber, at den i Byerne (d.v.s. Horsens) sørgeligt voksende Ulyst til at søge Kirken ikke skal udbrede sig og besmitte de gode Landboere. »Med Herredsbrødrene har jeg gjort Aftale om at lade sig under deres daglige Embedsførelse denne Sag være anlegen«.

Biskop Janson gæstede Herredet 1798 og havde lidet at udsætte paa Forholdene, dog maatte han beklage, at Degnen i Hvirring ikke var af de flittige. Kirkernes Tilstand fandt han forsvarlig.

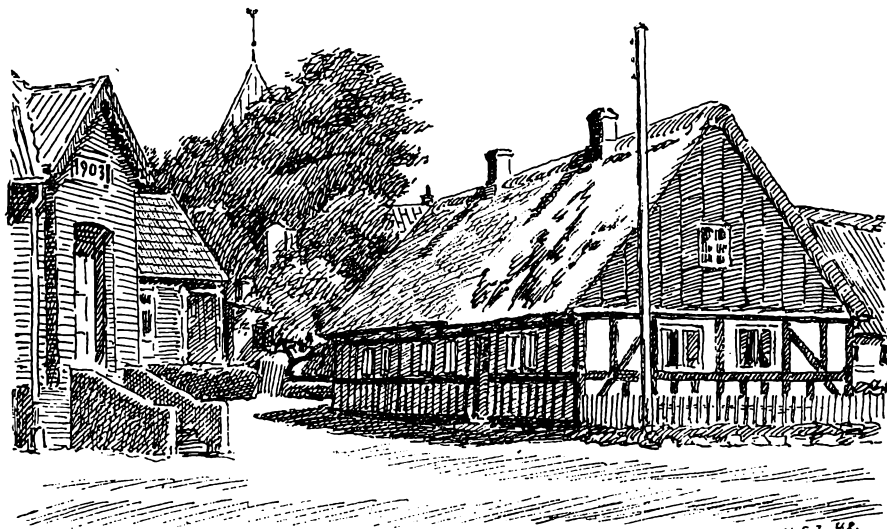
Men Biskoppen har nu ikke duet til at se paa Kirker; thi Synet 1801 beretter om store Mangler i Tamdrup: Alteret forfaldent, Gulvet hullet, ogsaa i Stolene, saa man hverken kunde gaa eller staa paa det, Bygningen i sig selv ganske uforsvarlig med manglende Udspækning og revnet, saa den truede med at styrte om, Sidepillerne ogsaa frarevnede og faldefærdige; saa en Hovedreparation var nødvendig, om ikke det hele skulde gaa galt.

Hvad angaar de to Syd for Horsens Fjord liggende Herreder, Bjerre og Hatting, er Indberetningerne fra det sidste yderst sparsomme. I 1802 afholdtes ingen Visitats paa Grund af Provstens Sygdom, og næste Aar meddelte den da konstituerede Provst, Kirchhoff i Hedensted, med fire Linier, at alt var i Orden. 1804 rapporterer Pastor Rosendahl, Hatting (1788—1843), der ved Kirchhoffs Død var blevet konstitueret Provst, at kun i Ølsted havde der været meget faa til Stede ved Visitatserne, ellers var han veltilfreds med Forholdene. — Hvad Kirkernes Tilstand angaar, fandt et Syn, som afholdtes 1800, intet at klage over.

Provst Brøchner i Raarup (1796—1818) har heller ikke givet særlig mange Oplysninger fra Bjerre Herred. Af størst Interesse er de Meddelelser, han 1801 giver om nogle af Præsternes Prædikener. Bloch i Stenderup talte saaledes om »et dydigt Liv som det bedste Mittel til en salig Død«. Laulund i Daugaard om Guds Ords kraftige Indflydelse paa vor Forbedring, det giver Liv, Omvendelse, Genfødelse, Retfærdiggørelse og Helliggørelse. Pastor Momme i Stoubys Høstprædiken handlede om de Fordringer, Herrens Miskundhed i Høsten og ved fjendtligt Overfald stiller til os. Vi skal føle Glæde i Gud, takke ham og have Tillid til ham, samt hjælpe til med at bære Landets Byrder. Det er utvivlsomt Englændernes Overfald 1801, som delvis har inspireret ham.

Fund af betydningsfulde Oldsager ikke overvældende, men her bør dog nævnes den ejendommelige Kraveflaske fra Taastrup Mark, samt Fund af et Par Urner og en Stenhammer og et Flintspyd paa Ant. Rasmussens Mark i Labing og den formodede Gravplads fra Folkevandringstiden i Snaastrup.

Paa Framlev Mark mellem Hammelbanen og Silkeborg Landevej bærer Markerne Navnet Benmishede. Sagnet vil vide, at der i længst forsvundne Tider skal have staaet et Slag her, og en Kendsgerning er det, at man ved Dræningsgravning paa forskellige Steder er stødt paa betydelige Mængder af Dyre- og Menneskeknogler.

Gadeparti fra Framlev.

Meget har forøvrigt i Tidens Løb ændret sig. Hvem tænker nu paa at gaa i Skoven ved Skibby, men saaledes har det ikke altid været. Der fortæles nemlig, at der efter Svenskekrigene i det 17. Aarh. i Skibby Lunde var rodhugget og tophugget 12 Ege. Taastrup Skov kunde ved samme Synsforretning melde om 199 rodhuggede Bøge og 26 tophuggede. — Og hvem kan nu finde Spor af Skov i eller omkring Hørslevbole, og dog omtales Hørslevboles Skov i 1705, da var der nemlig forøvet et Skovtyveri. Rettens Folk var ved den Lejlighed ikke i Stand til at afgøre, om Skovtyvene havde haft Støvler eller Træsko paa. 1263 omtales Lillering (Lidærind) Nordre Hestehaffue, og saa denne Skov er fuldstændig forsvundet.

Harlev-Framlev har ikke haft Fingrene i Klemme ved de store Afgørelser, men nu og da støder man i de gamle Beretninger paa et og andet, der i denne Forbindelse bør antegnes. Saaledes berettes, at Erik af Pommeren til-dømmer Svend Jensens Enke en Gaard i Rind. Hun solgte den dog senere, det var i 1398, til Anders Truelsen, altsaa paa Dronning Margrethes Tid. 1341 omtales en Ejendomshandel mellem Jens Bonde i Ribe og Aage Hase om en Gaard i Framlev, medens der i 1418 fortælles om et Mageskifte mellem Poul Brydning og M. Rostrup paa Labinggaard.

I en anden Forbindelse berettes om en Ritmester Andr. Borneck, der stammede fra Anhalt i Tyskland, og som havde gjort sig særlig bemærket som Fører af tyske Lejetropper. Nævnte Borneck skal i 1696 have ejet en Officersgaard i Lillering. Efter mundtlig Overlevering skal den Gaard, som

nu ejes af And. Jensen, have baaret Navnet Ryttergaarden, og muligvis er der en Forbindelse mellem dette og Tyskerens Officersgaard. Erik Glippings utro Kammersvend Rane Jonsen ejede foruden Gaarden Sandgrav ved Gamme-
melgaard i Høver en mindre Gaard i Snaastrup.

Egnen, der var meget skovrig, maa have været et sandt Eldorado for Ulvene. Om disse frygtede Bæster har vi Minder bl. a. i Betegnelsen Ulvekrogen i Lillering Overskov, ligeledes hører vi om Skovrider Peter Jacobsen af Lillering, at han i 1706 skal give Møde i Retten, men er forhindret, fordi han er paa Ulvejagt ved Viborg. 1720 møder den Lillering Skovrider og hæver sin Betaling for en gammel Ulv, som han har skudt ved Søballe.

Landevejen gennem Taastrup (1928).

To af de gamle Ryveje, der udgik fra Aarhus, krydsede Harlev-Framlev. Den sydligste gik ret Syd for Aarslev Skov og fulgte derefter en Linie Vest paa omtrent parallel med, hvor Silkeborg Landevejen i 1854 blev bygget.

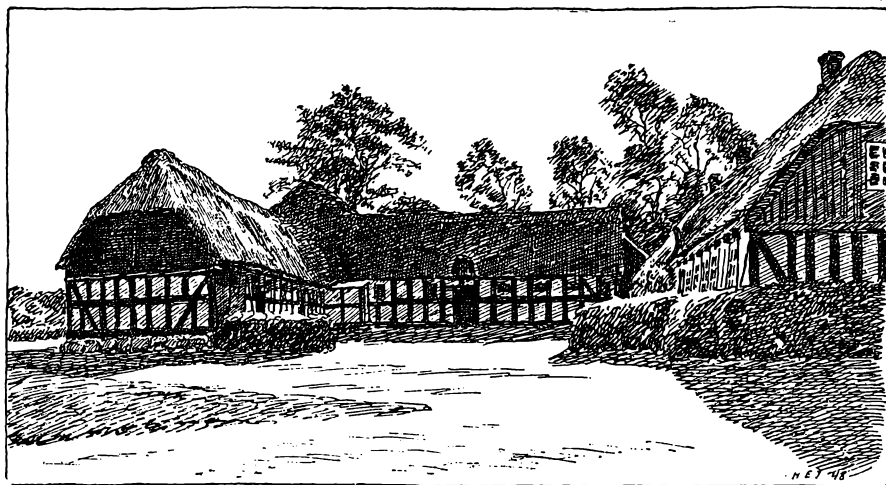
Ryvejen passerede den gamle Aarslev Kro, d. v. s. den lille Bondegaard, der ligger ret Syd for den nuværende Kro; denne byggedes kort efter Landevejens Anlæg. Fra Kroen gik Vejen stejlt ned til Kannike Møllebro over Snaastrup Aa, hvor nu Debbelhusene ligger. Derfra gik Ryvejen op over Højbygaards Mark, hvor de syv Kæmpehøje laa i en Linie langs den gamle Vej, og videre over Højby Toft til Harlev-Taastrup og Stjær.

Den mellemste af de tre Ryveje, der fra Aarhus gik Nord om Brabrand Sø, maatte efter at have passeret Lynghbygaard og Broen ved Labing Vandmølle, snege sig gennem Labing-Hørslev-Skovby, for som alle andre Veje at ende i Ry!

Ved kgl. Reskript af 22. Maj 1807 havde Enken efter Krigsraad Johan Arnt Althalt erhvervet Ret til at opkræve Bompengge ved Labing Vandmøllens to Broer, som hun havde Privilegium paa. Det kostede saaledes Penge at komme ind i Framlev Sogn, men der maatte skam ogsaa pungen ud for at slippe derfra igen. Der skulde nemlig betales Bompengge for Farten over disse ofte meget brøstfældige Broer. Reskriptet fastsætter følgende Takster: 1 Vogn med 4 Heste 8 Skill., 1 Post- eller Rejsevogn 4 Skill., 1 Bonde- eller Arbejds-

vogn 2 Skill., 1 Hest eller Fæhoved 1 Skill. Gaaende kunde passere frit over. Denne Bompenggeordning varede ved indtil 1864. Paa Initiativ af Hofjægermester Johs. Friis til Lyngbygaard afholdtes den 4. Januar 1864 et Fællesmøde om Sagen mellem ham og Sogneforstanderskaberne for Borum-Lyngby og Harlev-Framlev, og man enedes ved denne Lejlighed om en fuldstændig Afløsning af Bompengesystemet mod, at hver af Sognekommunerne hvert Aars 1. Januar ydede en Erstatning paa 12 Rdl. til Lyngbygaard.

Endnu staar Stenen med Jernbøjen, der bar den famøse Bom oppe, indtil Skillingerne var betalt, og Bommen sænkedes, saa Rejsen kunde fortsætte.

Mohrs Gaard i Harlev, opført 1737. Kaldes populært »Enkesædet«. Baronesse Rosenkrantz boede her i Fyrreerne. En Søn af Kancelliraad Ove Mohr, Kristinedal, Skovby, købte Gaarden i Midten af forrige Aarhundrede, og den har været i Slægtens Eje siden.

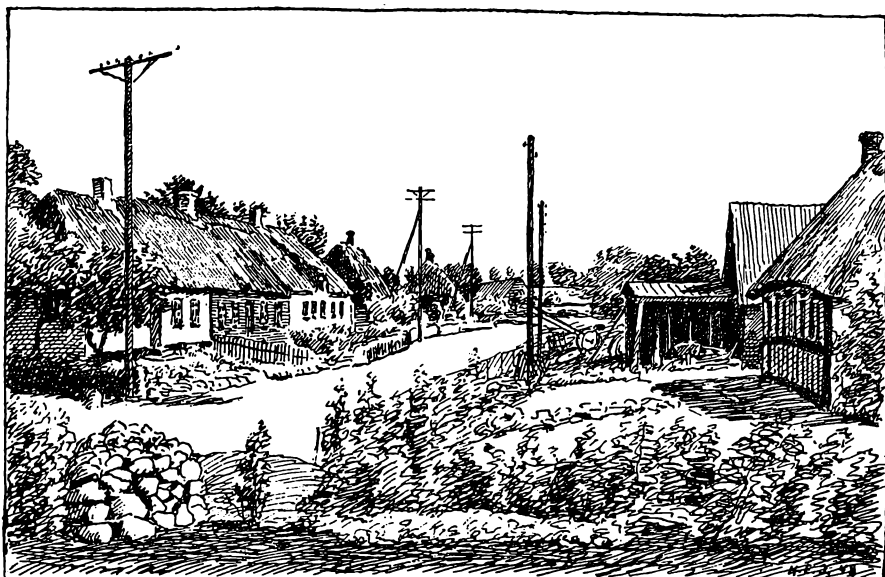
Paa Labingsiden umiddelbart op til Borum Bro staar i enlig Majestæt en af de nordligste Forposter for Enevoldkongernes Jagtdomæne under Skanderborg Slot. Den ca. 2 Meter høje slanke Vildtbanesten med Kong Christian den Sjettes Krone og Navnetræk og Aarstallet 1743 tager sig godt ud i de smukke Omgivelser.

I Framlev Sogn fandtes to hellige Kilder, den ene »Hulken« beliggende umiddelbart Syd for Hørslevbole-Skovbyvejen paa Rudolf Jørgensens Mark. »Hulken« var i sin Tid en meget søgt Helligkilde. Dens undergørende Kraft lokkedes frem ved at ofre Pengestykker. Disse kastedes ud paa Vandoverfladen, flød de da ovenpaa, kunde den Syge være sikker paa Helbredelse. Gik Pengestykkerne derimod til Bunds, var Døden dem vis. Endnu findes paa Gdr. Ths. Jensens Mark ganske nær ved Randers Landevej Rester af »Sct. Thomas Kilde«. Dens Vand var særlig virkningsfuldt mod Engelsksyge og er benyttet som saadan langt op i den nyere Tid.

Af de ca. 200 Gaard-, Mark- og Stednavne, der er optegnet for Framlev Sogn, er adskillige meget karakteristiske. Yderst ude mod Vest paa Lillering Mark ligger B r a n d m a n d s h ø j, Rest af en gammel Oldtidshøj. Her mødes de tre Sogneskel for Storning, Skovby og Framlev. Der skal efter Sigende ikke være godt at færdes omkring Højen i Nattens Mulm og Mørke, fordi de tre Sogneskel var Rettersted i gamle Dage. I Nærheden af Brandmandshøj har vi »Ridderens Skov«. Der findes ganske vist ikke Antydning af Skov nu om Dage, men i hine Tider, da efter Sagnet »Ridderen« tog sig selv af Dage, har Egnen sikkert været dækket af Skov. At »Ridderen« ikke kan finde Hvile

i sin Grav, er efter Folketroen en naturlig Følge af, at han tog sit eget Liv. Paa samme Areal findes et Markstykke, der kaldes »Daniel i Løvekulen«. Gaarden Brandmandslund kaldtes i Folkemunde Røverkulen. Dette mindre smukke Navn stammer fra den Tid, da Skarnsfolk holdt til her og gjorde Egnen usikker.

Syd paa i Lillering Mark har vi »R o l a n d s b a k k e n«. Her skal ligge en meget stor Skat begravet. For Plovmanden, der med sit Spand kører hen over Bakketoppen, er det af yderste Vigtighed at mærke sig den hule Lyd, der fremkommer, naar Ploven skurrer hen over Hulrummet, hvor Skatten

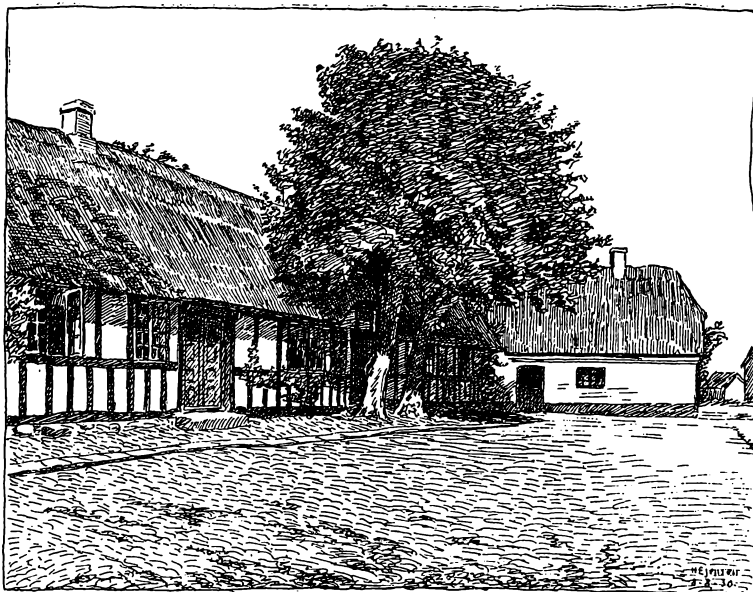
Gadeparti fra Lillering.

er skjult, for saa ved Fuldmaane og i dybeste Tavshed opgrave den, men husk — ikke mæle et Ord! Et andet Sted vises en Sænkning i Jordoverfladen, der kaldes den »Røde Hund«. Her skal efter gammel Snak en stor rød Hund have dræbt en Faareflok.

Et gammelt Marknavn Værkes (Virkes) - Ager i Labing vækker til Eftertanke. Kan det tænkes, at Navnet er et Levn fra et forhistorisk Forsvarsanlæg? (jfr. Dannevirke). Umiddelbart op til Værkes-Ager har vi den gamle Hovvej fra Labing til Lyngbygaard. En Del af Hovvejen benyttes endnu som Markvej, medens den yderste Del er sløjfet. Den sløjfede Del af Hovvejen førte ned gennem en dyb Slugt mod Bunden af Aadalen og fulgte nu Aaen til Bro-Overgangen og derefter fortsatte den opad den stejle Skrænt til Lyngbygaard. Ad denne Vej har Slægtled efter Slægtled vandret til og fra Hovmarken. Arbejdet her skulde jo udføres, saa fik det gaa med det hjemme, som det bedst kunde.

Bønderne i Labing var Fæstere under Lyngbygaard, og Rs. Kjeldsen i Aarslev, der stammer herfra, har fortalt om en Begivenhed, der kom til at berøre Fæstebønderne ret følelig. Natten mellem 10. og 11. November 1827 nedbrændte samtlige Lyngbygaards Udbygninger med Avl, hele Besætningen, Maskiner, Indbo, kort sagt, alt gik op i Luer. Ved Branden omkom en af Gaardens Røgttere, men samtidig brændte den til Gaarden hørende

Vandmølle, der laa nede i Aadalen. Brandaarsagen blev ikke opklaret, men alt tydede paa, at Branden var paasat. Uvist af hvilken Grund rettedes Mistanken mod Gaardens hoveripligtige Bønder. De forkullede Rester af den indebrændte Erik Carlsen blev, saa godt det lod sig gøre, samlet sammen og bragt hen i Lyngby Kirke. Her maatte saa Hovbønderne een for een staa frem og med Hænderne hvilende paa de forkullede Benrester sværge, at de var uskyldige og uden Ansvar for Branden. Rs. Kjeldsens Bedstefader Niels Andersen, Labing, var mellem de Hovbønder, der maatte møde for at bevise sin Uskyld. Han, der var en noget robust Natur, slog Haanden haardt ned

Taastrupgaard 1930.

mellem Benstumperne, idet han svor paa, at det ikke var ham, der havde paasat Branden. Rs. Kjeldsen fortæller videre, at hans Bedstemoder, Ane Kirstine, som ung Pige og efter sit Giftermaal med Niels Andersen maatte møde paa Lyngbygaard og udføre Hovarbejde sammen med andre Kvinder.

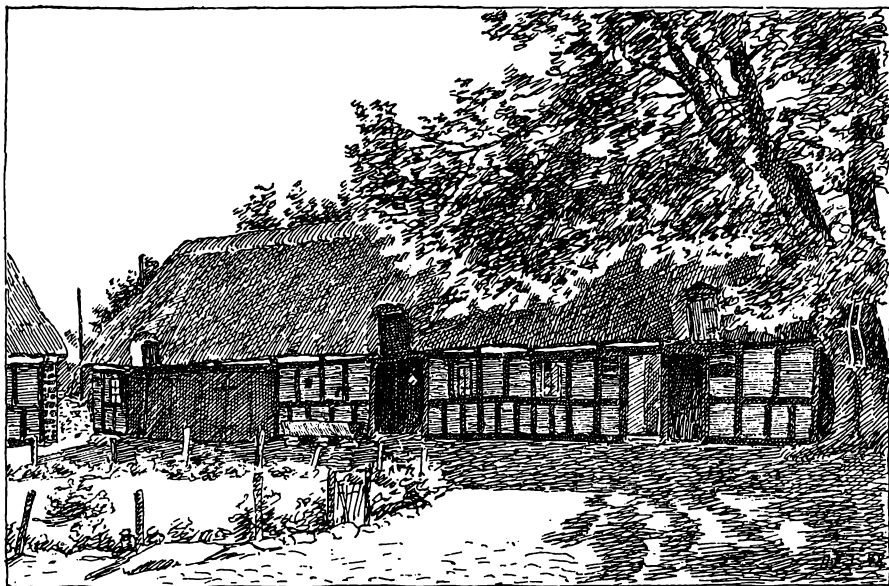
Lyngbygaard var i 1826 overtaget af Johs. Friis. Denne havde været Ritmester ved de Aarhus Dragoner; samtidig var ved samme Afdeling ansat en Nordmand, som ogsaa var Ritmester. Disse to havde bejlet til samme Kvinde, fortalte Ane Kirstine, men Lyngbygaards nye Ejer var gaaet af med Sejren. Dette forklarer, at Ritmester Johs. Friis, efter at Bønderne havde svoret sig fri, udbryder: »Saa maa det være Nordmanden, der for at hævne sig, har paasat Branden!« Ane Kirstine har yderligere fortalt, at omtalte Nordmand, da han laa paa Dødslejet, bekendte, at han hin Nat kom ridende til den røde Gaard i Framlev (Framlevgaard). Derfra red han videre til Vandmøllen, som han antændte, hvorefter han fortsatte til Lyngbygaard, der fik samme Skæbne.

I Lillering boede i fordums Tid en Mand ved Navn Ras Sort. Denne Mand maa have været noget ud over det almindelige, for der siges, at han var i Stand til ved at klemte eller slaa nogle ganske bestemte Slag paa en Blikspand at hidkalde alle Byens Rotter og Mus.

Lige Vest for Framlev Kirke har vi Højdepunktet med det smukt klingende Navn Klokkebjerg. Det er vel ikke usandsynligt, at der paa dette Sted har været anbragt en Klokkestabel, hvor Kirkeklokken var ophængt.

Efter gammel Beretning skal Framlev Kirke have haft sin »Ligbaare«. Den var anbragt i det Hjørne af Hovedskolens Have mod Skanderborg Landevej, som blev inddraget ved Vejreguleringen for faa Aar siden. Kirkevejene fra ovennævnte Byer, der hørte til Framlev Kirke, mandede ud i den tætbyggede Bygade, der førte til Kirken. Og Traditionen tro standsede alle Ligtog her ved Ligbaaren. Kisten med den Døde løftedes af Vognen og overførtes til Ligbaaren, som saa blev baaret herfra og til Graven.

Som et Udtryk for det kuperede Terræn i Framlev Sogn maa noteres, at bjerg — berg — høj — er indgaaet som en fast Bestanddel i ca. 30 Mark-, Ager- og Gaardnavne.

Vestre Lønge af Jens Lundgaards Gaard i Labing.

Det kunde være af stor Interesse at faa konstateret, hvor det gamle Herredsting for Framlev Herred holdtes, men det har ikke været muligt at faa Tinget stedfæstet, end ikke den betydelige Samling af velholdte Tingbøger paa Arkivet i Viborg giver en Antydning af, hvor Tinget blev sat. Men mellem det store Tal af Marknavne paa Bykortet over Framlev finder vi Betegnelsen Tingsties Agre. Da disse peger nordpaa mod Borum, der har sit Tingvad, Tinghøje og sin Herredsfogedslæggt, tyder alt paa, at Framlev Herredsting skal søges der.

Harlev-Framlev kan melde om to forsvundne Byer. I det 12.—13. Aarh. omtales en By liggende paa Taastrup Mark, den kaldtes Ilstrup, og efter Endelsen paa Bynavnet at dømmie, maa det have været en Udflytterby antagelig fra Harlev. Hvor den har ligget vides ikke, men maaske Elstrupgaarden paa Taastrup Mark giver et Fingerpeg om, hvor Byen har ligget. Noget bedre underrettet er vi om den anden af de forsvundne Byer, nemlig Højby. Denne omtales 1398; da bestaar den af 9 Gaarde og 1 Hus, men det maa ret hurtigt være gaaet til Agters med denne ikke ubetydelige Bondeby; thi 1505 nævnes Pladsen kun som et Byggested. I de følgende 300 Aar henligger det anelige Areal som byggeløst Land, d. v. s. den gamle Landsby var fuldstændig for-

svunden. Høybymarken, som det da benævnes, var underlagt Rytterdistriktet under Skanderborg, og i en Del af de 300 Aar dyrkes Arealet i Fællesskab af Mænd fra Snaastrup og Framlev samt Præsten i Harlev, Mads Danielsen Kaae. Allerede 1546 havde den første lutherske Præst i Harlev, Hr. Peder Kaae, faaet Brev paa nogle Jorder hørende til den saakaldte Høyby Mark. Sønnen Daniel Pedersen Kaae afløser Faderen i Præsteembedet og faar som denne Fæstebrev paa nævnte Areal af Lehnsmanden i Skanderborg. Men da Bymændene ikke vil godkende denne Ordning, maa man ty til et Nævn, bestaaende af 4 Nabopræster, der skulde afsige endelig Kendelse. At denne kom til at lyde paa, at Jorderne var Kirkegods, er maaske forklarligt. —

Ved Daniel Pedersen Kaae's Afgang som Præst overtager hans Søn Mads Danielsen Kaae Embedet og faar 1614 sit Fæstebrev paa de før omtalte Jorder. Nævnte Præst maa have været en virksom Mand med Interesser langt ud over Præstegerningen; thi foruden den store Præstegaard (7 Td. Hartk.) og

Skorstenshammer med Aarstal 1741, fra en Gaard i Framlev. — Skorstenshammeren, der bærer Indskriften: »Gud bevare Ild og Lys, og hvad som er i dette Hus. Anno 1741«, stammer fra Gaarden Matr. Nr. 10a i Framlev. Denne Gaard blev udflyttet 1870 og ejes nu af Chr. Johansen.

Høybymarken, ejede han Ketting (Kjættinggaard) — betyder Indelukke — paa Lillering Mark samt en Del af Lillering Nederskov.

Vi har i Framlev Herreds Tingbog for 18. Juni 1662 et meget smukt Minde om denne Præstemand i Form af det ældste Videbrev fra Aarhus Stift, hvor Mads Danielsen Kaae's Underskrift sammen med Mændene fra Snaastrup og Framlev » . . . tilforpligter at holde och efterkomme forne Videbreff ved alle ord och pongter«.

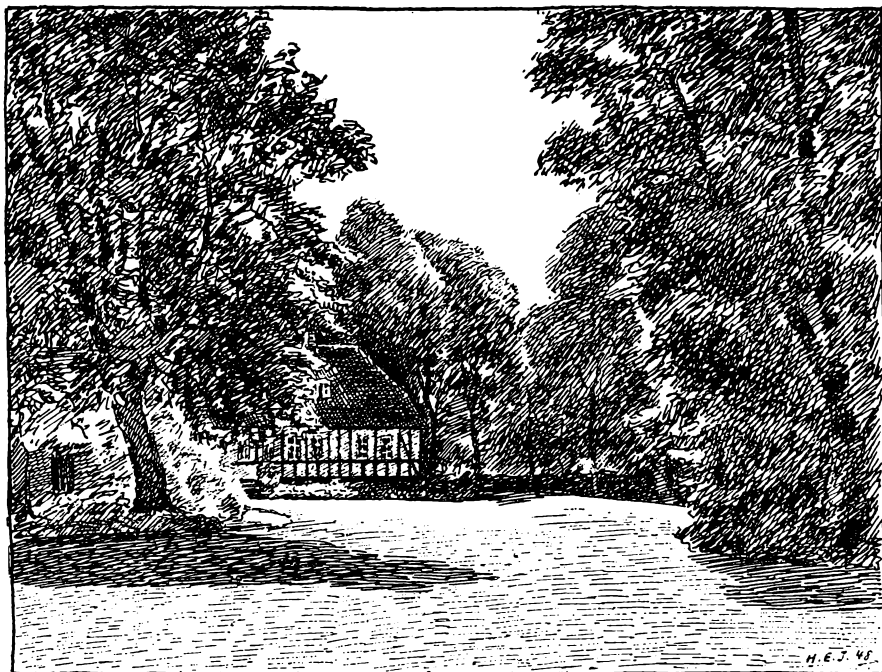
Man kan sikkert forudsætte, at det er Præsten i Harlev, der er Forfatter og Nedskriver af nævnte Videbrev. Ganske vist staar vi her overfor det usædvanlige, at dette ikke omfatter et Grande eller Bylav, men derimod Mænd fra 3 Byer, der tilsiger hinanden Hjælp og Støtte til at holde Fred paa Marken, og hvis nogen forser sig mod Videbrevets Ord og Bestemmelser, da vanker der Bøder.

Allerede 16. Maj 1640 var Videbrevet underskrevet med »egen hand« i Framlev Kirke, og 18. Juni 1662 stod Mændene frem paa Framlev Herredsting, tog hinanden i Haanden samt tilsagde hinanden at ville holde Videbrevet. Disse Mænd var Mads Danielsen Kaae, Harlev, Peder Lauridsen og Rasmus Nielsen, Snaastrup, Peder Rasmussen, Snaastrup Mølle, Jens Jensen, Peter Poulsen, Søren Sørensen, Staffen Rasmussen og Søren Sørensen, Framlev.

Høybymarkens videre Skæbne er ikke kendt, men 1776 udfærdiger kgl. udnævnt Landinspektør A. Haahr, Aarhus, et meget smukt haandtegnet Kort over Arealet. Efter Landinspektørens Udregning udgjorde Hartkornet 21 Td., 6 Skp. og 2 Fdk. Hele Arealet laa fremdeles hen som byggeløst Land, og først i 1819 rejses den første Højbygaard.

Opindeligt laa 2 sammenbyggede Gaarde Vest-Nordvest for Framlev Kirke, men begge Gaardene nedbrændte 1819. Den nuværende »Kirkegaard« opførtes paa Tomten, medens den anden Gaard opførtes som den første Højbygaard paa den ældgamle Høyby Toft, hvor Middelalderbyen havde ligget. Synlige Beviser for Branden, der lagde Tvinggaardene i Aske, var bevaret baade i den først opførte Højbygaard og i »Kirkegaard«, idet der i Gaardene var indbygget sort og svedent Træværk.

Forsvunden er Højby, og forsvunden er de 7 Oldtidshøje, der op over Høybemarken laa langs med Ryvejen. Efter gammel Overlevering skal den første Ejer af Højbygaard have været en dreven Kortenspiller, men han maatte sande, at selv den dygtigste kan møde sin Overmand. I dette Tilfælde var det den Snaastrup Møller. En aarle Morgen maatte nemlig 10 velfodrede Stude vandre ad den gamle Ryvej ned til Snaastrup Mølle. Det var efter Sigende Møllerens Udbytte af hin Nats Kortenspil.

Ludvigsholm, Parti fra Haven.

Harlev-Framlev var i 1769 befolket af 751 Indb., i 1870 var Befolkningstallet 1494 og nu 1. Januar 1948 er Tallet 1614.

Harlev-Framlev har et stærkt kuperet Terræn med typiske Vidnesbyrd om Istidens Omvæltninger, og sammen med de frodige og rigt afvekslende Overfladeforhold glider vort lille Omraade ind i den herlige, stærke østjydske Natur og danner et Helhedsbillede af storslaet Skønhed.

Yderst mod Øst afrundes Sognekommunen af Skibby, hvis store, frodige Enge gaar i et med Aarhusdalen. Sagkyndige er enige om, at Oprindelsen til denne Bydannelse maa søges langt tilbage i den forhistoriske Tid.

Gennem de grønne, vidtstrakte Engflader snor og slynger Aarhusaaen sig som et glitrende Sølvbaand, der med sine mange Bugtninger tryller et af de smukkeste Aabilleder frem, som vi ejer i Østjylland.

Inden Aaen som en sindig glidende Strøm falder ud i Brabrand Sø, har den gennem Aarhundreder sat Sving i de store Møllehjul ved Tarskov Vandmølle. Denne Mølle omtales første Gang 1655 og har gennem Tiderne haft en meget stor Søgning. I 1830 overtog Thomas Schmidt fra Skæring Munkegaard Tarskov Vandmølle. En betydelig Del af det store Jordareal, der hørte til Møllen, laa udyrket hen, men Thomas Schmidt tog med stor Dygtighed fat paa Opdyrkingen. Møllen er endnu i Slægtens Besiddelse.

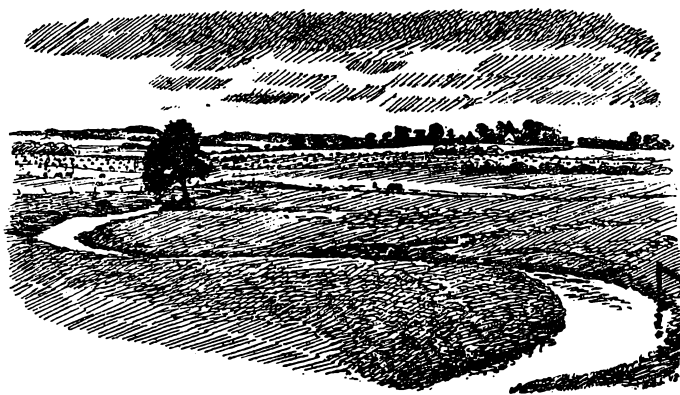
Endnu et lille Trip, og Aarhusaaen passerer Harlev Mølle, Ludvigsholm. Denne Vandmølle var i det 18. Aarhundrede, som saa mange andre Vandmøller, omdannet til Fabrik. Mindelser derom har vi i gamle Marknavne som Malmgrave, Malmgruber og lign.

Mellem Skibby og Harlev ligger som skudt op af Engfladen et Par Bøndergaarde, Harlevholm. Her laa i længst forsvundne Tider Hatheleholm. Denne Gaard omtales allerede 1319. I det 16. Aarhundrede levede her den skotske Adelsdame Genete Cragengelt. Forf. H. F. Ewald har i sin Roman »Den skotske Kvinde paa Tjele« gjort sit til, at hendes Navn er bevaret. Hun blev gift med Hans Schriver fra Stadsgaard (Constantinsborg), men døde 1567 og blev begravet i Harlev Kirke. Et i Aaret 1587 ophængt Epitafium fortæller om ædle og velbyrdige Genete Cragengelt.

Adskillige Projekter om Sænkning af Vandstanden i Taastrup Sø i Forbindelse med en fuldstændig Afvanding af det store Moseareal nedenfor Lillering Skov, har i Aarenes Løb set Dagens Lys, men endnu er Søen der med et umaadeligt Mylder af Krebseklo, en ejendommelig Plante, der optræder hist og her, men kun som Hunplante. Den ligger i den største Del af Aaret paa Bunden af Søen, men ved Midsommertid, naar Blomstringstiden er inde, stiger den ved Hjælp af sine lange Luftrødder op til Vandoverfladen, hvor den saa ligger og vugger, indtil Blomstringen er overstaaet, hvorefter den atter skjuler sig i Dybet.

Tusinder af Taastrupsøens pragtfulde Nøkkeroser havnede for Aar siden i Blomsterforretningerne i Aarhus, men i uformindsket Mængde vugger de fremdeles Sommer efter Sommer paa Søens Vande.

Vilde Svaner slaar sig nu og da ned i de smukke Omgivelser, men Besøget af disse kongelige Fugle varer som Regel kun Dage, højst enkelte Uger. Det før nævnte betydelige Moseareal er i høj Grad særpræget. Ved første Øjekast tager det sig ud som fuldstændig »uberørt Land«. Strakt ud i Tørve-moserne laa mægtige, velbevarede Træstammer, en Levning af de store Skove, som dækkede Landet her for Aartusinder siden. Over de udtømte Tørve-moser breder sig nu et næsten eventyrlig Opvæld af Træer, Buske og Planter i en broget Mangfoldighed, der fører en indbyrdes Kamp for at erobre sig en Plads i Solen.

Udsigt over Engene Øst for Harlev.

Grev Mogens Chr. Krag-Juel-Vind-Frijs, Frijsenborg.

1849 — 4. Maj — 1949.

Af Frode Aagaard.

UNDER den reviderede Grundlov, der afløstes af den nye Junigrundlov 1915, spillede C. E. Frijs og Mogens Frijs-Frijsenborg, Fader og Søn, en betydelig Rolle. I Fjor skildrede jeg C. E. Frijs, Hovedmanden for Grundloven af 1866, og da det til næste Foraar er Hundredaarsdagen for Grev Mogens Frijs' Fødsel, kan der være god Grund til at fortsætte Skildringen af den gamle Greve paa Frijsenborg med et Billede af Sønnen, der altid saa det som en Æresforpligtelse at fortsætte Faderens Politik, som han i høj Grad beundrede.

Mogens Frijs fødtes den 4. Maj 1849 paa Søbygaard. Han fik sin Skolegang paa Herlufsholm, og der gaar endnu Fortællinger om de Bedrifter, han her udførte. Saaledes berettes der om, hvorledes han udfordrede en af sine Standsfæller, en Søn af Kammerherre Sehested, Broholm, og udkæmpede en blodig Duel paa Stødvaaben i den store Granplantage, hvor Sehested saaredes. Om Sandheden spørger Herloviaernes mundtlige Overlevering aldrig — vi andre ikke heller. Han blev Student fra Horsens 1868, Aaret efter cand. phil. I Aarene 1876—80 gjorde han Tjeneste som Attaché ved det danske Gesandtskab i London. Som Legationssekretær var den velbegavede og fornemme Aristokrat paa sin Plads. Som Jæger og Rytter hørte han til de bedste, sikker paa Haanden som faa, Sejrherrer ved Dueskydningerne paa Europas førende Sportssteder, men samtidig med Idræt interesserede han sig for Studiet af Historie. I England fulgte han med levende Interesse Kampen mellem den liberale Gladstone og den konservative Disraeli, og han har selv udtalt, at hans nærmeste Omgangskreds hørte til det liberale Parti, som han havde megen Sympati for og paavirkedes en Del af.

Da Faderen 1880 nedlagde sit Mandat som Medlem af Landstinget, var der indenfor Højre stærke Ønsker om at vælge Sønnen. Den gamle Greve sagde da til Mogens Frijs, at han altid havde ønsket, han skulde faa Interesse for Politik, men det var at begynde ved den gale Ende at blive indvalgt i Landstinget. Det vilde være rigtigst at begynde som Medlem af de kommunale Raad, dernæst søge Valg til Folketinget og senere gaa over i Landstinget. Saaledes havde han selv gjort; han vilde holde sig passiv overfor Sønnens Valg, men tilraadede ham dog at modtage Valg.

Ved Suppleringsvalget den 13. Oktober 1880 i Horsens valgtes Mogens Frijs med 166 St., medens der paa Venstremanden Gaardejer J. P. Bøtker, Møldrup, faldt 98 St., Proprietær Eckardt, Ørumgaard (H.), fik 2 St., Lærer A. J. Dahl, Aale (V.) 1 St. Selv siger han beskedent, at Valget skyldes sikkert

ene »den Omstændighed, at Kredsens konservative Vælgere derved ønskede at vise min Fader, deres afgaaede mangeaarige Repræsentant, en Ære, selv var jeg de fleste ganske ubekendt«.

Den samtidige politiske Forfatter H. Wulff siger om ham i »Den danske Rigsdag« 1882, »at hans Fremtræden var beskeden og yderst stilfærdig; han var høflig og venlig mod alle, passede iøvrigt sig selv, men syntes med Op-

Lensgreve Mogens Frijs.

mærksomhed og Interesse at følge Forhandlingerne«. Han blev meget brugt i Udvalgsarbejdet, tog af og til Ordet, valgtes til Sekretær, og den unge, elegante Mand tog sig særdeles godt ud, naar han fra Pladsen ved Siden af Formanden med spændt Opmærksomhed fulgte Afstemningen og talte Rækkerne op.

»Grev Mogens Frijs er en smuk Mand med et ædelt Ansigt«, fortsætter Wulff, »hvis Tiltrækningskraft forøges ved et melankolsk, næsten lidende Udtryk. Hans Væsen er i høj Grad vindende og tillidindgydende, og hans Karakter og Tænkemaade skildres som yderst nobel. Han er velbegavet og vil i den Samfundsstilling, han indtager, kunne gøre sit Fædreland megen Gavn. Fra Fædrene har han arvet en levende Kærlighed og Troskabsfølelse imod Konge og Fødeland, og han har tillige arvet deres Følelse af, at Adel forpligter.

Han hører i det hele til de Mænd, som Danmark har Lov til at knytte Forventninger til.

Med Grev Frijs fik Landstinget en elskværdig og elegant, charmerende Verdensmand, der havde let ved at omgaas Mennesker og blev beundret af mange, en kølig og formfuldendt Aristokrat med stor realpolitisk Sans, men der kunde være noget ubeslutsomt over ham. En af hans Standsfæller, Grev Ahlefeldt, har sagt om ham, at han som faa har haft Chancer, men aldrig har ejet politisk Klarhed og Beslutsomhed til at gribe dem. I de første Aar tog han kun sjældent Ordet, men naar det skete, talte han sikkert og præcist, sagde aldrig mere end han vilde og forud havde bestemt at sige, og dog talte han frit, som efter Øjeblikkets Indskydelse. Grev Ahlefeldt kaldte ham ganske vist »en Rumlepotte«, der altid sagde, hvad han ikke vilde, men aldrig hvad han vilde, og han bestilte ikke noget. Det er dog en forkert Bedømmelse, men der var vel noget om Snakken, naar han saa ofte kaldtes Sportspolitiker.

I Juli 1882 overtog han den nordlige og største Del af Grevskabet Frijsenborg, hvor Faderen i Aarene 1860—67 havde opført et pragtfulde Slot i Stedet for det gamle Frijsenborg, der ved Overgangen til det 17. Aarhundrede var opført paa Landsbyen Jernits Grund. Ved Faderens Død 1896 tiltraadte han Besiddelsen af hele Grevskabet og Stamhuset Stensballegaard. Den samlede Besiddelse udgjorde da omtrent 2600 Tdr. Hartkorn og 7½ Mill. Kr. Fideikommiskapital. Alene 24 Kirker laa under Frijsenborg Gods og 12 Hovedgaarde samt et Skovareal af 13.000 Tdr. Ld.

Den unge Greve havde saaledes meget andet at passe end Deltagelse i det politiske Liv. Friluftsliv og Jagtens Glæder drog ham stærkt. Paa det udstrakte Gods holdtes store Jagter med mange fornemme Gæster som Deltagere, endog Prinsen af Wales. Til andre Tider drog Greveparret — 8. Sept. 1884 blev Greven gift med Komtesse Fritze Danneskjold-Samsøe — paa Løvejagt i Afrika, hvor de havde forpagtet et stort Jagtomraade. Sommeren tilbragtes paa Frijsenborg, Vinteren i det fornemme Palæ i København.

Man maa huske, at Slutningen af det 19. Aarhundrede var en ny Blomstringstid for den danske Godsejerstand. Kong Christian IX saa i Godsejerne sine naturlige Støtter og følte sikkert Tilfredsstillelse ved at se Mænd fra deres Kreds i de fremtrædende Stillinger. Palle Rosenkrantz har i en Afhandling om dansk Adel fremhævet det lyse og festlige, der var over dansk Herregaardsliv i denne Tid: »Her er ikke Tale om en »stor« Tid, historisk set, men her er Tale om en Periode, hvor en bestemt Klasse Mennesker var i Stand til at leve et Liv, der til alle Tider vilde være at betragte som et Liv i Sollys og Lykke«. Landadelens Slægter udgjorde næsten een stor Familie, man var indbyrdes beslægtet, kendte og omgikkes hinanden. Om Sommeren var der paa Herregaardene en livlig Selskabelighed med mange Gæster, om Efteraaret var der Jagterne, og endelig om Vinteren, i Tiden mellem Nytaar og Kongens Fødselsdag den 8. April, samledes de højadelige Familier i Hovedstaden, hvor de havde Palæer og Boliger, og hvor de havde let Adgang til indbyrdes Selskabelighed og til Hoffesterne. I hele denne Herlighed spillede Greveparret fra Frijsenborg, Danmarks største Jorddrøt, en førende Rolle.

I Aarene 1886—1904 var Grev Frijs Medlem af Skanderborg Amtsraad, hvor han tog mangan Dyst med Jens Busk. I Landstinget sluttede han sig til Højre og søgte i enhver Henseende at træde i den beundrede Faders Fodspor. I den gamle Landstingssal var der god Plads. En bred Gang uden om Stolerækkerne benyttedes ofte af Frijs og Godsejer Rottbøll til en Spadsere-tur, hvorunder de livligt samtalede. Grev Frijs blev tidlig Medlem af Finansudvalget og fra 1887 af Rigsretten. I Firsernes Begyndelse stillede han sig til

Raadighed for de Forhandlinger, der i London førtes for at skabe bedre Betingelser for Kvægeksperten til England, og i Kraft af sin kloge Optræden og mange personlige Forbindelser gjorde han god Nytte.

Estrups provisoriske Styre huede ikke Grev Frijs, der navnlig var Modstander af Fæstningsprovisoriet og de store Befæstningsudgifter, og allerede 1887 mente han at kunne samle 17 Stemmer blandt Landstingshøjre mod fortsatte Bevillinger.

Ud fra visse agrariske Forudsætninger var Oktoberforeningen kommet i Stand 1865, hvis første Frugt blev den reviderede Grundlov af 1866 med dens privilegerede Valgret til Landstinget. Alliancen mellem »store og smaa Bønder« skulde sætte Bom for Embedspartiets Regimente og skabe en agrarisk Fællesfront. Samarbejdet brast hurtigt; den eneste Mulighed for dets Bestaaen var, at Godsejerne skulde have traadt i nært Samarbejde med Venstre og dannet Regering sammen med nogle af dette Partis ledende Mænd. Men da Grev C. E. Frijs traadte tilbage som Regeringschef, afløstes han af Holstein-Holsteinborg, der ikke tog Repræsentanter for Bondevenstre, men national-liberale Politikere med i Regeringen. Dermed lagdes Grunden til en politisk Trediveaarskrig mellem Højre og Venstre. Mogens Frijs skal engang have spurgt sin Fader, om det dog ikke vilde have været klogere af Godsejerne at knytte sig til Bønderne end til de nationalliberale Embedsmænd. Han fik til Svar: »Politisk kan du have Ret, men der er noget, der hedder europæisk Velanstændighed«. Godsejerne gjorde sig her skyldige i et stort politisk Fejlgreb, og det viste sig snart, at 66-Forfatningens stærke Begunstigelse af det aristokratiske Element blev til Fortræd for Udviklingen herhjemme.

Mogens Frijs kunde i 1886 sige, at han foretrak en ny Oktoberbevægelse fremfor Alliancen med Byhøjre. Det værste, der kunde hænde, var efter hans Mening, om Bønderne i Vrede mod Godsejerne sluttede sig sammen med Bybefolkningen. Baade ved Slægtstradition og i Kraft af egen politisk Overbevisning ansaa han det for sin Hovedopgave at bane Vejen for et Samarbejde mellem Godsejere og Bønder. Under Kampen mod Margarinen og for »det rene Land« øjnede han Muligheder for et saadant Samarbejde. Sammen med Grev Ahlefeldt-Laurvigen førte han fortrolige Samtaler med Venstremændene V. Hørup og Jens Busk, der førte til Dannelsen af et stort Fond til Agitation for »det rene Land« ved Udsendelse af Talere til »Smørmøder«. Han var en ivrig Deltager i Bestræbelserne for at opnaa et Paaskeforlig 1888, og der syntes virkelig en Tid Udsigt til, at Højre vilde prigsive de provisoriske Love mod at faa 6—8 Mill. Kr. til fri Raadighed til Fuldendelse af Fæstningen, men Forligsbestræbelserne bristede, og Frijs, der saa vidt muligt havde undgaet at træde offentligt frem, gik i nogle Aar ind for den officielle Højrepolitik.

Da Frede Bojsens Forhandlingspolitik i Foraaret 1893 førte til det første Forsøg paa et Finanslovsforlig, var han en af dem, der stærkest gik ind for det ved at forlange Nedsættelse af de militære Krav og ved sammen med sine Godsejerfæller fra Smørkampens Dage direkte at paavirke Estrup i Retning af et Ministerskifte som en naturlig Følge af Forliget 1894. Der udformedes en Plan, hvorefter en Højredelegation med Frijs som Ordfører paa utvetydig Maade skulde gøre Estrup opmærksom paa, at man ventede hans Afgang i Løbet af Sommeren. Dernæst skulde der i Stilhed dannes en Kreds af Garanter af ledende Mænd fra Højre og det moderate Venstre, som forpligtede sig til at træde tilbage fra Rigsdagen, saafremt Estrups Afgang skulde udeblive. Der var ganske vist Højremænd, der mente, at det for meget lignede en Sammensværgelse mod Estrup, men Frijs og General Thomsen fastholdt

Forpligtelsen. Estrup svarede, at han var villig til at gaa hen paa Sommeren, men han kunde ikke afgive en Erklæring, da Rygterne om de førte Forhandlinger var kommet ud. Frijs sagde om Eftermiddagen den 27. Marts til N. Neergaard: »Nu er der ikke andet at gøre, end at Deres og mine Meningsfæller maa danne et Parti!« Saa maatte Estrup vel gaa; men Neergaard fandt ikke nogen Mulighed for en saadan Partidannelse. Som bekendt gik Estrup da ogsaa, men først i August Maaned.

Baron Reedtz-Thott dannede derefter en Regering, der kom til at bestaa af ene Højremænd. Frijs var meget misfornøjet dermed, idet han meget rigtigt ønskede en Regering af Forligstilhængere, Højre og Moderate. Han støttede den ny Regering og særlig dens Skatteforslag, men satte ikke Kraft nok ind til at værgе den inden dens Fald i 1897. Da han derefter opfordredes til at danne Regering, afslog han og henviste til Venstre. Dette Raad blev dog ikke fulgt, idet Hørring dannede et rent Højreministerium. — Lars Dinesen sagde engang, at Stemningen inden for Højre nu egentlig var for at vise Forsønlighed mod Folketinget, men Højre manglede en virkelig Leder. Nellemann var for forsigtig, Frijs for doven, Ahlefeldt for betænkelig og Reedtz-Thott for karakterløs.

Under Hørring arbejdede han videre for Skattereformen i Haab om, at det maatte betyde Indledningen til en virkelig god Forstaaelse mellem de to Ting. »Jeg ved meget godt«, sagde han, »at hvad jeg her siger, af mange vil blive anset for yderst naivt, men jeg kan kun sige, at hvis jeg ikke havde det Haab og den Tro, at Maskineriet overhovedet kunde komme til at virke normalt, vilde Grunden for mig til at sidde i dette Ting ogsaa dermed være op-hørt«. Frijs og syv andre Landstingsmænd, »de otte«, kom nu i Modsætningsforhold til Landstingets Højreflertal.

Da Sehested efter Hørrings Afgang opfordredes til at danne Regering, spurgte han Frijs, hvilken Stilling han og hans Venner vilde indtage overfor det af ham ledede Ministerium. Han fik det Svar, at Gruppen ikke vilde gøre systematisk Opposition, men Frijs lagde ikke Skjul paa, at han ønskede en Venstreregering og en Overenskomst om Skattelovene paa Grundlag af Folketingets Forslag. Senere kom det til et meget skarpt Sammenstød mellem Sehested og Frijs, hvad der gav Anledning til, at »de otte« traadte ud og dannede en særlig Gruppe, hvortil bl. a. hørte Greverne Frijs og Ahlefeldt, Baron Reedtz-Thott, Godsejer Rottbøll og Borgmester H. N. Hansen.

Paa Højres Delegeretmøde 14 Dage senere blev der rettet voldsomme Angreb paa »de otte«. Overfor Frijs citerede Schovelin hans Faders Ord: »Jeg og mit Hus, vi ville tjene Kongen«. Frijs svarede i »Nationaltidende«, at hans Faders Ord lød: „Jeg vil med mit Hus og Alt, hvad jeg ejer, tjene gamle Danmark, mit elskede, men sønderrevne Fædreland«.

I Landstinget havde Frijs udtalt, at han var enig med Ahlefeldt i Ønskeligheden af Dannelsen af et Landboparti. Overalt i Samfundslivet organiserer Klasserne sig i Foreninger. Vi har endogsaa fra Ministerbordet i de sidste Dage hørt en Opfordring til Arbejderne til at træde ind i Fagforeninger. Der er kun een Pariakaste, og det er Landboerne. Saa snart der er Tale om, at de prøver paa at træde sammen, saa staar der et Styr og Spektakel, som om Samfundet var nær ved at revne«. Men det maa man se at komme ud over og forstaa, at det vil være til det hele Samfunds Gavn, idet der herved vil være et Grundlag for, at vi kan gaa en roligere Udvikling og en sundere Konservatisme i Møde, end det hidtil har været Tilfældet«. Det var jo en hel Programtale for et nyt Agrarparti.

Det svirrede med Rygter om et Ministerium Frijs i 1900. Snart skulde

J. C. Christensen og snart Neergaard være Medlemmer af hans Ministerium, men selv henviste han til Venstre som den eneste Mulighed.

Den 24. Juli 1901 indtraadte endelig Systemskiftet med Dannelsen af Venstreministeriet Deuntzer. Frijs var straks villig til at føre en borgerlig Politik i Samarbejde med Venstre. Han havde det Haab, at der ved en saadan Politik kunde rejses et Værn mod Socialdemokratiets Fremgang. Han ønskede et normalt Forfatningsliv genskabt, ligesom han nærede det Haab, at alle konservative Kredse i Folket kunde samles i et stort Centrumsparti.

Efter Landstingsvalget 1902 dannede Gruppen Det frikonservative Parti med Frijs som Leder. Det var en ret uensartet Gruppe, der talte Frihandelsmænd og Beskyttelsesmænd, Byfolk og Landboere, udpræget konservative og mere frisindede, men fælles for dem alle var Ønsket om Samarbejde med Folketingets Flertal. Man sagde, Partiet var blevet til som Jagtfænomen, og at dens Organisation samlede sine Tropper ved Jagtselskaber om Efteraaret. Frijs havde altid staaet et godt Stykke til venstre for Estrup og det rene Højre, hvis Facon han var imod »alene paa Grund af Støjen«. Estrup kaldte Partiet en Junkergruppe, der havde det Held, at den i Landstinget blev Tungen paa Vægtskaalen.

Den politiske Stilling var saadan i de første Venstreministeriers Tid, at der intet kunde komme gennem Landstinget uden de Frikonservatives Tilslutning. Med stor politisk Dygtighed evnede Grev Frijs at finde et Samarbejde med J. C. Christensen. Ved det fortrinlige Samarbejde mellem disse to Mænd lykkedes det at gennemføre et storstilet Reformværk om Skole-, Tiende-, Told- og Kommunalvalglove, et Lovgivningsværk, der prægedes af Maadehold og Statsmandskløgt. J. C. Christensen maatte nødvendigvis give efter nu og da overfor Frijs, hvad der fremkaldte voldsom Kritik fra den radikale Fløj og Socialdemokraterne. P. Munch advarede saaledes i 1903 i en Tale i Esbjerg mod den »Svampens Aand«, der var kommet til at præge de politiske Forhold under Venstres Styre, der tog for vidt Hensyn til Landstinget, idet det den ene Dag skal bukke for Grev Frijs, den næste skæve til Alfred Hage og den tredie se mildt til Hr. Goos (tre af de mest fremtrædende Medlemmer af Landstinget).

Det frikonservative Parti kom saaledes til at spille en betydningsfuld Rolle i vort Aarhundredes første Tiaar. Dets Eksistens som selvstændig politisk Faktor maatte blive forbigaaende, da det ikke havde noget egentligt Program, ingen Organisation bag sig, og dets Medlemmer var ikke meget tilbøjelige til at træde frem paa Talerstolen ved politiske Møder. Men havde det ikke noget Program, var dets Formaal tydeligt nok: at bane Vej for en politisk Samvirken mellem de besiddende Klasser paa Land og i By. Mænd som Godsejer Rottbøll og Konsul Hey gjorde et fortrinligt sagligt Arbejde i Salen og i Udvalgene, men Grev Frijs var ubestridt Partiets Leder og den, der gav det dets Særpræg. Ved sin Magt og sin Person blev han et Midtpunkt blandt Godsejerne, en værdig sidste Repræsentant for en døende Klasse.

Asger Karstensen fortæller om de Samtaler, han i de Aar førte med Frijs, i Reglen Kl. 9 i det Frijske Palæ. Han nævner, at han aldrig mødte nogen Smaalighed eller mærkede nogen Sindsbevægelse. »Iført en Slaabrok, der i rige Folder var svøbt om hans slanke Skikkelse, tog han Plads ved sit Skrivebord med en Æske Cigaretter foran sig og sugende store Røgmundfulde, som derpaa udstødtes i blaalige Skyer ind over Rummet. Aldrig har jeg hos nogen mødt et mere nøgternt Syn paa politiske Spørgsmaal. Var jeg optændt af en Ide eller en Aktion, kan det nok være, at Branden i min Sjel blev slukket, inden jeg forlod »Grevens Lænestol«, for at tale Jens Busk'sk«.

Naar det ikke lykkedes Frijs at vende Udviklingen i den borgerlig-konservative Retning, han stræbte efter, laa det nok ikke mindst i hans Mangel paa Lyst til at drive Agitation og til at beskæftige sig med Politikkens mangfoldige Detailler. Estrup udtalte engang, at han var mod Lensbesiddernes Deltagelse i Politik, fordi de alle Dage havde været Lejlighedspolitikere, for hvem den politiske Gerning var et Vintersæsonarbejde efter Jagttiden. »Og undertiden skyder nogle af dem oven i Købet Løver i Rigsdagstiden!«, tilføjede han med en tydelig Snert til Frijs.

Venstreregeringens Forslag om almindelig Valgret til de kommunale Raad blev en haard Prøve for Frijs. »Skellet skal slettes, ikke flyttes«, sagde Anders Nielsen. Grev Frijs byggede en stor historisk Tale over disse Ord ved Forslagets 1. Behandling i Landstinget. Han udtalte, at vor politiske Ulykke netop havde været den, at vi altid ikke flyttede, men slettede Skellet. Det havde vi gjort i 1660. Det havde vi gjort i 1848. Ganske anderledes havde vore Stammebrødre, Englænderne og Svenskerne baaret sig ad. Og han sluttede: »Var det ikke paa Tide, at vi tog Eksempel — ikke af deres Former, thi jeg tror, at ethvert Slags Plagiat er uheldigt —, men tog Eksempel af den Kontinuitet, der har kendetegnet deres politiske Udvikling«.

Han havde aabenbart haabet, at Gaardmændene nu endelig skulde komme. Det havde jo netop været hans kæreste Tanke at gøre dem konservative. Han troede, de havde leget med denne Sag som en Programsag, men uden at det var deres Alvor. For et Princip's Skyld vilde de dog vel ikke udlevere Magten i Sogneraadene til de Radikale og Socialdemokraterne. »Skulde virkelig den danske Gaardmandsstand være saa doktrinær, at den siger: Bort med alt det bestaaende, lad Patienten dø, men lad Kuren sejre? Er det virkelig Tilfældet, saa har jeg taget fejl, saa har de andre Herrer Ret. Jeg tvivler imidlertid derom«.

Det var ham, der tog fejl. Folketingsvalget i 1906, der stod i den almindelige kommunale Valgrets Tegn, gav det tydelige Svar, at Gaardmandsstanden havde Frisind nok til at give Afkald paa den Forret, den havde ved Kommunalvalgene. Da Forslaget igen kom til Behandling i Landstinget, gik Højre stærkt imod det. Frijs sagde i sit Svar til Højres Ordfører, at hvis Landstinget stillede sig paa det Standpunkt »Uden om os kan intet gennemføres«, vilde det føre til konstitutionelle Kampe, som ikke vilde falde ud til Fordel for Landstinget. Han erkendte, at Valgene til hans store Beklagelse havde givet et Svar, der var utvetydigt. Og han erklærede, at han og hans Meningsfæller vilde gøre deres til, at Forstaaelse kunde opnaas paa et nyt Grundlag.

I Juleferien 1907—08 førtes Forhandlinger mellem Sigurd Berg og J. C. Christensen fra Regeringens Side og Frijs og Rottbøll fra de frikonservatives Side. Der opnaaedes et Forlig. Valgene skulde foregaa helt og fuldt paa den almindelige Valgrets Grund. Valgretten sattes til 25 Aar, og Kvinder fik Valgret. Kun til Amtsraadsvalgene bevarede den privilegerede Valgret. Hvert Sogneraad valgte 2 Valgmænd, og til disse Valgmænd sluttede sig et lige saa stort Antal selyskrevne Valgmænd, de højestbeskattede i Amtsraads kredsen. 1916 bortfaldt den privilegerede Valgret ogsaa for Amtsraadenes Vedkommende.

Det lykkedes ogsaa 1908 ved de frikonservatives Hjælp at gennemføre Toldreformen, hvorved Beskyttelsessatserne nedsattes gennemsnitlig med 20 Procent.

Under Ministerkrisen i Eftersommeren 1909 bad Kongen Frijs om at danne et Ministerium med Forsvarssagens Gennemførelse som Maal. Han paatog sig denne Gang Opgaven, men betingede sig, at de tre forsvarsvenlige

Venstregrupper vilde medvirke. Det lykkedes ham ikke at faa deres Tilslutning, og saa opgav han straks Forsøget. Det var næppe nogen Skuffelse for ham, da han hele Tiden havde ment, at kun et Venstreministerium kunde løse det omstridte Spørgsmaal. Han støttede da ogsaa Holstein-Ledreborg og sikrede derved Forsvarslovenes Gennemførelse. Ogsaa Ministeriet Klaus Berntsen gav ham Støtte til Gennemførelse af nye Skattelove.

Den 23. Oktober fremsatte Klaus Berntsen Forslag til en ny Grundlov, og da brast Samarbejdet. Venstre havde hidtil fulgt I. C. Christensens Tanke med Forfatningssagens Løsning i to Tempi, d. v. s. at man først skulde gennemføre en Ændring af Folketinget og derefter tage fat paa Landstinget. I Sommerens Løb havde Ministeriet udarbejdet et Forslag i Junigrundlovens Aand. I Slutningen af August modtog Berntsen Indbydelse fra Grevinde Frijs til at aflægge et Besøg paa Frijsenborg. Under dette Besøg, ved hvilket Gods ejer Rottbøll var til Stede, foreslog Frijs, at Ministeriet skulde fastholde To-Tempi-Politikken, Landstinget skulde saaledes ikke røres.

Dagen efter sendte Frijs følgende Brev til Berntsen:

Frijsenborg, Hammel, 30te August 1912.

Deres Excellence!

I Fortsættelse af vor Samtale igaar, sender jeg Dem disse Linier. Situationen er efter mit Skjøn saa alvorlig, at jeg føler mig opfordret til at fremsætte mit Syn skriftligt. Hvis det ikke lykkes at komme til Forstaaelse om den lille Grundlovsændring paa den Basis, jeg angav i Gaar, vil dette jo være Indledning til en Kamp, som i første Linie vil have Sammenbrud af den nu indledede Forligspolitik tilfølge. Allerede dette er slemt, men hvad værre er, Enden paa den indledede Kamp bliver først en fuldstændig Omdannelse af Landstinget, hvad der selvfølgelig for mig staaer som ulykkeligere end for Dem, men dernæst Indførelse af Forholdstalsvalg for hele Landet, hvad jeg er sikker paa, staaer for os Begge som lige skjæbnsvangert. Kravet vil blive fremsat af Høire. Radikale og Socialdemokrater vil slutte sig hertil, naar de af Høire faaer Landstinget udleveret, hvad Høire vil gjøre. Venstre vil ikke være stærkt nok til at modstaa.

Saasart jeg har talt med H. (Holstein-Holsteinborg), vil jeg skrive Dem til, men selv om min Mission hos ham ikke skulde lykkes, kan jeg kun anbefale at prøve den af os angivne Vei. Med den Autoritet, som mit lange Kjendskab til Landstinget giver mig, tør jeg indestaa for Resultatet.

Jeg har i tidligere Tid flere Gange talt med J. C. Christensen om disse Sager, og har intet imod, hvis De finder det formaalstjenligt, at disse Linier vises ham.

Med Højagtelse
Deres Excellences hengivne
M. Krag Juel Vind Frijs.

I en Samtale den 15. Sept. meddelte Berntsen imidlertid Frijs, at Ministeriet agtede at fremsætte Forslag om en samlet Grundlovsreform. Da Forslaget kom til Behandling i Landstinget, gav Frijs Udtryk for sin Forbavselse og Uvilje. Han antydede i sin Tale, at den Fane, Berntsen havde rejst, kunde glide ham af Hænde og saa gribes af andre. Og da vilde Kampen blive bitrere og voldsommere, »men skal der være Krig, hvad jeg anser for unødvendigt, saa foretrækker jeg Krig med fuld Krigsmusik fremfor en Krig indledet med en noget falsktonende Fødselsdagsfanfare«.

Ved 2. Behandling 3. April 1913 stillede Frijs Forslag om at henvise Grundlovs-spørgsmaalet til en Kommission. Med 33 St. mod 31 vedtoges For-

slaget, og det var dermed lykkedes Greven sammen med Højre at spænde Ben for Berntsens Grundlovsforslag. Folketingsvalget 20. Maj kom derved helt til at staa i Forfatningskampens Tegn. Valget blev en stor Sejr for en Grundlov helt bygget paa almindelig Valgret, men Venstre led Nederlag, og Ministeriet Zahle traadte til. 9. Juni 1914 var han sammen med Højre med til at hindre Grundlovsforslagets Vedtagelse, da han sammen med Piper afgav en Erklæring om, at Højre og Frikonservative vilde udeblive fra Mødet, hvorved Tinget blev ubeslutningsdygtigt, hvad Zahle med god Grund stempede som en Adfærd, der laa udenfor Forfatningens Rammer.

1915 kom det dog til en Overenskomst mellem Partierne. 3. Juni kom Forslaget til Behandling i Landstinget. Med særlig Opmærksomhed lyttedes der til Frijs, der var Ordfører for den lille frikonservative Gruppe. Med en elegant, omend noget vemodig Gestus gik han ind for det Forslag, der brød hans Klasses politiske Magt og fejede hans Faders Grundlov til Side:

»Den langvarige Kamp om Danmarks nye Grundlov er nu afsluttet efter at have gennemløbet alle naturlige Faser. Og dette er godt. Jeg har fra Begyndelsen af, fra vi første Gang fik denne Sag her op, hævdet, at det vilde være urigtigt, hvis man her inde fra Rigsdagen fattede Beslutninger mellem Partierne, som foregreb Landstingsvælgernes Stilling.

Man kan mene om Institutionen »de umiddelbare Vælgere«, hvad man vil: En Faktor i vor Forfatning var den, en Faktor, som ikke burde overspringes. Det er den heller ikke blevet. Senere end jeg havde ønsket, er der kommet en Landstingsopløsning; men vi fik Landstingsopløsningen i Fjor Sommer, og Resultatet af den var, at ikke alene den store Masse, den almindelige Masse af Landstingsvælgere ønskede Forandring i vor nuværende Grundlov, men at der ogsaa indenfor den snævrere Kreds, indenfor de umiddelbare Vælgere Kreds, fandtes et ikke ubetydeligt Antal, som heller ikke ønskede at bevare den nuværende Grundlov. Jeg tror — og jeg tror, det er til Gavn for den Grundlov, som vi nu faar for vort Land —, at det nu med Rette kan siges, at ingens Ret er frataget dem, men at den er afgivet frivilligt.

Man vil forstaa, at det ikke er med uskrømtet Glæde, at jeg ser Forfatningen af 1866 forsvinde, en Forfatning, der som alt menneskeligt, havde sine gode Sider og sine svage Sider, men en Forfatning, under hvilken jeg har arbejdet i 35 Aar, og en Forfatning, til hvilken jeg følte mig knyttet med Traditionens Baand.

Mine Meningsfæller og jeg har bidraget vort til, at Beviset blev ført for, at ogsaa under den gamle Forfatning kunde der regeres normalt, ogsaa under den gamle Forfatning kunde der opnaas Forstaaelse mellem Landsting og Folketing om store, vigtige Sager.

Men hvad mine Meningsfæller og jeg ikke har naaet under den gamle Forfatning, var det, som var vort Hovedformaal ved vor Tilblivelse, at danne et kraftigt Parti, som kunde rumme alle Landets konservative Elementer. Dette maa være forbeholdt Fremtiden, og den nye Grundlov skaber Muligheder derfor. Men for at dette skal ske, maa megen gammel Strid glemmes, mange gamle Slagord lægges til Side. Nye Mænd vil være nødvendige til Gennemførelsen heraf, Mænd, som nu er uholdede af Fortidens Kampe og besjælede af den Tanke, at Dannelsen af et konservativt stort Parti ikke alene betyder, at man skal værne, hvad man til hver enkelt Tid betragter som konservative Interesser, men betyder, at der skal skabes i Landet den Stabilitet, som er nødvendig for en sund Udvikling.

Det er da mit Haab, at der i den Rigsdag, der kommer, maa findes Folk, der magter denne Opgave. Hvis det sker, tror jeg heller ikke, at man fra

konservativ Side kan andet end se med Fortrøstning paa vor nye Grundlov«.

Danmarks største Jorddrot vilde saaledes ikke stille sig i Vejen for Udviklingen. Men hans Drøm om Samarbejde mellem store og smaa Bønder var bristet, og han følte selv, at hans Rolle var udspillet. Det frikonservative Parti sluttede sig nu sammen med Højre til det konservative Folkeparti.

Under den første Verdenskrig var hans Navn fremme enkelte Gange. Den bevægede Nat mellem 4. og 5. August 1914, da Tyskerne havde krævet Mineudlægning, talte han imod at efterkomme Kravet, da det vilde bringe Danmark i et daarligt Forhold til England. Sammen med et Par andre konservative stemte han for Salget af de dansk-vestindiske Øer, og da der blev Tale om Dannelsen af et Samlingsministerium, nævnte Venstre og Konservative Frijs eller C. Hage som Ministerchefemner. Paa Tilskyndelse af Frijs foreslog Hey at optage tre Kontrolministre i Zahles Regering, hvilket ogsaa skete med Udnævnelsen af J. C. Christensen, Stauning og Rottbøll til Ministre. 1918 genopstod det frikonservative Parti under Ledelse af Frijs med 5 Landstingsmedlemmer og 1 Folketingsmedlem, men ved Landstingsvalget samme Aar trak Frijs sig tilbage efter at have været Medlem af Tinget i 38 Aar. I de bevægede Martsdage 1920 var der Tale om Dannelsen af et Forretningsministerium med Frijs i Spidsen, men der blev intet af disse Planer.

Endnu skal nævnes noget om den Stilling, Frijs indtog til det norske Kongevalg 1905. Norsk Politik var i de Dage ledet af Chr. Michelsen og Løvland, og de havde overdraget den tidligere svensk-norske Gesandt i Madrid og Lissabon, Fritz Wedel Jarlsberg, at føre orienterende Forhandlinger om det forestaaende Kongevalg med Svenskerne, Danskerne og Englænderne, et Hvert, Wedel Jarlsberg skilte sig udmærket fra. Den 17. Juni kom han til København, og i Erindringerne fortæller han, at han straks opsøgte »den fremragende danske Politiker og Landstingsmand, min gode Ven, Grev Frijs«, som efter hans Anmodning var kommet til Byen. Norge havde tilbudt at tage en Prins af Huset Bernadotte til Konge, og det fandt Frijs ogsaa var det heldigste for de nordiske Landr, men skulde det ikke lykkes, var Stemmningen for al faa Prins Carl af Danmark. Grev Frijs vil tale med Prins Christian (den senere Kong Christian X) om Sagen, fordi han ansaa ham for diskret og fornuftig og egnet til paa bedste Maade at bringe Sagen videre.

Men saa tilføjer Wedel Jarlsberg i sine Memoirer: »Senere sendte Grev Frijs baade Løvland og mig et Forslag til Forandringer i den norske Grundlov, som gav en Nordmand Adgang til at bli Konge, et Forslag, som han havde fornøjet sig med at udarbejde, og som vi begge lagde ad acta«.

Se Dokumentbilag Nr. 2, staar der som Fodnote i Bogen, og man slaar op bagest i Bogen og finder det ejendommelige Forslag, der er paa 10 Paragraffer. Det fastslaas i § 1, at Norge er et Valgrige, og i næste Paragraf hedder det, at valgbar til Konge i Norge er enhver, der er valgbar til Storthinget. Det hedder videre, at enhver, der har Valgret til Storthinget, ogsaa har Valgret til Kongevalget. I § 5 læser man: »Opnaar en Kandidat $\frac{3}{4}$ af de afgivne Stemmer, er han valgt til Konge af Norge. Opnaar ingen Kandidat dette Resultat, udskrives nyt Valg til paafølgende Aar. Faar heller ikke da nogen Kandidat $\frac{3}{4}$ Stemmer, udskrives det endelige Valg til det paafølgende Aar, og er da den valgt, der ved Valgene har opnaaet flest Stemmer«.

Enhver Vælger skulde saaledes have Mulighed for at blive Konge; men § 6 bestemmer dog, at Vedkommendes Sanktion maa være givet. Men saa hedder det i § 7: »Saasnaart en Mand har givet sin Sanktion til at optræde som Kandidat til Norges Trone, er det ham forbudt offentlig i Skrift eller i offentlig Forsamling at udtale sig om politiske eller sociale Spørgsmaal, ind-

til det endelige Valg er afgjort. Gør han sig skyldig heri, er han diskvalificeret«. Hvis Kongen bliver sindssyg, kan han afsættes, og selv om han bliver rask, kan han ikke igen blive Konge, men han bevarer dog sin Titel. Kongens Hustru er Dronning, men af hans øvrige Slægt har ingen særlig Titel eller Rang. — Det virker helt mærkeligt, at den frikonservative Fører kan foreslaa, at Norge skal være et Valgkongedømme. Man kan egentlig godt forstaa, at Løvland skrev til Wedel Jarlsberg: »Frijs Valgrige er efter min Mening en forældet og upraktisk Ide«, hvorefter Forslaget ganske stille blev lagt til Side.

Grev Frijs var en oprigtig Ven af Faderens Forfatning og betragtede det som en Ærespligt at værne om den længst muligt, Hans Maal var et stort konservativt Parti med Tilslutning fra Middelstanden. Det stod ham tidligt klart, at Landstinget ikke i Længden kunde modstaa en virkelig Folkestemning. Det skulde ikke modsætte sig de nye Tanker, men det skulde hindre, at pludseligt opdukkede Ideer blev gjort til Love i Huj og Hast. I Samarbejdet med J. C. Christensen beviste han, at 66-Forfatningen kunde anvendes.

Hvis der havde været politisk Ærgerrighed i hans Sind, vilde han let være blevet Statsminister, men det almindelige Rigsdagsarbejde fristede ham ikke synderligt, og derfor satte han sjældent sin fulde Energi ind. Men hvor det gjaldt en Sag, som efter hans Skøn var en Indsats værd, skriver N. Neergaard, kunde han baade fast og vedholdende forfølge sit Maal, og da blev han ved sit lyse Hoved, sin intuitive politiske Forstaaelse og sine indtagende personlige Egenskaber en Faktor af Betydning i vor Politik.

Den fornemme Adelsmand var en Pryd for vort Overhus. I det første Tiaar af dette Aarhundrede udførte han en politisk Gerning, der altid vil optegnes i vor politiske Historie. Erik Henrichsen, den betydelige politisk-historiske Skribent, skriver, at Frijs manglede Hensynsløshed for at naa sine Maal. I en Tale sagde han engang, at han ikke ønskede Enighed i det politiske Liv, men netop Brydning og Modsætninger, fordi disse efter hans Mening har en større skabende Kraft i sig. Møn han ønskede Forstaaelse og Samarbejde mellem Partiernes. Saaledes sagde han i en Tale i Horsens 5. Marts 1906: »Derimod kunde jeg ønske dansk politisk Liv større Tolerance, større Respekt for andres Mening. Kunde vi blive enige om det Tankesæt: Mine Modstanderes Meninger kan være dikterede af lige saa rene Motiver som mine, ja, saa tror jeg, at vi havde den Enighed, vi behøvede«, Disse Ord kan staa som et smukt Udtryk for Grevens Frisind og Menneskelighed.

Det bør nævnes, at Grev Frijs ikke deltog i sine Standsfællers Modstand mod Udførelsen af Lensloven af 1919 og var en af de første, der søgte Afløsning.

Da han var gaaet ud af det politiske Liv, forberedte han en Fremstilling af det frikonservative Partis Historie i Tilknytning til en Skildring af sin Faders Livsværk, men desværre hindrede en alvorlig Sygdom, han i de sidste Leveaar rantes af, denne Plans Gennemførelse. Grev Frijs døde den 22. Maj 1923 paa Frijsenborg.

Greverne C. E. og Mogens Frijs har hver til sin Tid indskrevet deres Navn med Ære i dansk Politik. De gik begge med Alvor ind under det gamle Ord, at Adel forpligter.

Nybyggerliv paa Urads Sande.

Lidt om en Husmand som Hedeopdyrker og Husflidsmand.

Af Kristoffer Løvstad.

EN DAG I AARET 1859 flyttede Kristian Løvstad og hans Kone Bente fra en Ejendom i Bjerre Herred, som de havde solgt for at give Børnene deres Arvepart, til Ejendommen »Donneborg« i Vrads Sogn. Med sig havde de en 12-aarig Sønneseøn, som bar samme Navn som Bedstefaderen. Han var fra lille af opdraget hos dem. Et ret ejendommeligt Flyt fra det fede Bjerre Herred til den sandede Horsens Vesteregn. Mange Aar i Forvejen var Faderen, Drengens Oldefar, indvandret her til Landet fra Norge.

Den nævnte 12-aarige Dreng er min Far, og da vi netop i Aar er i Hundredaaret for hans Fødsel, vil jeg fortælle lidt om hans Liv og Virke, for at give et Billede af, hvor slidsom Tilværelsen kunde forme sig for Smaakaarsfolk i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede.

Den gamle Kristian, der ved Flytningen har været 60 Aar, var oprindelig Snedker, mest Ligkistesnedker, havde gjort Svende- og Mesterstykke samt rejst i Tyskland i tre Aar, som dengang Skik og Brug var.

Sønneseønnen kom som 18-19 aarig i Smedelære hos Naboen »æ Donneborg Smed«. Her var han i to Aar. Derefter var han hos Smeden i Velling en Vinter, en Milsvej hjemmefra. Det var i den Tid, man gik over fra Brugen af træakslede Vogne til Vogne med Jernaksler. Og denne Vinter i Velling var han med til at beslaa ikke mindre end syv jernakslede Vogne.

Han kom imidlertid hjem igen, til han i Foraaret 1870 blev indkaldt til Militærtjeneste. Han gjorde i 16 Maaneder Tjeneste som Ingeniørsoldat i København.

Efter Hjemkomsten maatte han overtage Ejendommen, da Bedstefaderen var blevet for svagelig til at have med den at gøre. 1873 blev han gift med Ane Katrine Kristoffersen. Efter den Tids Skik og Brug kom Bedsteforældrene saa paa Aftægt. For at faa Lejlighed gjorde Far en Del af Stuehuset, som ikke var i Brug, i Stand med Loft og Vinduer, som manglede. Saa længe Bedsteforældrene levede, skulde de forsørges. Hvis de blev paa Ejendommen, bestod Aftægten i Naturalier. Rejste de, skulde den udredes i rede Penge, hvilket var ansat til 200 Kr. aarlig. Der var ingen Fradrag, fordi den ene døde I 1875 døde Bedstefaderen. Bedstemoderen, der forøvrigt var hans anden Kone og saaledes Faders Stedbedstemoder, har aabenbart ikke følt, at der var mere, der bandt hende til Egnen, for hun rejste tilbage til Bjerre Herred, hvor hun havde en Søn.

Medens det var gaaget nogenlunde med at udrede Aftægten, saa længe de gamle var paa Ejendommen og fik af Markens Afgrøder, blev det straks værre, da der nu skulde udredes 200 Kr. i rede Penge, en efter den Tid ret betydelig Sum.

Som et Led i Bestræbelserne for at faa disse Penge skrabet sammen, har Far fortalt, at han i Oktober 1877 kørte den 7 Mil lange Vej til Horsens med et Læs Kartoffler. Moder var med, og de kørte hjemmefra om Aftenen med deres Studebefordring og naaede Horsens, da Gadelygterne blev slukket om Morgenen. Saa stod de paa Torvet og solgte Kartofflerne. Sidst paa Eftermiddagen, da Gadelygterne igen blev tændt, rullede de med tom Vogn ud af Byen — hjemad. Den ene Nat var det Far, der var Kusk, den anden Nat Mor. Det var ikke saadan, at hun havde været paa Indkøb og havde faaet noget i Købstaden — nej, Pengene, de fik for Kartofflerne, var alene til Aftægten.

I 1876 købte Hedeselskabets Stifter Enrico Dalgas Gaarden »St. Hjælland«, den var paa 1400 Tdr. Land. Et Par Aar efter solgte han den til Grev Brockenhuus-Schack til Barritskov, der begyndte at lade Arealerne tilplante. Her fik Egnens Folk Arbejde med Plantning. Ogsaa min Fader tog paa Plantningsarbejde, skønt der var henvend en Mil til Arbejdspladsen. Daglønnen var for 10 Timers Arbejdsdag 1,80 Kr. Det var meget nødvendigt at tjene en Skilling ved Siden af det ikke altfor indbringende Landbrug.

Sommeren 1880 blev meget tør, den tørreste man i Mands Minde havde oplevet. Far har fortalt, at han kun avlede 40 Havreneg. Der blev jo kun lidt til Familien at leve af, og Penge til Aftægten var det ham umuligt at skaffe. Dette var Oldemor, som hun blev kaldt, naturligvis ikke tilfreds med, og lod Aaret efter Ejendommen sælge ved Tvangsauktion.

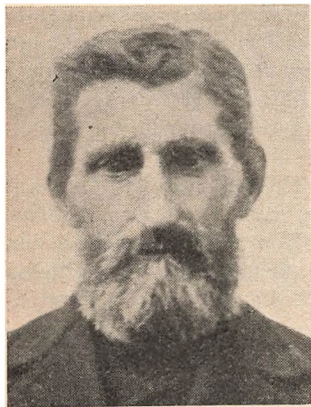
Køber Hede og bygger selv Hus.

Saa skulde Fader til at se sig om efter et andet Hjem. Flytningen blev ikke ret lang, idet han købte 40 Tdr. bakket Hede af en Nabo. Købesummen var 1400 Kr., som han fik skaffet, dels ved Kreditforeningslaan, da han fik bygget, og dels fra en lille Arv, han havde modtaget fra en Slægtning i København. Men at faa bygget var ingen let Sag, da han var ganske uden Midler. Sammen med en anden Mand tog han Akkord paa at planere Gravtuer paa den sydvestlige Del af Vrads Kirkegaard. For dette Arbejde fik de hver 10 Kr. For disse 10 Kr. købte Far Træ i Snabegaard Skov. Dengang fik man jo mere Træ for 10 Kr., end man gør nu. Af dette Træ begyndte han saa at bygge paa den nyerhvervede Hedelod. Han tømrede Bindingsværk og murede med vindtørrede Lersten, han selv havde lavet. Det var i Foraaret 1881. I Løbet af Sommeren fik Far saa et 6 Fags Hus færdig, de 5 Fag til Beboelse og Værksted, og 1 Fag til Lade. Ved Giftermaalet havde han lavet en Del i Stand i Stuehuset paa »Donneborg«, bl. a. indsat nogle Vinduer og en Dør, som han tog og satte i sit nye Hus. Fra et Hus i Nærheden, der blev brækket ned, fik han 3 Vinduer og tillige nogle Murbrokker, der altsammen blev anvendt i Nybygningen. Sidst paa Sommeren, endnu før det blev helt færdigt — der var saaledes ikke lagt Loft — flyttede Familien ind. Mor har siden fortalt, at naar de om Aftenen var kommet i Seng, kunde de se Stjerner oven ud af Huset, thi Straataget var ikke blevet mønnet*). Hvornaar Huset blev færdigt, ved jeg egentlig ikke, men Far har jo nok faaet lagt Loft og mønnet inden Vinteren.

Som jeg husker Huset fra sidst i Firserne, saa det saaledes ud: En lille stenpikket Forstue. Her var i den ene Ende anbragt et Bræt tværs over Gulvet, og bag ved dette en Dynge Sand beregnet til at strø paa Gulvene. I Fars Værksted var Lergulv. (Værkstedets Indretning omtales senere). I Køkkenet var Stengulv som i Forstuen og aaben Skorsten, ingen Komfur. I Sovekammeret, som tillige var Dagligstue, var der Bræddegulv, men ikke længere end

* Naar et Tag er tækket med Straa, og man er naaet helt op, lægges en Række Græstørv paa tværs langs med Tagryggen (Møningen), som Afslutning. Dette Arbejde kaldes at mønne.

lidt inden for Sengekanten. Under selve Sengen var ujævn Lergulv. Naar Sengehalmen en Gang aarlig blev skiftet, og man saaledes kunde komme til at se under Sengene, kunde der her findes adskillige Smaating, der var blevet borte i Aarets Løb, saasom Sakse, Sytraadsruller, Knapper o. s. v. — ja, de utroligste Ting kunde ligge her, hvor det jo ikke var muligt at komme til daglig. Sengene bestod af en Side, som naaede tværs over hele Stuen. Nogle Brædder anbragt paa tværs midtvejs udgjorde Fodenden for henholdsvis

Kristian Løvstad.
Hedeopdyrker og Husflidsmand.

Fars og Mors og vi Børns Senge. Væggene med Halmmaatter udgjorde de andre Sider. Vi laa tre Børn i den lille Seng. Jeg husker endnu, hvad vi fandt paa at sige om hinanden og vore Sengepladser: min ældste Søster, som laa ved »æ Stok«, skulde have Stød af »æ Rok« og Pik af »æ Kok«, min næstældste Søster laa ved »æ Veg« og skulde have »Smør og Eg«, jeg selv laa »i mell« og skulde have »æ Mus aa æ Fæll«. Saa var der den »pæne« Stue; der var stampet Lergulv, og Møblerne bestod af en Dragkiste fra 1848, i hvilken hele Familiens Garderobe opbevaredes; desuden var der et Bord og en Slaghænk, hvor min Broder, den ældste af os Børn, havde Sengeplads. I Sovekammeret var der Kakkellovn, men ikke i den pæne Stue. Desuden var der et lille Rum til Spise- og Mælkekammer. Og saa var der Tærskeladen. Den

var lige akkurat saa bred, at Plejlen kunde svinges. Saadan omtrent saa et Nybyggerhjem ud Anno 1881 her mellem Bakkerne paa den jyske Højderyg.

Foran sig havde Far nu det store Arbejde, at faa Lyngheden forvandlet til Agerland. Lyngen blev svedet af, nogle Tdr. Land ad Gangen. Et Aar »i Brønd« er lige saa godt som et Aar »i Rønd«, sagde Folk dengang. Det vil sige, at det er lige saa godt at lade Jorden ligge et Aar efter Afsvidningen, før man pløjer, som at pløje det straks, og saa lade det ligge som Brakmark.

Men pløjes skulde det jo Tid efter anden. Men Far havde hverken Hest eller Stude, saa han maatte laane, og det gjorde han hos en Gaardejer i Vrads, og han betalte for Laanet med Daglejerarbejde paa Gaarden. Det har sikkert ikke været let, han skulde jo tillige tjene til Familiens Underhold. Jeg husker, at Far har fortalt, at han engang var kommet saa langt bagefter, at han skyldte 40 Dages Arbejde hos Gaardmanden. For at Jorden kunde give Afgrøde, skulde den have Mergel; ogsaa til Kørsel af delte maatte han laane Befordring. Det meste af Vinteren arbejdede han i Mergelgraven, dels for sig selv og dels for at laane Køretøj. Mergellejet laa en 2—3 km hjemmefra.

Efter 3—4 Aars Forløb kunde mine Forældre holde 1 á 2 Køer og et Par smaa Stude. Ad Aare, eftersom de fik Jorden kultiveret, steg Besætningen jo lidt.

Aaret efter at Stuehuset var bygget, lavede min Far et lille Udhus, hvor Kreaturerne senere fik Plads. Efterhaanden som Jorden blev opdyrket, og Besætningen øgedes, blev der Brug for et større Udhus. Far talte da med Egnens »Bygmester«, Søren Peter, der var baade Murer, Tømrer og Snedker, om at hjælpe sig med at faa et 8 Fags Hus paa Fode. Det var han villig til og udtalte: »Det skal ikke blive dig for dyrt«. Søren Peter murede foruden og Far murede forinden, som det hed*). Søren Peter hjalp ogsaa med at tømre,

*) Det var jo Kampestenmur, der blev muret her. De yderste Sten skulde passes til, saa Muren tog sig pæn ud og fik en jævn Flade. Stenene var jo meget uregelmæssige. Indvendig skulde der saa fyldes ud med mindre Sten. Det var nødvendigt, at der var to Mand til det, og de skulde følges saa nogenlunde ad.

og da Huset var færdig til Tækning, spurgte Far om, hvad han blev ham skyldig, og Svaret var — 10 Kr. Det var ikke Spørgsmaalet om, hvor mange Dage, han havde været der, men det var, hvad han syntes, han kunde gøre Arbejdet for. Det havde vel været en 11—12 Dage.

Husflid og Hjemmeindustri samt lidt Opfindsomhed.

Men Udbyttet af den opdyrkede Hede var ikke stort, og efterhaanden som Familien øgedes, blev det mere vanskeligt at skaffe det fornødne. Allerede tidligere havde Far i de lange Vinteraftener lavet forskellige Husflidsarbejder saasom Grødskeer og Spiseskeer samt Kasteskovle af Træ, som han gik ud og solgte. Engang ind mod Jul han var ude paa Handelen ovre efter Ejstrup til, tilbyttede han sig hos en Købmand et Lispund Flormel for Træskeer, som han saa bar den henved to Mil lange Vej hjem. Det var forøvrigt meget sjældent, at de havde Flormel i Huset.

Nu tog han fat paa en lidt mere indbringende Husflid. Han gav sig til at lave River, Kratter, Trillebøre, Stole, Musefælder m. m. Det var især Riverne, han slog ind paa, først med almindeligt Værktøj. Han købte Bøgetræ i den nærliggende Velling Skov. Det blev solgt paa Roden, saa han skulde selv fælde det. Far savede Kævlerne over i den Længde Rivebullen, d. v. s. Tværstykket paa Riven, hvori Tænderne sidder, skulde have. Derefter blev Kævlerne kløvet i fire Dele, og om Aftenen savedes Rivebullen ud med Haandsaven. Det var et stort Arbejde, og helt nøjagtig kunde SAVINGEN jo heller ikke blive. Blev Bullerne for tykke, maatte Høvlen bruges desto mere. Efter Høvlingen blev de kilet fast paa en stor Skammel; der kunde være seks Stk. ad Gangen, og saa borede han Huller til Tænderne med et almindelig Spigerbor i Boresving. Det var haardt for Brystet. Skafterne lavede han af Fyrrebrædder, der ligeledes var savet ud med Haandsaven. Stiverne, eller »Bøvlerne«, som han kaldte dem, blev lavet af Egegrene. De friske Grene blev om Foraaret indsamlet i det nærliggende Egekrat; de blev bagt i Ovn og sat i Spænd, saa de fik den rette Facon. River med den Slags Bøjler, vilde Folk gerne have. En Rive med 14 Tænder kostede 50 Øre og med 16 Tænder 55 Øre; i Dusinvis til Handlende henholdsvis 4,80 og 5,20 Kr. Stole lavede han ogsaa en Del af. For dem var Prisen 1,50 Kr. naar de var af Fyrretræ, og 1,75 Kr. af Bøgetræ.

Henvend en halv Snes Aar arbejdede Far med sit primitive Værktøj, men han havde undertiden spekuleret paa at faa lidt Maskineri. Han købte saa en lille Rundsav paa Fod samt et Svinghjul, ca. 2 Alen i Diameter. Dette Svinghjul blev anbragt paa en Fod i Værkstedet og forsynet med et Haandsving, saa det kunde trækkes rundt. En Snor blev anbragt fra Svinghjulet hen til Rundsaven, og saa skulde vi Børn trække i Svinghjulet. Det blev dog til for lidt, efter det Arbejde, der skulde til for at trække den.

Saa fik Far at vide, at der boede en Mand i Hammerum, som havde en Baandsav, han selv havde lavet. Far besluttede at tage over og se den og startede paa den ca. 4 Mil lange Vej til Fods. Dengang var man ikke saa bange for at gaa et Stykke Vej. Efter Hjemkomsten gav han sig saa til at lave een noget i den Retning, han havde set. Ved Snoretræk blev den hjemmelavede Baandsav saa sat i Forbindelse med det før omtalte Svinghjul. Det gik lettere. Der blev sat en Stang paa Haandtagets Plads i Svinghjulet, og dens anden Ende fastgjort til et Punkt, saa den kunde bevæges. Dette muliggjorde, at flere kunde komme til at trække samtidig. Den største og stærkeste stod nærmest Svinghjulet, det var min ældste Broder, der paa dette Tidspunkt var konfirmeret og tjente et Par km hjemmefra. Han kom hjem 2—3 Aftener om Ugen i Vintertiden og hjalp til, ved Siden af stod saa vi andre Børn efter

Alder og Kræfter. »I Avten kommer Hans, saa ska vi te aa sav«. Paa saadanne Aftener gik det med Liv og Lyst, og denne Baandsav betød et stort Fremskridt paa Savningens Omraade.

Fra selv at kløve Bøgekævlerne med Kile, gik Far over til at faa dem firkløvet paa en nærliggende Savmølle. Stykkerne blev paa 6—7 Tommer, og det kunde vi saa nogenlunde magte at trække Saven for, naar vi alle fire

Om Aftenen drejer Børnene Svinghjulet med Liv og Lyst.
Tegning af Sigfr. Løvstad.

kom til at trække. Heldigvis blev det jo lettere for hvert Brædt ifølge Træets Runding. Ogsaa de andre Led i Rivefabrikationen blev væsentlig lettet ved Anvendelse af denne Baandsav og Svinghjulet med dens Brødmotor.

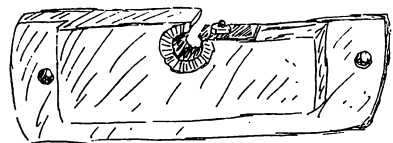
Riveskafterne blev savet op af Brædder paa Baandsaven, og Afkantningen, Rundingen, af dem lod sig gøre paa en ganske snild Maade. Paa

Baandsavens Aksel blev anbragt en Muffe, hvor den ene Ende af Skafterne sattes fast. Samtidig med at Svinghjulet blev trukket rundt, blev en Hulhøvl — kan bedst lignedes ved en Slags stor Blyantspids — paa en Slædeanordning skubbet frem omkring det roterende Skaft.

Muffen kunde ogsaa gøre Tjeneste ved Tilspidsning af Rivetænder og ved Boring af Huller til disse i Rivebullen.

Til Tænder anvendtes en mindre Udgave af Hulhøvlen end til Skafter, og den blev i Modsætning til den store anbragt paa Muffen, saa den drejede rundt, medens Træet — Rivetanden — blev holdt stille med en Tang.

Ved Boring af Rivebullen blev der anbragt et Bor i Muffen, og Bullerne lagdes paa en Slidse, saa de kunde skubbes frem mod Boret samt rykkes en Tak til Siden for hvert Hul. Boring paa denne Maade gik strygende, og Hullerne kunde laves nøjagtig i ens Retning.

Hulhøvl til Rivetænder

Nu blev Faders Rivefabrikation med disse nok simple og hjemmelavede, men dog efter Forholdene fyldestgørende tekniske Indretninger, til, hvad vi i Dag vil kalde en primitiv Industri. Far lavede en Mængde River, som han solgte rundt om i Oplandet. Ja, helt til Ejstrup og Brande Marked kørte han med River med en Studebefordring.

Ligesaa kørte han mange Læs til Silkeborg og solgte dem til Træhandlere. Undervejs til Silkeborg afhændede han undertiden ogsaa nogle til Købmanden i Sepstrup og Gjessø Brugsforening. Ved sidstnævnte skulde Uddeleren først hen og hente Degnen, der var Formand for Brugsforeningen, for at han kunde tage Fabrikatet i Øjesyn og bestemme Indkøbets Størrelse.

I Silkeborg fik han Brædder til Skafter med hjem. Han gik undertiden i flere Timer og sorterede i Bræddestablerne for at faa nogle uden Knaster. Og de skulde jo gerne være knastfri til Skafter.

Det var særlig i Maj og Juni Maaneder, der blev Travlhed med at faa de sidste River færdige af det om Vinteren forarbejdede Materiale, saa Far kun-

Ved disse Træer laa for godt 40 Aar siden Kristoffer Løvstads Barndomshjem. Lyngen har igen bredt sit brune Tæppe over Agrene.

de faa nogle Bundter paa Vognen og komme ud og sælge til den forestaaende Høslet. Ikke saa sjældent kom Naboer og skulde have deres River repareret. Det kunde være noget simpelt noget, Folk kom med, for her skulde jo spares som paa saa mange andre Omraader. For Reparationer tog Far fra 8 Øre og opefter. Saaledes lavede Far River i en Aarrække indtil vi kom ind i dette Aarhundrede.

Men Landbruget skulde ogsaa passes, og der blev Tid efter anden meget at bestille. Til Ejendommen hørte en Del sure Kær, som næsten ikke gav nogen Afgrøde. Gennem Hedeselskabet blev Folk opfordret til at lave saadanne næsten værdiløse Arealer til den saakaldte Kunsteng.

Fremgangsmaaden var, efter hvad en Konsulent fra Hedeselskabet midt i Halvfemserne skrev til Far, at der skulde graves $1\frac{1}{2}$ Alens Grøfter ved Ydersiderne samt en Tværgroft for hver Ager og derefter pløjes og saa køres 2 Tommer Sand paa samt Mergel. Saa fik det Kunstgødning i Form af Kainit og Thomasfosfat, en Tid efter saaedes Havre og Græsfrø. Det gav ogsaa gode Afgrøder, men fordrede megen Pasning. Om Vinteren naar Vejret tillod det, har jeg tit været med til at rense Grøfter.

I 26 Aar levede og virkede Far og Mor paa denne Ejendom. Saa i 1906 blev den solgt til en Dansk-Amerikaner, der købte flere Ejendomme for at beplante dem. Der blev forøvrigt kun en ret ringe Del beplantet, da Køberen tabte Interessen og atter rejste tilbage til Amerika. De Arealer, som mine Forældre møjsommeligt havde faaet omdannet fra Hede til brugbar Agerland, blev efterhaanden igen belagt med Lyngens brune Tæppe og henligger stadig saadan.

Bygningerne, som Dansk-Amerikaneren ikke havde Brug for, blev brækket ned og anvendt til Omforandring paa »Donneborg«, som vi havde købt igen — en Ejendom, som de i sin Tid havde maattet gaa fra.

Nu var det mig, der havde overtaget Arbejdet, da Far var blevet svagelig. Han døde 1912 og Mor 8 Aar senere.

Nogle Smaatræk fra Hjemmet.

En Vinter et af de første Aar var Far og tre andre Mænd beskæftiget i Mergelgraven. De stod og gravede tæt ind til en høj Skraaning. Pludselig fik Far den Indskydelse at gaa ovenfor, og da han lige stak Hovedet ovenfor Graven, saa han, at Jorden havde slaæet en bred Revne. Han raabte øjeblikkelig til de andre om at komme væk, og i samme Nu skred Skrænten i Hælene paa de flygtende Arbejdere.

Alle Redskaber blev begravet og havde Far ikke faaet den Indskydelse at gaa op, han kaldte det en Guds Førelse, vilde de være blevet der alle.

Jeg husker en Julemorgen, Mor rejste sig »før Dag i det dunkle« og læste Julesalmer for os, det var ved Skæret fra en lille hjemmelavet Petroleumslampe. Det hører til et af mine skønneste Barndomsminder.

I mine Drengenaar gik der en stærk aandelig Vækkelse hen over store Dele af vort Fædreland. Her paa Egnen var der flere, der blev vakte, deriblandt min Far og Mor, og det prægede dem Resten af Livet.

Far havde en Grisekasse. Saadan en man har Smaagrise i til Marked. Den var ikke særlig god, kun lavet af nogle Brædder og en gammel Fiskekasse, men ikke desto mindre var den næsten altid udlaant. Naboer kom og spurgte, om de maatte laane Grisekassen, undertiden kom ogsaa Folk, der boede endda et godt Stykke borte. Naar de saa havde faaet den, traskede de af med den paa Ryggen. Skulde vi selv bruge den, var det ikke altid, vi havde den hjemme eller vidste, hvor den var. Kom der saa en og vilde laane den, og vi ikke kunde sige, hvor den var, ja, saa gik han til et Sted, hvor de for nylig havde haft Smaagrise og spurgte, om den var der.

Vi havde ogsaa en Sæddækkerharve, som enkelte laante, især en Gaard ejer i Vrads, der hentede og bar den paa Ryggen, og der var dog et Par Kilometers Vej. Folks Redskaber dengang indskrænkede sig i Almindelighed til at omfatte en Plov og en Slagharve.

Nøjsomhed og Flid var de to Ting, der i Forening med en ukuelig Energi prægede de Mennesker, som Skæbnen havde givet et Stykke Sandjord at fravriste de daglige Fornødenheder. Og enten det var en Husmand eller en Gaardmand, saa kendte de til at »løv nap, drik slap aa arbejd skrap«.

Engang byttede Far Stude med en Mand ude i den vestlige Del af Sognet. I Bytte skulde Far have 20 Kr., og han maatte gaa efter dem omtrent lige saa mange Gange, som der var Kroner.

Af Vedslet Sogns Historie.

Af E. Hauberg Lund.

Landsbystyre i gamle Dage.

Omkring Aar 1000 ejedes Størstedelen af den dyrkede Jord af de saakaldte Adelbønder (Selvejere). Efterhaanden som Danmark blev kristnet, blev der bygget Klostre omkring i Landet. Ansgar, der oprindelig var Benediktinermunk, bragte de nye Tanker til Danmark.

Dels ved eget Arbejde, dels ved Gaver samlede Benediktinerklostrene sig betydelige Rigdomme af Jordegods og Klosterbygninger m. m. Navnlig i Aarhus Stift var der mange Klostre. Disse var Datidens Kulturcentre — de var Middelalderens Avlsgaarde, Havebrugs- og Landbrugsskoler.

I Vedslet Sogns Nærhed laa to Klostre, Voer og Ring Kloster, og i en lang Periode af Middelalderen ejede disse Størstedelen af Sognets Jordegods. Paa et vist Tidspunkt i 1500 Tallet ejede Ring Kloster 11 og Voer Kloster 6 Gaarde i Sognet*). Desuden hørte til Aakær, der var under Aarhus Bispedømme, 7 Gaarde. Kronen ejede paa daværende Tidspunkt kun et Par Gaarde, en enkelt var Selvejendom. Resten tilhørte private Adelsmænd. Den overvejende Del af Sognet tilhørte altsaa Kirker og Klostre.

Kronens og Klostrenes Fæstebønder havde vistnok som Regel bedre Kaar end Fæstere under private Godsejere. Det blev saaledes efterhaanden almindeligt, at private Herremænd forøgede Hoveriet ganske vilkaarligt.

Ring Kloster var Nonnekloster. Foruden huslig Sysse og Kirketjeneste underviste Nonnerne ogsaa Børnene fra de omliggende Egne. Desuden øvede de Barmhertighedsgerning overfor fattige og syge i Høspitalerne, der hørte under Klostrene**). Alt dette kom selvsagt mest Befolkningen i de nærmest liggende Sogne til Gode.

Efter Reformationen gik det meste af Klostrenes Rigdomme og Jordegods over til Kronen. Ogsaa Ring Kloster kom omkring 1571 under Kronen og blev tilsluttet Skanderborg Len. Den kongelige Lensmand paa Skanderborg Slot overtog Retsforvaltningen. Det administrerende Godskontor var paa Slottet. Her skulde Kronbønderne betale deres Landgilde, og herfra bortfæstedes Gaarden paa Kronens Vegne.

Lensmanden skulde i Krigstilfælde møde med et bestemt Antal Krigsfolk og Ryttere, men Ordningen var uheldig. Lensmændene opfyldte kun daarligt deres Forpligtelser, og af de gamle Soldater, der laa omkring i Gaardene, blev der øvet en grusom Raahed. Der udstedtes mange Forordninger for at forbedre Forholdene. Saaledes befalede Chr. IV i 1626, at der skulde stilles en Rytter for hver 8 Td. Hartkorn. Sognets Hartkorn var dengang 237 Tdr. Det betød altsaa, at Sognet paa Christian IV's Tid maatte underholde og føde 30 bevæbnede Ryttere og deres Heste.

Hvor Rytterne har haft deres Barakker og Smedie, vides ikke med Bestemthed, men Omraadet, hvor nu Adam Sørensens (Matr. Nr. 19 b) og Vognmand Selch (Matr. Nr. 19 d) Ejendomme nu ligger, kaldes som nævnt af gamle Folk endnu for Ryttertøften, og rimeligvis er det her, at de gamle Ryttere har haft deres Bygninger Exerцерplads.

Krigstjeneste, Hoveri, Skatter o. l. var de Ting, der for vore Forfædre vendte sig mod Omverdenen.

*) Skanderborg Lens Jordebog.

***) De danske Benediktinerklostres Bygningshistorie af V. Lorenzen.

Det daglige Liv i Landsbyerne var langt mere afsondret fra Omverdenen, end vi kan forestille os. Hver Landsby var et lille sluttet Samfund for sig. Byens Jorder blev dyrket i Fællesskab, og saa at sige alle Livsforødenheder blev fremstillet af Byens Beboere.

Gaardmændene udgjorde Bylauget, der uindskrænket kunde vedtage Bylovene (Vider og Vedtægter). Hvert Aar valgte Bylauget en Oldermann (Formand). Oldermannen skulde være — »en forstandig og ædel Danemand, som skulde sidde et Aar omkring, og hans Bestilling skal være at have flittigt Indseende med den menige Mands Gavn og Bedste udi Skov, Mark med Ager og Eng og alt andet til Byens Tarv«.

Som før omtalt var der i Byen et Bystævne (paa jydsk »By-Støn«), en aaben Plads, hvor Bymændene samledes for at tage Bestemmelse om Fællesdriften af Jorden og Byens andre Anliggender. Her toges ogsaa Bestemmelse om, hvem der skulde være Bysmed, Hjulmand, Byhyrde og mange andre Ting. Oldermannen førte Forsædet.

Oldermannens Forretninger er nu efterhaanden overtaget af andre. Det eneste Levn, der endnu er tilbage, er, at han i Henhold til Markfredsloven af 1872 skal modtage og imod passende Godtgørelse sørge for optagne Kreaturers Ernæring, indtil de afhentes af Ejeren eller bortsælges*).

For Vedslet Sogn findes der desværre ingen Beretninger, hverken skriftlige eller mundtlige, opbevaret om dette gamle Bystyre.

Skolevæsen. Den kgl. Rytterskole i Grumstrup.

Det ligger nær at antage, at Vedslet Sogn har nydt godt af den Undervisning, som blev givet af Nonnerne i Nabosognet. Senere blev der ansat Degne i de Landsbyer, hvor der var Kirker; men Degnen var væsentlig kun Præstens Hjælper. Han skulde ringe til Gudstjeneste og og synge i Kirken. Degnen samlede dog ogsaa Børnene og de unge i en Gaard eller i Vaabenhuset for at indpode dem Kristendomskundskab.

I 1716 kom en Forordning, der paabød Oprettelse af faste Skoler, men det varede længe, inden dette Paabud blev ført ud i Praxis.

I 1717-18 oprettede Kong Frederik IV 240 nye Skoler paa de kgl. Godsers 12 Rytterdistrikter. Grumstrup fik en af dem.

Skolen blev bygget i Byens Midte ca. 1725. I 1784 lagde en voldsom Brand det meste af Byen i Aske, og mange af de nærliggende Gaarde gik op i Luer, men Skolen gik fri. Endnu staar den ærværdige Bygning — 220 Aar gammel — med sine grundmurede Vægge og det høje spidse Tag, og endnu ligger den i Byens Centrum ved Siden af Andelsmejeri og Brugsforening.

Private Godsejere havde før den Tid oprettet enkelte Skoler, men det er dog som Konge og Landets største Godsejer, at Kong Fr. IV indvarsler en ny Epoke ved at bygge de 240 nye Skoler.

7. Marts 1724 og 5. Februar 1726 blev der sluttet Kontrakt med Gotfried Schuster og Søren Sørensen om at opføre alle Skoler i Kolding og Skanderborg Rytterdistrikter for en Sum af 580 Rigsdaler pr. Skole. De nye Skoler blev opført af Grundmur og for de flestes vedkommende tækket med røde Flensborgtagsten. Mange af de gamle Skoler staar endnu, som da de blev byggede, og er den Dag i Dag et Mønster for gammel, smuk Arkitektur.

Desværre har den gamle Rytterskole i Grumstrup lidt en Del ved forskellige Ombygninger, men i Hørning og Stilling staar endnu et Par af de smukke, gamle Skoler, som har bevaret deres oprindelige, fine Arkitektur. Skolerne byggedes ens. Indgangsdøren var i Midten, til højre laa Skolestuen og til venstre Lærerens Lejlighed.

Over Indgangsdøren blev indmuret en Sandstenstavle med Frederik IV's Navnetræk og med følgende Inskription, forfattet af Fr. Rostgaard:

»Halvtredsindstyve Aar, GUD, har DU mig opholdt,
At Sygdom, Kriig og Pest mig intet ondt har voldet;
Thi yder jeg min Tack og breeder ud DIT Navn
Og bygger Skoler op de Fattige til Gavn.
GUD lad i dette Værck DIN Naades Fylde kiende.
Lad denne min Fundatz bestaa til Verdens Ende,
Lad altiid paa min Stool een findes af min Ætt,
som meener DIG, MIN GUD, og DISSE SKOLER rætt.«

* J. P. Jørgensen: Landsoggenes Forvaltning fra 1660 til vore Dage.

Sandstenstavlen er nu blevet indmuret over Indgangsdøren til den nye Skole, der afløste den gamle Rytterskole, som nu benyttes til Beboelse.

Over de indvendige Døre stod der ogsaa Vers, som desværre ved Ombygningen er blevet fjernet. Over Døren ind til Skolestuen læstes:

Forsøm ey Skolegang i diine Ungdoms Dage,
Tænk paa dend Levetid, du har endnu tilbage ;
Hav ingen ting saa kiær som Herrens sande frygt,
Tak dog dend Konge, som har disse Skoler bygt.

Ogsaa over Stue, Senge- og Spisekammer var der Vers. Verset over Køk-kendøren lød saaledes:

Brygge, Bage, toe og tvelte,
Maden kaage og anrette,
Vores Kiøkkenarbeid er.
Balle, Strippe, Rist og Pande,
Potte, Gryde, Spand og Kande
er vor Piges haand-gevehr.

Skolerne var solidt og godt byggede. Dette fremgaar ogsaa tydeligt deraf, at flere af dem endnu bruges baade som Skole og Beboelseshuse, 225 Aar efter deres Opførelse.

Samtidig med Befaling til Oprettelse af Skolerne udstedtes der Instrukser til Amtmænd, Provster, Præster og Skolelærere. Instrukserne — navnlig den for Skolemesteren — kan betegnes som Danmarks første Skolelov, og er sikkert forfattet af den ansatte Biskop Worm, der senere (1736) indførte Konfir-mationen. Mange af Bestemmelserne er gaaet i Arv til senere Skolelove.

Det kunde ikke ventes, at studerede Folk vilde søge Ansættelse ved Ryt-ter-skolerne. Lønnen var ringe og Stillingen i det hele for ubetydelig til at søges af saadanne, men for dog at faa Studenter, der muligvis kunde forud-sættes at have Lyst og Evne til at søge Ansættelse, stilledes der saadanne i Udsigt, at de — efter at have vist særdeles Flid i 3—4 Aar — vilde blive befordret til Degneembede eller Præstekald. Det var meget forskellige Folk, der ansattes — mislykkede Studenter, afskedigede Underofficerer, Haandvær-kerere, Skrivere m. v. Fordringerne, der blev stillet, var meget smaa. Der forlangtes kun, at de skulde kunne Luthers Katekismus samt læse, skrive og regne.

Selv efter Datidens Priseniveau var Lønnen alt for ringe. En Rytter fik saaledes 35 Rigsdaler aarlig i rede Penge. Skoleholderen derimod fik kun 24 Rigsdaler + Fribolig, 3 Læs Træbrænde, 14 Læs Tørv, 280 Lispund Hø, 280 Lispund Halm, fri Græsning til 2 Køer og 6 Faar, to Dages Arbejde om Aaret af hver Husmand og Fritagelse for Skatter.

Der næredes ikke stor Tiltro til Lærerne. Derfor var der rigelig med Til-syn. Præsten skulde møde en Gang om Ugen for at overhøre og om Søndagen katekisere i Kirken. Men ogsaa Præstens Tilsyn skulde kontrolleres. Provst og Amtmand skulde hvert Aar tilse Skolen.

Læreren skulde endelig hvert tredie Aar møde med Børnene i Kirken til Overhøring ved Biskoppens Visitats. Finder Biskoppen derefter, at Læreren ikke har efterlevet sin Instruks, kan han irettesætte Provst og Præst for deres mindre skrappe Tilsyn, og sørge for, at Læreren uden videre bliver kasseret af Amtmanden.

Den daglige Skoletid var fra Paaske til Mikkelsdag fra Kl. 7 til 11 og fra Kl. 2 til 6. Forældre, der havde Børn over 8 Aar, havde Ret til at beholde dem hjemme den halve Dag. Ferier omtales ikke.

Af Skolelærerens Instrukser, der er paa 23 Punkter, gengives her et lille Uddrag: Punkt 1. Hand skal dagligen holde Skole i det dertil beskikkede Huus for ald Ungdommen i de Byer, som ere den hannem anbetroede Skole underlagt, og bør han antage sig ej allene Boemænds, Husmænds og Indersters Børn, men endog deres Tiuende, naar de slikt af hannem begieres.

Punkt 8. Hver Morgen skal han begynde med Bøn saaledes, at der først siunges en Morgen-Psalme, siden læses Morgen Bønnen samt et Capitel af den hellige Skrift; medens Morgenbønnen læses, skal alle tilstedeværende Børn ligge paa deres Knæ, og bør han se til, at Børnene imidlertid med Andagt siunge Psalmerne, bede Bønnerne og høre Guds Ord læse. Punkt 10. Hand skal med al Flid lære Børnene Dr. Luthers liden Katekismus, hvilket de bør vide Ord for at læse udenad. Punkt 11. Alle Børnene i Skolen skal han desforuden lære at læse inden i Bøger, som han tillige, naar For-ældrene det begierer, bør informere dem i at skrive og regne. Punkt 14. Me-dens Børnene ere i Skole, skal Skolemesteren for alting give Agt paa, at de

ikke bande, bruge Skiolds-Ord, støye, kives og slaas; men finder han en eller anden dermed at forse sig da straffe hand saadanne med Ord og foreholde dem alvorligen, at de i Skolen bør sidde stille, og med Agtsomhed uden at fortørne Gud eller forarge hverandre. I Punkt 15 hedder det: Om Søndagen skulde Børnene møde Skolemeisteren i Kirken, og der forblive indtil Prædiken og Catekisationen er ude.

Skoleundervisningen saas dengang i det hele ud fra det religiøse Oplysningssynspunkt.

De store Forhaabninger, der var stillet til Rytterskolerne, blev vel næppe indfriet, og Grundene var mange og forskelligartede. De alt for smaa Lønninger bevirkede, at det var vanskeligt at faa gode Lærerkræfter, ligesom de lange Veje til Skolerne og Mangel paa Undervisningsanstalter for vordende Lærere.

Omtrent 100 Aar senere kom en ny Skolereform, og de indhøstede Erfaringer kom i mange Henseender denne nye Skolelov til Gode.

En udførlig Liste over Skoleholdere og Skolelærere og en Omtale af disse har det hidtil været vanskeligt at skaffe, bl. a. fordi Embedsbogen for Grumstrup Skole er gaaet tabt. Her følger, hvad det paa anden Vis har været muligt at fremskaffe: Vor Herreds Skifteprotokol indeholder $10\frac{1}{4}$ 1782 Skifte efter Skoleholder afg. Niels Møller. I Folketællingslisten fra 1787 anføres Skoleholder Jens Jensen, 33 Aar. Fra 1816 er Jens Peder Møller Lærer i Grumstrup. Maaske er han Søn af ovennævnte Niels Møller. Han dør 1849.

Derefter følger: Chr. Hjortlund (født i Hjortlund ved Ribe $22\frac{3}{4}$ 1812, dim. Jelling 1846. 2. Kar.) død 1855. Peder Gundersen 1855—77. S. H. Pedersen (f. 1850, dim. 1869 fra Lyngby) 1877—86. J. Chr. Christensen (f. $20\frac{2}{3}$ 1853, dim. 1882 fra Gedved) 1886—1903. K. A. M. Grytsmeyer (f. $27\frac{11}{11}$ 1866 i Gadbjerg, dim. Jelling 1895) 1903—06 og Kr. Tranberg Nissen (f. $3\frac{3}{8}$ 1808 i Ansager ved Varde, dim. Jelling 1901) 1906—17.

Skoleforholdene i Assendrup og Vedslet.

Den 10. November 1742 indsender Captain Grabow til Urup en Skrivelse til Stiftsøvrigheden, hvori det hedder: »Under Hensyn til visse Forordninger om Skoleforholdene paa Proprietærgods ansøges Stiftsøvrigheden om Tilladelse til at nøjes med en omvandrende Skolelærer i Vedslet og Assendrup Byer, saaledes at Beboerne maa give Læreren Husly, Lys og Varmec.

Captain Grabow motiverer Andragendet med, at der kun er 60 Tdr. Hartkorn, saaledes at det er umuligt at holde fast Lærer. Andragendet bevilges med den Tilføjelse, at der til Kirken hører 3 Rigsdaler 2 Marks Lysefang, og disse findes at maatte medgaa til Læreren Løn.

12. Januar 1760 har Oberst Hans Rudolf Grabow udstedt følgende: Fundatz over Assendrup Skole i Wetslet Sogn. I Følge de udgangne allernaadigste Forordninger angaaende Skolerne paa Landet og deres bestandige Conservation for ungdommens højst nyttige undervisning til deres Christendoms og sæligheds Kundskabs befordring har jeg Oberst Grabow til Urup i et for de mig tilhørende to Byer Wetzlet og Assendrup udi Wetzlet Sogn gjort følgende Repartition til værende og af Sogne Præsten Hr. Provst Stenstrup i Torrild antagne Skoleholder Jens Wertzensen at svare og betale i Skole-Løn saaledes«.

Derefter følger en Specifikation over Gaard- og Husfæstere, og hvor meget hver af disse skal svare til Skoleholderens Løn. Skoleholder Jens Wertzensen Løn kommer derefter til at andrage ialt 7 Rigsdaler, $13\frac{1}{2}$ Skæppe Rug, $6\frac{1}{2}$ sk. Byg, 42 Lispund Hø, 55 Lispund Halm og 14 Læs Brænde. For denne Betaling maa Skoleholderen tillige selv anskaffe Skole-Stue, Bord, Bænke og fornøden Varme om Vinteren.

Fundatzen slutter: »Herimod benævnte Skoleholder bepligtes at aflægge upaaklagelig Tjeneste med de Unges beste Undervisning til deres Børnelærdom og Christendoms fremme saa ofte de til Skolen fremsendes«.

Urup, den 12. Januar 1760.

H. R. Grabow.

I 1774 gentages og stadfæstes denne Fundatz med enkelte Ændringer af Grev Trampe til Hovedgaard. Underskrevet F. C. Trampe. Hovedgaard, den 28. September 1774.

Skoleholder Jens Wertzensen begravedes 31. December 1761.

Som Ejer af de to Byer Vedslet og Assendrup og Patron for Sognekirken har Oberst Hans Rudolf Grabow Kaldsret til Skoleembedet og Kaldsbrevet

til den nye Skoleholder lyder saaledes: »Naar Jens Eschelsen . . antræder til dette lidet Skolehold og samme skiekkelig og upaaklagelig forestaar skal forekrevne Conditioner og Skoleløn være hannem ligesom hans Formand Afg. Jens Wentzensen paalagt og forundt«.

Urup, den 5. Oktober 1762.

H. R. Grabow.

I 1808 bliver der kaldet en ny Skoleholder, men nu er det den nye Ejer af Assendrup der udsteder Kaldsbrevet, der indledes saaledes: Underskrevne Peder Herschend Besidder af Familiehuset Herschendsgave gør vitterlig, at jeg haver antaget og beskikket udi nu fratrædende Skoleholder Jens Eschelsens Sted til Skoleholder udi Assendrup Skole District Chresten Jensen fra Gangsted.

Herschendsgave, den 1. August 1808.

P. Herschend.

Chresten Jensen gik altid under Navn Skole-Kresten eller Kresten Skolemester og var uexamineret. Efter at have taget sin Afsked blev han og hans Hustru optaget i Assendrup Hospital. De fik her Frihellig, Brænde og 32 Daler i Understøttelse.

Den næste Lærer hed Niels Loft. Han var fra Fruering, tog Afgangsprøve som Privatist 1817 fra Lyngby Seminarium med Kar. duelig og ansattes i 1823. Loft var Lærer i 33 Aar og roses af Sognets ældre Mænd som en dygtig og nidkær Mand. Han tog sin Afsked 1857. Efter Loft ansattes Lærer N. Baden (f. 1826, dim. Lyngby 1848). Om ham vides kun, at han ansattes som Lærer i Beder 1863. Jesper Peder Thomsen var Lærer fra 1863 til 1869. Under ham modtog Embedet flere Forbedringer. Den faste Løn blev forhøjet med 2 Td. Rug og 5 Td. Byg og Jordlodden blev samlet paa eet Sted. Endvidere blev der bygget 2 Fag til Beboelseslejligheden og Skolen bestod herafter af 4 Fag Skolestue, 7 Fag Beboelse og 5 Fag Udhus.

Thomsen var en dygtig Lærer og velanset blandt Sognets Beboere.

Peter Petersen (f. i Vinding ved Vejle ^{16/7} 1837, dim. Jelling 1858) var Lærer fra 1869 til 1905. Han faar den Omtale af Befolkningen, at han var en dygtig, men striks Lærer. Han passede Skolen punktligt, og hans Væsen var præget af Bestemthed.

Første Gang der høres om et Skolehus i Assendrup er i 1772 under en Omtale af Torrild Pastorat. Et Skolehus findes i Assendrup under Vedslet Sogn for Vedslet og Assendrup Byer funderet af Patronen til Vedslet Kirke, som Ejer af ovenbemeldte 2 Byer.

Ved Oprettelse af Slægtshuset Herschendsgave lægges Assendrup By under Slægtshuset. I 1788 bygger Slægtshuset et Hospital i Assendrup til 3—4 Hospitalslemmer. Den oprindelige Plan var, at det skulde ligge i Gjesing, men p. G. af Kirkens Nærhed blev det henlagt til Assendrup — til desmere Bequemmelighed for Hospitalslemmerne. Det blev tilbygget den østre Ende af Assendrup Skolehus af Mur og Bindingsværk 5—6 Fag med behørende Værelser derudi. Det fortælles, at der i Skolestuen var en Lem, der kunde lukkes ned, saa Hospitalslemmerne kunde høre Børnenes Morgensang.

I Sogneforstanderskabet besluttedes det at opgive Skolen i Assendrup i 1847 og i Stedet bygge en ny Skole umiddelbart Øst for Vedslet Kirke.

Den 9. August 1792 holder Biskop Jansen Visitats og Indberetningen har følgende Ordlyd: Herredets Provst Hr. Joh. Hildebrandt er Sognepræst ved disse Menigheder kaldet hertil af Oberst Grabow til Urup, som den Tid eiede begge Kirker. Baade som Provst og Præst fortjener han Agtelse som en kyndig, retskaffen og god Mand. Hans Prædikener var grundige og rige paa Materie.

Degnen Svend Cartz haver ingen Skole at holde. Er ellers en skiekkelig Mand og en god Sanger. Men ellers ere her trende Skoleholdere, der alle er dygtige og flittig, Søren Andersen i Torrild Jens Jensen i Grumstrup og Jens Eschelsen i Assendrup. Disse Mænds gode Arbejde og Provstens egen ros-værdige Iver for Ungdommens Oplysning og Dannelse kunde og denne Dag kendes ved Overhøringen der de forsamlede Unge næsten alle svarede rigtigt med Forstand, Lyst og Færdighed.

6. Oktober 1833 holder Biskop Paludan Müller Visitats. Der var fra dette Tidspunkt 70 Børn i Grumstrup og 48 i Assendrup Skole. Skolelæreren i Grumstrup hedder J. P. Møller, er examineret Seminarist og har været Lærer i 16 Aar, Skolelæreren i Assendrup hedder Niels Loft og er udgaaet fra Lyngby Seminarium. Ungdommen i begge Kirker svarede godt og tilfredsstillende efter de lovbefalede Kirkebøger. Præsten Niels Sadolins Tilsyn med Skolerne havde været meget flittigt og han havde og flittigt katekiseret i Kirkerne.

Der var som nævnt rigeligt med Tilsyn i de gamle Skoler. Præsten skulde en Gang ugentlig tilse Undervisningen, Provst og Amtmand en Gang aarlig, og hvert 3.die Aar afholdt Biskoppen Visitats.

Den pietestiske Biskop Peder Hygom holder Visitats 1741 i Torrild og Vedslet og bruger i sin Indberetning meget stærke Vendinger. Han skriver: Sognepræsten Hr. Provst Jacob Stenstrup prædikede selv samme Søndag ligesom han altid plejer omhyggeligt og tydeligt. Han er ellers iblandt os en af de forstandigste og retsindigste Provster her i Stiftet, men Ungdommen og Menigheden havde kun yderst svage Begreber om de himmelske Ting. Af Degnen kan han heller ikke vente sig sønderligt, idet han ved sit Drikkeri er en Anstødssten. Gud se i Naade til dette mørke Sted.

Det var jo haarde Ord, men som det ses af en efterfølgende Visitatsindberetning havde den Torrild Degn ingen Skole at holde, og det formildede jo Sagen noget.

Den næste Visitats afholdes 1744, og om denne skriver Biskoppen: Udi Hads Herred for Torrild og Vedslet Menigheder prædikede Provst mag. Jacob Stenstrup helt opbyggeligt og vel ligesom han iøvrigt forretter baade sit Provste og Præste Embede med en saadan Flid og Venskabelighed og i al sin Adfærd er for andre et godt Exempel. Frugten deraf viste sig derfor ogsaa i hans Menighed, hvor de unge svarede med stor Færdighed og de gamle hørte til med Agtsomhed og Andagt.

Udflytterne i Salten Skov.

Lidt om Beboerne i fire Slægtled.

Af Kristian P. Kristiansen.

Salten Skov var oprindelig en Skov, som hørte til de Salten Gaarde. Store Dele af den blev efterhaanden ryddet og opdyrket, saa der nu ikke er meget tilbage af Skoven, men Omraadet kaldes endnu for det meste Salten Skov; dog findes ogsaa Stednavne, der har deres særegne Betydning som Kendetegn paa Ejendommenes Beliggenhed.

Nogle Navne er kommen fra Salten, saaledes Øgaard og Overgaard. Jedskovgaard skal maaske udredes af Egeskov. Her boede i sin Tid Kræn Øllefinger (Elleve Fingre). Ny Jedskovgaard er en Del af Jedskovgaard og af Løvenholt og beboes af Otto Hansen. Lyngkrog er en Krog, hvor Lyngen groede en Gang. Her boede i sin Tid Raskhus, som vi senere skal komme tilbage til. Efter Raskhus kom Jens Søballe og nu Anders Søballe. Huset ved Siden af blev bygget af Marthinus fra Gysholm og beboedes siden af Rasmus Pedersen, Jens Post og nu af Niels Peder Nielsen, bekendt som en fin Kampestensmurer. Lyngkrog, den vestlige, har haft mange Ejere, bl. a. Poul Tammesen, Emilius Schødt, Niels Fr. Jensen, Niels Øgaard og nu Steffen Nielsen.

»Broklundbjerg«. Der fandtes en Gang en Mængde Brokgrave, deraf Navnet. Der boede Laurs Gest, senere fik Hans Ottosen, Millingbæk, Gaarden, efter ham kom Kresten Petersen, bekendt for at have udgydt meget Blod af Grise. Efter ham Jens Rasmussen og nu dennes Enke.

Løgelmosegaard ligger ved Løgelmose. Løgel betyder Nøgle. Paa Løgelmosegaard boede en Gang Wolle Gert, derefter Laurs Wollesen og nu Kristian Wollesen. Huset Nord for beboedes en Gang af Kren Høker, som drev Høkerhandel, derfra Navnet. Efter ham blev Huset købt af Smed Johan, som byggede Smedie og oparbejdede en stor Smedeforretning her. Nu ejes Huset af Peter Sørensen.

Salten Skov Brugsforening ligger ved Salten Skov. Den første Uddeler var Kresten Krestensen, efter ham kom Johannes Rasmussen og nu

regerer Jens Meldgaard med Dygtighed. Ved Siden af bor en dygtig Snedker, Rasmus Laursen. Huset blev bygget af Smed Johan og Værkstedet er delt i to Dele — den ene Snedkerværkstedet og den anden Smedeværkstedet, hvor Mester Kristian laver mange fine og nyttige Ting hjulpet af den lille Splejs Børge Mikkell. I Skovkrogen byggede Jens Eriksen for nogle Aar siden et lille Hus, og med noget lejet Jord drev han til sin Død et velpasset Landbrug. Nu beboes Huset af Rasmus Aagaard.

Nord derfor ligger A nelund. Der boede engang Jens P. Øgaard, og efter ham Jerrik Øgaard, som kunde lave 19 Par Træsko pr. Dag. Efter ham kom Søren Sørensen. Derefter Søren Kr. Iversen. Og nu ejes Gaarden af S. Kr. Sørensens Svigersøn, Niels Petersen, som har drevet Gaarden op til et højt Stade og bygget nyt Stuehus. Øst for ligger Pederslyst eller Petersminde. Der boede Niels Overgaard, som kom hertil fra Nisset Overgaard, derfra Navnet. Efter ham Peter Overgaard, som solgte Gaarden til Theodor Eriksen, og han solgte den til Niels Ebbesen; denne afhændede den til Søren Sørensen Marienhof og han afstod den til sin Brodersøn Rasmus Sørensen, som har den endnu.

Ved Ry-Rodelundvejen ligger Skinnesbjerg. Navnet stammer formodentlig fra, at der findes et Bjerg eller Bakke paa Ejendommen, som vender mod Syd, og derpaa findes en Mængde Flintesten, og naar Solen skinner paa dem, skinner disse med en straalende Glans. Og ligeledes naar der ligger Sne paa Bakken om Foraaret og Solen skinner paa Sneen, glitrer og skinner det, saa man kan faa ondt i Øjnene deraf. Paa Skinnesbjerg boede en Gang Niels Asklev. Efter ham Karl Kristensen, ogsaa kaldet Asklev. Karl Kristensen købte Kresten Høkers Høkerforretning og flyttede den til Skinnesbjerg, og efter at have købt endnu en Høkerforretning i Glarbo drev han efterhaanden Forretningen op til en stor Virksomhed, som senere blev til Salten Skov Brugsforening. Nu ejes Gaarden af Magnus Kristensen, som delvis har opbygget den.

Øst for ligger Ny Glarbo, udflyttet fra Glarbo Gaarde. Her boede Jens Mathiasen. Paa Markens nordre Side stod for mange Aar siden nogle høje Bøgetræer, som ingen Grene havde forneden paa Stammen, men kun i Toppen, saa de lignede Paraplyer. Disse Træer kunde ses viden om. Nu er Træerne hugget og Jorden er ryddet. Gaarden ejes af Ole Jensen.

Oppe paa Bakken Øst for ligger en anden Gaard, som kaldes Glarbo. Den har en Gang ligget nede ved Siden af P. Alfreds Gaard, saa tæt ved, at Skellet mellem de to Gaarde gik midt igennem et af Udhusene. Stuehuset til den vestlige Gaard staar nu som Museumsbygning i Them. I den vestlige Gaard boede Jens Simon Sørensen fra Fellum. Efter ham Svigersønnen Jens Olsen, som var en berømt Jæger, der med godt Udbytte jagede Høns, Harer, Ræve, Ildere og Maar. De sidstnævnte endog med de bare Hænder. Jens var tillige en rigtig lun Jyde beriget med en god Forstand og gode Gaver til at faa det mest mulige muntre frem ved enhver Situation.

Øst nedenfor ligger saa den næste Gaard, Glarbo. Her lavedes en Gang Glas, derfra Navnet. Her boede i sin Tid Rasmus Nielsen og efter ham Sønnen Svend Rasmussen. En god og vellidt Mand. Han døde tidlig og saa overtoges Gaarden af hans Søster Ivare Rasmussen. Efter Ivare kom Kresten Hull fra Stenhule. Han solgte Gaarden til den nuværende Ejer Peter Alfred Petersen fra Langkær, som har opbygget Gaarden fra Grunden og sat god Skik paa det hele.

Sydøst for Glarbo laa en Gang et lille Hus. Her boede i sin Tid en Skræder Rhede, som fik ondt i Maven, naar Folk kom med et Stykke Tøj, han skulde sy. Men han fik dog gerne Tøjet syet, og han var ingen daarlig Skræder. Men en Gang gik der Ild i Huset og saa brændte Skræder Rhedes Rede af, og derpaa forlod Rhede Reden. I mange Aar var der intet Hus paa Tomten, men saa byggede Vognmand Emil Kristensen et solidt Hus, hvor der nu drives en god Vognmandsforretning. Længere mod Øst byggede Søren Linde et Kampestenshus, her boede han i mange Aar. Efter ham kom Kresten Jensen (Korporal). Nu beboes Huset af Rasmus Kristensen. Anders Eriksen boede Nord for. Efter ham Sønnen Peter Andersen. Nu bor Peter Iversen her.

Glarbo Forsamlingshus ligger ved Skoven og er kendt viden om. Her har været samlet mange Mennesker fra nær og fjern, naar der blev spillet op til Bal. Og her er blevet opført baade gode og daarlige Komedier og Tragedier.

Ovenfor ligger Fellerne. Navnet stammer formodentlig fra, at det ligger saa højt og Vinden har fældet mange Træer der. Her boede en Gang Peter

Øgaard. Han solgte Ejendommen til Rasmus Knudsen fra Stjær, som opbyggede den faldefærdige Gaard fra Grunden. Rasmus Knudsen var en Sangens Mand, han sang baade tidlig og silde, og Ungdommen samledes gerne hos Ras Knudsen og Johanne. Ras Knudsen solgte Gaarden til Ebberlin fra Justenborg, som solgte til en Ostehandler. Denne solgte Gaarden til Niels Daniel Nielsen. Denne igen til Hans Konnerup, der var en dygtig Landmand. Nu ejes Gaarden af Karl Konnerup.

Høgdaal kaldes Gaarden neden for. Her var en Gang mange Høge, derfra Navnet. Her boede Jens Nielsen, kaldet Store Jens. Han afstod Gaarden til sin Søn Jens Jensen. Jens Jensen var kendt for sin Fingernemhed til at skære i Træ. Særlig kendt var hans gode Træsko, de bedste, som fandtes. Nu ejes Gaarden af Jens og Peter Jensen.

Mandsdal østen for Høgdaal. Her boede Niels Mollerup, som var saa stærk, at han ene kunde løfte den ene Ende af en syg Ko, medens der var seks Mand om at løfte den anden Ende. Niels Mollerup afstod Gaarden til Sønnen Rasmus Rasmussen. Nu ejes Gaarden af Sønnen Niels Mollerup, som driver stort Gartneri.

Stenhule, den østre eller øverste Stenhule, beboedes en Gang af Niels Rasmussen, som var en dygtig Bogbinder. Han havde en Broder Peder (Pie i Stenhule), som var lam i Benene. Han var meget kunstfærdig og kunde lave næsten al Ting af Træ og Jern. Han var baade Snedker og Smed. Bøsser kunde han ogsaa lave. Han kunde hærde Jern til Staal. Niels Rasmussen døde tidlig, og Datteren Mine arvede Gaarden. Senere giftede Mine sig med Søren Peter Sørensen fra Rustrup. Søren Peter solgte Gaarden til et Konsortium, som solgte noget af Jorden fra. Nu ejes Gaarden af Jens og Peter Jensen Høgdaal. Gaarden er flyttet. Paa Jorden ved Stenhule findes endnu Rester fra Glasværket, som en Gang har været der; der fandtes her Glimmersand. hvoraf Glasset lavedes.

Hyttekær var nogle Huse, som laa ved Statsskoven, hvor Glaspusterne boede om Natten. Der har boet to Skovbetjente eller Skovløbere, men efter Lynbranden for nogle Aar siden, er der nu kun een Skovløber paa Stedet, Karl Mikkelsen.

Vester Stenhule. Der boede en Gang Kristian Andersen, og efter ham Sønnen Anders Kristiansen, gift med Rikke Dehn fra Rødebæk. Efter Rikkens Død blev Anders gift med Birthe Hull fra Østerbording. Efter Anders Kristians Død giftede Birthe sig med Niels Rasmussen (Hørning). Niels Hørning overdrog Gaarden til Sønnen Anders Rasmussen, landskendt som en dygtig Riffelskytte og dygtig Jæger. At han ogsaa kunde skyde Sturvildt, fik Mikkel Jensens den gale Tyr at mærke. Anders plantede nemlig en Kugle lige mellem Øjnene paa Tyren, og Kuglen fulgte Rygraden hen til Bagkrydset paa Tyren. Anders Rasmussen byggede Gaarden fuldstændig om. Han afstod Gaarden til Sønnen Niels Rasmussen og byggede sig saa et flot Hus lidt oven for Gaarden.

Høgdaalshus. Her boede Niels Jensen (Søn af »Store Jens«). Han lavede mange Træsko og nogle af Sønnerne hjalp godt til. Han afstod Huset til Sønnen »Smed Johan«, som afstod Huset til P. Kristensen, som bor der endnu.

Stenhuledalen eller »Dalen« blev bygget til Rasmus Kristiansen fra Stenhule. Denne Ejendom blev senere købt af Entreprenør Jens Mikkelsen. En meget dygtig og oplyst Mand. Saa kom Frederik Jacobsen, derefter Anton Rasmussen, saa Jensine Frederiksen og nu Tømrer Rasmus Sørensen og »Ane i Dalen«.

Huset paa Bakken Vest for hedder vel ogsaa Høgdaalshus? Her boede for et hundrede Aar siden en Mand, som hed Jens Rask. »En herlig gammel Mand«. Han var ogsaa noget af en klog Mand, hvad dog Konen Ann ikke vilde indrømme. Hun sagde nemlig altid, naar Jens vilde blande sig i Samtalen: »Ti stille og lad mig tale. Du har ingen Forstand«. Det kunde hælde, at Jens Rask fik en Dram eller to for meget, og da vilde han ikke lade sig kujonere. En Gang, min Fader traf ham i saadan en Situation, udtalte han: »A rejne hverken di øvest helle de nejest, helle Jens Raskes Ann, helle mi R...!« Da Jens Rask blev gammel og ikke kunde klare sig selv, maatte han og Ann paa Fattiggaarden. Hans paarørende mødte da og vilde godt have hans Ejendele. Men Jens Rask sagde Nej. De skal have mine Sager, der skal have mig selv. Og han tog alt med sig. Ja, endog sine Savbukke tog han med.

(Fortsættes i næste Aargang).

Fastelavnsskikke før og nu.

Ved Lærer A. Steen, Søndrup.

Ved at læse om Gadebasse og Gadalam kommer jeg til at mindes min Skoletid i Langkastrup ved Randers, hvor vi ved Fester efterlignede Ungdommen — ogsaa vi Drengene brugte Gadebasse-Systemet. Paa Jydsk blev det »Gaad'basse«, for vi kaldte jo Gaden for »Gaad'en«.

Jeg husker tydeligt, hvorledes jeg ved Fastelavnsgildet 1897 midt i en Dans blev snappet af en stor Karl og trods min Stritten imod blev ført ud i Gangen og »løftet«; thi i Forsamlingshusets Sal var der intet Loft. I den gamle Dansesal, som indtil et Par Aar i Forvejen var i Brug, og som var bygget i Forbindelse med Smedehuset, kunde det nok lade sig gøre at blive løftet til Loftet. Denne Sal var i høj Grad primitiv, og jeg husker endnu, at jeg undrede mig over, at vi i Sangen, vi sang, naar vi »løb omkring« Fastelavnssøndag, kunde synges:

Vi Kastrup Drengene gør et Bal,
som spørges skal til Ribe;
vi har bestilt en Dansesal,
og den er uden Lige.

Thi Ringen af det »pure Guld«
tog Kongen jo saa ærefuld.
Derfor vi ganger om i Dag
til vore gode Venner.

Jeg vidste saa vel, at var Salen »uden Lige«, maatte det være i negativ Retning. Ringen, som Kongen »tog«, var af Messing, saa der var ikke saa lidt Pral i Verset. Smeden var ogsaa Spillemand; han førte Buen (og svang sin Hammer) med venstre Haand; paa Violinen maatte Strengene jo saa ligge i omvendt Orden. Ved Gadebasse-Løftelsen var det nødvendigt at faa Hjælp af et Par velvoksne Karle, især da vi fik Forsamlingshus; Drengene var for stumpe til det Arbejde.

Fastelavnsgildet var en Efterabning af Karlens — kun maatte vi bruge vore egne Ben, medens Karlene naturligvis var ridende. Vi begyndte ogsaa Dagen (Fastelavnssøndag) med at »tage Ringen«, d. v. s. ved Løb i Galop med en Pind i højre Haand at snappe Ringen, der var ophængt i en Fjeder i en Snor. Tre Gange skulde vi prøve; de Drengene, der havde dem alle tre Gange, maatte om igen, indtil een havde sejret; han var saa Konge og fik et Kors, dannet af røde og hvide Baand, hvortil Ringen blev syet, hæftet paa sit Bryst, Saa drog de pyntede Drengene rundt og sang med Kongen i Spidsen; nogle havde Flag med, og Kommandørerne holdt Orden.

Vi sang det førnævnte Vers — til Afveksling dog ogsaa andre, f. Eks. første Vers af en af vore Fædrelandssange; men efter Modtagelsen af Skænk og Gave, sang vi altid:

Ærbødigst vi takke for Gaven, I gav;
det gøre vi alle med Glæde;
vi svinge med Dannebrog's dejlige Flag,
saa mange, som vi ere til Stede.
Dermed vi omvender og siger Farvel
og ønsker at alting gaar lykkeligt til.
∴ Farvel og Hurra vil vi sige. ∴

I Stedet for at gentage sidste Linie sang vi de sidste Steder, vi gæstede: »Nu danser vi snart med »vor« Pige«; thi om Aftenen skulde vi jo danse og have Boller for en Del af de indsamlede Penge. Den Pige, Kongen dansede første Dans med, blev Dronning, og paa samme Maade blev der Kommandørinder. Alt gik pænt og ordentlig til. Kommandørerne — det var Gadebasserne — holdt Orden. I Forvejen havde de, efter at have erholdt Tilladelse hos Læreren til at feste, bestilt alt: Dansesal, Musik, Boller og Kogekone. Naar Drengene var færdig med at løbe omkring — det var gerne ved Firetiden —

var det ogsaa dem, der sammen med Kongen blev budt ind i Lærerens Stue for at overvære Optællingen af de indsamlede Penge, medens det »menige Folk« maatte vente paa Resultatet inde i Skolestuen. Fastelavnsgildet var deres største — og sidste — Bedrift. De nye Gadebasser ordnede de to Eksamensballer Foraar og Efteraar. Juletræet havde de næsten intet at gøre med; det var nogle af Forældrene og Læreren, der tog sig af det.

Jeg har ladet Børnene her i Sondrup opfriske Fastelavnsgildet, og det er nu en Fest, de glæder sig meget til. Kun »tager« de ikke Ringen; de vælger Kongen og to Generaler, desuden en Fanebærer, en Trommeslager og en Kasserer. Om Aftenen ved første Dans bliver der saa en Dronning og nogle »inder« i Henhold til ovennævnte Titler. Konge og Dronning smykket med »Kroner«, og Generalinderne med Rosetter, de andre maa nøjes med Æren. Der danses i Gymnastiksalen, jeg hjælper dem til Rette, hvis det behøves, men de sætter en Ære i selv at kunne holde Orden. Saaledes holder vi de gamle Traditioner i en god Gænge, afpasset efter Nutiden. Gadebasse-Systemet er ganske vist borte; men »Kongen«, der vælges i god Tid — det har hidtil været den »øverste« Dreng i Skolen — leder Valget af en »Festkomite«. Penge, der bliver tilovers fra Fastelavnsgildet, gemmes her hos mig, og vi har saa en Hjælp, naar vi i Aarets Løb har Udflugt o. lign. Skoledistriktets Beboere giver gerne, da de ved, at Pengene ikke gaar til Slikkeri eller Cigaretter.

Fra Fastelavnsgildet i Sondrup 1941.
(Konge, Dronning,
Kommandører og Kommandørinder).

»Mindet lader som ingenting,
er dog et lønligt Kildespring«;

thi i selve Mindet er der et skjult Kildevæld, hvoraf Haabet om en Fremtid springer. Ogsaa i de smaa Ting har det Betydning. De Glæder, som vi husker fra vor Barndom, staar for os i stærk Lynglans; vi ønsker at kunne genskabe dem for og i andre, saa de maa opleve den samme Lykkefølelse, som vi selv gjorde — den Gang.

Østjysk Folkeminder.

Helhesten ved Fusvad.

Min Moder fortalte os en Gang en Historie om en underlig Hest, som ikke blot løb omkring og skræmte Folk, men kunde til Tider ogsaa drive Løjer med dem.

Nogle Piger fra Adslev var en Søndag Aften nede i Engen ved Fusvad for at malke Køerne. Da det var Søndag Aften, var nogle Karle fulgt med for, som det hed sig, at hjælpe til at bære Mælken hjem. Og som det gaar ved slige Lejligheder, blev der ogsaa leget og tumlet lidt, inden de blev færdige til at gaa hjem. Det havde begyndt at skumre lidt, og de saa da noget borte en Hest staa. Saa raabte en af Karlene: »Lad os fange den Hest, saa rider vi en Tur«. Som sagt, saa gjort. De kom alle sammen op paa dens Ryg, og det mærkelige var, at der var Plads til dem alle. Saa gik det ned mod Fusvad, Idet de red over Aaen, gik der en Kone ved den anden Side, og hun blev saa forundret over at se den lange Hest, at hun slog Hænderne sammen, idet hun raabte: »Hille Jøsses Kors, sikket lang Hors!« Med et Plask laa alle Rytterne i Aaen, og Hesten var borte. Men langt borte fra lød der som en Skoggerlatter: »Hahaha«.

M. Sørensen.

Jydske Ordsprog og Talemaader.

Ved Christine Rytter.

De æ beje aa væ bette aa vovn end stue aa dovn. — Do haa næmt ve aa søng, saa Bonen te Lærken, do betaale engen Skat. — Aa, Guj bejer et, saa Vejeren, han ku it følle mæ Foeren. — De æ beje aa væ jennest Baaen, end jennest Hæjst. — De blæse godt i Æwelhaven, sa Kællingen, hun had kun en Hyld, og den stod en Fjerdingvej fra Huset. — De æ stræng aa hør en Lop gø, men de æ væ aa hør en Lus huest. — Hva wonter en, sa Manden, da Møllen løb løbsk. — Manden til Drengen: Ta Skien i den aeen Hoen, sny dæ Nies, aa spies Brø te. — Den hæe Ug begønne it godt, sa Tyven, han sku hænges om Mandagen. — Hun sie høvt, hun ska ves te Rajs aa væ Stowpig. — Hyt je faa Nepdrik, Klatgjald aa Tagdrep, de blyv aalti te mie. — De blyver it godt faren de uen komme nie, sa Kællingen, hun trillet ned ad Taget. — De hæ æ den næmmest Mod po aa blyv salig i en Fart, sa Kællingen, hun aad si Salmbog.

En Karl fra Odder flygtet Nytaarsaften 1770.

Høyædle og Velbaarne Frue Obrist Sehestedt til Rodsteens Eye lader herved advertere, at fra hendes Gods, beliggende udi Aakier Amt udi Jylland, er sidste Mandag den 31te December undviget en Karl, barnfød i Odder Sogn og Bye, ved Navn Jacob Hansen, Karlen er af Alder 23 Aar, Positur lavagtig af Høyde, trindladen, mild og smilende af Ansigt, haver et Ar under det høyre Øye, som er ham slaget af et Beest, og Arret er i Lignelse efter en halv Maane, har guulagtigt Haar; efter hans Størrelse er han stærk, bred af Skuldre, haver vel proportionerede Been; hvad Klæder han er bortrømt udi, kan ey adverteres, da der haves Efterretning, at de ere omvexlede; dette adverteres med Begiering til alle og enhver, som ham maatte forekomme, vilde tage ham udi Arrest eller Varetægt og anmelde det her til Gaarden med Posten, adresseret enten pr. Horsens eller Aarhus, da han skal blive afhentet, og Bekostningerne tilligemed Douceur blive erstattet. Rodsteens Eye, den 14. Januar 1771.

(Kjøbenhavnske Tidender, 21. Jan. 1771).

Om at læppe Træsko.

Naar en Dreng for ca. 70 Aar siden blev sat til at lære et Haandværk, f. Eks. Smedehaandværket, fik han ingen Løn gennem Læreaarene, saa han maatte se at tjene sig lidt Lommepege ved et eller andet, saasom læppe Folks Træsko. Han kunde smede Krammer til at slaa om Overtaget, og han kunde lave Træskoringe til at læppe Folks Træsko med. Og ligesom Smeden skoede Bøndernes Heste, kunde Drengen hjælpe til med at holde Folks Fodtøj beslaet. Jernringene fyldtes med Træ og fæstedes til Træskoene med gamle Hestekosøm, tre Søm i hver Ring. Det var godt, solidt Beslag, som kunde vare temmelig længe, og de kunde høres, naar de kom dundrende over Stenbroen. Der var kun den Skavank ved dem, at de gjorde Træskoene tunge, og saa kunde de holde en god Portion vaadt Ler mellem Klamperne.

Der var derfor nogle, som ikke yndede den Slags Beslag, men nøjedes med at slaa Træskosøm eller Plathoveder under Træskoene. En Dreng kunde snart lære at lave begge Slags af gammelt Jern.

Der var en anden Maade at læppe Træsko paa, nemlig at sætte nye Klamper paa. Disse var lettere og ikke saa »højrrøstede« som Jernringe. Det var mest Piger og Koner, som fik deres Træsko læppede paa den Maade, og dette Arbejde faldt mere i Træskomandens Lod, da han havde det nødvendige Værktøj dertil. Klamperne lavedes af tørt Bøgetræ og tildannedes til at passe paa Træskoene. Saa boredes der to Huller i hver Klampe, og to tilsvarende Huller i Træskobundene, og Klamperne fæstnedes da til Træskoene med Trænagler.

M. Sørensen.

Egnsarkiver i Østjylland.

Østjydske Hjemstavnforening opretter et Arkiv i Aarhus.

Under Studiet af Hjemstavns Historie stilles Forskeren ofte over for Vanskeligheder af forskellig Art, især maa han beklage Savnet af værdifuldt Materiale, der i Tidens Løb er gaaet tabt og dermed mange interessante Oplysninger. I mange Tilfælde er det forsvundet i det sidste Par Menneskealdrer, Arkiver er gaaet op i Luer eller paa anden Maade tilintetgjorte, Brevsamlinger ødelagte, derunder Soldaterbreve fra de slesvigske Krige og Breve fra udvandrede Landsmænd, endvidere Foreningsprotokoller, Regnskaber og Papirer, Optegnelser, Dokumenter og Billeder. Paa Landet er kommunale Arkiver fra forrige Aarhundrede adskillige Steder smuldret hen, blevet glemte eller blevet et Rov for Rotter og Mus, endog Folketingskredsens Valgbøger fra ældre Tid savnes flere Steder. Kort sagt, paa mange Maader forsvinder Aar efter Aar et uerstatteligt Materiale til Belysning af Livet i de foregaaende Slægtled.

For at redde fra Tilintetgørelse det store Materiale af kulturhistorisk, topografisk, erhvervsmæssig og personalhistorisk Karakter, som her er Tale om, vil det derfor være paakrævet, at der paa dertil egnede Steder inden for Hjemstavnforeningens Omraade oprettes Egnsarkiver, hvor saadant Materiale kan modtages, registreres, opbevares og stilles til Raadighed for den, der søger Oplysninger af denne Art.

Det vil være af Betydning, at saadant Materiale ikke flyttes fra den Egn, hvor det naturligt hører hjemme, idet det maa være let tilgængeligt for den stedlige Forsker. Det vilde derfor være ønskeligt, at saadanne Egnsarkiver knyttes til Egnens offentlige Biblioteker med tilhørende Læsestuer.

Et Egnsarkiv maa fortrinsvis omfatte:

1. Opbevaring af Arkivalier fra Godser og Gaarde, Institutioner og Virksomheder, Skoler, herunder Højskoler, Foreninger og Selskaber og muligvis visse offentlige Kontorer, endvidere Regnskabsbøger fra ældre Tid, Kirke-regnskaber, Fattigkommissionsprotokoller, Sogneforstanderskabsarkiver m. v.
2. Gamle Papirer fra private, saasom Dagbøger, Optegnelser vedrørende By og Egn og stedlige Slægter, Dokumenter, Brevsamlinger, Manuskripter, Fremmedbøger m. v.
3. Trykte Ting og Billeder vedrørende Egnen og dens Befolkning, f. Eks. Udklip af Aviser, Fagblade og Tidsskrifter, gamle lokale Viser, Fotografier, fotografiske Plader og Films, Kort, Tegninger, Kobberstik, Lito-grafier, Akvareller, Malerier m. v.
4. Optegnelser vedrørende Folkeminder, bl a. svundne Tidens Skikke, Levevis, Sagn og Overleveringer m. m.
5. Bøger og Smaatryk i Tilknytning til Egnen.

Bestyrelsen for Østjydske Hjemstavn har i flere Aar omgaaedes med Planer om Oprettelse af saadanne Arkiver, men Forholdene har stillet sig hindrende i Vejen for Tankens Virkeliggørelse. Arkiver af denne Art kræver jo ikke blot betydelige Lokaler, men der maa ogsaa forefindes Kræfter til at indsamle, registrere og administrere det Materiale, der indkommer og opbevares, saa man har været paa det rene med, at det ikke var et Øjeblik Sag at stille en saadan Institution paa Benene.

For imidlertid at faa begyndt alene paa Indsamling af Materiale rettede Bestyrelsen i Maj Maaned en Henvendelse til Aarhus Byraad med Forespørgsel, om ikke det kunde tænke sig at stille et Opsamlingslokale til Raadighed, og vi havde den Glæde at modtage et imødekommerde Svar, idet Byraadet velvilligst gav Tilsagn om at overlade os et passende Lokale i Aarhus Folkebiblioteks Bygning.

Takket være Byraadets Velvilje og Interesse for Sagen er vi nu i Stand til at foretage det første Skridt til Planens Realisation.

Bestyrelsen har truffet Aftale med Stadsbibliotekar Aage Bredsted, Aarhus, om indtil videre at fungere som Arkivar og paatage sig Modtagelse og Registrering af de indkomne Sager. Vi opfordrer derfor saavel private som Institutioner og Foreninger til at indsende, hvad de mener, hører hjemme i Egnsarkivet, og som de ønsker opbevaret der. Indsendelse sker under Adr. Østjydske Hjemstavnforenings Egnsarkiv, Folkebiblioteket, Aarhus. Arkivalierne opbevares under betryggende Former i et brandfrit Rum.

Som antydet er det kun det første Skridt, der her bliver taget, idet der endnu kun er Tale om Indsamling og Opbevaring, men det er jo ogsaa det mest presserende, idet det gælder om i Tide at redde saa meget som muligt fra Tilintetgørelse. Det er Bestyrelsens Hensigt, saa snart Forholdene tillader det, at indlede Samarbejde med Centralbibliotekerne inden for Foreningens Omraade, saa Arkivalierne kan blive fordelt efter den Egn, hvor de naturligt hører hjemme. Dette er iøvrigt allerede sket for Hads Herreds Vedkommen- de, hvor der arbejdes i Forstaaelse med Odder Museums historiske Arkiv. Senere vil der blive udarbejdet en fælles Fortegnelse omfattende hele Materialet, saa man har en let tilgængelig Oversigt over Arkivalierne fra hele Omraadet. Ved Indsendelse af Materiale bedes man give saa fyldige Oplysninger som muligt om de indsendte Genstande.

Østjydske Hjemstavnsforening.

Virksomheden fra 1. Oktober 1947—30. September 1948.

ØSTJYDSK HJEMSTAVN for 1947 udsendtes i November i Fjor. Paa Grund af Papirrationeringen blev Bogen mindre end ønsket, og af samme Aarsag havde det heller ikke været Mulighed for at forhøje Oplaget, saa nogen nævneværdig Agitation for Tilgang af nye Medlemmer har ikke kunnet iværksættes. Arbejdet for Medlemstilgang har derfor i det forløbne Aar maattet indskrænkes til at udfylde Afgangen.

Den aarlige Generalforsamling afholdtes Mandag d. 1. December 1947 paa Østergades Forsamlingsbygning i Aarhus. Formanden, fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering, indledede sin Beretning med at omtale det fortjenstfulde Arbejde pens. Lærer Kjeld Jensen, Skanderborg, har udført ved hvert Aar at levere Bidrag til Aarbogen. Han har særlig interesseret sig for Østjyllands politiske Historie og fra sin tidligste Ungdom gjort Notater og indsamlet Oplysninger i dette Øjemed. De 11 værdifulde Afhandlinger han i de forløbne Aar har offentliggjort i Østjydske Hjemstavn vil til sene Tider betyde uendelig meget som Kildeskrift for dette Emne. Som Tak og Paaskønnelse for dette store Arbejde har Bestyrelsen vedtaget at udnævne Kjeld Jensen til Æresmedlem af Østjydske Hjemstavnsforening, og Formanden overrakte derefter Kjeld Jensen det smukt indbundne Æresmedlemsbrev.

Kjeld Jensen takkede bevæget for den Ære der vistes ham.

I sin Beretning oplyste Formanden, at Medlemstilgangen i det forløbne Aar havde været den største hidtil i Foreningens Historie, nemlig 500.

Kassereren, Gdr. Viggo Leth, Blegind, oplæste det reviderede Regnskab, der balancerede med 14,360 Kr. og udviste en Formue paa 2.500 Kr. — Til Medlemmer af Bestyrelsen genvalgte fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering, Sparekassedirektør A. Ballisager, Stensballe, Sognefoged And. Bang, Bendstrup, Proprietær S. Spanner, Skjoldelev, Skolebestyrer Thv. Madsen, Odder, Overlærer Steffen Rasmussen, Skanderborg, og Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand, samt nyvalgte Stadsbibliotekar Aage Bredsted, Aarhus, idet der nu var saa mange Medlemmer i Aarhus, at denne By maatte have Krav paa til Medlemmer i Bestyrelsen. Til Revisorer genvalgte Lærer A. Jensby, Trige. — Efter Generalforsamlingen holdt Sognepræst U. Schrøder, Hvilsted, et interessant Foredrag over Emnet: Glimt af Aarhus Bispekrønike siden Reformationen.

I sit første Møde efter Generalforsamlingen konstituerede Bestyrelsen sig med Rs. Nielsen som Formand, Amtsskolekonsulent J. Drengsgaard som Næstformand, Gdr. Viggo Leth som Kasserer, og Redaktør N. P. Østergaard som Sekretær og Redaktør af Aarbogen. Sammen med Overlærer St. Rasmussen danner de Forretningsudvalget. Redaktionsudvalget genvalgte og suppleredes med Stadsbibliotekar Bredsted.

Den 24. Februar 1948 arrangerede vi sammen med Aarhus Amts landøkonomiske Selskab en Jydske Awten paa Østergades Forsamlingsbygning. Ligesom det foregaaende Aar vandt den jydske Awten meget stor Tilslutning — det var »den rigtig jydske Awten med rigtige Jyder og ægte jydske Lune saavel i Sang som i Spil« (»Demokraten«). — Forfatteren Anton Berntsen indlede-

de med Oplæsning af egne Værker, og hans Lune og Fortællekunst hilstes med gentagne Klapsalver. Han fulgtes af Lærer Frede Berthelsen, Viby, der til eget Luthakkompagnement foredrog Viser af Aakjær, Seedorff Pedersen og Johs. V. Jensen. Lærer S. Nielsen, Hammel, fortalte, forsynet med lang Pibe og ikke ringe Talent jydsk Historier af Anton Berntsen. Programmet sluttede med en smuk og festlig Opvisning af Folkedansere og Bal til gammel Dansemusik.

Efter 9 Aars Pause kunde vi i Aar genoptage vore Sommerudflugter.

Sommeren kom som bekendt tidlig i Aar, og allerede Tirsdag d. 25. Maj kunde vi arrangere den første Automobiludflugt. Det havde ikke været muligt at fremskaffe Rutebiler til en Søndag, saa for første Gang maatte vi afholde Udflugt en Hverdag. Alligevel samlede Turen ca. 125 Deltagere. Fra Aarhus kørte vi over Vilhelmsborg til Malling, hvor Pastor Skrifer fortalte om den middelalderlige Kirkefæstning, der her er fremdraget, og som er noget enestaaende herhjemme. Turen fortsattes til den skønne Præstegaard i Astrup. Pastor Birch Andersen bød Deltagerne ud i den store Have og holdt her et meget interessant Foredrag om Præstegaardens og Havens Grundlægger, Pastor Chr. Begtrup, som var Præst her fra 1767—1808. I den nærliggende Solbjerg Bypark saa Deltagerne et sjældent Vidnesbyrd om, hvad en Enkeltmand, i dette Tilfælde Bagermester Schultz, kan præstere til Hjemstavns Forskønnelse. Anlæget vakte almindelig Beundring, og det samme tør vist siges at være Tilfældet med det udsøgte Kaffebord, Bagermesteren kunde byde paa.

Efter et kort Ophold ved Hvilsted Kirke, hvor Pastor Baden gav Forklaring, rullede Bilerne sydpaa gennem Torrild og langs Vest-Hadsherreds Skove til Engene ved Aakær, og ved Ruinerne af »Kiersgaard« holdt Læge Didriksen, Gylling, et instruktivt Foredrag om de foretagne Udgravninger og hvorledes Bondehæren ca. 1340 havde stormet og erobret den befæstede Borg, medens Ejeren som Holsternes Mand havde holdt Skanderborg Slot mod Niels Ebbesen og hans Folk. De ved Udgravningerne fremdragne Genstande fra Borgens Ødelæggelse blev forevist.

Den skønneste Del af Turen var endnu tilbage. Den gik gennem det bakkede Landskab til de storslaaede Sondrup Bakker, hvorfra man har en milevid Udsigt over Land og Sø. Lærer Steen, Sondrup, fortalte om de historiske Minder, der knyttede sig til Stedet, og Læge Didriksen orienterede Deltagerne i Egnens geologiske Forhold.

Opmuntret af Forsommerens velykkede Udflugt til Ning og Hads Herreder arrangerede vi i Eftersommeren en kortere Udflugt til Egnen Vest for Aarhus. Turen fandt Sted Søndag den 5. September og havde i det smukke Vejr samlet ca. 200 Deltagere. Kortegen bestod af 4 store Rutebiler og en Række Privatbiler. Vi samledes i Lyngbygaards Have, hvor Gaardens Ejer, Fru M. Bønløkke bød Forsamlingen Velkommen. Rs. Nielsen gav et Omrids af den gamle Herregaards Historie, idet han særlig dvælede ved Slægten Friis, der kom til Lyngbygaard 1827, da Ritmester Johs. Friis overtog Ejendommen. I hans og hans Søns Tid var Gaarden førende paa Landbrugets Omraade, og begge gjorde ogsaa en Indsats i det landbrugsfaglige Arbejde. Deltagerne kørte derefter ned i Aadalen ved Labing Vandmølle og videre til Herredskirken i Framlev, hvor Rs. Nielsen gav en instruktiv Orientering vedrørende Kirkens Historie; han fremhævede det sjældne Fund, der i 1890 blev gjort i Kirkens Mur, fra hvilken man fremdrog en Egeplanke med Vinduesaabning fra den oprindelige Trækirke, der havde staaet paa den nuværende Kirkes Plads. Planken findes nu i Nationalmuseet og er enestaaende i sin Art. — Ved Kaffebordet i Galten Afholdshotel gav Grosserer Jacob Nielsen, Aarhus, nogle Meddelelser om sin Fader, Forfatteren Knud Skytte, der i mange Aar var Lærer i Nabobyen Sjelle. Koncertsanger Thøger Rasmussen sang derefter, akkompagneret af Organist Knud Skytte Birkefeldt, en Sang om Knud Skytte. Redaktør N. P. Østergaard udkastede Tanken om at rejse en Mindesten for Knud Skytte i Sjelle, og Rs. Nielsen støttede paa Hjemstavnsforeningens Vegne denne Tanke. Man kørte derefter ad Skovene ved Vedelslund gennem Sjelle og Herskind til Udsigtspunktet Borum Eshøj og nød her den milevide Udsigt. Rs. Nielsen fortalte om Sagnene, der knyttede sig til dette Sted, og gjorde Rede for det store Oldtidsfund (3 velbevarede Egekister fra den ældre Bronzealder) der blev gjort, da Højen i 1870'erne blev udgravet. Ad bugtede og bakkede Veje gik Turen sluttelig til Lyngballegaard bag Skovene ved Lading Sø. I Haven gav Proprietær Bech Jensen en Oversigt

over Gaardens Historie, idet han udtalte sin Glæde over at se Medlemmer af Østjydsk Hjemstavnsforening som Gæster her. I de skønne Omgivelser og det dejlige Vejr, medens Aftenen begyndte at falde paa, istemte Forsamlingen uvilkaarligt Sangen Der er et yndigt Land. Mere stemningsfuldt kunde Turen ikke slutte.

Bestyrelsens mangeaarige Arbejde med Planer om et Egnsarkiv er nu ved at nærme sig Maalet, saaledes som det vil fremgaa af foranstaaende Redegørelse.

Foreningen har i det forløbne Aar haft den Glæde at modtage at Tilskud fra Staten paa 300 Kr., fra Skanderborg Amtsraad 75 Kr. og fra Aarhus Amtsraad 50 Kr. samt fra Skanderborg Byraad 25 Kr., endvidere fra Ormslev-Kolt Sogneraad 25 Kr., Blegind-Hørning 25 Kr., Dallerup 25 Kr., Saxild-Nølev 15 Kr., Skorup-Tvilum-Voel 15 Kr., Gangsted-Søvind 10 Kr., Brabrand-Aarslev 10 Kr. For samtlige disse Bidrag bringer Foreningen sin bedste Tak. Ligeledes en Tak til de Pengeinstitutioner, der har støttet vort kulturelle Arbejde ved at avertere i Aarsskriftet.

Indholdsfortegnelse:

	Side
1. Vandringer paa Mols. Af Overlærer Victor Jensen, Aarhus.....	5
2. Aakær og Bilsbæk. Af Lektor Regnar Knudsen, Risskov.....	15
3. Tingskriveren fortæller om Livet og Tilstandene i Framlev Herred 1661. Af Poul Rasmussen.....	20
4. Folketro og overtroiske Meninger. I. Vejret. Af R. P. Randsløv...	30
5. Østjydske Folkeminder. Den femte Vognkæp. Af M. Sørensen, Cedar Rapids, Iowa, U. S. A.....	31
6. Mads Johansen Slange, kaldet Skrædermads. Af pens. Lærer S. P. Petersen, Gjessø.....	32
7. Stednavne i Ning Herred. Af Dr. phil. Kristian Hald.....	42
8. Østjydske Folkeminder 1. Da de Lindaa Koner »havde Vejr«. Af Christine Rytter, Lindaa. 2. Rye Marked for 100 Aar siden.....	49
9. Hundslund Kirke. Af Sognepræst N. Kragh, Hundslund.....	50
10. Skjoldelevkredsen. I. Fra Stændertiden til 1879. Af pens. Lærer Kjeld Jensen, Skanderborg.....	61
11. Gudenaagens Forgænger. Af fhv. Statsgeolog, Dr. phil. V. Nordmann	77
12. Nedrivningen af Ormslev Kirkes Tværskib. Af Poul Rasmussen.	84
13. Kunstmaler J. Th. Jensen. En Skanderborgmaler. Af Overretssagfører Chr. Holtet, Skanderborg.....	85
14. En Børneflok vokser op. Minder fra en Skoleslægts Barndomshjem. Af fhv. Skolebestyrer C. Christensen-Dalsgaard, Randers....	97
15. Folkeminder fra Søvind Sogn. Ved Førstelærer M. R. Mikkelsen, Søvind. 1. Byremse fra Søvind. 2. Faarehyrden Napoleon. 3. Bitte Laust i Toftum.....	128
16. Fra Hads Herred. Tegninger af Stig Aagesen.....	129
17. Kirkelige Tilstande i Østjylland omkring Aar 1800. I. Af Forst. cand. theol. F. Elle Jensen, Viborg.....	130
18. Strejftog i Harlev og Framlev Sogne. Tekst af Rs. Nielsen, Lille-ring, Tegninger af Lærer H. E. Jensen, Toustrup.....	138
19. Grev Mogens Chr. Krag-Juel-Vind-Frijs, Frijsenborg. Af Forstander Frode Aagaard, Vestbirk.....	148
20. Nybyggerliv paa Vrads Sande. Af Museumsbestyrer Kristoffer Løvstad, Vrads.....	159
21. Af Vedslet Sogns Historie. Landsbystyre i gamle Dage. Skolevæsen. Af Landbrugskandidat E. Hauberg Lund, Eriksholm.....	166
22. Udflytterne i Salten Skov. Af Kristian P. Kristiansen, Virklund	171
23. Fastelavnsskikke før og nu. Af Lærer A. Steen, Sondrup.....	174
24. Jydske Ordsprog og Talemaader. Ved Christine Rytter, Lindaa..	176
25. Om at læppe Træsko. Af M. Sørensen.....	176
26. Egnsarkiver i Østjylland.....	177

Titelbillede efter Tegning af Borges. Motiv fra Skæring Strand.

Andelsbanken

AARHUS-AFDELING

10 - 3½ LØRDAG 10-1

ALLE BANKFORRETNINGER UDFØRES

Landbosparekassen i Aarhus

Søndergade 44

Kontortid 10-4 - Telefon 367

Reserver: 5.000.000 Kr.

Filialer i Brabrand - Hinnerup - Hjortshøj - Løgten - Trige og Kolt

Udkommen er:

CHR. HEILSKOV og H. E. JENSEN

»DALLERUP SOGN«

med 92 Tegninger af H. E. Jensen

Pris 10 Kr. - Faas hos Lærer H. E. Jensen, Byskolen, Toustrup.

BLIV MEDLEM AF *Østjydske Hjemstavnsforening*

Vær med til at fremme Forstaaelsen af Hjemstavnskultur og værne om vore Hjemstavnsværdier.

Det aarlige Kontingent er kun Kr. 4,25, for hvilket man modtager Foreningens store, illustrerede Aarbog.

Send Indmeldelse til et Bestyrelsesmedlem eller til Foreningens Sekretær,
Redaktør N. P. ØSTERGAARD, Brabrand.

ØSTJYDSK HJEMSTAVNSFORENING

Undertegnede Bestyrelse opfordrer herved til at indtræde i Østjydske Hjemstavnsforening, der har til Formaal at fremme Forstaaelsen af Hjemstavns-kultur og værne om Egnens Hjemstavnsværdier.

Dette Formaal søges opnaaet ved

1. Afholdelse af Foredrag og Sammenkomster samt af Ekspeditioner under kyndig Ledelse.
2. Udgivelse af Skrifter, i første Række et Aarsskrift, hvis Afhandlinger skal
 - a. uddybe Kendskabet til Hjemstavns Natur, Landskabets Historie, saaledes som Geologen læser den af dets Linier og af Jordlagenes Beskaffenhed og Aflejringer, Egnens Dyreliv og Planteverden.
 - b. fremme Kendskabet til Egnens Folkeminder og det gammeldags Folkeliv samt til Egnens Folkemaal,
 - c. skildre Befolkningens skiftende Kaar og Oplevelser, i Særdeleshed i afvigte Aarhundrede, saavel i aandelig som i materiel Henseende. — Gennem disse Skildringer fra vore Bedsteforældres, Oldeforældres og Tipoldeforældres Dage søges belyst Landbrugets vekslende Former og Arbejdskaar i Gaard og Mark, Hus og Hjem, Haandværkets og Handels Tilstand og Udvikling, Livet til Hverdag, Højtid og i Gildeslag, de gamle Skikke ude og inde, svundne Tiders Hjemmeflid og primitive Industrier, ligesom der oprulles Billeder af Aandslivet saavel i rolige Tider som under de store Brydninger inden for Kirke, Folkeskole, Højskole og Folkeliv, det fremspirende og opvoksende Selvstyre i Kommune, Amt og Stat, derunder Valgkredsens Historie, og endelig Skildringer af de Personligheder, der har levet her og præget vor Hjemstavns.

A. Ballisager,
Sparekassedirektør,
Stensballe, Horsens.

A. Bang,
Sognefoged,
Bendstrup pr. Mørke.

Aage Bredsted,
Stadsbibliotekar,
Aarhus.

J. Drengsgaard,
Amtsskolekonsulent,
Grundfør.

Johs. Grosen,
Gaardejer,
Skæring pr. Hjortshøj.

Peter Nielsen,
Bibliotekar,
Silkeborg.

V. Sigfred Knudsen,
Kommunelærer,
Aarhus.

Karl Jacobsen,
Gaardejer,
„Stenkildegaard“, Viby.

A. Jelsbak,
Konsulent,
Hammel.

Valdemar Jensen,
Gaardejer,
Nølev pr. Odder.

Viggo Leth,
Gaardejer,
Blegind pr. Høring.

Thorvald Madsen,
fhv. Skolebestyrer,
Odder.

Carl Mikkelsen,
Smedemester,
Hemstok.

Kjartan Møller,
Førstelærer,
Søndervissing.

Rs. Nielsen,
fhv. Landstingsmand,
Lillering.

Niels Pedersen,
Direktør,
Risskov.

Steffen Rasmussen,
Overlærer,
Skanderborg.

S. Spanner,
Landbrugskandidat,
Skjoldlev pr. Hinnerup.

N. P. Østergaard,
Redaktør,
Brabrand.

Indmeldelser i Østjydske Hjemstavnsforening

modtages af Sekretæren, Redaktør N. P. Østergaard, »Marielyst«, Brabrand.

Kontingent Kr. 4,25 aarlig.

Ældre Aargange af »Østjydske Hjemstavnsforening« faas ved Henvendelse til Østjydske Hjemstavnsforenings Sekretariat, Brabrand. - Aargangene 1937, 1944, 1945 og 1946 er udsolgte og af 1947 haves kun et ringe Restoplag.